

K 1067

22,0

J
105

Učit. knjiz. Lj. št. 93, a *Gov. štov. 236*

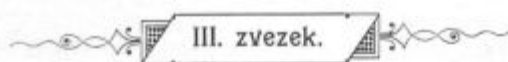
Zbornik

znanstvenih in poučnih spisov.

Na svetlo daje

Slovenska Matica

v Ljubljani.

Uredil

L. Pintar.

V Ljubljani.

Natisnila „Národna tiskarna“

1901.

D Mh/a

E. 9005832

Vsebina.

	Na strani:
1. Dr. K. Štrekelj: Prešeren in narodna pesem	1— 22.
2. Fr. Orožen: Nekoliko o zemljevidih slovenskih pokrajin v prejšnjem in sedanjem času	23— 51.
3. Ivan Prijatelj: Puškin v slovenskih prevodih	52— 89.
4. Ivan Steklasa: Herbard X. Turjaški, karlovški general	90—119.
5. J. Šlebinger: Književni drobiž iz l. 1839	120—125.
6. Ivan Vrhovec: O ustanovitvi šentjakobske, frančiškanske in tr- novske fare v Ljubljani	126—175.
7. Ivan Vrhovec: Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih . .	176—197.
8. Dr. K. Glaser: Bibliografija slovenska	198—233.

Prešeren in narodna pesem.

Spisal dr. K. Štrekelj.

Mer, v kateri je deloval Prešeren na slovstvenem polju, je pač poglavitno romantična. Temu se ni čuditi, ker se je romantika ravno v njegovi dobi zanesla iz Nemčije tudi med avstrijske Nemce in iz njih v naše dežele. Kajpada naš pesnik ni romantik v slabem pomenu besede, to je romantik, ki tišči le v alegorijo in simbolizacijo, kateri sta pravi, zdravi poeziji strup. Takih nevarnosti romantike, ki so bile v pesniško pogubo mnogim, tudi nadarjenim pesnikom, se je Prešeren srečno izogibal in umel vedno ostati na trdnih, realnih tleh.

Najznačajnejša črta romantikov je ljubezen do vsega narodnega: do narodove prošlosti in sedanjosti, do narodovega jezika, do njegovih pesmi, pripovedek in pravljic, vér in vraž, do njegovih noš, šeg in navad. Romantiki so tako rekoč folkloristi iz prve polovice prejšnjega stoletja. Nahajamo li to značajno črto romantikov tudi na našem občem ljubljencu, in v kateri meri? Vemo li kaj o Prešernovem zanimanju za te stvari, zlasti za našo narodno pesem? To vprašanje rešiti je namen teh črtic.

I.

Prešernovo zanimanje za narodovo prošlost nam najbolje dokazuje njegovo po obsegu največe delo, v katerem nam v poetičnem okviru kaže prestop Slovencev iz poganstva v krščanstvo, gotovo najimenitnejše in najvažnejše dejanje v življenju našega naroda. Za „Kerst per Savici“ je zbiral Prešeren date v takrat njemu najbolj pristopnem, tako rekoč za romantike pisanim Valvasorju, ki je ohranil tudi premnogo drugih folklorista zanimajočih vestí. V prošlost slovenskega naroda, in to v najbolj dramatično nje dobo, ki je omenja tudi v prvem sonetu, je postavil eno svojih najlepših romane, „Turjaško Rozamundo“, sprva imenovano „Od lepe Radolčanke“, ki je bila torej spojena na pesnikovo ožo domovino.¹⁾

¹⁾ Ljublj. Zvon VIII. (1888) 571.

V „Krst“ je primerno stvari vplel tudi slovanske bogove in boginje. Imenuje nam tam boga ljubezni Lelja, omenjenega tudi v pesmi „V spominj Matija Čopa“; o priliki se spomni starih hudičev črtov, in Bogomilin oče je duhoven boginje Žive; slovanski, po Hanki obogačeni Olimp je bil torej kolikor toliko znan tudi našemu pesniku. Na bajeslovje nas spominja celó ime njegovega glavnega junaka v „Krstu“, Črtomir, katero si je naredil pač pesnik sam. Po tedanjem stanju slovanske filologije moramo v drugem delu besede iskati le *mir* v pomenu „pokoje“ in ne starega *měr* iz n. *mâr* v pomenu „slav“, „nazvan“; ime bi torej pomenjalo — in to je pesnik gotovo nameraval — tistega, ki „naj ima mir od črtov“, kar je res poetično lepo, pomenljivo ime, v tem ko bi Črtimir pomenjalo za njegov čas razgrajaca in prepirljivea. Tudi ime junakinje, Bogomila, je domače, znano pesniku iz drugih slovanskih jezikov. Sicer so v Prešernu še tri imena domačega kroja, od katerih je eno, Miroslav, preloga nemškega imena in vzeto pač iz ilirščine, drugi dve pa sta gotovo Prešernovi tvorbi po sličnih slovanskih imenih, namreč Dobroslav in Staroslav, to z ozirom na starost njegovega nositelja („de dál kerstit' je oča glávo sivo“).¹⁾

Že v teh imenih se nam nekoliko kaže zanimanje Prešernovo za narodni jezik; še boljši dokaz zanje je pred vsem pesnikov tako mogočni, krepki, vsem dozdanjim poetom nedosežni jezik, katerega bi si on ne bil nikdar mogel prisvojiti brez pazljivega opazovanja narodne govorice, in brez katerega bi bil naš poetični jezik dandanes pač še na nizki stopinji. Iz žive narodne govorice je vpletal v svoj jezik karakteristična narodna rekla in cele prislovice, na pr.: *Véter dál boš dvajseticam* (30). *Pervošila skoporita Kómej ti bo sók neslán* (31). In nimam mu dáti, kot *sók neslán* (83). De stára ljubézen ne zarijoví, Devétkrat se vérne, ponoví (83). Le pójte rákam žvížgat (94). Ak róvtarske vezáti znáš otróbi (98). Pečéne, ljúbčik, píšeta na svéti Nikómur niso v gérlo perletéle (98). Lahkó boš v kózji róg ugnál Slovénce (99). De le petica dá imé slovéče (107). Krájec mój mu ósle kaže (109). Kák si brúsijo jezike (120). Káj se jim po glávi blódi (123) itd. Zanimanje za jezik nam kaže tudi graja, s katero je pesnik prijemal tiste pisatelje, ki so ga po njegovi prepričanosti kvarili ali pa mrevarili; poleg Krempla in Murka, izdajavca Volkmerjevih fabul in pesmi, šiba celo Ravnikarja zavoljo neke pretiranosti. Najbolj pa se je zavzel za jezik svojega naroda, ko se je vpel mešanici Zupanovi („Ne bodmo šalobarde“) in ilirski ideji ter jasno povedal Vrazu: „S

¹⁾ O imenu Ostrovrh ar primerjaj razpravo L. Pintarja v Izvestjih muzejskega društva IX. 133—136. V isti pesmi se nahajajoče ime Lelja je arabsko žensko ime; po kateri poti je prišel Prešeren do njega, ne vem povedati.

svojimi pesmimi in drugim slovstvenim delovanjem ne namerjamo nič drugega, kakor likati svoj materinji jezik; če vi imate drug namen, ga pač ne dosežete.¹⁾

Da se je Prešeren zanimal za narodne pripovedke in pravljice, to nam spričuje njegov „Povodnji mož“, čegar snov je posnel, kakor znano, iz Valvasorja. Takrat namreč še nismo imeli zapisanega drugod še nič posebnega; prvi, ki je sploh začel zapisovati narodne pripovedke in pravljice bolj intenzivno, je bil Matej Ravnikar-Požencan, in še on jih je zapisaval — v nemščini! — Drugo narodno pripovedko, ki jo je slišal naš pesnik pač sam iz narodovih ust, je porabil za balado „Od zidanja cerkve na Šmarni gori“.

Tudi gledé narodovih vér in vraž je najti v njegovih pesmih več sledov. Balada „Prekop“ je osnovana na narodni veri, da samomorec ne najde pokoja v posvečeni zemlji. V „Ribiču“ se omenjajo morske deklice, ki pogubé vsakega, ki se ne zna vstavljati njih mamljivemu petju. V pobožni pesmi „Šmarna gora“ obravnava Prešeren narodno vero, da mora vsaki Kranjec vsaj enkrat v življenju obiskati to imenitno božjo pot, ker bo sicer obsojen, da bo po smrti moral po noči v procesiji hoditi nanjo.²⁾

Romantika se nam kaže Prešeren tudi v izboru svojih prelog, zlasti „Lenore“. Tudi snov za „Svetega Senana“ si je izposodil od angleškega romantika Moorea.³⁾

¹⁾ Pismo Vrazu z dne 5. julija 1837, Letopis 1877, str. 161.

²⁾ [Prim. sedaj o pesmih o Šmarni gori, kar piše L. Pintar v Ljublj. Zvonu XXI. 493. Korekturna beležka.]

³⁾ To je prepričevalno dokazal v I. letniku „Ljublj. Zvona“ že Josip Cimperman, ki je v IV. letniku istega mesečnika svojo trditev branil zoper mnenje Tineta Črva (Fr. Gestrina), kateri je v „Slov. Narodu“ l. 1884., št. 205, zoper Cimpermana nastavil trditev, da je Prešeren vzel snov naravnost iz „Acta Sanctorum“, ker je on videl ta pripisek v Prešernovem rokopisu te pesmi. Cimperman je dokazal: 1. da dotični rokopis ni Prešernov, ampak Bleiweisov, 2. da je Bleiweisov prepis nekoliko različen od natiska v „Čbelici“ in 3. da stoji na koncu pripisano „Acta Sanctorum Hiberniae p. 610“, kar zopet kaže na Irea Moorea, ki je gotovo poznal to duhovno knjigo. — Cimpermanova trditev, da je Prešeren zajel snov iz Mooreove pesmi in ne naravnost iz „Acta Sanctorum Hiberniae“, je popolnoma resnična; natančno bi jo bil lahko do pičice dokazal že on sam, ako bi ne bil imel pred sabo le nepopolne izdaje Mooreovih pesmi. V skoraj vseh izdajah zbirke „Irish melodies and songs by Thomas Moore“ (prim. n. p. izdajo George Routledge & Sons, London and New-York v 12°, ali izdajo Tauchnitzovo) nahajamo namreč pri pesmi „St. Senanus and the lady“, (v navedenih izdajah str. 18, 19, ozir. II. 203), to-le Mooreovo opomnjo: „In a metrical life of St. Senanus which is taken from an old Kilkenny MS., and may be found among the Acta Sanctorum Hiberniae, we are told of his flight to the island of Scatterry, and his resolution not to admit any woman of the party; he refused to receive even a sister saint, St. Cannera, whom an angel had taken to the island for the express purpose of introducing her to him. The following was the ungracious answer of Senanus, according to his poetical biographer:

Cui praesul, quid foeminis
Commune est cum monachis?

II.

Najbolj se nam kaže Prešeren romantika po svojem vkvarjanju s slovensko narodno pesmijo. Kdo je v njem vžgal ljubezen zanj in kedaj, o tem smemo le vgibati in vendar ne moremo nič pravega vgeniti. Misliti bi se dalo na dvojce mož. Prvi je njegov prijatelj Čop, o katerem vemo iz njegove zgodovine slovenskega slovstva, da je visoko cenil narodne pesmi in je tudi sicer bil Prešernu učitelj in voditelj, zlasti v stvareh romantične poezije. Drugi je Kopitar, navdušeni glasnik in razširjavec slave srbskih narodnih pesmi, ki je ravno v Prešernovi dobi dosegla vrhunec.¹⁾

Glede teh dveh mož je najmanj verjetno domnevanje o Kopitarju, ker med njim in Prešernom ni bilo prave prijateljske zveze, dasi mu je naš pesnik, 4. leta jurist, izročil v pregled zvezek svojih pesmi.²⁾ Mogoče, in celo najverjetnejše je, da se je Prešeren tega duha navzel sam z berilom, saj je bilo o narodni poeziji brati takrat povsod navdušene slavospeve.

Prvo notico, ki nam dokazuje, da se je Prešeren pečal z narodno pesmijo, nahajamo v njegovem pismu³⁾ do Čopa iz Celovca z dne 20. februarja 1832. l., v katerem prosi tega, da naj v pesmi „Lepa Vida“ verza „oh doma je bolno moje dete in zaderla sim si ternje v pete“ ali kar je na njuno mesto postavil Kastelec, premeni tako-le: „O h (ali ker)

Nec te nec ullam aliam
Admittemus in insulam.

See the Acta Sanct. Hib. p. 610.

According to Dr. Ledwich, St. Senanus was no less a personage than the river Shannon; but O'Connor and other antiquarians deny this metamorphose indignantly. — Knjiga „Acta Sanctorum Hiberniae“ je v naših knjižnicah redka, in nikakor tudi ni verjetno, da bi bil Prešeren iskal snovi svojim pesnim po takih knjigah ali celo po knjižnicah. Bral je pesem pri Mooreu in da bi se lože ubranil napadom duhovnih nasprotnikov, je priložil iz Moorea citat: „Acta Sanctorum Hiberniae p. 610“, češ, kaj mi očitata to snov, saj stoji tako v življenju svetnikov! Da citata ni pristavil Bleiweis, je jasno; on ni bil mož, da bi prebiral angleške pesnike v originalu, tudi ni znal angleščine, da bi mogel primerjati angleško podstavo. Ker cenzura ni pustila pesmi tiskati, se je pesem, kakor sploh take „prepovedane“ stvari, širila v prepisih; tak prepis si je napravil tudi Bleiweis in pod pesem pristavil citat, kakor ga je našel v podstavi. V „Čbelici“, tiskani leta 1848., pa se Prešernu ni zdel citat niti več potreben niti vmesten.

¹⁾ Na Čelakovskega nikakor ni misliti, ker Prešeren ž njim ni bil osebno znan, kakor se večkrat misli, in se je z narodno pesmijo vkvarjal, še preden je Čelakovský ocenil „K. Čbelico“. Zanimivo pa je o Čelakovskem to, da je že leta 1819. zapisal od nekega Korošca v Lincu, ki je hodil ž njim v šolo, dve slovenski narodni pesmi (prim. F. L. Čelakovského Sebrané listy. V Praze 1865, str. 11. in 25.) in je torej za Zakotnikom, Vodnikom in Jarnikom po času prvi znani zapisovavec naših narodnih pesmi.

²⁾ Gl. Prešernovo pismo Čopu z dne 13. februarja 1832 v „Ljublj. Zvonu“ VIII. (1888) str. 570.

³⁾ „Ljublj. Zvon“ VIII. (1888) str. 171, 172.

domá je bolno moje dete, Poslušala sim neumne svete, Omožila sim se, starca vzela etc.“ V istem pismu pristavlja še to: „Moje ime je pri izvornih tiskati celo; narodne pa je oznameniti, da so Smoletove“ t. j. iz Smoletove zbirke.¹⁾ Iz teh navedkov vidimo, da je Prešeren že leta 1832. predelaval pesmi Smoletove zbirke, kar se tudi v „Čbelice“ III. zvezku, kjer so natisnjene, kar nič ne taji: „pesmi 2—9 so iz g. Smoletoviga zbira (predelane kolikor se je potrebno zdelo).“ Te pesmi so: „Od lepe Vide“, „Kralj Matjaž“ (Stoji, stoji mesto belo) „Od Rošina in Verjankota“, „Svarjenje“, (Stoji, stoji tam lipica)²⁾ in troje okroglih.

Smoletova zbirka se tudi nadalje večkrat omenja v Prešernovih pismih. Tako je o nji govor v edinem dozdej znanem slovenskem njegovem listu, katerega je 14. marca 1833. l. pisal Čelakovskemu³⁾ in v katerem mu je poročal o pripravljanju Ahaceljeve zbirke: „Koroški Slovenci bodo z' enim zvezikam ljudskih pesem na noge stopili, katere vam že morebiti bomo z' perhodujo bučelico poslati zamogli. Meni ni nobena, kar sem jih bral, dopadla. Napis ljudske pesmi (Volkslieder) se mi zdé je laž, ker niso pesmi med ljudstvom pete, ampak neslane puče, ki bi farji in terejali (Betbruder) radi z' njimi prave ljudske pesmi odrinili. Če v' prihodni bučelici ljudske pesmi iz Smoletove bere pogrešili bote, mislite de jih je strahopezdlivi (sit venia verbo) cenzor Čop zaterel.“ Ker Prešeren pravi, da je pesmi Ahaceljeve zbirke bral, in da imajo napis „ljudske pesmi“, si moramo misliti, da je to bilo za njegovega bivanja v Celovcu in gotovo za občevarja s Slomšekom. Izdaja Ahaceljevih pesmi sama nima pristavka „ljudske“; morda je ta pristavek izbrisan vsled ostre kritike, katere gotovo ni skrival Prešeren niti Slomšku niti drugim celovskim Slovencem, kakor je ni Čelakovskemu.

En mesec pozneje, v pismu z dne 29. aprila 1833. l.⁴⁾, piše Prešeren nadrobno o razmerah pri ljubljanski cenzuri, kjer so duhovniki (zlasti kanonik Pavšek) hudó prijemali cenzorja Čopa zavoljo nekih Prešernovih verzov; gledé narodnih pesmi je v že prej navedenem edinem slovenskem listu imenoval Čopa strahopezdljiveca. Da bi ne imeli nasprotniki povoda, protestirati zoper tiskanje 4. bukvic „K. Čbelice“, je namreč pregovoril Čop Kastelea, naj iz zvezka, predloženega cenzurnemu oblastvu, iztrže nekaj nedolžnih narodnih pesmi, ki so bile ravno na koncu zvezka, in je nato še obsodil eno izmed Prešernovih balad za-

¹⁾ „Die populares erscheinen aber Smoletisch.“

²⁾ V moji zbirki št. 73, 12, 140, 800.

³⁾ Priobčil je to pismo v Ljublj. Zvonu XVIII. (1898) 379—380, V. A. Francev, žalibog nenatančno, ker priobčevavec ni razločal med bohoričičnim s in z, š in ž, kar kvari tudi pisma v Jagičevih „Istočnikih“.

⁴⁾ Ljublj. Zvon II. (1882) 51—52.

voljo nekaj prekrepih izrazov, da bi se tako pokazal strogega sodnika.¹⁾ „Čbelica“ je romala v cenzuro na Dunaj in seveda ni mogla pozneje prinesiti več iztrganih Smoletovih narodnih pesmi.

Vsled teh neugodnih razmer ljubljanskih je sklenil Smole izdati svoje pesmi drugje. Zato je Prešeren v omenjenem listu Čelakovskemu, kateremu naznanja, da med tem še niso izšle koroske narodne pesmi, pisal tudi nastopno prošnjo: „Smole želi izdati narodne pesmi, katere sta zbrala on in Vodnik. Jaz sem jih priredil („redigirt“), in one so že na čisto prepisane. Iz prej [o ljubljanski cenzuri] povedanega razvidite sami, da jih ne moremo spraviti v tisek tukaj, ako se nečemo izpostavljati neštevilnim spletkam tukajšnjih mračnjakov (obskurantov). Ker pa vidimo iz zbirke narodnih pesmi, ki ste jo izdali vi, da je praška cenzura v primeri s tukajšnjo zelo liberalna, bi mi želeli, da se tiskajo naše narodne pesmi v Pragi, kar bi pak bilo mogoče samo z vašo pomočjo. Drznemo se torej, ker ste že enkrat prevzeli zavetništvo kranjske muze, prositi vas, da vzamete v obrambo tudi kranjsko narodno poezijo. Zbirka bi dala 6 do 7 tiskanih pol, od katerih bi ena pola obsegala krajše, druge pole pa vse daljše pesmi. Vseh umazanosti smo se skrbno ogibali, tako da bodo pesmi pač prebile cenzuro, četudi se je morda poostrila od časa, ko ste vi napravili svojo zbirko. Bodite tako dobri in prevzemite nase trud, da jih oddaste cenzurnemu oblastvu in najdete tiskarja ter opravljate hkratu korekturo. Sami določite nagrado, ki je želite za to; ako veste morda koga drugega, do katerega bi se mogli obrniti, bi nas s tem zelo zadolžili. Prosimo vas, da se s tiskarjem, ki ima lepe črke, dogovorite, koliko zahteva za tisek ene pole, in pa koliko vi želite za svoj trud; Smole bi vam, hkratu z rokopisom v dvojnem izvodu, poslal z veseljem in hvaležnostjo znesek v gotovini ali po nakaznici na kak tamkajšnji trgovski zavod. Popir misli poslati tiskarju z Dunaja. Sploh želi, da se opravi izdaja kolikor moči lepo, in ne išče nobenega dobička. Izdaja bi se tiskala v najmanj dvanajsto izvodih, ker moramo pričakovati, da jih bodo naši duhovniki nekaj požgali, kakor požigajo tudi Čbelico. Če bi v vaših tiskarnicah ne bilo dolgih kljuk za kranjski [bohoričični] *f*, nima Smole nič zoper to, ako dá tiskar vrezati in liti potrebno množino. Črki *š* bi se odrekli, ker se sploh manj pazi na njo in je Vodnik celo ni rabil. Tudi vas prosimo, da nam naznanite, v katerem času bi se mogel tisek izgotoviti, če se vi zavzamete za delo. Usluga, ki jo s tem napravite kranjskemu slovstvu, bi bila tem večja, ker se opozicija naših janzenističnih mračnjakov ne dá drugači prijeti, kakor da ji pokažemo, da je popolnoma brezuspešna.“ Iz vse tukaj razložene namere se ni izcimilo nič. Kaj je odgovoril Čelakovský, nam ni znano; kake

¹⁾ Ljublj. Zvon II. (1882) 49. Iztrgane Smoletove narodne pesmi se hranijo zdaj v Vrazovi ostalini (XXI. B).

ovire so izdajo Smoletove zbirke v redakciji Prešernovi preprečile, tega danes še ne vemo.

Iz tretjega do zdaj znanega Prešernovega pisma Čelakovskemu, pisanega tri leta kasneje dne 22. avgusta 1836. l.¹⁾, slišimo zopet nove stvari o narodnih pesmih. Piše mu namreč: „Dozdaj nabrane narodne pesmi so premalo pravilne, da bi jih mogli spraviti na dan. Kastelec me je nagovarjal, da naj prepotujem ž njim prihodnjo jesen Kranjsko in jih zapisujem iz ust naroda. Toda meni se vse zdi, da se to ne zgodi. Murko se je blamiral z izdajo Volkmerjevih pesmi in fabul; stvar je kakor v jezikovnem, tako v estetičnem oziru neprebavna. Neki Čerovnik, ki je spisal predgovor k slabi prelogi zelo otročjih pripovedi Egidija Jaysa, nam obljubuje, da izdā štajerske narodne pesmi; upati hočem, da ne bo pobiral stopinj za Slomšekom — Ahacem.“

V tem pismu je Prešernu ušla majhna napaka, ker je na posled omenjenega moža imenoval Čerovnika; očitno je citiral iz spomina, saj vendar ne moremo misliti, da mu tedaj še ni bilo znano, da se pod psevdonimom Jakob Čerovčan skriva Stanko Vraz, s katerim sta si bila dobra prijatelja že od l. 1834., ko je Vraz prvič obiskal Ljubljano. In povesti Jaysove mu je pač gotovo poslal Vraz sam.

Tudi je Prešeren sam o Vrazovi bogati zbirki pravil Antonu grofu Auerspergu, in Vraz je temu obljubil poslati nekaj pesmi. V Vrazovem rokopisu (VO.XIX) nahajamo pri vsaki v to namenjeni pesmi pripisek „Auersperg“; 74 jih je. Pošiljka pa se je zakesnila, zato piše Prešeren v prvem²⁾ dozdej znanem svojem pismu Vrazu z dne 4. marca 1837. l. tako: „Grof Auersperg je bil zopet tukaj in me je večkrat prašal, nisi li poslal narodnih pesmi. Kaj sem mu moral odgovoriti, veš sam. Tudi Kastelec še vedno čaka ljutomerčana. Zdi se, da je mož-beseda vam napolu Hrvatom nepoznan.“³⁾ Kakor razvidimo iz drugega pisma Prešernovega, pisanega istega leta, niso potem dopisane narodne pesmi Vrazove Auerspergu posebno dopadle.⁴⁾

Nastopnega leta, dne 19. julija, piše Prešeren Vrazu iznova o narodnih pesmih: „Emil Korytko, eden tistih dveh v Ljubljano relegiranih Poljakov, namerja izdati zvešček narodnih pesmi v našem materinjem jeziku in je že predložil rokopis cenzuri. Deželno oblastvo ga je odkazalo v preskušnjo kanoniku Pavšku, znanemu za največjega rigorozista naše dežele in nekdanjemu profesorju filozofije, iz česar sklepam, morda prenaglo, da namerjajo

¹⁾ Ljublj. Zvon II. (1882) 111.

²⁾ V letopisu l. 1877. na prvem mestu objavljeno pismo je odgovor na Vrazovo pismo z dne 2. aprila 1837. l., objavljeno v Letopisu 1875, str. 163 do 164, torej ni najstarejše.

³⁾ Letopis 1877, str. 160.

⁴⁾ Letopis 1877, str. 158.

preprečiti to podjetbo. Pesmi so vzprejete tako, kakor so mu bile izročene, brez poprav; vendar je bila pri nekih maloštevilnih opravljenah nepoklicana korektura najbrž že prej. Zlasti izidejo pesmi „Od lepe Vide“, „Od Rošlina“ v boljši, prvotni obliki. Korytko zbira vrhu tega naše narodne noše in vesti o šegah in navadah naše domovine. Obrnil se je do gospoda drja. Ljudevita Gaja, da bi tiskal narodne pesmi s češkoilirskimi črkami, toda dobil je precej čuden odgovor. Reklo se mu je, da bi Gajeva tiskarnica prevzela tisek samo s tem pogojem, da bodo imele pesmi čisto ilirsko in ne kranjsko tendenco, kar mi je skoraj nerazumljivo, ker se po mojem mnenju ne dá tradicijam minolih časov podtikati nobena tendenca sedanjosti in tudi ne preminjati jezik narodni pesmi, ne da bi se bistveno ne prenaredila.“¹⁾ Danes seveda vemo, česa se je bal Gaj, namreč občevarjanja s pregnanim Poljakom, češ, to bi mi utegnilo škoditi pri vladi!

Narodnih pesmi omenja Prešeren tudi v petem pismu do St. Vraza z dne 20. oktobra 1840. l., čegar začetek je žalibog izgubljen in je ohranjen nas zanimajočega stavka samó konec: „Sammeler, Du, Smole und der Pinter, von dem ihr vielleicht nächstens was hören werdet, solche unmittelbar aus dem Munde des singenden Volkes werdet aufgenommen haben.“²⁾

Zadnje iz Prešernovih pisem zajeto spričevalo o njegovem vkvarjanju z narodnimi pesmimi nahajamo v nekem še ne izdanem pismu, o katerem poroča Marković v predgovoru k izdaji „Izabranih pjesmi St. Vraza“ (str. C); pismo je priloženo Smoletovemu, je brez naslova in podpisa, toda brez dvoma Prešernovo. Žalibog citira Marković iz njega le malo, da ne bi škodil vgladu Vrazovemu. „Čelakovský“, piše Prešeren, „pravi v nekem pismu name³⁾, da je tvoja zbirka narodnih pesmi dragocena („köstlich“). Ti in jaz nečeva temu prigovarjati; toda mi smo prepričani, da dobre zbirke slovenskih narodnih pesmi v tej po vas tako zvani Gornji Iliriji ne dobimo prej, dokler se ne najde kdo, ki je tej nalogi kos („ein berufener“) . . .“ Iz teh besed torej vidimo, da je Prešeren Vrazove „Narodne pesmi ilirske“ nemilo obsodil, in vprašati se moramo, zakaj? Glavni vzrok je pač ta: Vraz je pesmi, katere je dobil s Kranjskega od Kasteleca, Smoleta in Prešerna, skušal obleči zopet v obliko narečja, katero so jim zapisovavei slekli; pri tem pa je marsikaj nekranjskega, štajerskega, spravil v kranjsko pesem. Prešerna Kranjca je gotovo streslo, da mu je Vraz v pesmi „Gospod Baroda“ verz Šel je hlapec delat jamo prenaredil v Šô je hlapec kopat jamo, verz Hitro pojd gledat rane pa v verz O hitro pojd gledat rane, ali da je v pesmi „Nesrečni strelec“ Prešernovo

¹⁾ Letopis 1877, str. 162.

²⁾ Letopis 1877, str. 163.

³⁾ To pismo je z dne 3. avgusta 1840. l., gl. Letopis 1875, str. 152.

redakcijo Za besedenjeni maral, Ljubčik nič za mašo baral spremenil tako: Za besede nje ne mara, Neti za mašo ne bara, ali pa da je v pesmi „Gospod Raubar“ vpeljal oblike zenou rokou, sou, bouté, uzame poleg só, nisó, bo, uzeme, da piše tam Té (= potem) sou preč zdirjali in v pesmi „Matjaž v vózi turski“ Kamne si só privezali in pa druge podobne stvari, katere so za Kranjca nemogoče. Prešeren je videl, da je Vraz sam pal v isti greh, ki ga očita izdajavcu Korytkove zbirke; jasno mu je postalo, kako je Vraz „popravljal“ tudi Vodnikovo o Ravbarju in druge iz „Čbelice“ prevzete pesmi in zakrivil pri tem celo nekaj prav šepastih verzov, na pr. Turk če vzeú (dvozložno!) Sisek bode. Potemtakem pač lahko razumemo, da ni mogel biti zadovoljen z Vrazovo zbirko. Čelakovský, Pypin in drugi, ki jo zelo hvalno omenjajo, niso vedeli, da se je tudi Vraz pregrešil zoper prvo kritično načelo zapisovavca in izdajavca narodnih stvari: ne prenařejaj jih! In kako bi neki tudi Vraz bil mogel tedaj biti prost tega greha? Saj je bil splošen! Celó Vuk Karadžić ni v tem oziru nedolžen, kakor vemo dandanes. Vsakdo je mislil, da mora porušeno pesem, hrapav in okrnjen verz popraviti, da bo pesem bolj gladka, dovršena tako, da ji noben umetnik ne bo mogel nič prigovarjati; saj se je takrat sodila oblika narodne pesmi po kopitu umetnih pesmi. Kar je bilo prepovedano v umetni poeziji, to se je odpravljalo tudi iz narodne: zastarele oblike, tuje besede, nepravilnost v metru in slične „napake“.

III.

Iz zgoraj priobčenih izpiskov iz Prešernovih pisem nam je torej lahko posneti, da se je naš pesnik dovolj intenzivno ukvarjal z narodnimi našimi pesmimi. Zdaj pa se moramo vprašati, je-li tudi sam katero zapisal. Da je imel svojo zbirko narodnih pesmi, to nam priča Stanko Vraz v pismu, pisanem Prešernu 19. novembra 1837: „Narodne pesmi dām na svetlobo pri Gaju, precej ko ustanovi tiskarnico. Ti si mi jih obljubil, kar jih imaš, in zelo ljubo bi mi bilo, ako bi mi jih doposlal po knjigarnici Damian in Sorge, da si jih prepisem“. ¹⁾ Dalje je to razvidno iz načrta nekega pisma, namenjenega Jarniku ²⁾, kjer piše Vraz: „Gospoda Kastelic in dr. Prešeren sta mi obljubila svoje zbirke narodnih pesmi, toda izvedel sem, da sta zdaj izročila svoje narodne pesmi, 45 je vseh, nekemu poljskemu pregnaneu, Koritko imeno-

¹⁾ Letopis Mat. Slov. 1875, str. 165., Dēla V. 163.

²⁾ Da je to pismo namenjeno Jarniku kaže: 1. naslov „Hochwürden“, 2. datum „Ihr goldenes Schreiben von 5. d. M.“, t. j. z dne 5. marca 1838. l. (to pismo je natisnjeno v Letopisu za l. 1877 na str. 152—153); 3. odgovor gledé zbiranja krajeslovnih imen, in še več drugih črtie.

vanemu, da jih on izda. Koritko je prosil tudi moje zbirke, meni pa ni mogoče dopustiti, da bi tej moji najljubši rejenki kdo drugi dal blagoslov ob vstopu v literarni svet.¹⁾

Prešeren je torej imel zbirko narodnih pesmi. Ker je sedaj izgubljena, smemo samo približno iz drugih poročil posneti, kaj je obsegala.

A. Od njegove roke so v XX. zvezku Vrazove ostaline med ostanki Smoletove, za tisk pripravljene zbirke ohranjene te-le narodne pesmi:

1. „Od Matjaža ogerskiga kralja“ na listu 6., priobčena v moji zbirki pod št. 10 b.

2. „Vasvavska“ na listu (poli) 18.; začenja se: „O sveti, sveti lunica, De me bo vid'la ljubica“; v moji zbirki še nepriobčena, konec ji je na 3. strani dotične pole pripisal Vraz.

3. „Vasvavska“ na listu 18.; začenja se „V Celoveu imam tri ljubice“, priobčena je v moji zbirki pod št. 1129.

4. „Od Majerec“ na listu 24., priobčena v moji zbirki pod št. 123 b.

5. Pesem „Ljubčik se na pot napravil“ na listu 33., priobčena v moji zbirki pod št. 240 (Nesrečni lovec).

6. „Vasvavska“ na listu 44., začenja se: „Kukovica lepo kuka Tam v zelenim bukovji“; v moji zbirki dozdej nepriobčena, v Korytkovih SPKN. tiskana v I. zvezku, str. 41.

7. Poskočna „Sim se postarala, Delat ne morem“ na listu 44., dozdej nepriobčena; prim. v Scheiniggovi zbirki št. 376.

B. Vraz je zvezku narodnih in drugih pesmi, naslovljenem „Cvetje ljubljansko“, v katerem je zunaj datum „18—23 prosinca 1837“, na strani 28. pa datum „V Ljubljani 24. prosinca 1837. J. C.“, za Prešernove označil štiri pesmi, namreč že pod št. 5. in 6. navedeni pesmi in mimo teh še nastopni:

8. „Snóbači“ str. 19., ki se začenja „Bližej, bližej jezdi žumer“²⁾, v moji zbirki dozdej še nepriobčena, v Korytku pa natisnjena v I. zvezku, str. 1, in

9. Žlahten gospod Baroda“ str. 20, ki je priobčena v moji zbirki pod št. 34 b.

¹⁾ Dēla V. 177.

²⁾ Vsi prepisi in vse izdaje te pesmi pišejo to besedo z veliko začetnico, kakor da bi to bilo lastno imē. Beseda je ista, kakor kor. *camar*, *cammar* iz srgr. *soumatec*, *Säumer*, *Saumer* (Führer von Saumtieren oder Frachtwagen), samo da je *žumer* starejša izposojenka, pač od Kočevarjev. Überfelder ima v „Kärnt. Idiotikon“: „*Zamer* der Brautführer bei Hochzeiten; im Gailthal wird die Braut gesamt“ (str. 252), pod *samen* (str. 205) pa: „1. Mittelst eines Pferdes oder Maultieres Lasten befördern, sey es durch Tragen oder Fahren; 2. im Gailthal wird die Braut gesamt; 3. Zögern, zaudern, säumen.“ „Žumerska družina“ so torej „Brautführersgefährten“. Druga pesem (SPKN. III, 59) piše *Žumber*, *žumberska družina*; *b* je vstopil naprej v odvisnih sklonih (gen. *žumra*, dat. *žumru*), da olajša skupino *mr*.

C. V V. zvezku Vrazove ostaline je dalje oznamljena s Prešernovim imenom pesem, omenjena zgoraj pod št. 8, in se nadalje njemu pripisujeta še ti dve:

10. „Svatbena. Pesem per očeti¹⁾, kader se v jabelko pobira“ na l. 11., začenjajoča se „Le sem, le sem, vi hišni oča“ in

11. „Svatbena. Pesem peta, kadar iz očetoviga doma nevesto v ženino (! = ženinovo) hišo pelajo“ na l. 12., začenjajoča se „Le preč, le preč od hiše ž njo“, obe dozda še nenačrtujeni v moji zbirki, toda že priobčeni v Korytku I., str. 3. in 2.

D. V svoji tiskani zbirki „Narodne Pěsni ilirske“ je označil Vraz na str. 201—204 kot Prešernove zgoraj pod št. 1, 5 in 9 navedene pesmi, mimo teh pa še dvojje drugih, namreč pesmi:

12. „Marko“ str. 12—15; priobčena je v moji zbirki pod št. 40, in

13. „Alenčica Gregičova sestra“ str. 29—32, v moji zbirki št. 53 b, c.

Pod številko 5 omenjena pesem je za Prešernovo označena tudi v IX. zvezku Vrazove ostaline na listu 6. Vsega vkupe je torej 13 pesmi spojenih z imenom našega pesnika. Toda vprašanje nastane, ali po pravici? Ali je te pesmi res tudi zapisal Prešeren sam?

O večini zgoraj navedenih pesmi se mi to nikakor ne zdi verjetno; Prešeren je samo pesmi Smoletove zbirke redigiral in redakcija se je potem spojila z njegovim imenom tako, da se je zdela pesem njegov zapis. Zato je moral Prešeren Čopu posebej zabičiti, naj se njegovo ime dene v III. zvezku „Čbelice“ le pod njegove umetne, ne pa tudi pod narodne pesmi („die populares erscheinen Smoletisch“). Tako tudi res nahajamo zgoraj pod št. 10 in 11 omenjeni pesmi naravnost med Smoletovimi v zvezku „Ljudske pesmi iz Gosp. A. Smoletoviga zbora“ v Vrazovi ostalini XXI. B.; pisal ga je Kastelec, in paginacija (str. 106—115) nam kaže, da je del večega rokopisa, namreč IV. zvezka „Krajske Čbelice“, torej tiste pesmi, katerih si „strahopezdljivi“ cenzor Čop ni upal potrditi, in jih je Kastelec iztrgal iz cenzurnega rokopisa. V Vrazovo ostalino je prišla ta zbirka pač šele s Smoletovo zbirko, katero je ta poslal Vrazu nekaj dni pred svojo smrtjo, prim. Vrazovo pismo Babukiću z dne 20. novembra 1840: „Smole iz Ljubljane mi je pisao, da mi je na g. Lentendorfa svojo zbirku krainskih narodnih pěsni poslao. Molim te izvolji onaj rukopis od g. Lentendorfa u mome imenu rěšiti, pa mi amo (t. j. v Bistrico v hrv. Zagorju) poslati, ako nimaš danas vrěmena, barem do d. nedělje, da brže bolje stvari prepisati i

¹⁾ „Per o četeti“ je pač napaka, nastala s tem, da je prepisovavec bral v bohoričici pisano besedo ohzeti (ohecti) za ozheti.

g. Smoletu na njegovo zahtevanje što skorje povrniti mogu.“¹⁾ Ako bi bil dobil Vraz zgoraj omenjene „Ljudske pesmi“ od Kastelca že prej, bi bil najbrž kaj porabil in priobčil iz njih v svoji l. 1839. tiskani zbirki.

Tudi o pesmi, omenjeni zgoraj pod št. 1 („Od Matjaža ogerskiga kralja“), se da iz Prešernovega rokopisa samega dokazati, da je naš pesnik, ko je to pesem pisal, imel pred sabo zapis iz Vrazove ostaline XX. 8, ki ga je pisala precej okorna roka za Smoleta, s katerega zbirko so došle te stvari Vrazu. Na več mestih je namreč Prešeren zapisal tako, kakor stoji v izvirniku, potem še le se je spomnil, da je kaj prenameriti, in je prečrtal to, kar je prvotno pisal in kar se strinja z matico. Tako je na pr. v 7. verz (De ni vidil beliga dne) zapisal s prva De vidil ni ne beliga dne, potem pa je to prenameril v De vidil ni dne beliga, da je dobil asonanco z nastopnim verzom (Ino sonca rumeniga ali, kakor je on to prenameril, Ino sonca ne rumeniga). Verz 21. je prav tako začel pisati, kakor je v podstavi „Trikrat“, toda takoj je „Trikrat“ prečrtal in dva verza podstave Trikrat je lepši, kakor ti, Trikrat je mlajši kakor ti, Je trikrat lepši kakor ti; lepši je postavil na zadnje mesto, da bo vtisek večji. Dalje je verza podstave Jest te očem Matjaš dat', Ak ga, Marjetica, očes' uzét' zapisal s prva podobno: Tega ti čem Matjaža dat, Ak očes' ga Marjeta vzét, pozneje pa popravil tako: Tega ti čem, Marjetka, dat, Ak očes' ga Matjaža vzét. V verz 41. (Bom vzela s hlevov konje tri) stoji v Prešernovem rokopisu pod Bom pisano Iz, kar se strinja s podstavo (Iz štale bom spelala konje tri). Enako je verz 75. začel pisati podobno, kakor stoji v podstavi (Marjeteo gerdo gledali), tudi on: Marjetko... toda takoj je besedo prečrtal in zapisal po svoje Gerdó Marjétko gledali. Ta odvisnost v prepisovanju od zapisa na listu 8. v XX. zvezku Vrazove ostaline nam torej očitno kaže, da Prešeren v resnici ni zapisal pesmi „Od Matjaža ogerskiga kralja“, omenjene pod št. 1.

Isto se da dokazati tudi o pesmi pod št. 4. Zato je imel pred sabo zapis okorne roke na 23. listu XX. zvezka Vrazove ostaline; v njegovi redakciji je namreč v verz 30. kakor v zapisu (Gospod jo je slišal jokati) stal sprva perfekt (Gospod jo slišal je jokat'), potem pa je Prešeren ta verz takoj prečrtal in zanj zapisal Gospod jokati sliši jo. Da bi nam bilo ohranjenih več daljših prepisov od samega Prešerna, bi se isto dalo gotovo dokazati tudi o nekaterih drugih pesmih,

¹⁾ Džla V. 195.

s katerimi je spojeno njegovo ime, pa so došle Smoletu od drugih zapisovavcev, ki so delali za tega. Taki zapisi okorne roke so se nam ohranili v Vrazove ostaline XX. zvezku tudi še k naslednjim zgoraj za Prešernove oznamenjenim pesmim: 6. je redigirana po zapisu na listu 43., 8. po zapisu na listu 30., 9. po zapisu na listu 20., 11. po zapisu na listu 37., 12. po zapisu na listu 16. in 13. po zapisu na listu 14. Nobene take podlage pa nimamo za pesmi, našete zgoraj v zaznamku Prešernovih narodnih pesmi pod št. 2, 3, 5, 7 in 10. Zato pa vendar še ne moremo reči, da bi jih bil res zapisal Prešeren sam, ker se na pr. pesem pod št. 10 nahaja kot Smoletova tudi v Kastelčevi že zgoraj v misel vzeti, za IV. zvezek „Čbelice“ namenjeni mali zbirki (VO.XXI. B). Zaznamek narodnih pesmi, ki smo jih po Vrazovih spričevalih in Prešernovih rokopisih pripisali našemu pesniku, se je torej skrčil na štiri pesmi in bi se, ako bi se nam bila ohranila tedanja Prešernova in vsa Smoletova zbirka, skrčil morda še bolj. Zato ne grešim, ako pravim: Vse govori za to, da se Prešeren sam pravzaprav ni ukvarjal z zapisovanjem narodnih pesmi intenzivno, ampak da je njegovo delovanje bilo bolj v tem, da je od drugih zapisane pesmi redigiral. Morda so od njega samega malenkosti pod št. 2, 3 in 5; manj je to verjetno od št. 7, katera seveda ni Vodnikova, kakor je mislil Levstik, ki jo je tiskal v izdaji Vodnikovih pesmi, ker je od Kastelčeve roke pisana v Vodnikovem rokopisu, kamor je bila vezana po pomoti.

IV.

Da je Prešeren zapise drugih zapisovavcev redigiral, to je iz tega, kar sem povedal gori pri pesmi „Od Matjaža ogerskiga kralja“, popolnoma jasno. Tudi je to razvidno iz pisem njegovih; glej zgoraj (str. 4—5) navedke iz pisma Čopu z dne 20. febr. 1832. l. in pa iz drugega in tretjega pisma Čelakovskemu z dne 29. aprila 1833, oziroma z dne 22. avgusta 1836 („Sie wurden von mir redigirt und sind bereits ins Reine geschrieben“, oziroma „Die bis nun gesammelten Volkslieder sind zu uncorrect, als dass man sie an's Tageslicht beförden könnte“).¹⁾ Od nekaterih, v zgoranjem spisku Prešernovih narodnih pesmi omenjenih imamo od njega, kakor vse kaže, celo po več redakcij, tako od „Matjaža“ in od „Alenčice Gregičove sestre“; drugačna je redakcija, ki jo je Prešeren dal Vrazu za NPL, drugačna tista, ki jo je dal za SPKN. Korytku, in za „Matjaža“ je tretja redakcija ohranjena celo od Prešernove roke same; isto velja tudi o „Nesrečnem lovcu“ (v moji zbirki št. 240). Razlagati si imamo to tako, da si je Prešeren nekaj pesmi iz Smoletove zbirke prepisal in po

¹⁾ Ljublj. Zvon II. (1882) 51, oziroma 111.

svoje redigiral ter jih potem, ko je bil za to naprošen, prepisal za dotičnega prosiveca vnovič; ob takem prepisovanju pa je znova kaj predrugačil. Ker so njegove redakeije bile zelo korenite, je smel sploh pesmi izdajati za svoje. Ako pa smo mu zgoraj pripisali 13 narodnih pesmi, ker so deloma pisane od njegove roke, ali jih za njegove spričuje Vraz, potem bi mu smeli pripisati tudi redakeijo tistih iz Smoletove zbirke vzetih pesmi, ki jih je prinesla v III. zvezku „Krajska Čbelica“, namreč: „Od lepe Vide“¹⁾, „Kralj Matjaž“ („Stoji, stoji mesto belo“), „Od Rošlina in Verjankota“, „Svarjenje“ („Stoji, stoji tam lipica“) in še par poskočnih in pa tiste, ki jih je imela prinesiti „Čbelica“ v 4. bukvicah. Saj je on tisti, ki jim je dal dovršeno umetno obliko in jim vdihnil svojega pesniškega duha, da se bistveno ločijo od drugih narodnih pesmi. Da se je ž njimi temeljito bavil, za to nam je najboljši dokaz to, ker je Čopu ukazal, kako je popraviti neke verze v „Lepi Vidi“, katere rokopisa očitvidno ni imel pri sebi, ampak je citiral iz spomina. Potemtakem je Prešeren takorekoč oča ne samo zgoranjim, naravnost z njegovim imenom zvezanim 13 narodnim pesmim, ampak tudi 8 iz Smoletove zbirke, res objavljenim v „Krajske Čbelice“ 3. bukvice, in 7, ki so bile samo namenjene za nje 4. bukvice, vkupe torej 28 narodnim pesmim, če smemo slutiti, da je tudi na prav malih poskočnicah kaj popravljal, česar danes seveda ne moremo več natančno določiti, ker nimamo dotičnih rokopisov. Koliko je popravil in redigiral pesmi v vsi, za tisek namenjeni Smoletovi zbirki, tega danes prav tako ne moremo povedati zavoljo pomanjkljivosti te zbirke in manjkajočih izvirnih zapisov, oziroma prepisov.

Kako je Prešeren prenašal narodne pesmi? Najlepše se razvidi to, ako poleg prvotni zapis postavim eno njegovih redakeij. Vzemimo si za to začetek pesmi „Od Matjaža ogerskiga kralja“, ker se je ohranila redakeija, pisana od njega samega.

Zapis v VO.XX. 8:

O, Matjaš, Matjaš,
Lepa je krona ogerska!
Trikrat je na vojski bil,
Četrti krat je vlovlen bil.
(tu očitvidno manjka enega verza)
Notri je bil lét in dan,
De ni vidil beliga dne
Ino sonca rumeniga:

Prešernova redakeija:

O kralj Matjaž, o kralj Matjaž!
O, lepa krona ogerska!
Trikrat je že na vojski bil,
Četrti krat je vlovljen bil,
Je v turško ječo veržen bil.
V nji bil Matjaž je let' in dan,
De vidil ni dne beliga
In sonca ne rumeniga:

¹⁾ Da je Prešeren redigiral „Lepo Vido“, kar vemo iz zgoraj navedenega njegovega pisma Čopu iz Celovca, je bilo znano tudi drugim: list „Illyr. Blatt 1833, št. 28 je prinesel nemško pesem: Von der schönen Vida. Frei nach dem vor Dr. Preschern bearbeiteten slavischen Volksliede (Vida stand am Strand des Meeres); podpisan je Dr. C. A. U. (Ulepitsch). Zanimivo je, da je prelagatelj odstopil od pevske mere Prešernove; po moji misli prvotno mero je pak izbral gotovo samo slučajno.

On ni vidil drugiga,
Kakor mlado Marjetico,
Turškiga cara mlajši hčer.
Ona je k' nemu tekala,
Kratke čase delala.
Tako je rekla Marjetica:

„Ak me češ, Matjaš, uzet',
Jest te čem rešit z' ječe.“

„Le-to ne bo, ne more bit':
Jest imam doma svojo gospó,
Trikrat je lepši, kakor ti,
Trikrat je mlaiši, kakor ti.
Jest imam doma brata mlajšiga,

Matjaš, kakor jest,
Krono ima lepo, kakor jest.
Jest te očem Matjaš dat',
Ak ga Marjetica očes' uzet'.“

„O vera, vera, Matija!“

„O vera, vera, Marjetica,
Turškiga kralja mlajši hči!“

„O čakaj, čakaj, Matjaš,
De pride šnt Marjeten dan;
Naredila bom velke gosti,
Bom Turke use vpijanila
Ino svojga očeta stariga.
Potlej bom ukradla ključ tri:
Perviga od konjske štalice,
Drugiga od svetle kamrice,
Tretiga od veže zdlje.
Iz kamre bom uzela zlata ino srebra,
Kakor sva velika obedva;
Iz štale bom spelala konje tri.“

De vidil ni tam drugiga,
Kakòr mladò Marjetico,
Turškiga cara mlajši hčer.
Marjetka k njemu tekala,
Mu kratke čase delala.
Tako je rekla Metika,
Turškiga cara mlajši hčer:
„Ak očes' me, Matjaž, uzet',
Te bom rešila 'z vože zlé.“
Takò je rekel kralj Matjaž:

„Le-to ne bo, ne more bit':
Doma imam svojò gospó
Je trikrat mlajši kakor ti,
Je trikrat lepši kakor ti.
Tud brateca imám domá,
Domá jest brata mlajšiga:
Matjaž je imen van ko jest,
Lepo jma krono, kákor jest.
Tegá ti čem, Marjetka, dat',
Ak očes' ga Matjaža vzet'.“

„O vera, vera, kralj Matjaž!“

„O vera, vera, Metika,
Turškiga cara mlajši hčer!“

„O čakaj, čakaj, kralj Matjaž,
De pride šentmarjétni dan;
Napravla velke bom gosti,
Bom Turke vse vpijanila
In tud' očeta stariga.
Potlej bom vkradla ključ tri:
Od konjskih hlevov prviga,
Od hrambe terdne drugiga,
Od vože zlé bom tretiga.
Bom vzela shlevov konje tri,
Iz hrambe pa zlata, srebra,
Kakor velika sva oba.“ i. t. d.

Očitni so tudi Prešernovi popravki v zbirki Smoletovi, določeni za IV. bukvice „Krajske Čbelice“. Te popravke je Prešeren pristavil šele, ko je bil Kastelec po njegovi redakciji že spisal svoj rokopis. Pesmi, ki niti pri Čopu ad captandam benevolentiam janzenistov, kakor jih Prešeren imenuje, niso našle milosti, so te-le: 1. Ljubezen je bila, Ljubezen še bo¹⁾; 2. pesem, omenjena zgoraj v zaznamku Prešernovih narodnih pesmi pod št. 11; 3. pesem, omenjena zgoraj pod št. 10; dalje 4. „Soldaška“ (Pušico na ramo djal), 5. „Soldaška“ (Naš cesar, naš kralj, tiskana v SPKN. I. 49.), 6. „Sanje“ (v moji zbirki št. 131 a) in 7. „Od Marjetike“ (v moji zbirki št. 129 b). V Kastelčevem rokopisu je Prešeren pristavil vse naglase na besedah, izpremenil posamezne izraze, preuredil neke verze in jih tudi nekaj prestavil.

¹⁾ To pesem si je Prešeren l. 1833. izbral za gaslo svojim gazelam, priobčenim v izredni dokladi lista Illyr. Blatt l. 1833. št. 28.

Način in značaj Prešernovih poprav in predrugačeb je razviden že iz dosedaj povedanega in pokazanega. Ogibal se je zlasti tujek, zato pravi namesto od konjske štalice rajši od konjskih hlevov, namesto od kamrice rajši od hrambice, namesto kamre rajši hrambe, namesto kamrico rajši hrambico. Za Gori, gori, stari kovač, Boš služil dober lon, sto celih kron je pisal Le gòri, gori, star' kovač, Plačilo dobro služil boš, pač zato, ker ni mogel za rimo na besedo kron najti druge primerne besede, s katero bi bil rad zamenil zoprno tujko lon. Enako se je hotel ogniti tujke birtah v pesmi „od Majeree“: Kaj je tebi, moja gospa, K' imaš ti birtah kervav; drugi verz je popravil v De je mazine tvoj ves kervav, kar pač ni ravno srečen popravek; vedel pač ni dobre slovenske besede za navedeno oblačilo. Zoprna mu je beseda obedva, zato izpreminja verz Pa sta zletela obedva v verz Pa izletela sta oba, verz Sta v Nemškim gradu obedva v verz Tam v Nemškim gradu sta obá; tudi besedi precej ni prijatelj, zato pravi za Od tega t'precej boljši (hujši) bo rajši Od tega koj ti boljši (hujši) bo. Za staro „Dokler jo možje prosijo“ pravi Ker možje jo prosijo. Neprijeten mu je predlog pri in piše po starem per: pertekel za pritekel; ž njo popravlja v z njo, vokativ hči v hčer; v vas (iti) piše vselej samo vas brez predloga.

Včasih spravlja v pesem primernejše izraze. Tako pravi za Sablico pod pasho djál rajši Sablico krog pasa djál; Naredila bom velke gosti popravlja v Napravla velke bom gosti; Pritekel mrzel je studene Spod hriba božje matere prenareja v Pertekel merzel je studene Spod cerkve božje matere.

Besede, ki so samo mašilo v verzu, je skušal nadomestiti s pomenljivejšimi; zato verza Rudeča, oj, rudečo kri Pomeni popravlja v Rudeča, sin, rudečo kri Pomeni. Včasih prestavlja besede, da dobi s prejšnjim ali nastopnim verzom rimo ali asonanco: De vidil ni beliga dne popravlja v De vidil ni dne beliga, ker hoče verz privezati k nastopnemu In sonca ne rumeniga. Enako je Stoji, stoji beli grad, Notri je žlahten gospod popravil v Stoji, stoji tam beli grad, Je v gradi žlahten gospod mlad.

Kjer je v verzu kaka praznina, jo skuša primerno izpolniti; za O Matjaš, Matjaš piše O kralj Matjaž, o kralj Matjaž, za Trikrat je na vojski bil pa Trikrat je že na vojski bil.

Na videz predolge verze krči s tem, da izpusti kako ne bistveno besedo, ali da spremeni prošli čas v sedanjik, na pr. Pustila sinka v beli pristavici je okrajšal v V pristavi sinčika pusti, Hlapec gre na belo pristavico je stis-

nil v Hlapec gre na pristavico, Gospod jo je slišal
 jokati pa v Gospod jokati sliši jo. Predolge verze zdravi
 tudi s tem, da jih razširja v dva verza: Kako de moj sinik
 tako dolgo spi v Kako se neki to godi, De sinik moj tak
 dolgo spi. Gospa zavpije, preden dol perleti: „Zdej
 bo pa majerca tvoja gospa“ je razširil tako: Al preden
 v dno še perleti, Gospa zavpije, govori: Zdaj bo pa
 mlada majerca Namest' meně žlahtna gospá! Včasih
 je vrsto verzov vredil nekoliko drugači, kar vidimo na koncu
 zgoraj podane paralele iz pesmi „Od Matjaža ogerskiga kralja“.

Tudi je cele verze zamenjaval z novimi, popolnoma drugačnimi,
 kadar se niso lepo prilegali vsej zvezi. Tako je v skupini Kam o r
 predaleč mi zderči, Tje, kjer mi beli grad stoji. Še
 je šel v škrinjo pisano, Še se na konjčka zalučí
 (Š. 129 b) tretji verz prečrtal in zamenil z verzom Domá ne
 jé, domá ne spi; očitvidno se mu je prvotni zdel premalo
 vmesten, kakor je sploh vrnitev žlahtnega gospoda v tej pesmi
 neosnovana. Nerimani verz „Še je šel v škrinjo pisano“ bi bil
 razumljiv in vmesten, ako bi gospod iz nje vzel prej v pesmi
 omenjeni „dragi in žlahtni koren“, lek za bolno ljubico. V pesmi
 „Od Matjaža ogerskiga kralja“ je izpustil Prešeren kar ves popis,
 kako je Matjaž z Marjetico čudežno preplaval Donavo; ta popis
 obseza v podstavi celih 15 verzov, pri njem pa je skrčen v enega
 samega: Na konjih jo preplavata. Zdelo se mu je pač pre-
 malo osnovano, da bi v Donavo vrženi prstan potolažil reko. V
 tem oziru se je celo izneveril romantiki in postal suh realist.

Od vseh pesmi, kar jih je redigiral Prešeren, se zdi najbolj
 predrugačena „Lepa Vida“, kjer je opustil celo prvotni metrum
 ter sprejel srbski deseterec. Žalibog ni več v Smoletovi zbirki
 prvotnega zapisa, da bi mogli primerjati ž njim Prešernovo re-
 dakeijo. Močno prenarejena je tudi „Smrt kralja Matjaža (Š. 12.)“;
 da bi jo bil pak Prešeren prelil iz zapisa, v moji zbirki priob-
 čenega pod št. 11, pač ni mogoče, ker manjkajo v tem pogla-
 vitne črte; varijanta, ki sem jo še le lani dobil iz Ihana, mi
 dokazuje, da je sličen zapis moral biti nekada tudi v Smoletovi
 zbirki, pa se je zdaj izgubil, kakor sploh vsi, katerih Prešernova
 redakeija je priobčena v III. bukvicah „Krajske Čbelice“. Ko
 je bila pesem že natisnjena, se Smoletu pač ni zdelo več vredno,
 hraniti nje prvotni zapis še nadalje.

V.

Nahajamo li kakih omemb narodne pesmi v poezijah Pre-
 šernovih? Se-li kaže v njih kak viden vpliv narodne pesmi?

V svojih poezijah omenja Prešeren slovenske narodne pesmi
 določno samo na enem mestu, namreč v drugi strofi svoje glose,
 kjer poje:

Káj Petrárkov, káj nam Tásov
 Tréba péveov je perjétnih?
 Slišim od butic nevkrétnih
 Prašat zdájnih, prédjnih časov.
 Kómur már perjétnih glásov
 Pésem, ki pojó Matjáže,
 Bôje króg hrováške stráže,
 Már, kar pévec pél Ilirje,
 Már „Čebél'ce“ róji štirje,
 Krájneec mój mu ósle káže.

„Pesmi, ki pojo Matjaže“ so narodne pesmi, ki opevajo kralja Matjaža, njega ženitvo, ječevanje in smrt (v moji zbirki št. 1—12); pesmi, ki pojo „bôje króg hrovaške stráže“, pa so pesmi o bojih s Turki: pesmi o Ravbarju (št. 19, 20), o Turkih pred Dunajem (21—23), pesmi, kako označuje Turek slovenske deželjane (24—25), o Lavdonu in srbski vojski (26—31), o gospodu Barodi (32—34), o Kraljeviču Marku (39—47) in o deklici-vojaku Alenčici, Gregičevi sestri (53—55), torej pesmi, s katerih redigiranjem se je ravno naš pesnik pridno bavil in jih poznal več ali manj vse iz Vodnikovega rokopisa in Smoletove zbirke. Narodna pesem ima po njegovi sodbi „perjétné gláse“.

Reminiscente iz narodnih pesmi ni najti v Prešernovih pozicijah mnogo. Naš pesnik je bil prekreпка pesniška individualnost, da bi se bil vdajal tako očitnemu vplivu narodne pesmi, kakor to vidimo pri omahljivem Vodniku. Vgajala mu je pač plastika, naravno pripovedovanje, realizem narodne pesmi, toda da bi bil iz nje zajemal karakteristične, pogostoma se ponavljajoče črte, tega ne moremo trditi. Popolnoma brez njih vendar ni.

Tako mislim, da moramo vplivu narodne pesmi pripisavati rabo pridevnika bel poleg samostavnika roka: De ne smém, si ukazála, Bélih rok se dotaknít' (13); Za béle jo roké perjél (51); Odtégne béle mu roké (51). Tudi v zvezi z dan je bel pač posnet po narodni pesmi: De vstáne drúgo sónce, perpélje béli dán (73). Drugih takih stalnih epitetov pa ni zapaziti.

Po narodni pesmi je gotovo posnel Prešeren palilogijo, to je tisto v umetni poeziji redko figuro, v kateri se zadnje besede prejšnjega verza ponavljajo na začetku nastopnega verza. Ta palilogija je v Prešernu véasi popolna, véasi pa nepopolna in nekoliko izprevržena. Zgledi za prvo so: Ni umérta têta môja, Têta môja, dèkle stáro (str. 43 [45]); Poslál mi je pokazat pot, Pokazat pot na strmi grad, Na strmi grad, gradnik kjer mlad . . . bolan leži [str. 209]; Ko spolni leta ta, se z njim, Se z njim podal bom v šole v Rim [str. 211]; Môja stára ljúba bó, Bó poterpežljivost míla (str. 15 [13]). Nepopolna je palilogija v nastopnih zgledih, ker je pesnik besede nekoliko prestavil: Tó je zvédil óčea stári, Stári óčea, sivi móž (str. 39, [41]); Stári óčea, óčea ljúbí, Ljúbí óčea, módri móž (39 [41]); Na strmi

grad, gradnik kjer mlad, Kjer mlad gradnik bolan leži [str. 209]; Počiti, spati ne pusté, Mi ne pusté skrbi grenké [str. 209].

Nikakor pa ne moremo trditi, da bi bila ravno iz narodne pesmi posneta figura, v kateri se iste besede ponavljajo neposredno v istem verzu: Ne zaméri, ne zaméri (str. 43 [45]); O lepa hčer, o lepa hčer [209]. To figuro je posnel Prešeren lahko tudi od drugod; tako so ponavljali cele izraze tudi nemški romantiki (na pr. A. W. Schlegel), kar so posneli pač po španski poeziji. Ponavljanje istih verzov nespremenjenih ali le malo spremenjenih, kakor je nahajamo v „Ženski zvestobi“: „Biló ni godú, svatónšnje, semnjá, De tje ne bili bi vabili ga“, „Zarótil se je, se je zaklél, De níkdar več drúge ne bó napél“ itd. ali v „Učencu“: „Vender to bi še prenésel, Tó še ní nar večí húdo“ ali v „Doktorju“: „Dóhtar, tí jezíčni dóhtar! Káj postópaš tí za máno?“ pa je lahko posnel Prešeren po domači narodni pesmi.

Iz narodne pesmi je posnel Prešeren verz Naprej ne vem, nazaj ne smem (v pesmi „Od zidanja cerkve na Šmarni gori“ [str. 209]); znan mu je bil iz pesmi „Od Matjaža oger-skiga kralja“, ki jo je on sam redigiral (prim. v moji zbirki št. 10 a, verz 83.). Tudi proti koncu iste pesmi je verza:

V nji sin je zanjga mašo bral
In mater svojo z vic jemal (str. 212)

posnel po pesmi, znani mu iz Smoletove zbirke, ki jo je za IV. bukvice Čbelice v rokopisu Kastelčevem sam popravil; v moji zbirki št. 102 a in b, se ta verza glasita:

Eden bo novo mašo bral, oziroma Bo eden novo mašo bral
Bo mater z' vic jemal. In mater svojo z vic jemal.

Verojetno je tudi, da so mu pri verzih v „Kèrstu per Savici“:

Ležé k' ob ájde žétvi al pšenice
Po njívah tam ležé snopóvja kópe (str. 173)

bili v spominu verzi iz „Alenčice Gregčeve sestre“, ki jo je prav tako redigiral za III. bukvice „Krajske Čbelice“ on sam, in ki se glase v njegovi redakciji (št. 54 c moje zbirke):

Ino Turke tak' morí,
De za njo jih tolk' leží,
Kol'kor snopov za ženci,
Al pa trave za kosci,
Ko Bog dobro letno dá.

V „Turjaški Rozamundi“ spominja na narodno pesem začetek, v katerem je naslikana situacija:

Hrást stóji v Turjáškím dvóri,
Vèrh vzdígúje svóje v obláke,
V sènci pér kamnítíni mízi
Zbòr sedí gospóde žláhtne. (st. 45.)

Podobno se začenjajo narodne pesmi o ptičici svarivki (št. 795, 805 v moji zbirki), samó da se tam omenja lipa, in da stopijo na mesto gospode fantje in deklice; eno varijanto je, kakor sem gori omenil, redigiral Prešeren sam. V isti pesmi nas verza

Jo je kërstil, pôtlej niju
Je poročil grajski páter (str. 49.)

spominjata na istega Prešerna redakcijo pesmi „Kralj Matjaž v turški ječi“ (št. 10):

To čas po farja pošlejo,
De jih kój taukej poroči.

Tudi v pesmi „Júdovsko deklè“ spominja načrt situacije v začetku Leží Morávski tĕrg Lescè na enake začetke v narodnih pesmih, samó da je v zadnjih glagol navadno ponovljen: „Stoji, stoji mesto belo“, „Leži, leži ravno polje“ itd.

Misliti bi se dalo na vpliv narodne pesmi tudi pri verzu „Neporočeni máteri“ v „Nezakónski materi“ (str. 34), ker spominja na verz: (Zibale bote sinčike) Neporočenem matere v „Svarilu“ (št. 800); toda vprašanje je, ni li tega spravil v narodno pesem Prešeren, ker vse druge varijante nimajo nič enakega.

Narodno se glase tudi njegovi verzi v „Turjaški Rozamundi“ (str. 45 [46]):

Dókaj jo barónov snúbi:
Tróje iz dežéle láške,
Tróje iz dežéle némške,
Tróje 'z štájarske in krájnske;

toda videti v tem reminiscenco narodne pesmi, bi se mi zdelo pretirano; anafora in enaka raba števila tri je mogoča in ne nenavadna tudi v umetni pocziji. Za posnemanje narodne pesmi pa je pač šteti rabo diminutivov v „Zarjaveli devici“: d'víčica, samičica; rožica, vbožica [str. 205].

Levec je videl reminiscenco narodnih pesmi tudi v Prešernovi metriki, ker ima nekaj verzov, v katerih so besede merjene kakor včasí v narodni pesmi. Pisal je namreč v Stritarjevem „Zvonu“ 1879. l. str. 82, razloživši Prešernovo zaslugo, da je prvi pri nas začel meriti besede po naglasu, tudi o izjemah od tega pravila v Prešernu samem, ter jih našel v teh le verzih:

„Rodú Abrahamóvga hčí (str. 50)
Ker tĕmpelj njh dĕleč stóji (50).
Júdovska lépa dĕklica (51).
Al ljúbíš me, Júdovska hčí (51).
Jeremij žalóšt globóko (89).
Slávšine tí júžnih so janičárji dežél (113).
Dvakrát devĕtsto trí in tridesĕto (132).

Ko nekeaj Orfejevih strun glasove (139).
 Dva jézna Kéruba z mēčam ognjenim (150),
 Al tje, kjer svēt Antón Jézusa várje (153).
 Pokôpal míslí visokoletéče (168). itd.

„V besedah, z razpertimi čerkami tiskanih, pravi Levce, imamo brez dvombe še spomine na pevsko mero narodnih pesmi; kajti Prešeren meri tukaj Abrahamov'ga $o-o-o$ namesto $-oo-o(?)$, dēleč o — namesto $-o$, Judovska $o-o$ namesto $-oo$ ali $-o$ — (kar ima res tudi na 50. strani), žalost o — namesto $-o$, júžnih o — namesto $-o$, dvakrát o — namesto $-o$, Orfejevih $-o-o$ namesto $o-oo$ (prav na tisti strani ima Orfeja $o-o$), z mēčam o — namesto $-o$; Jezusa $o-o$ namesto $-oo$, visokoletéče $-o-o-o$ namesto $o-oo-o$. Zašel je tako rekoč nevedé v narodno mero . . . Narodne pesmi zlagajo se po vse drugačnem načelu in pravilu nego umetne. Umetnik zлага pesmi zato, da jih beremo, a narod jih zлага samo zato, da jih poje; brez petja si narod pesmi niti misliti ne more. V petji pa narodni pevec ali na en glas jemlje po dva, tri ali celo štiri zloge, ali en zlog časi tako poteza, da iz njega naredi dva, tri, štiri vokale. Narod ne pozna jambov in trohajev, daktilov, in anapestov, narod se ne briga za enolično, enoobrazno pevsko mero: kolikor zlogov pevec potrebuje, toliko jih jemlje v en verz. Kedor te resnice ne vé, temu se narodne pesmi, ako jih ne sliši peti, nego jih sam záse bere, zdé polne nerednosti, nepravilnosti. A ravno to, kar se nam na prvi pogled zdi neredno, nepopolno, ravno to je njih prava posebnost.“

Zadnje besede Levčeve so sicer resnične, vendar mislim, da se je, razlagaje Prešernovo metriko, ozirati tudi na njegovo gorenjsko narečje.

Valjavec je ravno to posebnost razložil iz značaja akcentuacije gorenjske, kjer se je poleg glavnega kipečega povdarka pojavil tudi postranski povdarek: bûtara, čútara, svátovščina, čútàrica, skládálnica, délávec, šúntávec, brátrávec; v padežih, v katerih se kipeči naglas menja v padajočega, izgine tudi postranski povdarek: pri brátrancih. Ta postranski povdarek se véasi tako slabo sliši, da ga na mnogih krajih ni opaziti v izreki; drugod pa vdarja na uho tako, da ga pesniki jemljejo celo za glavni povdarek; to velja zlasti o Prešernu: Kaj *čútár'co* éez pléča iz mésta vùn hitíš? malo niže pa: Ko nájdejo ga, prázna *čutárčica* leži (72); Že póstljica postlána, Je *svátovšina* zbrána (63), pozneje pa: Biló ni godú, *sval tóvšnje*, semnjá, De tje ne bilí bi vabíli gá (79, 82, 84); Aljúbiš me, *júdovska* hči ($o-o$) 51, toda 50 Júdovsko deklé ($-oo$)¹⁾ itd.

¹⁾ Rad 47, 25.

Pozabiti pa tudi ne smemo, da se je v gorenjščini v mnogih primerih brez omenjenega postranskega povdarka ohranilo tudi še prvotno naglaševanje poleg poznejšega, obstoječega v tem, da je naglas kot kipeči povdarek preskočil za en zlog proti začetku besede: žel'tè poleg želite, del'èč poleg déleč, grdih poleg gr'dih itd. Tudi s tem se torej dá razložiti marsikatera posebnost Prešernove metrike.

* * *

Ako je Goethe svojo pesem „Sah ein Knab' ein Röslein stehn“, katero je le malo preuredil iz narodne, sprejel med svoje poezije; ako beremo med Jenkovimi pesmimi „Zadnji večer“ (Nocoj, le še nocoj Naj mesec bo svetel, Ko k meni ljubček moj Bo zadnjikrat prišel) — potem bi smeli in celo morali narodne pesmi, ki jih je redigiral Prešeren ter jih napojil s svojim pesniškim duhom, z isto pravico sprejeti vsaj kot dodatek k njegovim umetnim poezijam, saj so tudi one v poslednji obliki hčerke istega očeta.

V Nemškem Gradcu, meseca novembra 1900.

Nekoliko o zemljevidih slovenskih pokrajin v prejšnjem in sedanjem času.

Spisal Fr. Orožen.

I. O zemljevidih vobče.

Izprva hočem nekoliko govoriti o razvoju kartografije vobče. Najprej in najbolj se je razvijalo zemljeznanstvo pri Grkih, in od teh se je udomačil izraz „geographia“ tudi pri drugih narodih. Eratosten (276—194 pr. Kr.), ki je bil nadzornik znamenite ptolemajske knjižnice v Aleksandriji, je prvi zmeril zemeljsko površino in si tako pridobil velike zasluge za zemljepisje. Znanstveno je obravnaval ta predmet v svoji znameniti knjigi „Geographia“. Izraz „geographia“ prvotno pomeni narisano zemeljsko površino, torej zemljevid. Šele pozneje je dobil izraz „geographia“ pri Bizantinceih sedanja pomen, kar nam kaže tudi izraz „zemljepis“.

Neprecenljive važnosti in glavni steber zemljepisja pa je zemljevid, in radi tega si hočemo malo ogledati, kako je napredovalo risanje zemljevidov ali kartografija vobče, in potem se zlasti seznaniti s kartografijo slovenskih pokrajin. Zemljevida prvotni namen je bil, da se nariše in spozna medsebojna lega človeških bivališč in krajev na zemeljski površini v vodoravnem razmerju, kar se mnogo lažje doseže z zemljevidom, nego z besedo in s številkami. Najstarejši zemljevidi nam predočujejo z znamenkami pik in črt morsko obalo, reke, človeška bivališča, pota in ceste.

Najstarejši zemljevidi so nastali popolnoma neodvisno drug od drugega v Severni Ameriki, na Kitajskem in v deželah ob Sredozemskem morju, kajti imenovane dežele niso bile takrat v nobeni zvezi med sabo. Ferdinand Kortež je dobil v Mehiki od domačinov dobre zemljevide, ki so izvrstno služili Špancem pri vožnji ob mehikanski obali. Pary je odkril Furryjev preliv in preliv Heklo v Severnem Ledenem morju s pomočjo zemljevida, katerega mu je narisala žena nekega blizu naseljenega Eskimovca.

Tudi starejši Ross je dobil od Eskimovcev narisane obrise Bo-othia-zaliva. Od Eskimovcev narisani zemljevidi so izdatno pripomogli, da so se našli ostanki nesrečne Franklinove ekspedicije, ki je odplula l. 1845., da odkrije morje Severnih prebrodov. Pri Indijancih na polotoku Labradoru in pri prebivavcih, naseljenih ob Skalnih gorah v Severni Ameriki, so našli na drevesni skorji narisane zemljevide. Vsi tu omenjeni priprosti zemljevidi so obsegali le ožjo domovino dotičnih razrodov.

Že v davnem času so imeli Kitajci zemljevid svoje obširne države, a šele pri Grkih se je kartografija bolj razširila in napredovala. Anaksimander je narisal okoli l. 550. pr. Kr. prvi zemljevid zemeljske površine po tedanjih nazorih o obliki naše zemlje. Grki so se prvi posluževali matematičnega zemljepisa pri risanju dežel. Dikajarh (okoli l. 320 pr. Kr.) je prvi skušal narisati vzporednik in poldnevnik na svojem zemljevidu, da bi s tema krogoma natanko določil neko mesto na otoku Rodu. Krates iz Malla (160—150 pr. Kr.) je napravil prvo zemeljsko oblo ali globus, Ptolemaj (okoli 140 pr. Kr.) pa je že imel zemljevide s stopinjsko mrežo, ki pa je šele pozneje postala temelj kartografiji.

Vendar se je risanje zemljevidov še zmerom opiralo na cenitev oddaljenosti med posameznimi kraji. A natančna zemljepisna lega dotičnih krajev se je mogla določevati šele v poznejši dobi z magnetno iglo. Tako so izumili mornarji kompasove zemljevide. Te vrste zemljevidov nahajamo početkom 14. stoletja pri Italijanih in Katalanih. Na zemljevidu so narisane vetrovnice, in kakor solnčni trakovi se razprostirajo pisane črte na razne strani neba ter se zopet združujejo na drugih točkah zemljevidovih z drugimi vetrovnicami. Za dežele ob Sredozemskem morju so bili taki zemljevidi precej natančni.

Ptolemajevo stopinjsko mrežo so v 15. stoletju zopet uporabljali, in s tem pripomočkom je spoznal slavní Enej Silvij (poznejši papež Pij II.), da je na tedanjih zemljevidih Kitajska potisnjena preveč proti severu, kar se tudi ni ujemalo s poročili potnikov o toplem podnebjú Kitajskem. Mercator (Kremer) je l. 1569. narisal na svojih zemljevidih pravo razmerje med vzporedniki in poldavniki, a šele v 17. stoletju so znali natanko preračniti zemljepisno dolžino. Francoski kartograf Delisle († 1726) je pravilno izračunjeno dolžino uvedel v zemljevide.

Od tedaj so se pa kartografi tudi jeli zanimati za navpično razmerje na zemeljski površini. Na starih zemljevidih se nam gore vidijo kot vrste malih krtin, če gledamo od strani. V 18. stoletju so se ozirali kartografi pri risanju na vodoravno in navpično razmerje. Opazovavec se mora v duhu povzdigniti v zrak, ali pa z zrakoplova (balona) gledati na zemljo, in tedaj dobi

pogorje sliko gosenic s strešnimi rebri. Tega načina za risanje gorovja se je prvi posluževal Homann l. 1718. v svojem delu „Provincia Brisgoia“. Francoski zemljepisec Buache je l. 1837. predložil francoski akademiji zemljevid preliva la Manche (Rokavskega preliva), na katerem so bile tudi zaznamovane morske globočine od 10 do 10 vrst. To je bil prvi profil ali prerezni načrt morskega dna od Nemškega morja skozi Rokavski preliv do Atlantskega morja.

Prvi zemljevid v reliefu ali pridvižni zemljevid je dogotovil leta 1785. Švicar Pfyffer in sicer iz voska. Dupain-Triel je izdal l. 1791. zemljevid Francije, na katerem so bile izohipse (to so črte, ki vežejo mesta enake nadmorske višine) zaznamovane s pikami. L. 1818. so začeli izdelovati na predlog Laplacov zemljevid Francije z gladinskimi črtami. Avstrijec Hauslab je popolnil te vrste zemljevide s tem, da je začel risati z enako barvo točke, ki imajo malone isto nadmorsko višino. Čim višja je bila točka, tem temnejša barva se je uporabljala pri risanju. Tako so postali hipsometrični zemljevidi.

Na Nemškem je neki častnik predlagal, da bi se označilo gričevje in gorovje z lučjo in senco v vzporednih črtah. Lehmann se je poprijel načela „čim strmeje, tem temnejše“ in je risal s črno barvo gorska rebra, katerih poševnost je prekoračila 45° , manj poševna pobočja pa od 5° do 5° z vedno svetlejšimi barvami. Tako je nastal način risanja z osenjavo, pri katerem kažejo s čopičem temnejše ali svetleje narisani deli višja ali nižja tla. V vojaške in turistiške svrhe je bilo to velike važnosti in izdaten napredek v kartografiji.

Način risanja zemljevidov z osenjavo pa je v zadnjih desetletjih izpodrinil novi in boljši način risanja s črtkanjem ali šrafranjem. Kartograf si misli, da padajo solnčni trakovi med seboj vzporedno in navpično na vodoravno projekcijsko ravnino. Potemtakem pada največ solnčnih trakov na vsako vodoravno ploskev (nižino ali planoto, vrhunec, kopo, greben, hrbet i. dr.), ki dobiva tedaj od sonca največ razsvetljave in se nam kaže v beli barvi. Na nekaterih zemljevidih so pa naznačene nižine z zeleno barvo, planote pa z rumeno ali svetlorjavo, in se na ta način predočuje različna razsvetljava tal in njih navpični vzdig. Čimbolj je ravnina istega raztega nagnjena, tem manj solnčnih trakov jo obseva in tem temnejše je narisana. Navpično se vzdigujoča stena ne dobiva nič več solnčnih trakov in se naznači torej s črno barvo. Ker pa je zelo težko ali celo nemogoče hoditi po pobočjih, katerih naklonski kot je večji od 45° , naznačujejo se nad 45° naklonjena pobočja sploh s črno barvo.

S črtkami naznačimo pobočje gorá, katero si predstavljamo kot strmino ali poševno ravnino. Čim strmeje je pobočje ali pošev-

nost, tem temneje je črtkanje, to je: črtke so debelejšje, bolj kratke in bliže skupaj. Črtke so potegnjene od vrha ali slemena gorā v smeri pobočja ali obronka ter nam kažejo vedno najkrajši pot odtekajoče se vode. Paziti je tudi na dolgost posameznih črtok, ki ne smejo zavzemati več prostora, nego jim pripada v vodoravni smeri na zemljevidu. Dolge črtke nam kažejo manj strmo pobočje, a kratke črtke strmeje pobočje. Z višino raste pri gorovju navadno tudi strmina, in zategadelj je višje gorovje temneje narisano nego nižje gorovje. Klinaste črtke pa se uporabljajo pri jako malih delih, kjer se strmina brzo menjava. Višino raznih točk kažejo takozvane „kote“, to je s pridejanimi številkami so naznačene višine vrhov, grebenov, prelazov i. t. d. Črtkani zemljevidi nam podajajo prav nazorno in plastično obliko kake dežele gledé na obliko tal, in po kotah tudi gledé na višinske razmere. Preglednih slik o razmerah vodoravnega površja zlasti za večje dele naše zemlje pa ne dobimo po črtkanih, ampak le po hipsometričnih zemljevidih.

Sploh pa je v zadnjih desetletjih kartografija tako napredovala, da imamo za različne pojave in razmere posebne in z veliko natančnostjo izdelane zemljevide. Po tem razmotrivanju o razvoju kartografije vobče si hočemo ogledati važnejše zemljevide slovenskih pokrajin v prejšnjem in sedanjem času, da dobimo pregledno sliko o razvoju kartografije slovenskih pokrajin.

II. Starejši zemljevidi slovenskih pokrajin.

O zemljeznanstvu naših dežel za Rimljanov izvemo nekoliko od grških in rimskih pisateljev, ki imajo več podatkov, tičočih se naše domovine. Taki viri za naše zemljeznanstvo so: Appian, Strabon, Plinij, Ptolemaj in Herodian, nadalje rimski potopisi kakor „Itinerarium Antonini“ in „Hierosolymitanum“, razni spomeniki in druge najdbe. O Timavu n. pr. govori že Posidonij, katerega Strabon navaja, a omenja ga tudi Plinij. Tudi rimski pesnik Vergilij pravi, da prihaja Timav iz devetih skalnih lukenj. Enakih poročil o drugih slovenskih krajih je več iz tedanjih časov, toda vrnimo se k zemljevidom.

Najstarejši nam ohranjeni zemljevid je Tabula Peutingeriana, najbrž risana na podlagi itinerarija iz 4. stoletja po Kr., torej iz dobe rimskega cesarja Teodozija. Ta stari zemljevid zahodnorimskega cesarstva se nazivlje po slovečem starinoslovcu Konradu Peutingerju (1465—1517), ki je ohranil omenjeni zemljevid. Našel je pa zemljevid neki Celtis in ga potem dal Peutingerju. Tabula Peutingeriana se nahaja v dunajski dvorni knjižnici in obsega vojaške ceste zahodnorimskega cesarstva, kateremu so pripadale naše dežele.

Tabula Peutingeriana¹⁾ se ne da prav primerjati z našimi zemljevidi, ker nam podaja v obrisu le važna mesta in njih razdalje; glavna pogorja so kaj nejasno naznačena, a tudi reke so le površno risane in navadno naznačene le one reke, ki so plovne ali pa važne za promet. Večja mesta, kakor n. pr. Akvileja (Oglej) so naznačena z obzidjem in stolpi, manj važna mesta s skupaj stoječima hišicama n. pr. Emona (Ljubljana) in Celeia (Celje). Lego manjših mest in selišč značijo odstavki smer ceste kažočih črt. V smeri od Ljubljane v Celje nahajamo postojanke „Sauo fluvio“ (najbrž pri Dolu), „ad publicanos“ (pri Krašnji) in „adrantes“ (pri Trojanah), v smeri od Ljubljane proti Sisku (Siscia) pa „Praetorium Latobicorum“ (pri Trebnjem), „Crucium“ (pri Jelši) in „Noviodunum“ (Drnovo) i. dr.

Za preseljevanja narodov je nehalo delovanje na zemljenznanstvenem polju vsaj za več desetletij. Iz sedmega stoletja je ohranjen opis zemlje neznanega pisatelja iz Ravene „Cosmographia Anonymi Ravennatis“. To delo so tiskali najprvo leta 1688. v Parizu, l. 1696. in 1722. v Leydenu na Nizozemskem in l. 1860. v Berlinu. Iz osmega stoletja je zemljepisno poročilo duhovnika Guido, ki pa je po večjem le prepis iz prej imenovanega dela ter je bilo skupno s tem v Berlinu natiskano in ima naslov: „Ravenatis Anonymi Cosmographia et Guidonis Geographia. Ex libris manuscriptis ediderunt M. Pinder et G. Parthei. Berlin, Nikolai. 1860“.²⁾ —

Omenjena opisa se bavita tudi s Kranjskim in sosednimi pokrajinami ter sta torej navzlic prav kratkim poročilom važna za naše dežele. Neznane iz Ravene ne omenja več rimskega Norika, ampak omenja deželo Korotanov („Carontani s. Carantani“). Več izvemo o Panoniji, katero deli v gorenjo in doleno Panonijo; navaja pokrajino „Valeria“ ali srednjo Panonijo, deželo „Carneola“ (Carniola), ki se je prej imenovala „Alpes juliana“ in tudi „Carnech“ ali „Carnich“, Cerkniško jezero, več rek in mest v teh sedaj v velikem delu slovenskih pokrajinah.

Najstarejše specialne zemljevide slovenskih dežel nahajamo v Wolfgang Latzovi znameniti zbirki „Typi chorographici provinciarum Austriae“, obsegajoči 12 zemljevidov, ki je izišla na Dunaju leta 1561.³⁾ Starejših zemljevidov do srede 16. stoletja ne moremo sem prištevati, ker se nič ne ozirajo na navpično razmerje na zemeljski površini.

¹⁾ V A. Müllnerjevi knjigi „Emona“ je priloga, predočujoča del tega zemljevida. Pisal je o tem tudi župnik Hitzinger v „Mittheilungen des historischen Vereins für Krain“ l. 1864. „Die Peutingerische Tafel und die Geographie des Ptolemäus in Bezug auf Krain“, —

²⁾ Glej spis: „Die Cosmographie des Anonymus von Ravenna und die Geographie des Guido, in ihrer Beziehung auf Krain. Von P. Hitzinger.“ Mitth. des hist. Ver. f. Krain 1862. —

³⁾ Prof. Dr. J. Frischaut: Die erste Spezialkarte der Ostalpen.

izmed Latzovih zemljevidov nas zlasti zanimljejo štirje in sicer: 1. *Carinthiae ducatus cum Palatinatu Goricia*; 2. *Ducatus Stirae Marchiae*; 3. *Carniolae ducatus* in 4. *Principat. Goricens: cum Carstio*. Latzovi zemljevidi so precej dobri in še razmerno natančni; na njih se upošteva tudi navpično razmerje tal. Tudi imajo še precej nadrobnosti, kakor n. pr. izvirke raznih rek, mnogo tudi manjših planinskih jezer, gozdove, mostove, ceste, vasi i. dr. Na teh zemljevidih je gorovje s tedanjimi sredstvi še dobro izraženo. Izraz „mons“ pomenja sploh pogorje.

Na prvem zemljevidu nahajamo izmed slovenskih pogorij: Predel Mons (to je pogorje ob obeh straneh Predelskega prelaza, ki veže Ziljsko dolino na Koroškem in Soško dolino na Goriškem, torej del Julijskih Alp); Kappl M. (Savinske planine); Leubl M. (Grintavei po Ljubelju ali nemškem Loibl imenovani Leubl M.).

Drugi zemljevid ima poleg drugih pogorij: Radl M. in južno od Drave Pacher M. (Pohorje) in Claudius Mons. Claudius se imenuje po rimskem cesarju Klavdiju (41—54 po Kr.), ki je v tem kraju ustanovil prve rimske naselbine. Pri tem zemljevidu je opazka, da je Claudius M. ob štajerski-slavonski meji, in da so tega pogorja grebeni Rohitzberg (Rogaška gora), Vogel in Pacher.

Na tretjem zemljevidu so med drugimi Kappl M., Pacher M. in Claudius M. Ob povirju Save Dolinke in Save Bohinjke sta naznačena Wurezn M. in spodaj Oera M. (ne daleč od Triglava) in na desno Oberkrainpirg in Alpes Carnorum hodie Kraingebyrg (Julijske Alpe s povirjem Soče). Na tem zemljevidu je tudi precej besedila pridejanega.

Četrti zemljevid ima zlasti Kras, pod katerim je ime „Summitas Montium“. Kraingepirg imenuje pogorje med Wurezen (Mons) in Predel Mons do Ljubljane, spodaj pa je Okra Mons.

Latzovi zemljevidi so bili malone dve stoletji gledé na podrobnosti najboljši.

Leta 1569. je izišel v Benetkah Zalterjev zemljevid Kranjskega in Slovenske pokrajine, katerega hrani ljubljanski deželni muzej. Naslov temu zemljevidu je: *Ducatus Carniolae una cum Marchia Windorum . . . Bologninus Zalterius 1569*. Ob gorenjem levem oglu je narisana kranjski grb, ob gorenjem desnem oglu pa zvon. Od spodaj na levo ima latinski ogovor na čitatelja, ob desni strani pa italijanskega, v katerem pravi, da je potoval po Iliriji, po raznih krajih po Koroškem, Kranjskem, Slovenski pokrajini, Liburniji, Hrvaškem in Dalmaciji, ki se imenujejo „Schivoniari“, in da je marljivo nabiral tvarino za svoje delo.

Ta zemljevid je slabejši od Latzovih in torej ne kaže napredka, a je v drugem oziru važen in zanimljiv pojav. Severni

del Istre do Sabina in Pirana ima kaj čudno obliko četverokota. V goropisnem oziru vidimo gore kot krtine, in zanimljivo je, da imenuje naš Triglav „Oera mons“; navaja pa med drugim tudi Mons Predel in M. Rohitzer (Rogaška gora). Gledé na vodopis najdemo tudi precejšno površnost. Sava od Kranja navzdol teče malone v ravni črti; Alben f. izvira zahodno od Cerknice in teče med Miljami in Trstom v morje; Savina teče do Cylva (Celja) in tam neha, zahodno od Sevnice (Lyehtenwald) pa se izliva v Savo neznani Austrengel f. Tako bi lahko našli še mnogo drugih nepravilnosti. Na mestu Cerkniškega jezera ima „Lugeum palus (hodie Tzyreknaczersee)“, Soča (Lisonzo) ima približno naznačeno tudi povirje („fons lisontii quondam ANa“). Pri izlivu Ljubljanice (Nauportus f.) v Savo je opazka „Hic Argonautae ex Sauo in Nauportu nauigērun“, Libijo pri Mozirju imenuje „Lepyn f.“, Suha krajina („Carniola Sicea“) je na tem zemljevidu postavljena jugovzhodno od Postojne. Glavno mesto nazivlje „Lubiana, Labach“, drugače so pa mesta mnogokrat zelo napčno tiskana, in jih je večkrat težko spoznati.

Nekoliko let pozneje in sicer leta 1578. je izišel v Antwerpnu za tedanje dobo še dokaj dober atlant, ki je naslovljen „Speculum orbis Terrarum“, in katerega je risal Daniel Cellarius Ferimontanus. Planinske dežele obsegajoči zemljevid v tej zbirki se močno opira na dotične Latzove zemljevide in nam ne podaja gledé na podrobnosti ničesar novega. Toda Cellarijevi zemljevidi kažejo napredek v drugem oziru, ker nahajamo na njih že stopinjsko mrežo in naznačeno merilo za posamezne zemljevide. V drugem oziru pa Cellarijevi zemljevidi niso tako natančni kakor Latzovi.

Pravi utemeljitelj kartografije pa je slavní Gerhard Kremer, bolj znan pod imenom Mercator, ki se je rodil l. 1512. v Ruppelmondu, umrl pa l. 1594. v Duisburgu ob Renu. V njegovi zbirki nas zanimljejo „Germaniae tabulae geographicae (Duisburg 1590)“, ki imajo zemljevide „Austriae archiducatus et Saltzburg archiepiscopatus cum ducatu Charintiae“ in zemljevid „Italiae, Slavoniae et Graciae tabulae geographicae“ (Duisburg 1589). Mercator je izumil poseben projekcijski način za risanje stopinjske mreže ter si je pri tem mislil zemeljsko kroglo razvito v brezkončni cilindar. Mercatorjevi zemljevidi so lepo risani, imajo razločno pisavo, toda le površno risano gorovje.

V 17. stoletju ne opazujemo napredka v kartografiji, kajti vobče so še menili, da je mogoče risati zemljevide brez potovanja po dotičnih deželah le po ustmenih poročilih domačinov. Iz te dobe omenjamo zemljevid Štajerske, katerega je izdal znani topograf Georg Matth. Fischer. Risanje tal na

tem zemljevidu je po večjem nedostatku. Leta 1649. je izdal v Frankfurtu ob Menu Matth. Merian svojo zbirko „*Topographia Provinciarum Austriacarum*“, v kateri so za naše dežele in pokrajine važni ti zemljevidi:

Stiria (Steyermark), ki sega od avstrijske meje na severu blizu do Celja na jugu;

Carinthiae ducatus (Herzogthum Kärnten) obsega Koroško in nekaj sosednih dežel;

Archiducatus Carinthiae fertilissimi Carantania olim et Carnia dicti, ex diligenti omnium locorum perlustratione et dimensione, nova, vera et exactissima geographia. Auctore Israelae Holtzwurm, Charintia. Ta Holtzwurmov zemljevid obsega Koroško in precejšen del obmejnih pokrajin.

Neki drugi precej dobri zemljevid je naslovljen: „*Karstia, Carniola, Histria et Windorum Marchia*“ in zavzema Kras, Kranjsko, Istro in Slovensko pokrajino.

Zemljevidi v Merijanovi zbirki, zlasti pa Holtzwurmov Archiducatus Carinthiae, imajo mnogo podrobnosti gledé na goropis in vodopis, veliko imen rek, mest, trgov, vasi, gradov, samostanov in kopeli, naznačeno vinarstvo in razne rudnike. Gore so risane kot krtine, in reke so razun nekaterih še precej dobro narisane. Izmed gorá imenuje n. pr. Kraingebürg, Kappel mons, Czalín montes Byrpamer Wald (Cerkniški Javornik in njega podaljšek), severno od Kraljevice ima „*Teufelsgarten*“. Merijanovi zemljevidi so bili najbrž znani tudi Valvazorju in so mu služili pri njegovih zemljevidih.

Važno je Valvazorjevo znamenito delo: „*Die Ehre des Herzogthums Krain*“, ki je izišlo l. 1689. To velikanško delo ima poleg mnogih drugih zanimljivih in včasih tudi čudnih slik več zemljevidov, ki nam kažejo stanje kartografije naših dežel v drugi polovici 17. stoletja. Valvazorjevi zemljevidi so pri tedanjih pripomočkih kartografije precej površno narisani in v marsičem pomankljivi in napačni. Gore so risane kot vrste malih krtin in imajo le nekatera splošna imena kakor n. pr. „*Alpes Carnicae*“ za Julijske Alpe, „*Oera Mons*“ med Savo Bohinjko in Poljansko dolino, „*Mons Gaberg*“ vzhodno od Trsta. Reke so bolje risane, četudi njih smer ni vselej dobro zadeta; nahajamo pa na teh zemljevidih mnogo mest, trgov, vasi in gradov zaznamovanih, seveda tudi večkrat le približno naznačenih.

V prvem zvezku so tile zemljevidi:

„*Carniola, Karstia, Histria et Windorum Marchia delineata et recens edita per Joëm Weichardum Valvasor etc.*“ Ta zemljevid obsega mali del Štajerskega, Kranjsko, večji del Primorskega in Hrvaško primorje. Naznačena je vsa Kranjska meja, ki sega proti Hrvaški od Mokric ob Savi do Metlike, potem ob Kolpi do njenega izvira in mimo Reke do Voloske.

Poleg drugih pomanjkljivosti omenjamo, da so Istra in Istrski otoki napačno narisani. Na drugem manjšem zemljevidu je Gorénjsko („Das erste Fünfftl das ist Ober-Crain“); na tretjem zemljevidu večji del Dolenjskega („Das andere Fünfftl das ist Unter-Crain“); na četrtem zemljevidu del Notranjskega in Dolenjsko med Krko in Kolpo („Das dritte Fünfftl das ist Mitter-Crain“); na petem zemljevidu Notranjsko in del Primorskega („Das vierte Fünfftl das ist Inner-Crain oder Karst

und Poyg“); na šestem zemljevidu del Istre („Das letzte Fünfftl das ist Histereich“). Sedmi večji zemljevid obsega reko Kolpo in nje bližnji okoliš do Gorjancev („Der Culpstrom in Crain“). Na osmem zemljevidu je Cerknjsko jezero z bližnjim okolišem. Tu se omenjajo razni jezerski požiralniki in tudi „Mons Javornikh“ (Cerknjski Javornik).

O tej priliki omenim tudi manjši italijanski zemljevid neznanega kartografa, ki obsega Cerknjsko jezero, Škoecjan in Podpeško

jamo. Ta zemljevid je del nekega atlanta ali zbirke in ima ob levem gorenjem oglu napis „Tomo II.“, ob desnem pa „Tav. I.“ Gorenji večji del lista zavzema Cerknško jezero z okolišem („Lago di Zirknitz“). Na tem listu so zaznamovane prirodni predmetov slike, a ne konvencionalna znamenja, kakor jih nahajamo tudi že na nekaterih starejših zemljevidih. Od spodaj sta Škoejan z jamo („San Canziano“) in načrt Podpeške jame („Piano della grotta di Podpetschio“).

Na Valvasorja se opira v večjem merilu risan zemljevid, ki je naslovljen: „Tabula ducatus Carnioliae, Vindorum Marchiae et Histriae ex mente Illustr. quondam L. B. Valvasorii concinnata et exhibita a Jo. Bapt. Homanno, S. C. M. Geogr. Noribergae“. Ta zemljevid obsega Kranjsko, Istro, velik del Hrvaške, nekaj Italije, Koroškega in Štajerskega in je pravilneje risan nego Valvasorjevi zemljevidi, zlasti opazujemo to pri Istri in Istrskih otokih, ki imajo drugo in popolnejšo obliko nego na Valvasorjevih zemljevidih. Zemljevid predstavlja v raznih barvah posamezne dele Kranjskega, Slovenske pokrajine in Istro. Ob gorenjem robu je narisana Ljubljana z Gradom, na dolenjem desnem oglu pa je poseben zemljevid, predstavljajoč Cerknško jezero z okolišem, ter ima tudi kratek opis Cerknškega jezera.

Leta 1714. je v Norimbergu izdal Homann „Atlas novus“, v katerem se tudi nahaja zemljevid Koroškega naslovljen: „Nova et accurata Charintiae Ducatus tabula geographica in Superiorem et Inferiorem divisa etc. etc. Jo. Bapt. Homanno, S. C. M. Geographo, Norimbergae“. Na Dunaju pa je izišel l. 1730. drug „Atlas novus“, ki ima 50 zemljevidov in med temi Seutterjev zemljevid Kranjskega, Slovenske pokrajine in Istre, ki ima naslov: „Exactissima ducatus Carniolae, Vinidorum Marchiae et Histriae delineatio cura et caelo Matth. Seutter S. C. M. G. Aug. Vind“ (Augsburg). V tej zbirki sta še za naše pokrajine važna dva Seutterjeva zemljevida in sicer „Stiria ducatus“ (Štajerska vojvodina) in „Charintia ducatus“ (Koroška vojvodina). Ti zemljevidi so v nekaterem oziru sicer nekoliko boljši od prejšnjih, imajo pa še mnogo napak in pomanjkljivosti in kažejo le neznaten napredek v kartografiji.

Iz leta 1742 imamo francoski zemljevid inženerja Rouge: „Le Duché de Carniole suiso. les Nouv. Observations a Paris par et chez le. sr. le Rouge ing. geogr. du Roy etc.“ Ta zemljevid obsega Kranjsko, del Štajerskega, Hrvaškega in Istro z otoki in je list iz nekega atlanta, kakor je soditi po dostavku „Succession de l'empereur Charles VI. feuille X“. Ob spodnjem desnem oglu je majhen zemljevid „Lae de Circk-

nitz", predočujoč Cerkniško jezero z okolišem. Zemljevid je nekaj sličen dotičnemu Homannovemu zemljevidu, a v večjem merilu izdelan.

Izdaten napredek kaže kartografija slovenskih pokrajin sredi 18. stoletja. Za to ima velike zasluge stiški cistercijanec in župnik šentviški Joannes Dismas Florjančič, ki je izdal v Ljubljani leta 1744. velik zemljevid Kranjskega z deli sosednjih pokrajin. To delo je neprecenljive važnosti in občudovanja vredno. Ta zemljevid je na bakrene plošče vrezal inženier Abraham Kaltschmidt. Takih plošč je 12, ki so shranjene v ljubljanskem deželnem muzeju kot lastnina dežele, ki je plačala troške za ta zemljevid. Florjančič zase ni zahteval plačila, dobil pa je 100 cekinov za svoja potovanja. Naslov temu zemljevidu je: „*Ducatus Carnioliae tabula chorographica, jussu sumptuque inclitorum provinciae statuum geometrice exhibita, per Joannem Dismam Floriantschitsch de Grienfeld, paroch. et consist. archid. officii Sitticiensis et per Abrahamum Kaltschmidt aeri incisa, Labaci 1744.*“

Ob levi strani zemljevidovi se obrača Florjančič do svojih čitateljev s posebnim ogovorom,¹⁾ v katerem pravi, da se je deset let naporno trudil za ta zemljevid in uporabljal čas, v katerem je bil prost službenih dolžnosti, za potovanje po raznih krajih dežele ter določeval sam lego važnejših gorá in točk; Pri določitvi deželnih mej in nekaterih drugih reči se je opiral

¹⁾ Benevole lector, cujus chorographicam Tabulam coram intueris, hunc ego Carnioliae Ducatum decennali improbo fatigio, dum ab officii mei munere vacare licuisset, integrum pervagatus, observationibus geometricis prope tercentenis ex eminentioribus castrorum speculis, sublimiumque montium jugis lustratum in forma perampla eò consilio exhibeo, ut vel sic locorum situs respectusque, quem ea ad invicem servant, distinctiori pateret proportionem. In designandis Provinciae limitibus raro documentis certis, incerta plerumque indigenarum fide nixus, nullius dominio, jurive quicquam derogatum volo, eos enim vero, qui Venetae Reipublicae dominium terminant, ex sinceriori fonte haustos, genuinos sustine, exteris per gyrum topis, iisque propioribus, qui observantis obtutui patebant, suos singulis adsigno situs, remotiores porro ex mappis, quae ad manus erant, transumptos, pro accuratis omnino non vendito. Quam vero longitudinem Labaeo Ducatus metropoli assererem, turpem inter Geographorum discordiam fluctuavi animo, asserui eam tamen 35 Graduum et 17 Minutorum; si enim Romae, urbium principi, recentiores primum Meridianum Ferro Canariarum insulae imponentes longitudinem 32° 30' attribuant, et si Keplerus potitus observationibus eclipsium lunae duarum Romae habitis, quas et ipse observat Lincei, Romam inter et Lincium Austriae meridianorum differentiam comperit 2° 30', Lincium porro inter et Graecium Styriae ad sensum Geographorum recentiorum plerorumque omnium 1° 23' illud meridiano 35° 0' hoc orientali 36° 23' subsit, est necessum: quoniam vero Labacum Graecio Gradu int. 6 Minutis occidentalius manere ex fide observationum nearum geometricarum satis mihi videor certus esse, jam praefatam 35° 17' longitudinem ei non abs re a me adstructam reor. Latitudinem eidem tribuo 46° 2' a recepta hactenus 10 Minutis dentis alienam, audeo hoc insolens et novum, quod complurium astronomicarum observationum tum e solis meridiani, cum ex cynosurae culminantis altitudine petitarum, consensu fidam. Vale.

včasih na listine, zlasti na mape, in tudi na poročila domačinov, a za pravilnost takih poročil ne more jamčiti. Nadalje pripoveduje, kako je določeval zemljepisno dolžino in širino, in da mu je bila težka odločitev pri različnem mnenju zemljepiscev v tej zadevi. Zemljepisna dolžina za Ljubljano je določena na $35^{\circ} 17'$ (pravilno je $32^{\circ} 10'$ vzh. od Ferra), zemljepisna širina pa na $46^{\circ} 15'$ (pravilno $46^{\circ} 4'$). Pri tedanjih sredstvih je bilo tako preračunanje težavno.

Florjančičev zemljevid je risan približno v merilu 1 : 111.000 in se ozira posebno na goropisne razmere, kar so dotedanji zemljevidi precej zanemarjali. Prav zanimljivo so risane gore ter imajo res obliko gorá in se vidijo, kakor da bi videli fotografirano panoramo. V tem oziru moramo ta zemljevid tembolj občudovati, ker je našel Florjančič le malo porabne tvarine iz prejšnjih časov in si jo je moral sam preskrbeti. Julijske Alpe nazivlje „Alpes Carnicae sive Noricae“ in omenja med drugimi Triglav (Mons Terglou), Mangart (M. Manhart fors Strabonis Phlygadia), Predel (M. Prediel), Sv. Lušarje (S. Maria Luseriberg) in zraven je Lovec, katerega pa ne imenuje. Nadalje najdemo tu Črni vrh (M. Zherniverh), Črno goro (M. Zhernagora), Mežakljo (Mons Mesaqua); pogorje južno od Radovine imenuje „Mons Kerma“ i. t. d. Za Karavanke nima imena, a navaja med drugimi Kepo (M. Kepa), Rožico (M. Rotschenza), Golico (M. Golza), Zelenico (M. Seleniza), Košuto (M. Koschuta), Storžič (M. Stosiz) i. dr. V Kamniških planinah imenuje n. pr. Kočno (M. Kotschna), Grintovec (M. Grintoviz), Kamniško sedlo (Der Sattl), za Veliko in Malo planino pa ima „Steiner Alb“. Na Krasu nazivlje Gornjance „Uskokan Gebirg alias die Walachey“, Snežnik (M. Schneeberg), Nanos (M. Nanos), Hrušico (Birrenbaumer Wald) in več drugih gorá.

Tudi risanje vodovja je mnogo boljše in pravilneje nego na prejšnjih zemljevidih, in v tem oziru najdemo tudi mnogo več podrobnosti gledé na reke, potoke, pritoke, jezera in močvirja. Zemljevid ima mnogo gradov, mest, trgov in vasi narisanih, in tudi v tem oziru prekosí vse prejšnje zemljevide; manj določne so pa ceste, od katerih nahajamo na zemljevidu le najvažnejše. S pikami naznačene ceste ne morejo priti do prave veljave.

Na desnem gorenjem oglu je Ljubljana z Gradom in delom okolice perspektivno prav lepo narisana, in pod tem nariskom je v večjem merilu načrt Ljubljane z Gradom in delom bližnjega Goloveca. Tudi ta dva nariska sta jasno in razločno izvršena.

Florjančičev stenski zemljevid je prvi, ki omeni orjaški Triglav, katerega imenuje: Mons Terglou Carnioliae altissimus, cuius vertex perpendiculari altitudine supra horizontem Labacensem 1399 hexapedis Parysiensibus assurgit“ (Triglav je naj-

viša kranjska gora, čigar vrh se v navpični višini nad ljubljanskim obzorom vzdiguje 1399 pariških čevljev.) Starejšega poročila o našem „Triglavu“ ni bilo najti do preteklega leta, četudi mora ime Triglav biti že zelo staro, ker je to pri vseh Slovanih skupno znamenje za našo slovensko in sploh slovansko najvišjo goro. Zemljevid z leta 1567. ga imenuje „Oera mons.“ Tudi Valvasor pozna le „Krmu“, Triglava pa nikjer ne omeni. Temu se ni čuditi, ker so se v tedanjem času sploh le malo brigali za visoke gore, na katere sploh niso pohajali ter si jih rajši ogledovali in jih občudovali od zdolaj. Valvasor še pripoveduje o čudovitih lastnostih gore Krmu res čudne stvari. Ako n. pr. tudi pri jasnem dnevu na tej gori z bičem pokaš, sledi takoj strašna nevihta z gromom in točo.¹⁾

Lansko leto pa je Adolf Gstirner našel starejšo listino, v kateri se omenja „Terglou“ (Triglav).²⁾ Leta 1664. se je namreč sešla komisija, da razsodi že nad osemdeset let trajajoči prepir zastran meje med Podkloštrom na Koroškem in Fužinami (Belo pečjo) na Kranjskem.

Med pravnimi spisi je bil tudi cesarski kameralni izvirni urbar iz davnih časov in na treh listih opis meje sodnega okraja fužinske grajščine. Te listine so prepis starejšega izvirnika, ki je bil spisan gotovo že v sredi petnajstega stoletja, kakor se sodi iz raznih okolščin. Ta prepis sodne meje fužinske grajščine je pa za nas zaradi tega posebne važnosti, ker nam podaja obilico imen za gore, doline, prelaze in vode v Karavankah in Julijskih Alpah.

Imena so naznačena v gorenjskem narečju, in nemški pisec izvirnika je imena napisal, kakor jih je slišal iz ust kmetov. Nekaterih imen pa ni razločno slišal, in odtod nekatere čudne oblike. V tej listini je pa tudi nekaj nemških in ponemčenih izrazov za dotične zemljepisne predmete. Med drugimi nahajamo ta le imena:³⁾ Rembenthal (Remšniška dolina, na spec. zemljevidu „Römerthal“), Mangart, podgrat, Traunik, Versik, presodniza, prosek, Gadniza, Wille potok, pischatz, Lukna, Terglou, Kerma, dobri potok (Dobresnec), Sautersniza, Mosech, Stöl, Belschiza, Meduedy Doli, Cozhna, Goliza, Clech, Rosnica, Velichinares, Chiepa, Jepa, Beliza, Baschiza, plezhe, podlaskoniza, Narniurch, Masesnau, Vurch, Shlebniza, Shelesniza, Becona, Rapizhiza, Nassedlo, Meduedni üurch, Camini, Tatini potoch, Tatinik, petelin, Napezh, Nabau.

O tej priliki še nekoliko o imenu „Triglav“. Ta najvišja slovanska gora ima svoje ime po staroslovanskem bogu Triglavu, ne pa po svojih treh vrhovih, katerih prav za prav ni. V naj-

¹⁾ Glej: Valvasor IV. b. 16. pogl.

²⁾ Zeitschrift des D. u. Ö. A. V. 1900 str. 400 in 401.

³⁾ Imena so pisana v pravopisu omenjene listine.

večji bližini bi prav bujna domišljija morebiti še našla tri vrhove. Poleg glavnega vrha (2863 *m*) imamo še Mali Triglav (2740 *m*), Srednjega Triglava pa sploh ni, akoravno nekateri pisatelji tudi tega omenjajo. Kredarice ne moremo smatrati za tretji Triglavski vrh. Sploh od nobene strani ne vidimo treh Triglavskih vrhov, kar se mora upoštevati pri vprašanju o imenovanju te orjaške gore. Ker so pa bili prvi hribolazci na Triglavu šele koncem 18. in početkom 19. stoletja, in je ime Triglav dokaj starejše, ni mogoče, da bi bili imenovali to goro po morebitnih v bližini vidnih treh vrhovih ljudje, ki so videli goro prav od blizu.

Po pravici torej trdimo, da je dobila ta najvišja slovanska gora svoje ime po maliku Triglavu, bogu zemlje, zraka in morja, vsaj nahajamo tudi pri drugih narodih gore, ki se imenujejo po bogovih.

Lepi zemljevid Lotterjev v zbirki „Atlas novus“ okoli l. 1760. v Augsburgu obsega Kranjsko, Slovensko pokrajino in Istro in ima naslov: „Exactissima ducatus Carnioliae, Vindorum Marchiae et Histriae delineatio cura et caelo Tob. Conr. Lotter, Geogr. Aug. Vind.“ Ta zemljevid ima posebne dele Kranjskega v raznih barvah z določno naznačenimi mejami. Ljubljana spada na tem zemljevidu v „Srednje Kranjsko“ in po Dolenjskem je od Gorenje Krke blizu do Kostanjevice napis „Marchia Vinidorum“. Dolenjsko je ločeno po Savi od Celjskega okrožja in Gorenjskega, in po Gorjancih in Žumberku od Hrvaškega; jugozahodni del Gorjancev, Krka in črta od Žužemberka mimo Turjaka, Šmarja in Fužin pa meji Dolenjsko od Srednjega Kranjskega. Ob spodnjem robu je zemljevid Cerkniškega jezera z okolišem.

Iz te dobe so tudi nekateri zemljevidi naših pokrajin, ki nimajo naznačene ne letnice ne dotičnega kartografa. Da so pa ti zemljevidi deli nekega atlanta ali zbirke, svedočijo na teh zemljevidih dodane številke Nro. 140, 141, 142 in 143. Ti zemljevidi so: Vojvodina Kranjska („Das Herzogthum Krain Nro. 140“), Gorenjsko („Oberkrain Nro. 141“), Dolenjsko („Unterkrain Nro. 142“) in Notranjsko s Slovensko pokrajino in Tržaškim ozemljem („Innerkrain mit der windischen Mark und dem Triester Gebiete. Nro. 143“).

Ti zemljevidi so bolj površno izdelani in ne kažejo napredka ter niso zanesljivi niti gledé na razdelitev dežele, niti ne gledé na določitev in na imena mnogih mest in drugih zemljepisnih predmetov. Na zemljevidih 140 in 141 nahajamo tudi Triglav („Tergloa Berg“, a namesto *u* je gotovo tiskovna pomota), a ne na pravem mestu in sicer predaleč od goriške meje. Tudi Šmarna gora (Der Kalenberg) na zemljevidu 143 ni na pravem mestu. Za gore in vode nahajamo tu sploh malo imen.

Leta 1778. je izdal znameniti prirodoslovec Baltazar Hacquet v Ljubljani svoje slavno delo „Oryetographia Carniolica oder physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder“. Na prvem listu je slika, predstavljajoča Mali Triglav (M. Terglou), Veliki Triglav (V. Terglou) in Kredarico (Kreterzo), in pod sliko ta le napis:

„Hic, ubi Terglovus caput altis nubibus infert,
Quanta laborantis naturae munera cerno!
Quam stat sublimis! ventosque imbresque serenus
Despicit, atque simul raros ostentat honores,

Flora, tuos!“ — — (Tukaj, kjer Triglav vzdiguje glavo v visoke oblake, kake darove delujoče prirode vidim! Kako visok stoji! Jasen gleda vetrove in nevihte, in hkratu kaže tvoje redke darove, o Flora!)

Koncem prvega dela je tudi slika mesta Idrije in koncem drugega dela več načrtov rudnika. Hacquetovi knjigi je priložen zemljevid Kranjskega in posameznih delov sosednih pokrajin (1:320.000). Ta zemljevid ima gore, risane po načinu Florjančičevega zemljevida, in ni preobložen z imeni, a zaostaja za Florjančičem. Zanimljiv pa je zemljevid v tem oziru, da so na njem imena zemljepisnih predmetov malone izključno slovenska n. pr. Kranjska, Goreinsku, Doleinsku, H. (namreč hrib) Terglou, H. Shmarna gora, H. Velki Golak, H. Planik, Sedlu (blizu Ojstrice) i. dr.

Iz leta 1788. je Linhartov zemljevid pokrajine med Dravo in Jadranskim morjem¹⁾ („Tabula antiqua regionis inter Dravum fluvium et mare Adriaticum“). Gorovje je tudi tu risano po Florjančičevem načinu in ima malo imen n. pr. Sulzbacher Gebirg (Solčavske planine), Mons Carvancas (Karavanke), Alpes Carnicae (od Soče blizu do Logatec, torej velik del Julijskih Alp), Alpes Juliae (med Sočo in južno od Idrije).

V Graden je izdajal J. K. Kindermann leta 1793. atlant notranjeavstrijskih dežel („Atlas von Innerösterreich“). V tem atlantu je več zemljevidov, tičečih se naših dežel. Kindermannovi zemljevidi imajo precej gorá, rek in mest naznačenih, a ne dosežejo Florjančiča. V preglednem zemljevidu je na meji štajerski, koroški, kranjski naznačen „Sattelberg“ in jugovzhodno od tega „Steiner Alpen“ (Kamniške planine). Na zemljevidu Celjskega okrožja („Cillier Kreis“) iz l. 1793. in Ljubljanskega okrožja („Oberkrain oder der Laibacher Kreis“) iz l. 1797., ki sta risana približno v merilu 1:260.000, se razprostira v smeri od zahoda proti vzhodu dvojje ločenih pogorij: Kotschna

¹⁾ Zemljevid je priložen Linhartovi knjigi: „Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen südlichen Slaven Österreichs.“ etc.

Berg (Kočna), Sattel Berg (Sedlo) in na Kranjskem „Steiner Alpen“. Kindermannova zbirka ima poleg drugih še te zemljevide: Goriško in Tržaško okrožje („Der Görzer Kreis und der Triester Kreis, 1797“), Dolenjsko („Unterkrain oder der Neustädter Kreis, 1796“), Notranjsko („Innerkrain oder der Adelsberger Kreis, 1795“). Iz l. 1809. je Kindermannov zemljevid Dolenjskega („Unterkrain oder der Neustädter Kreis, entworfen und gezeichnet von J. K. Kindermann Graz 1809“), ki je razdeljen po sodnih okrajih.

L. 1794. je tudi izišel Kindermannov zemljevid Notranje Avstrijske, obsegajoč Štajersko, Koroško, Kranjsko in večino Primorskega, („Die Provinz Innerösterreich etc. etc.“). Beneška Istra je na zemljevidu le načrtana, ker tedaj še ni bila avstrijska. Ta zemljevid se ozira le na političen zemljepis in na občila.

Novejši zemljevidi slovenskih pokrajin.

Premotrivali smo doslej starejše zemljevide naših pokrajin in razvideli, da je kartografija sicer napredovala, a da ji je manjkalo še precej do one popolnosti, katere treba v zemljepisnem znanstvu. Našli smo še dokaj pomanjkljivosti in napak, ker kartografi z maloštevilnimi izjemami na zemljevidih narisanih dežel niso celo nič ali pa le malo poznali iz lastnega opazovanja. Opirali so se le bolj na pomanjkljive vire in poročila domačinov in vsled tega niso imeli natančnih in zanesljivih podatkov. Kakor smo že prej omenili, bil je Florjančičev zemljevid še najboljši v tej dobi.

Merodajni moške so uvideli, da po tedanjem načinu risani zemljevidi ne ustrezajo več, in da je treba na državne stroške triangulirati in načrtati vso državo. Tako je dobila kartografija po prizadevanju avstrijske vlade boljšo podlago. Prvo načrtavanje se je začelo v vojaške svrhe l. 1764., in to je takozvano „Jozefinsko vojaško načrtanje.“ Tako nastali novi zemljevidi so mnogo boljši od prejšnjih, a služili so le vojaškim namenom, in le težko je bilo nevojakom, dobiti te nove zemljevide. Tako n. pr. niso dali deželnemu glavarju štajerskemu posnetka gorjenjavstrijskega zemljevida z opazko, da zemljevida ne morejo vsakomur dati. L. 1806. so začeli drugo vojaško načrtovanje, a pri tem se niso več zadovoljili z določitvijo zemljepisne širine in dolžine za posamezne kraje, ampak so tudi izmerili nadmorsko višino. Tako narisani zemljevidi kažejo velik napredek v kartografiji in so bili porabni tudi v druge svrhe. Novejša izdanja specialnega zemljevida so bila vedno bolj dovršena in se niso ozirala le na vojaške namene in potrebe, temuč tudi na druge svrhe. L. 1869. so začeli vojaški maporisci iznova načrtovati našo državo in so to velikansko delo dogotovili 1887. To delo obsega vso državo z Bosno in Hercegovino vred.

Velik preobrat pa opazujemo pri risanju specialnih zemljevidov v zadnjih letih. Da ustreza zemljevid vsem zahtevam, mora biti popolnoma natančno risan. Tak natančen (precizijski) načrt so začeli risati vojaški maporisei leta 1896., ko so bili novi način načrtavanja temeljito preizkusili trije priznani maporisei pri načrtanju visoke Tatre l. 1895. Kakor pri prejšnjih načrtih služi tudi pri novem načrtanju merilo 1:25.000. Za natančno načrtanje imajo sedaj boljše instrumente nego prej.

Temelj načrtavanju je tudi sedaj še zmanjšani kataster. V visokih gorah in goratih krajih sploh pa kataster navadno ni natančen in zanesljiv, in v takih slučajih treba še drugih pripomočkov. Pred načrtavanjem se uporablja triangulacija, ki določuje v vsaki sekejski četrtinki najmanj tri točke, in po tej izdeluje maporisec podrobno triangulacijo. Ta triangulacija v zvezi s precizijskim merjenjem je tudi zanesljiva podlaga za merjenje višin.

Pri sedanjem načrtavanju je pa velike važnosti fotografija. V skalnih delih visokih gor se pa uporablja v zadnjih letih fotogrametrija, ker so bili dosednji pripomočki v svrhu risanja map nedostatni. Fotogrametrija se izvršuje pred načrtovanjem, in nje izdelki se načrtajo na načrtnem listu. Fotogrametrično določene točke so glede na lego in višino popolnoma zanesljive in kažejo le neznatno diferenco. Število označenih višinskih točk je pri novem načrtavanju več ko štirikrat večje nego prej. Po novem načinu risanja načrtov se je leta 1896. načrtalo 87 sekejskih četrtin, in eden maporisec načrta sedaj na leto okoli 100 km² površine. To je manj nego pri prejšnjem načrtavanju, a pomisliti je treba, da se novi zemljevidi mnogo natančneje rišejo in da so maporisei začeli nove zemljevide z jako težavnimi pokrajinami.

Nas zanimljejo v prvi vrsti slovenske pokrajine, in od teh so načrtane nižina južno od Gorice, Kras severno od Trsta in skalno Triglavsko pogorje. O novem načrtanju od l. 1897. do 1899. je pisal vodja vojaško-zemljepisnega zavoda v letopisu tega zavoda.¹⁾ Koncem tega spisa nahajamo nekaj slik in zemljevidov, ki obsegajo Razor v Triglavskem pogorju. Od teh predstavljata dve sliki višinske točke starega načrtanja in po starem načrtanju narisani zemljevid, ostale štiri slike pa predložujejo fotogrametrično konstrukcijo za novo načrtanje, risanje na lici mesta za novo načrtanje, višinske točke za novo načrtanje in po novem načrtanju narisani zemljevid Razora in njega najbližji okoliš.

Primerjamo li nove zemljevide in načrte s starimi, tedaj uvidimo, da je novo načrtanje mnogo podrobneje in natančneje od prejšnjega. Skoraj ne bi verjeli, da oba zemljevida predložujeta

¹⁾ Die neueren Arbeiten der Mappierungsgruppe. Von Christian Ritter v. Steeb, k. u. k. Feldmarschall-Lieutenant etc. Wien. 1899.

en in isti okoliš, tako znaten je napredek v mapiranju in kartografiji. Tako n. pr. sta na starem zemljevidu od Razora (2601 m) proti severozahodu in jugozahodu se razprostirajoča skalna grebena premočrtna; na novem zemljevidu pa razločno vidimo, da sta omenjena grebena precej skrivljena. Stari zemljevid je izdelan na podlagi 48 višinskih točk, novi pa na podlagi 434 fotogrametrično in po merjenju določenih točk. Pri primerjanju starega in novega zemljevida vidimo na novem zemljevidu še več drugih prememb in podrobnosti, katerih na starem zemljevidu ni. Novi zboljšani zemljevidi temeljujejo na fotogrametrični konstrukciji in so dokaj boljši od starih, kateri so pri pomankljivih pripomočkih tedanjih maporisecev sicer dobro narisani.

Novo načrtovanje naše države z Bosno in Hercegovino bode šele v sto letih dogotovljeno. Da pa ne bi v tej dolgi dobi dosedanja specialni zemljevidi zastareli, bodo maporisci tudi dosedanje specialne zemljevide, kolikor potreba, pregledavali in popravljali.

Po tem pregledu o delovanju c. kr. vojaško-zemljepisnega zavoda na Dunaju vrnimo se zopet k razvoju kartografije naših dežel v 19. stoletju. V prvi polovici tega stoletja ni razun delovanja vojaških maporisecev zaznamenovati posebnih pojavov na kartografičnem polju. Razni atlanti iz te dobe imajo zemljevide, predočuje naše dežele, a ti imajo razmerno premajhno merilo in služijo torej le bolj v pregled. Iz leta 1834. imamo majhen zemljevid, ki se ozira zlasti na kranjske prirodnine („Natur- und Kunst-Producten-Karte von Krain“). Iz dobe pred l. 1850. je tudi cestni zemljevid Ilirske kraljevine („Strassenkarte des Königreiches Ilirien“), ki kaže v raznih barvah geološki sestav teh dežel in se tudi ozira na razne kopanine, za katere ima posebne znake.

L. 1830. je izišel v Weimarju Weilandov večji zemljevid kraljevine Ilirske in vojvodine Štajerske (Charte von dem Königreiche Illyrien und dem Herzogthume Steiermark nach de Castros Charte von Innerösterreich entworfen von C. F. Weiland. Weimar“). Zemljevid je precej dober in plastičen ter ima mnogo podrobnosti glede na goropis, vodopis in političen zemljepis.

Leta 1845. in 1846. je izišel Freyerjev stenski zemljevid Kranjskega, ki je pravzaprav prvi slovenski stenski zemljevid, četudi z nemškim naslovom. Popolen naslov se glasi: „Specialkarte von Krain, herausgegeben und Seiner kaiserlichen königlichen Majestät Ferdinand dem Ersten, Kaiser von Oesterreich, König von Ungarn und Böhmen etc. etc. in tiefster Ehrfurcht und Unterthänigkeit gewidmet von Heinrich Freyer, Magister Pharmaciae und Custos am Landes-Museum zu Laibach.“ Zemljevid ima tudi izkaz davčnih okrajev, ločenih

po postojnskem, ljubljanskem in novomeškem okrožju, imena okrajev in njih površino v oralih. Od spodaj je poseben naris Kranjskega s cerkveno razdelitvijo po dekanatih.

Freyerjev zemljevid je še risan po načinu osenjave in kaže zopet velik napredek v kartografiji naših dežel. Freyer je malone vso Kranjsko in sosedne pokrajine kot rastlinoslovee in hribolazce prepotoval, bil na najvišjih gorah ter vsled tega kot očitvee prav dobro poznal Kranjsko.¹⁾ Vsled tega je pa tudi njegov zemljevid precej natančen, pregleden in dobro izvršen ter ima mnogo podrobnosti v prirodoznanskem, političnem in kulturnem oziru.

Iz leta 1846. imamo tudi Loschanov zemljevid Kranjske vojvodine s sosednimi pokrajinami Ilirske kraljevine. („Karte vom Herzogthume Krain. Aus neuesten und besten Hülfquellen entworfen und bearbeitet und der k. k. Landwirtschafts-Gesellschaft in Krain ehrfurchtsvoll gewidmet von ihrem wirklichen Mitgliede Gottfried Loschan, Hauptmann des 17. L. I. Reg. Neu bearbeitet und mit den angrenzenden Provinzen des Königreiches Illyrien vermehrt im Jahre 1846).

Loschanov zemljevid je risan v merilu 1:288.000 po načinu črtkanja, jako lepo izdelan in pregleden. Ob strani ima barvane grbe teh pokrajin, razdelitev po okrožjih in sodnih okrajih, načrt Ljubljane in Trsta, cerkveno razdelitev. Zemljevid ima nadalje mnogo podrobnosti za selišča, samostane in šole, toplice, studence i. dr.

Na tem mestu omenim tudi „Pregledni zemljevid Kranjske dežele, razdeljene na okrajna poglavarstva in davkarske urade. Merilo 1:264.000. Sestavil in narisal Rudolf Postl, e. kr. katastralni pristav“. Na tem zemljevidu sicer manjka letnice, a po raznih okolnostih sodim, da je izišel po letu 1850.

Iz leta 1855. je upravni zemljevid vojvodine Kranjske v merilu 1:216.000 („Administrationskarte des Herzogthums Krain, verfasst im Archiv des Grundsteuer-Catasters im Jahre 1855.“) in iz l. 1858. Rafelspergerjev okrožni in prometni zemljevid Ilirske kraljevine in Štajerske vojvodine (Kreis-, Gerichts-, Völker-, Telegrafien-, Eisenbahn- und Post-Karte des Königreiches Illirien und des Herzogthums Steiermark. Herausgegeben vom Geographen Franz Rafelsperger. Wien.). Okoli l. 1860. je izišel pri Blasniku v Ljubljani železniški zemljevid, ki ima načrtano železnico iz Ljubljane v Trst in je prav lepo izdelan in poklonjen kranjskemu namestniku, grofu Chorinskemu. Narisan je posebej borovniški viadukt. („Karte der k. k. Staats-Eisenbahn zwischen Laibach und Triest“.)

¹⁾ Poročilo Slov. plan. društva l. 1894. Fr. Orožen: Prvi hribolazci na Triglavu v dobi 1778. do 1837, str. 25. in 26.

Pred več leti je izdala c. kr. zaloga šolskih knjig na Dunaju hipsometrične zemljevide avstrijskih dežel in kronovin. V tej zbirki nahajamo dva zemljevida, obsegajoča slovenske pokrajine. Na enem listu je hipsometrični pregledni zemljevid vojvodine Štajerske z deli sosednih pokrajin („Hypsometrische Übersichtskarte des Herzogthums Steiermark nebst Theilen der angrenzenden Provinzen“), drugi list pa obsega hipsometrični pregledni zemljevid vojvodin Koroške in Kranjske, poknežene Goriške in Gradišanske, mejne grofije Istrske in ozemlja svobodnega mesta Trsta. („Hyps. Übersichtskarte von den Herzogthümern Kärnten und Krain, von der gefürsteten Grafschaft Görz und Gradiska, der Markgrafschaft Istrien und dem Gebiete der reichsunmittelbaren Stadt Triest“).

Višinske plasti so do določene višine z enako barvo risane; uporablja se pa na teh zemljevidih enajst različnih barv, da se izražajo razločno višinske plasti. Taki hipsometrični zemljevidi so važni, ker imajo bolj plastičen učinek nego drugi zemljevidi. Nižine so risane s svetlozeleno barvo, in čim višje se vzdigujejo tla, tem temnejša je barva na zemljevidu; nad ločnico večnega snega se vzdiguječa tla so višnjevo-belkaste barve.

Leta 1864. je izdala Slovenska Matica za svoje društvenike „Zemljevid Slovenske dežele, izdelal in na svetlo dal Peter Kozler. Na Dunaju 1864. risal A. Knorr“. — Zemljevid je risan v merilu 1:576.000 in sega na severu še nekoliko črez 47° sev. širine, na jugu nekoliko južneje od 45° sev. širine, na zahodu do 30° 20' vzh. dolžine in na vzhodu do 34° vzh. dolžine od Ferra. Zemljevid torej obsega vse Primorsko, Kranjsko, Koroško, Štajersko severno do Gradca, del Ogrskega in Hrvaškega.

Ta zemljevid je risan po načinu črtkanja in ima v barvah naznačene meje posameznih pokrajin. Terên je dobro narisane, a ne more priti do prave veljave in preglednosti, ker je pri tem malem merilu zemljevid preobložen z imeni in podrobnostmi sploh. Vodovje je premalo jasno, ker se ni za to uporabila druga vidnejša barva; tudi znamenja za občilne zveze so premalo razločna. Slovenska krajevna imena so z malimi izjemami pravilno tiskana. Vobče sodimo, da je bil Kozlerjev zemljevid za tedanjo dobo dobro izvršen in je kolikor toliko ustrezal svojemu namenu. Sedanjemu stanju kartografije ne zadostuje več, in željno pričakujemo po Slovenski Matici nameravano izdanje novega slovenskega generalnega zemljevida v merilu 1:200.000.

Bauerjev stenski zemljevid Kranjskega v merilu 1:150.000 je izišel v Hölzlovem zemljepisnem zavodu na Dunaju pred približno 30 leti ter služi zlasti v šolske namene. Ta zemljevid obsega Kranjsko, večji del slovenske Koroške in

Spodnje Štajerske, del Hrvaške, del Istre in večji del Goriške in Gradiščanske.

Zemljevid je po načinu črtkanja narisana in kaže napredek z ozirom na Freyerjev zemljevid. Teren je še dokaj dobro izražen, nižine so naznačene z zeleno, planote z belo, drugi teren pa z rjavo barvo v več nijansah. Po sedanjem stanju kartografije pa ne ustreza več popolnoma svojemu namenu. Zlasti relief je premalo razločen in ne more učencu podati jasne slike narisanih dežel. Tudi je na tem zemljevidu precej napak posebno glede na pisavo krajevnih imen in drugih zemljepisnih predmetov, katerih znaki tudi niso povsod postavljeni na pravem mestu. Merilna črta ob spodnjem koncu ne kaže pravega razmerja za oddaljenost zemljepisnih predmetov med sabo. Pri tem merilu bi moral pravilno biti $1\text{ cm} = 1.5\text{ km}$; a črta, ki kaže merilo, ima približno $1\text{ cm} = 0.7\text{ km}$, kar je več nego dvakrat preveliko.

Stenskih zemljevidov slovenskih pokrajin imamo več iz te in poznejše dobe. Izmed teh zemljevidov omenimo: Vodopivec: Stenski zemljevid Goriške in Gradiščanske, ki je lepo izdelan in služi zlasti primorskim šolam; Kozennova zemljevida Štajerskega in Koroškega, nadalje Schoberjeva zemljevida Štajerskega in Koroškega. Kozennovi in Schoberjevi zemljevidi služijo po večjem tudi v šolske namene.

V Hölzlovem zavodu se sedaj izdeluje nov stenski zemljevid Kranjskega in sosednih pokrajin v merilu 1:150.000. Ta zemljevid bo obsegal vse slovenske pokrajine in bo torej nekoliko večji od prejšnjega.

Po Slovenski Matici izdana knjiga „Slovanstvo“ ima kot prilogi: „Narodopisni zemljevid slovenske in hrvaško-srbske zemlje, risal F. Köke na Dunaju“. Ta zemljevid kaže v raznih barvah slovensko in hrvaško-srbsko ozemlje, je dobro izdelan in prav pregleden. Take narodopisne zemljevide za našo državo imajo tudi novejši atlanti.

Zemljevid Kamniškega okraja. — Učiteljsko društvo Kamniškega okraja je izdalo l. 1896. ta ročni zemljevid, ki je risan po merilu 1:150.000. Gotovo je s tem zemljevidom ustreglo zlasti šolam v Kamniškem okraju, ker jim je omislilo dobro učilo za domoznanski pouk. Zemljevid pa tudi dobro služi pri potovanju po Kamniškem okraju ter lajša pregled ondotnih krajev. Risan je po načinu osenjave, kar je pač za sedanje dobo zastarelo. Risanje po načinu osenjave ne ustreza več sedanjim zahtevam kartografije, ki je v zadnjih desetletjih zelo napredovala. Osenjavo nahajamo le še po starejših zemljevidih, kakor n. pr. v Freyerjevem stenskem zemljevidu Kranjske. Risanje s črtkami je mnogo boljše od osenjave, ker nam s črtkami risani zemljevidi jasneje predočujejo različna tla, zlasti gorovje.

O tej priliki tudi omenim, da sem pred leti videl v Kamniku v ondodni šoli kalup za pridvižni (relief-) zemljevid Kamniškega okraja, katerega je izdelal tedanji nadučitelj Burnik. O nadaljevanju tega dela pa nisem več slišal, in najbrž je to delo g. Burnik po svojem premeščenju opustil.

Stenski zemljevid Logaškega in Postojnskega okraja (merilo 1 : 40.000) je izdelal l. 1896. vojno-zemljepisni zavod na Dunaju. Ta zemljevid je važen za pouk v domoznastvu v višjih razredih ljudskih šol omenjenih okrajev. Ta zemljevid pa ne služi samo šolam, ampak zaradi velikega merila je tudi uporaben v razne druge svrhe. Zemljevid je tehnično prav dobro izvršen ter ima tudi prav lično zunanost in mnogo podrobnosti. Oblika tal je prav plastično narisana, vodovje zelo pregledno, mesta in občilne zveze pa jasne. Imena so z malimi izjemami pravilno tiskana. Nadejamo se, da dobijo polagoma tudi drugi politični okraji ne le na Kranjskem, ampak tudi po drugih slovenskih pokrajinah take okrajne zemljevide, ki so zlasti za šole prepotrebni.

„Zemljevid Kranjske dežele. Izdala in načrtala Milan Jahnz in Ferdo Genzič, kamenotiskarnica Julija Hühne v Zagrebu.“ Pred nekaj leti je izišel ta zemljevid, ki nam podaja Kranjsko, razdeljeno po okrajnih glavarstvih in okrajnih sodnijah, ter se ozira izključno na politični naris in občila, terén pa ni označen. Ob spodnjem levem oglu je posebna tabela, ki kaže razdelitev ljubljanske škofije; ob spodnjem desnem oglu so pa naštetja okrajna glavarstva. Tehnično je zemljevid precej priprosto risan ter ima razun nekaterih pomanjkljivosti precej pravilno pisana imena. Ta zemljevid služi zlasti raznim uradom glede na določitev posameznih krajev po glavarstvih in sodnijah.

V Lechnerjevi dvorni in vsučilišni knjigarni na Dunaju je letos izišel generalni zemljevid Kranjske v merilu 1 : 300.000. (Generalkarte von Krain 1 : 300.000. R. Lechner k. u. k. Hof- u. Universitäts-Buchhandlung, Wien 1901). Ta zemljevid obsega Kranjsko, del Koroškega, Štajerskega, Hrvaškega, Istre, Goriško in Gradiščansko in ima tudi načrt Ljubljane v merilu 1 : 15.000. Stane 3 K 50 h. To je političen zemljevid, ki se skoraj nič ne ozira na terén, ampak le na topografične razmere in občila. Na zemljevidu so tudi razvidne meje okrajnih glavarstev in okrajnih sodišč. Na desnem oglu zemljevidovem je naznačena politična razdelitev po glavarstvih gledé na število prebivavcev in površje. Pri seštetju prebivavcev posameznih glavarstev se skupna svota ne ujema.

Pisava imen je na mnogih mestih napčna in nedosledna. Dotičnemu kartografu so novejši podatki precej neznani, a tudi starejših dobrih zemljevidov ne pozna do cela. Kako bi drugače bilo mogoče, da je postavil severno mejo istrsko čez Trnovski

gozd blizu do Kanala. Julijske Alpe segajo dosti dalje proti severozahodu nego kaže zemljevid, a tudi Karavanke segajo bolj proti vzhodu in sicer do Kokre. Naprav Slov. plan. društva ta zemljevid sploh ne omeni, četudi nadkriljuje število slovenskih planinskih koč in naprav vse naprave drugih planinskih društev na Kranjskem, ki so pa vestno zaznamovana. Iz vsega razvidimo precejšno površnost na tem zemljevidu.

Blaž Kozenn.

Tu omenim še na kratko šolske atlante, ki imajo posebne zemljevide slovenskih pokrajin. V tem oziru je največjega pomena naš slavní rojak Blaž Kozenn, ki je risal in sestavil vzoren atlant. Kozennov atlant se še sedaj uspešno kosa z novejšimi atlanti in je doslej že doživel nad 20 izdanj. V Kozennovem atlantu so naše dežele v večjem merilu in natančneje risane nego n. pr. v Richterjevem in drugih novejših atlantih. Kozennovi zemljevidi so razločni in pregledni ter nam dajo dobro

sliko dotičnih dežel. V tem oziru treba tudi omeniti Tramplerjev atlant. Na srednjih šolah sta bila poleg drugih v rabi tudi Stielerjev in Sydowov atlant, katera so pa malone izpodrinili drugi atlanti.

Ed. Hölzlov zemljepisni zavod na Dunaju je izdal V. pl. Haardtov zemljepisni atlas za ljudske šole s slovenskim učnim jezikom, katerega sta priredila prof. Simon Rutar in Fr. Orožen. Prvo izdanje ima 7 zemljevidov in med temi enega, na katerem so narisane okolice Ljubljane, Trsta in Gorice v merilu 1 : 75.000. Nadalje ima ta atlant, namenjen kranjskim in primorskim šolam s slovenskim učnim jezikom, en fizikalni in en politični zemljevid Kranjske in Primorske v merilu 1 : 1.000.000. Ta atlant je tudi v tehničnem oziru dovršen, in njega v večjem merilu risani zemljevidi ne služijo le šolskim, ampak tudi drugim svrhám. V tem zemljepisnem zavodu sedaj izdelujejo tudi posebno izdanje ljudskošolskega atlanta za Štajersko in Koroško. Ta atlant ima na posebnem listu okolice Celja, Maribora, Gradea in Celovca v merilu specialnega zemljevida 1 : 75.000 ter fizikalni in politični zemljevid Štajerske in Koroške.

V kratkem napravi Hölzel tudi drugo večje izdanje šolskega atlanta, ki bode obsegal 14 zemljevidov in med temi poseben zemljevid planinskih dežel. Nadalje se riše v omenjenem zemljepisnem zavodu stenski zemljevid slovenskih dežel v merilu 1 : 150.000. Hölzlovi zemljevidi so jako pregledni, imajo razločno narisana tla ter nam nudijo dotičnemu merilu primerne zemljepisne podrobnosti. Nižina ima zeleno barvo, drugi terén je rjav, in sicer čim višji, tem temnejši.

Pridvižni zemljevidi ali reliefi.

Kipotvorni ali plastični zemljevidi so velevažni za početni pouk v zemljeznanstvu in sicer zaradi tega, ker nam kažejo naravno sliko zemljepisnih predmetov in tako služijo kot prehod od prirode k zemljevidom. Z izdelovanjem takih zemljevidov se zlasti bavi Lergetporer, fotograf na Bledu. Doslej imamo za slovenske pokrajine še malo takih zemljevidov.

Pauliny: „Reliefkarte der Umgebung von Adelsberg“. Merilo 1 : 72.000. Ta pridvižni zemljevid ima kot prilogo dva črtkana zemljevida istega obsega kakor je relief, in sicer ima en zemljevid naznačena imena za zemljepisne predmete, drugi pa je brez imen. Značilno za Kras so skrajno neravna tla, ki nalikujejo morskemu dnu, ponikalnice in presihajoča jezera, mnoge votline in jame ter kadunje in „doline“, prave zelenice sredi nerodovitega Krasa, ki je na več krajih

sličen kamenitemu morju. Te kraške značilnosti nam omenjeni relief jasneje kaže nego vsak drug zemljevid.

Paulinyjev pridvižni zemljevid postojnske okolice obsega del visokega Krasa, kjer se drži Hrušica Javornikov (Pivke planine), a najvišjih vrhov ni več na reliefu. Naznačeni so Stranski vrh, Veliki travnik na sedlu razvodja, pod katerim teče Pivka, in Javornik. Le Javornik ima izražen greben in na njem vrhunec in sedla, druge višine so pa več ali manj osamele in imajo šele ob združenju za Kras značilno obilico votlin, kadunj in „dolin“. Na tem reliefu nahajamo tri kotline in sicer višje ležečo Postojnsko ali Pivško kotlino in Cerkniško kotlino ter nižjo Planinsko ali Unško kotlino. Najvišja točka na reliefu je Javornik. Manje kadunje opazujemo pri Strmci, Studenem in severno od Javornika malone okroglo Poljano, ob koncu pa je dobro razvita „dolina“. Pravih podolžnic in poprečnic kakor v drugih pogorjih tukaj ni. Od Cerkniškega jezera manjka na reliefu le mali del.

Pridvižni zemljevid vojvodine Kranjske. Po mnogih planinskih in krajinskih fotografijah znani Lergetporer, fotograf na Bledu, izdeluje na troške kranjskega deželnega odbora velik pridvižni zemljevid vojvodine Kranjske v merilu 1:25.000 in sicer na podlagi v vojno-zemljepisnem zavodu na Dunaju izdelanega fotografičnega posnetka izvirnega zemljevidnega nariska, ki ima omenjeno merilo. Ta znameniti pridvižni zemljevid bode sestavljen iz več delov; doslej je izdelano od tega velikanskega reliefa že malone vse Kranjsko, in manjka le še en del Gorenjskega, ki bode dodelan do drugega leta. To velikansko delo bode pravi kras našega muzeja.

Že pred nekaterimi leti je izdelal Lergetporer pridvižni zemljevid „Grintaveev“ ali „Kamniškosolčavskih planin“ in tudi pridvižni zemljevid „gorenjskih planin“. Naslovljen je ta v ljubljanskem muzeju shranjeni relief: „Izbuknjena podoba gorenjskih planin in sosednjih pokrajin Koroške dežele in gorenje Soške okolice.“ Zlasti tujei se zelo zanimljejo za te pridvižne zemljevide in jih ne morejo prehvaliti. Ti v velikem merilu izdelani reliefi nam kažejo naravno sliko gorá in dolin in so boljši od vseh drugih zemljevidov, ker so na teh plastično naslikane jako majhne oblike in višine, kar se s črtkanjem ne da doseči. Zaradi večje plastike so na reliefu gore višje, nego jim pristaja po merilu, a to ne moti skupnega utiska.

Leta 1890. je izdal znani zemljepisni zavod Ernsta Schotte et Co. v Berlinu pridvižni zemljevid Avstrijsko-ogerske države, ki nam navzlic razmerno malemu merilu (približno 1:1,707.000) prav plastično predočuje naše pokrajine gledé na navpični vzdig tal in je prav poraben v šolske svrhe.

Panorame in plani (načrti).

Panorame so važen pripomoček zemljeznanstvu in kartografiji. Prve panorame naših pokrajin nahajamo v večjem delu „Topographia provinciarum Austriacarum“ iz leta 1649. in potem v Valvasorjevem delu „Ehre des Herzogthums Krain“, torej že v 17. stoletju. Iz zadnjih desetletij pa imamo nekatere panorame, povzete z vrhov, ki slovó po obsežnem in slikovitem razgledu. Te panorame so ali risane ali pa izdelane kot fotografije.

Kartografična slika kakega dela na zemeljskem površju nam podaja navadno nepopolno sliko. Manj gorate pokrajine se dajo po črtkah in višinskih plasteh precej dobro na zemljevidu naslikati, in tako navadno jasno spoznaš obliko dotičnih tal. Težko pa je kartografično naslikati gorate pokrajine in planine sploh, in v takih slučajih ne zadostuje vodoravna projekcija, ker po tej ne dobimo jasne slike o obliki zobčastih grebenov, škrlbin in drugih zemljepisnih predmetov. V takih slučajih pa je treba izpopolnjevati vodoravno projekcijo z drugo projekcijo na navpični ploskvi. Tej potrebi ustrezaj panorama.

Velike važnosti za panoramo je fotografija, ker nam predočnje nad obzorom se vzdigujoče zemljepisne predmete v sicer dokaj manjših, a pravilno načrtanih potezah. Po fotografičnih posnetkih nariše količkaj izurjen risar panoramo brez posebne težave. Uporaba fotografije pri risanju in sestavljanju panoram kaže velik napredek. Take fotografirane panorame imamo n. pr. Razgled s Stola, Kamniške planine, posnete iz Ljubljane in dr.

Oglejmo si torej važnejše panorame slovenskih pokrajin.

Leta 1649. je izšla v Frankfurtu ob Menu zbirka in opis „Topographia provinciarum Austriacarum“, ki ima med drugimi tudi te slike: Celovec z okolico in gorami, Pliberk z gorami v ozadju, Beljak z okolišem, Velikovec z okolico, Škofjo Loko z okolišem in hribovjem v ozadju, Kranj s sosednimi gorami in Gorico z okolišem. Vse slike so razmerno dobro narisane in kažejo precej plastike.

Nadalje nahajamo neke vrste panorame pri Valvasorju v njegovem znanem delu „Die Ehre des Herzogthums Krain“ in sicer zlasti v tretjem zvezku. Te Valvasorjeve panorame obsegajo mesta, gradove in samostane z gorami, vodami in drugimi zemljepisnimi predmeti v obližju. Take panorame so n. pr.: Ajmanov grad (Ehrenau) ne daleč od Škofje Loke, obsegajoč grad in okoliš od Škofje Loke do Crngroba s hribovjem v ozadju; Ljubljana z Gradom in bližnjimi griči in gorami; Vrhnika z Ljubljano in bližnjimi gorami do Sv. Trojice; Stiški samostan z bližnjo okolico; Vagensperg z okolišem.

Tudi na Florjančičevem velikem stenskem zemljevidu Kranjskega iz leta 1774. nahajamo ob desnem gorenjem

oglu Ljubljano z Gradom in hribovjem v ozadju, ki je liki panorama prav dobro perspektivno narisana.

Ljubljanski muzej hrani panoramo Radovinske okolice iz leta 1701., povzeto z višine vzhodno od Gorenje Radovine ob početku Krme. Slika je 123 cm dolga in 31 cm visoka in ima tudi razlagajoče besedilo. Slika je s sepijo načrtana in z vodnimi barvami pobarvana in predočuje Krmo in Radovino z važnejšimi predmeti. Panorama sicer ni natančno risana gledé na obliko posameznih gorá, je pa vendar še dokaj jasna. Na zadnji strani je pripomba „Abriß Nr. 19“, in tako je sklepati, da je bilo vsaj še 18 drugih načrtov, ki so se pa izgubili. Na načrtu potrjuje Matija Ločnikar, župnik v Gorenjih Gorjah, pravilnost načrta, ki je bil narisán po Müllnerjevem mnenju¹⁾ najbrže v tožbene namene. Razlagajoče besedilo je sestavil omenjeni župnik, ki je bil rojen v Šori pri Medvodah ter je v Gorenjih Gorjah župnikoval od l. 1685. do 1725. in je po svoji trditvi prav dobro poznal na panorami narisano okolico.

Pred nekaj leti umrli dunajski vseučiliški profesor Friderik Simony ima tudi zasluge za natančnejše spoznavanje naših krajev, katerih krasote ni mogel prehvaliti. Poleti l. 1855., ko je hudo razsajala kolera po Ljubljani, je prebival šest tednov v tem mestu in narisal ta čas z Golovca panoramo Severno-kranjske kotline, naslovljeno: „Panorama des nord-krainischen Beckens, nach der Natur gezeichnet und mit Erläuterungen versehen von Friedrich Simony“. Poklonil je to krasno izvršeno in za nas znamenito delo nadvojvodi Ludoviku. V predgovoru pravi, da je ta panorama plod šesttedenskega trudapolnega dela, in omenja velikih težav, katere je imel pri nje risanju. Vso panoramo z mestom Ljubljano je Simony narisal tako spretno in točno, „da bode to delo po njej zvest tolmač tedanjega stanja te pokrajine, katere čaka še mnogo oživljajočih izprememb.“ Uvodu slede natančno sestavljene „goropisne črtice gorenjesavske pokrajine“ (Orographische Skizze des oberen Savegebietes). Ta panorama obsega razgled na nepretrgano pogorje, ki se začinja pri Sv. Ahaciju blizu Turjaka in sega v velikem loku do Sv. Valentina jugovzhodno od Kamnika in oklepa veliko Gorenjsko ravnino. Panorama je prav perspektivno risana, podrobnosti in zemljepisni predmeti so natančno izvršeni in 132 točk je imenoma naznačenih. Besedilo ima tudi seznamek dvomljivo določenih točk.

V zadnjih desetletjih pa se je z razvojem turistiké tudi pomnožilo število panoram po slovenskih pokrajinah in v to so največ pripomogla planinska društva in sicer posebno „Österr.

¹⁾ Argo 1892. A. Müllner: Ein Panorama aus den Oberkrainer Alpen von 1701.

Touristen Club“ in „Deutsch. u. österr. Alpen-Verein“. Tako se je olajšalo turistom občudovanje razgleda z visokih gorá. Nekatere panorame so slikane kakor n. pr. krasni Pernhartov Triglavski panorama, ki je 6·95 m dolg in 95 cm širok in je shranjen v ljubljanskem muzeju. Istega slikarja slike „Martulikov jarek“ in „Klanško jezero“ hrani tudi ljubljanski muzej. Risane panorame pa imamo s Triglava, Dobrača, Sv. Lušarij, Črne prsti, Šmarne gore, Ljubljanskega grada, Stola in Učke. Učka je sicer že na hrvaških tleh, a dotični panorama obsega tudi del slovenskih pokrajin. Karol pl. Czoernig je objavil v časopisu nemškega in avstrijskega planinskega društva (l. 1872.) cinkografirano panoramo zahodne polovice Julijskih Alp, posneto s Krna. Fotografirane panorame pa imamo med drugimi krasno izdelani „razgled s Stola“, „Ljubljano s Kamniškimi planinami in Karavan-kami“ v večjem merilu jako lepo izvršeno, in „zahodni del Savinskih planin s češko planinsko kočo“ v knjižici „Savinske Alpy“, ki jo je izdala češka podružnica Slovenskega planinskega društva.

Kar se tiče planov in načrtov, našel sem v zbirki „Topographia provinciarum Austriacarum“ iz l. 1649. načrt Gorice in Beljaka. V ljubljanskem muzeju pa je plan Bleškega jezera iz leta 1749. („Grundriss und Prospect des in Oberkrain gelegenen schönen See Veldes etc.“) Ta načrt predločuje jezero z otokom in okolico. Zemljepisni predmeti so naznačeni s številkami, ob spodnjem koncu pa so zraven številk dotična imena. Muzej hrani tudi Gruberjev načrt Ljubljanskega barja iz druge polovice 18. stoletja. Ta načrt je prav dobro in natančno izdelan in zelo poučen za tedanje razmere na Ljubljanskem barju.

Poleg že navedenih načrtov v Valvasorju in na Florjan-čičevem zemljevidu hrani ljubljanski muzej še razne načrte zlasti mesta Ljubljane. Iz leta 1811. je Scherrerjev plan Ljubljane („Plan de la Ville de Laibach, dess. ne par Jean Scherrer“). L. 1823. je izdalo c. kr. deželno stavbinsko ravnateljstvo nov plan Ljubljane in okolice („Situationsplan der Hauptstadt Laibach in Illyrien, eines Theiles mit dem städtischen Pomerio. Von der k. k. Landesbandirection“). L. 1827. je izišel v Pragi plan Ljubljane z Gradom („Grundriss der Hauptstadt Laibach im Königreiche Illyrien“), l. 1829. pa Reichlov plan Ljubljane in okolice („Plan der Provinzial Hauptstadt Laibach mit den nächsten Umgebungen vom Major Reichl des Generalquartiermeisterstaabes“).

Emil Luterotti je risal plan Ljubljane („Plan der Provinzial-Hauptstadt Laibach“) in ga je poklonil grofu Andreju Hohenwartu. Založila je načrt Blasnikova tiskarna, letnica ni

povedana. Brez letnice je tudi Hartwigov plan Ljubljane („Ansicht der Provinzial-Hauptstadt Laibach von Eduard Hartwig“), ki je izišel pri Rozaliji Eger & Comp. v Ljubljani in je poklonjen knezoškofu Antonu Alojziju Wolfu.

Posebne plane Ljubljane ima tudi I. mestna ljudska šola, katerega risar na planu ni podpisan, in c. kr. učiteljsiše, katerega je risala c. kr. vadniška učiteljica Pavla pl. Renzenberg. L. 1900 pa je založil J. Bonač načrt (plan) mesta „Ljubljana“, katerega je risal arhitekt C. M. Koch v Ljubljani. Ta načrt je prav pregleden in jasen. Pridejan mu je „voditelj po Ljubljani“, ki ima 11 ličnih slik in nam v glavnih potezih podaja zgodovino mesta, opozarja na spomenike, cerkve, pokopališče, hotéle, boljše restavracije, kavarne in okolico. Ljubljanski deželni muzej hrani tudi mnogo map za razne kraje na Kranjskem.

Končujem razpravo o kartografiji slovenskih dežel, za katero sem uporabljal meni znane zemljevide, panorame in načrte, izpuščajoč iz te razprave manj važne pojave v kartografiji. Nadejam se, da sem s tem spisom sprožil v Slovencih večje zanimanje za kartografijo in domoznanstvo.

Puškin v slovenskih prevodih.

Napisal Ivan Prijatelj.

I.

Lepa književnost je posoda, ki vanjo polaga slednji narod del svojega najboljšega. Pesnik izliva v pesem svoje sreče, in čitatelj si ogreva ob nji svoja čuvstva; med obema pa posreduje kot osnovni ton vsakega umotvora ono bistvo pesnikovo, katero ima ta s svojim čitateljstvom, s svojim narodom skupno, ono bistvo, kateremu pravimo duh naroda. Ta duh naroda ustvarja narodov značaj in jamči literarnim proizvodom, v katerih živi, obstanek, in čim silnejši je, tem globlje sadi literarne plode v dušo narodovo.

Vsak narod, ki stremi h kulturi, mora torej delati na to, da si ustvari lastno nacionalno umetnost. S tem seveda ni rečeno, naj se zaklene v svojo kočo. Ravno nasprotno: celo potrebno je, da pogleda včasih preko slemena svoje hiše. To pa iz dveh vzrokov: prvič zato, ker že življenje posameznih narodov samo ob sebi komunicira med seboj: narodi se dotikajo v več točkah; drugič pa zato, ker narodi učijo drug drugega, si kakor dobri sosede svetujejo in si povedo za marsikateri korak, ki se je pri tem ali onem dobro obnesel.

Vse, kar izdelujemo, mora biti pristno naše. Tudi naša umetnost mora biti individualno naša. In zato nastane vprašanje: ali bo naprimer naša umetnost neskaljeno, pristno naša, ali se bo ohranil v nji naš duh, ako se bodo nosili vanjo tuji elementi? Nevarnost postane zanj to večja, ako pomislimo, kako malo še imajo tako majhne literature, kakor je naša, lastnega, pristno domačega, umetniško razvitega: naš narodni duh ni še našel v naši literaturi svojega polnega izraza. Zato je treba z opreznostjo presajati tuje plodove v naš vrt, ne sme se prelagati na hitro roko kar vsaka prva stvar, ki pride človeku pred oči. Treba je pomisliti, da se namerava nekaj važnega: v živo drevo naše literature vcepiti neko tujo mladiko! To delo je v resnici važno in pomenljivo: kajti, če si našel pravo mladiko, ki se prilega našemu organizmu in lepo zazeleni na našem deblu, potem si storil nekaj plemenitega, ker si požlahtnil drevo

naše umetnosti. Drevo pa se mora žlahtniti, ako hočemo priti do boljšega sadja.

Zato ni male važnosti vprašanje, s čim smem cepiti mladike naše književnosti, vprašanje, kaj naj se prelaga.¹⁾ Poglejmo, kako delata dve sosedni državi s svojim uvozom. Produktom, ki jih država od svoje sosede potrebuje, ki pospešujejo razvoj domače produkcije, ne zabranjuje uvoza. Stvari pa, ki so za domačo obrt in trgovino brez pomena, ali ji celo škodijo, se visoko obdačujejo.

Takih literarnih produktov, ki so za tuja slovstva brez pomena, imajo literature vseh narodov. Tako se mi zdi, kakor da bi imel slednji narod eno veliko umetniško delavnico. V nji so zastopani — seveda maloštevilno — veliki umetniki, klesajoči velike skale, ki so jih s smelo roko iztrgali iz osrčja domače zemlje. Oni proizvajajo dela, ki takorekoč diše po narodovi grudi, ki koreninijo tako globoko v domačih tleh, da se ne dadó transportirati po volji internacionalnih agentov — lažiumetnikov zdaj sem zdaj tja. Ali kakor hitro korenini kako umetniško delo tako globoko v kakem narodu, takoj pripada obenem tudi celemu človeštvu; takoj se lahko pridruži velikim umotvorom drugih narodov: pridružiti se jim sme zato, ker prinaša v svoji vsebini nov narod v družbo že došlih in zbranih na kulturni višini. Tam se mu ni bati, da bi se — če smem tako reči — pomešalo med druge; vsi ga razločijo kot zanimivega, od vseh različnega prišleca iz tujega naroda, ki se je po njem na novo vpisal v družbo kulturnih odličnjakov. — V umetniški delavnici slednjega naroda pa je poleg velikih še mnogo malih umetnikov, ki pobirajo kose odletavajoče izpod dlet velikih umetnikov in jih obdelujejo. To so lahko sama na sebi lepo izdelana dela, a nedostaja jim prvotne samostojnosti in neposrednosti.

Iz tujih književnosti naj bi se prelagala v domačo literaturo zlasti prva, ne po obsegu, ampak po umetniškem značaju velika dela. Ona ne bodo nikoli nevarna našemu slovstvu, ker stoje vedno v neki dišanci od našega bitka kot svetli, sijajni vzori lepe umetnosti. In kot vzori potem tudi bogate in žlahtne našo književnost.

Važno je vprašanje: Kako naj se prelaga?

Odgovor nanje je težak že zato, ker je splošno znano, da še tako dober prevod ne doseže izvirnika. Vsega, kar je izraženo v izvirniku, skoraj ni mogoče preliti v prevod. Nekatere finese se zabrišejo, bodisi da je temu kriv premalo subtilno razviti jezik, ali pa prevoditeljeva nezmožnost vglobiti se v tujega avtorja. Zato nekateri znameniti možje prevode sploh zametujejo.

¹⁾ Primeri Др. Љубомир Недич: Српска преводна књижевност Зора VI, бр. 1.

A. Humboldt pravi, da prevod ni nič drugega, kakor oskubljen ptič, ki se ga zastonj trudiš pokriti s tujim perjem.

Ali pomen prevodov je tako velik, kakor pomen mednarodnega občevarja. Prevodi so posebno nam malim narodom prepotrebni, ker ne razvijajo samo našega jezika za višje svrhe, ampak varujejo tudi čitateljev domači jezikovni duh, ker mu ni treba gledati vseh tujih umotvorov skozi tujo (pri nas: nemško) prizmo, ki vselej kali čisti pogled. Iz tega tudi sledi, da se mora pri prelaganju posebno in skrbno paziti na domač jezik.

Jezik pa je z mislijo in čuvstvom v vsakem pravem umotvoru tesno zvezan, zato se ne sme z jezikom mehanično ravhati, ampak vedno v zvezi z vsebino. V vsebino se je treba vtopiti, prelagatelj mora skušati sam preživeti vse to, kar je preživel in prečustvoval tuji avtor pri vstvarjanju. Potem bo tekla prelagatelju prosta, iskrena beseda. Seveda bo pri tem prevod onega vedno bolji, ki je sam kaj umetnika. Svétovati pa bi se moglo prelagatelju

1.) da piše živo slovenščino tudi v prevodih in

2.) da skuša ohraniti individualnost izvirnika. Vsako delo se mora prelagati drugače. Pravi pisatelj opisuje vsako stvar v njej primernem slogu in primerni formi. Treba se je samo vglobiti v duha avtorja in temu duhu primerno prelagati. Najbolj pa se boš približal originalu, ako se ne oklepaš pretesno in preboječe izvirnika. Fotografška pedantnost je suhoparna in moreča, samo prosti slikar ume izraziti resnično lepe poteze prirode. Sploh se daj voditi bolj svojemu čuvstvu, nego razumu in hladnemu prevdarku. Med skrbnostjo in prostostjo hodi lahno in gibčno zlato prelagateljsko — srednjo pot!

* * *

Občno slovansko renesanso je prinesel začetek XIX. stoletja. Ta doba znači obenem tudi probudo slovanske vzajemnosti in medsebojnega spoznavanja. Slovani so se začeli zanimati drug za drugega. Dotlej je bilo število onih izobražencev, ki so imeli o Slovanih malo jasnejše pojme, v slednjem slovanskem narodu jako pičlo.

Pri nas je bil Bohorič, ki je mogel svoji „kranjski“ slovnici — „*Arcticae bornae*“ (1584.) — na čelo postaviti besede: „*unde Moshoviticae, Rutenicae, Polonicae, Boëmicae et Lusaticae linguae cum Dalmatica et Croatica cognatio facile deprehenditur*“. In res, kar je on povedal pri nas o razmerju Slovanov med seboj, to in nič več so vedeli in ponavljali za njim drugi celo stoletje.

Začetek XIX. stoletja s svojimi Napoleonovimi vojnami je povzdignil zlasti Ruse v slavi. Cela Evropa je svobodno dihnila in se hvaležno ozrla na daljni vzhod, na zmagovite krotitelje

onega, ki je strahoval celo Evropo. Umevno je, da so si zapadni Slovani laskali, da imajo tako mogočne brate. In odslej so to svoje sorodstvo z Rusi radi in pogostejše povdarjali. Ruska moč in zmagovitost je imponirala tudi tedanjim našim možem. Že leta 1797. je pisal Vodnik v svojih „Novicah“ v sestavku „Povedanje od slovenskiga jezika“: „Kateri bi rad krajskih imenov pomenik zvedel, more na moškovitarskiga jezika znanje se podat. Krajski jezik je moškovitarskimu narbol podoben; bol kakor vsem drugim slovenskim izrekam. Moškovitariji so dosti besedi ohranili, katere so se per nas pozabile, inu iz navade peršle.“

Še večje navdušenje je navdalo Vodnika, ko je videl korakati rusko vojsko skozi Ljubljano. V „Novicah“ 1799. št. 26. poroča: „Ena nova perkasen je za nas Krajnce, de so Rusi naši stari bratje peršli nas ne li obiskat, temuč tudi pred sovražnikam brānit. Pred poldrugi tavžent letni so prvi Slovence v te naše Kraje peršli, oni so bili od Rusov inu drugih slovencev roda; od tiga pride razlōčik, zakaj mi lahko zastopimo rusovski jezik; oni so namreč slovence inu korenina, od katire so naši očaki rojeni.“

Zdaj vidimo z' očmi, kakišne mogočne inu velike brate mi po sveti imamo, katiri so naš slovenski jezik vselej čist ohranili. Proti letim se imamo bližati, kaderkol očemo jezik čistiti.“

Občudovanje Rusov je rastle z njih zmagami. S kakim veseljem so navdajale te zmage tudi naše ljudi, kaže pismo duhovnika Matije Šnajderja, enega izmed poznih Čebeličarjev, ki je pisal l. 1813. Urbanu Jarniku to-le: „Vprijanilo me je veselje iz možkega in srečnega boja Moškobitarjev v'novicah brano. Silni Sjever vzdignil se je čez zahodnika, v strašno lov padel petan, serditego Kozaka morijočo koso čuti, svego zasluženega kata, jezer po jezer žere černi brezen“ („Jezičnik“ XV. str. 3.). V istem letu je pisal Jarnik Primicu v Gradec o Francozih in Rusih: „Sever tuli, jug se vstraši, i baháč (petelinski gonjác) vbeži. Vsa vojska razdrobljena, vjeta pokuša sladkost podnėbja séverniga, i uči se v' mrazu, v' trepetanju, v' posneženih vlastih deseto i sedmo zapoved. — Večer pokaže, kakov je den bil, pravijo naši pridni severni Slovani; delo narslavnejše bode se od njih doveršilo; vsaki začetek je pri njih z' Bogom, ravnomérno i konec. Hvala, slava i čast se Bogu prinaša, ki delo pravično vinča“ (ravno tam).

V mirnejšem času so govorili Slovenci z Rusi leta 1821., ob priliki vladarskega kongresa v Ljubljani. Zupan se je učil ruščine in Cigler. Prvi je celo zagovarjal pred ruskim knezom P. L. prednost „krajnuščine“ pred ruščino. (Prim. njegov sestavek „Vorzug des Krainischen vor dem Russischen und Serbischen von den Russen und Serben selbst anerkannt.“ Illyr. Blatt, 1831, št. 10.) Ne vem sicer, ali je res njegovo dokazovanje prepričalo ruskega kneza, da je „krajnuščina“ manj „pokaženo“ slovansko narečje nego ruščina, danes se nam zdi — naivno.

Do tridesetih let so se zanimali pri nas za ruski jezik izključno le slovničarji. In tudi ti so ga proučevali samo toliko, da so se mogli — po besedah Vodnikovih — „proti letim bližati, kaderkol so hoteli jezik čistiti“. Iz istega namena se ga je učil tudi Zupan. On se je sicer zanimal za lepo literaturo in skladal sam pesmi, vendar dvomim, da bi bil čital na podlagi svojega znanja ruščine sodobne ruske pesnike.

Šele v drugi polovici tridesetih let so se pričeli nekateri slovenski mladeniči, ki so jih bila navdušila romantična trideseta leta za občeslovansko idejo, baviti temeljiteje in iz literarnih namenov s slovanskimi jeziki. Da so se učili zlasti ruščine, je umevno. Pomenljiva sta posebno dva kroga: v Gradcu kolo mladih Štajercev: Vraz, Miklošič, Trstenjak... v Ljubljani pa krog mladih bogoslovcev iz l. 1841., med katerimi je Anton Žakelj, poznejši Rodoljub Ledinski, znal že v tretjem letu bogoslovja vse slovanske jezike. Izmed kranjskih Ilircev sta se zanimala za ruščino osobito Žakelj in Kobè, ki sta študirala na karlovški gimnaziji. Kobè je opisal po nekem Nemcu l. 1857. v „Novicah“ Ruse, kjer pravi med drugim: „Kmali se ne bojo smejali, kadar se bo govorilo od rusovske pravdnosti in rusovskih ved in umetnost, od rusovskega jezika, tako malo, kakor Francoz pri besedi „Allemand“! Učili se homo ruski, kakor pred 50 leti angležki...“

V drugi polovici tridesetih let (1837) je umrl Puškin. Ako pomislimo, kako markantna pesniška prikazen je bil Puškin že za življenja, in kako visoko je vzvalovila njegova nepričakovana smrt javno mnenje, moramo misliti, da je zvedel o njem zapad že dokaj rano. Ali je naš Prešeren, ki je čital Puškinovega sodobnika, Poljaka Mickiewicza v izvirniku, vedel kaj o Puškinnu, ni znano. Čisto neznan pri nas ni bil. Kajti Illyr. Blatt je prinesel že eno leto po njegovi smrti (1838. št. 43.) nemški prevod: „Deli — Bascha. (Aus dem Russischen des A. Puschkin.)“

Prvi slovenski prevod iz Puškina je izšel 1855. v Novicah.¹⁾ Rodoljub Ledinski, ki je bil že v Novicah l. 1846. preložil M. Delarjuja „Vdova siroti“ in l. 1852. št. 42. poslovenil „Prokletje“, pesem ruskega pesnika E. T. barona Rozena, je oskrbel tudi ta prevod. Druzega Ledinski menda ni preložil iz Puškina. Za

¹⁾ Dr. Plešič je našel (Ij. Zv. XX, stran 722), da je prvi prevajal Puškina v slovenščino najbrž Miklošič. V njegovem „Slovenskem berilu za peti gimnazijski razred“ iz l. 1853. se nahaja na str. 59–64 „Ribar in riba. Po A. S. Puškinnu“. Po naglašanju in jeziku soditi je prevod res najbrž Miklošičev; čudno se mi samo zdi, da Miklošič, kateremu je bil gotovo znan prosti ritem ruskih narodnih pesmi (v kakršnem je zložena Puškinova pesem), tega ritma ni obdržal tudi v prevodu. V ostalem je ta za sedaj „prvi“ slovenski prevod iz Puškina točen, čeprav se tesno oklepa izvirnika.

njim je prišel čez deset let Vesel, ki je bil tudi duhovnik in v bogoslovnici član podobnega kroga za slovanstvo navdušenih mladih mož, kakršen je bil oni iz l. 1841., ki ga opisuje Jakob Krašna Hrvatn Vjek. Babukiću v svojem pismu objavljenem v programu zagrebške gimnazije za l. 1875—6.

Množiti se je pričelo poslej pri nas zlasti časopisje, ki je rado prinašalo prevode. Prevajalo se je iz različnih jezikov, največ seveda iz nemščine. Značilno je, da je že leta 1855. v „Novicah“ (str. 75.) opozarjal neki J. Š., „naj se ne prestavlja vedno iz nemškega, drugači se slovenščina ne bo znebila nikoli neprijetnih nemčizmov in neslovenskih oblik, ktere se v prevode vedno silijo, kakor ljulika med žito. Bolje bi bilo, ako bi pisatelji predstavljali iz družih slovanskih narečij, ktera so bolj omikana, ter imajo obilno in lepo književnost“. Tem besedam je uredništvo dodalo tožbo, da prelagatelji „poredom pobirajo vse besede tistega spisa, katerega predstavljajo in stavke skladajo ravno tako, kakor jih je zložil izvirni pisavec“.

V poznejših letih so se naši prelagatelji sicer bolj ozirali na slovanske literature, precej na rusko in zlasti v osemdesetih letih mnogo na Puškina in Turgenjeva, a večini prevodov je še vedno veljala Bleiweisova graja, izrečena l. 1855. Iz tega si tudi lahko razlagamo, zakaj je ostal pri nas Puškin popolnoma brez vtiska in vpliva. Med slovenskimi prevodi iz Puškina jih je bore malo takih, ki jih more človek brati z veseljem in naslado. Danes so seveda mnogi zastareli, a tudi ob svojem času jih večina ni stala na vrhuncu sodobnega razvitka naše lepe knjige. — To prihaja prvič odtod, ker se je prevajalo pri nas večidel za vajo. Kogar je veselila ruščina, se je vsedel in se naučil par paragrafov iz kake slovnice. Da bi se bolje privadil jezika, je poskusil tudi kaj malega prevesti. Na tak način so nastali med drugimi tudi prevodi Puškinovih malih sestavkov, ki so po večini slabi zato, ker so šolske vaje.

Ako se vprašamo, kako da smo imeli tudi pozneje tako malo dobrih prevajavcev, pridemo takoj do drugega vzroka, zakaj da ni mogel napraviti slovenski Puškin vtiska. Pri nas do danes ni bilo razuma za pomen prevodov. Dobrim prelagateljem se je škoda zdelo prelagati najlepša tuja dela in tratiti dragoceni čas za — makulaturo. Za podlistke dnevnikov, ki se zavržejo koj, ko se prečitajo, se niso marali truditi. Saj so videli, da še tako dobri umotvori izgube v podlistkih svojo vrednost. Človek danes čita, a jutri zamudi nadaljevanje, pojutrišnjem ne utegne, potem se mu ne ljubi; ako zopet začne, ne razume zveze, ker je izpustil par nadaljevanj. Pa tudi, če je bral vse, ni dobil pravega skupnega vtiska od spisa, ker so se mu posamezni vtiski tako raztrgali, da si ne more v duhu napraviti celotne slike.

Odkar je bil izključil Stritar iz svojega „Zvona“ prevode, je izgubilo naše občinstvo, naša izdajateljstva in uredništva ves zmisel za tuje umotvore v domačem jeziku. Stritar je imel pri tem gotovo najboljše namene. Hotel je, da si ustvarimo pred vsem samostojno domačo literaturo. A spoznati bi bil moral sam najbolje, da brez učiteljev ne postane nikdo pisatelj. Učili so se naši poznejši pisatelji vseeno od večjih literatur tako kakor prejšnji. A ker po večini niso bili večji nobenega jezika tako dobro kakor nemškega, in ker je ležala nemška knjiga najbliže, gledali so vse, tudi slovanske umotvore največkrat skozi nemško steklo.

A to ni bilo in še dandanes ni na korist naši literaturi.

II.

Ruski pesnik Puškin. Spisal Janko Babnik. Slov. Narod, 1880., št. 127—131.

Aleksander Sergejevič Puškin in njegove poezije. Predavanje Ivana Hribarja. Slov. Narod, 1882., št. 94—99.

Aleksander Sergejevič Puškin. Spisal dr. Fr. Celestin. Slovan, 1884., št. 29—41.

K 50letnici Puškina. Spisal Krutorogov (Hostnik). Slovan, 1887., str. 55—59.

Aleksander Sergejevič Puškin. Spisal Fr. Bučar. Dom in Svet, 1895., št. 15—16.

Aleksander Sergejevič Puškin. Spisal Semen Semenovič. Slov. knjižnica, št. 55—56.

Ta razpreglednica nam kaže, koliko se je pisalo pri nas o Puškinu.¹⁾

Večina teh sestavkov je pisana navdušeno; a žal, prigradno. To so malone same biografije in hladnovroči slavospevi, a oni izmed Puškinovih slovenskih kritikov in slaviteljev, ki hočejo biti kritični, se mude navadno pri malenkostih, ali pa plavajo v omledni vodi navadnih fraz, katere bi se z malimi izpremembami dale porabiti za vsakega pesnika.

Naloga slovenskih ljubiteljev Puškina ni bila po mojem mnenju nič drugega, nego čitati Puškina s slovenskim sreem in slovenskim čutom. In potem: iskati v sferah njegove poezije nove, slovenske vidike, odkriti slovenskega Puškina. Mi smo najzadnejši slovanski rod, Rusi najvzhodnejši. Tako daleč nas je ločila usoda, da je že velika razlika med ruskim junakom, ki venomer premišljuje o življenju, o namenih in ciljih njegovih, pa

¹⁾ Prijetna dolžnost mi je, zahvaliti se na tem mestu gg. J. Kogeju in zlasti Fr. Grivcu, da sta me opozorila na nekatere Puškinove prevode in biografije, raztresene po slov. listih.

med slovenskim čitateljem, ki je vzrastel ob lepodonečih ritmih nemških klasikov.

Zato je nezmislno vsiljevati nam vsega Rusa, čegar zategnjenih, enoličnih, mirnoglobokih spevov ne umemo več. Ali kolikokrat se oglasi v tem morju idej, prikrite strasti in mogočnega življenja čudovita struna, tako mehka in domača, kakor babičina bajka na božični večer! Hkrati se začuti rahla vez starih tradicij, še nejasna slutnja, dih nove umetnosti slovanske, ki se je blažila na vseh izvrstnikih evropskih takrat, ko mi še nismo živeli življenja duha. — Te žarke bi bili morali loviti slovenski odkrivatelji Puškina, ti odsevi naj bi bili osvetili slovensko lepo knjigo.

Naši priporočevalci Puškina bi bili morali slednjič biti tudi učitelji prelagateljev in — tolmači prevodov, stoječi ob strani čitajočega občinstva. Tako bi se bilo prevajalo samo to, kar odgovarja našemu okusu in tako, kakor zahteva naš jezik. Tako bi bili dobili domačega Puškina in uživali bi bili slovanskega pesnika pred svojo dušo, ne pa samo njegovo slavo pred inostranci.

No, po takih nalogah bi navedeni možje najbrž ne bili segli, da so si tudi bili v svesti svojega poklica. Pomisliti moramo, da prave umetniške publike niti imeli nismo, in vrlutega, da je bila ruska literatura Slovincem dotlej čisto tuja. Treba je bilo postopati sistematično in začeti z abecedo ruske literature. Ako to pomislimo, vemo boljše ceniti navedene spise o Puškinu, spoznamo njih namen in odobravamo njih prigodno vsebino.

Naši prvi radovednosti so zadostile navedene kritike in biografije. Zvedelo je vselej, kadar se je zopet zagovorilo po Evropi o Puškinu, tudi slovensko občinstvo o velikem Rusu. Bili so torej ti spisi praktičnega pomena, a ne umetniškega in kritičnega. In v to so zadostovali popolnoma. Povedali so vselej na novo, kdaj se je rodil Puškin, da je bil pregnan na Kavkaz in da je pozneje živel na dvoru v precejšnji nezadovoljnosti, iz katere ga je iztrgala smrt v dvoboju. Pozabili tudi niso njegovih spisov, nekateri so postregli celo z vsebino, gotovo pa so pridejali na konec „splošna mnenja“ o Puškinu kot pesniku. Prepričan sem, da je nekateri pod vplivom teh spisov šel in si kupil v nemškem prevodu kako Puškinovo delo, katero je bilo v kritiki najbolj pohvaljeno. —

Ako pomislimo, da so Nemci že leta 1838. imeli o Puškinu Warnhagenovo, za tiste čase tako izvanredno kritiko, da sta jo že prihodnje leto 1839. prinesla v prevodu dva ruska lista, moramo priznati, da smo mi s svojim prvim daljšim spisom o Puškinu prišli vendar malo pozno. V mislih imam namreč Babnikov spis „Ruski pesnik Puškin“ v Slov. Narodu leta 1880. Meni vsaj ni znano, da bi se bilo prej kaj pisalo o Puškinu.

In tudi to, kar je pisal Janko Babnik je bio- in bibliografija, katero je pisatelj menda brez obotavljanja izročil efemernemu podlistku političnega dnevnika.

Babnik je Puškinovo bibliografijo posnel po različnih nemških spisih. Do tega mnenja sem prišel po sledeči poti: Babnik navaja vsebino najimenitnejših Puškinovih del in vsaj naslove najlepših pesmi. Med drugimi pripisuje Puškiniu tudi neko „Pesen o belem Olegi“. A pesmi s takim naslovom ni v Puškiniu, pač pa je naslovljena ena izmed najlepših njegovih epskih pesmi „Pesem o veččem (modrem) Olegu“. Slučajno sem se spomnil, kako bi se glasil ta naslov po nemško. In glejte, tu mi je prišlo na um, da je Babnik bržkone čital v nemškem naslovu (ki bi se glasil: „Das Lied vom weisen Oleg) weissen mesto weissen. To je mogel čitati seveda samo v nemškem spisu.

Kaj posebnega ta spis ni. Markantnega ne pove nič. Oklepa se tesno svojih virov. Za primer naj sledi tu najbolj karakterističen pasus: „Puškin je bil v svojih pesnih vsestranski. Negoval je strašne čute Byronove, gojil spomin na stare čase Slovanstva, izražal goreče misli srečne, za vse lepo in pravo navdušene mladosti. Vse to nam v svojih delih tako lepo in krasno kaže. Sedaj je bilo treba, da še jeden korak stori, da vsemu temu v življenju zvest ostane, vendar zato ni imel moči. Nesreča ga je spravila na dvor, zaplela v dvorska kovarstva, in s tem je bil uže izgubljen. Izginili so zadnjič ostanki njegovega svobodoljubja. On, ki je svoje pesniško življenje začel Jakobinec, končal ga je čestitelj carjev . . .“

Velika prednost predavanja Ivana Hribarja o Puškiniu obstoji v tem, da predavatelj pozna Puškina iz lastnega čitanja in iz ruskih kritikov. Ali govor je govor; navdušen mora biti in ne sme dolgočasiti s suho kritiko in težko ulovljivo analizo. In takšno je predavanje Ivana Hribarja, — namreč, kakršno mora biti za poslušajoče občinstvo. Marsikaj je našel predavatelj v obširnem znanem pismu Žukovskega na očeta Puškina.

Hribar pravi: „Tedad (ko je Puškin čital Byrona) bi se bila duše njegove lotila ona svetovna bolešt in oni duševni, z ničem ne utolažljivi nemir, ki je Lorda Byrona spremljal na vseh njegovih potovanjih, pri vseh njegovih podjetjih. Byron ni poznal one neizmerne ljubezni do naroda, ki je lastna le Slovanom.“

Puškina poezije primerja z reko Sočo, ki „pri izvirku neznamen, a čil in bister potok narašča v svojem toku skoraj nevidoma ter se kot mogočna reka izliva v Jadransko morje, ne da bi jej bili razni njeni pritoki skalili bistro vodo.“ In o „Kavkaškem vjetniku“ govori: „Tu ni nikake trivijalnosti, v kakeršno tako rada zagazi večina pesnikov, in v kakeršno je zagazil tudi slovenski prestavljavec „Kavkazkega vjetnika“.

V predavanju je mnogo preciznih mest.

V „Slovanu“ je napisal dr. Fr. Celestin obširen življenjepis in oceno del Puškinovih. Pisatelj obravnava značaj njegovega pesniškega talenta ter pravi: „Čisti umetnik, ki si išče obče človeških tipov.“ Znano je, da je obstojala na Ruskem šola takozvanih „čistih umetnikov“, ki so se izdajali za prave dediče Puškina. Najdarovitejši med njimi, Majkov, čestitelj poganske mramorne lepote, je umrl 20. marca 1897, najplodovitejši, Polonskij, pa koncem l. 1898. Ti so mislili namreč na onega Puškina, ki je nekoč razžaljen vsled ruvanja brezmiselnih kritikov napisal pesem „Pesnik in tolpa“, iz katere so si izpisali zastopniki čiste umetnosti v svoj poslovnik to-le: „Pesnik mora živeti višjemu, stati ne sme v navadnem življenju, navdušenje, sladki glasovi, molitve — to je poklic pesnikov.“ A ruska literatura se je že po krimski vojski približala življenju ter se podemokratila, pa Puškin je ostal še vedno tradicija in vzornik.

Dalje piše dr. Celestin: „Realnega razumenja, realnih tipov ima Puškin še malo“. Bog, o vsem tem se je pisalo toliko po Rusiji, da se je moral pisatelj truditi, če je hotel le najvažnejša in najtreznejša mnenja združiti v celoto.

Leta 1887., ko je Rusija praznovala petdesetletnico smrti Puškinove, napisal je Hostnik v „Slovanu“ kratek prigoden spis o Puškinu, pisan z veliko gorkoto in navdušenostjo.

Ostala dva spisa o Puškinu, katera sta mi še znana v slovensčini, sta neznatna in posneta po ruskih in drugih virih.

III.

Misli in želja (Po Puškin-u Rodoljub Ledinski.) Novice, 1855, št. 81.

Kavkaz (Po A. Puškinu J. Vesel.) Slov. Glasnik, 1865, št. 16. Severni cveti. Ivan Vesel. Letopis Mat. Slov., 1870.

a) Obrekovalcem Ruske, str. 163.

b) Prerok, str. 164.

c) Morju, str. 165.

d) Gvadalkvivir, str. 167.

e) Gruzinska pesen, str. 167.

f) Elegija, str. 168.

Rusko-Puškinovih petero. Ivan Vesel-Koseski. Razne dela, Ljubljana, 1870.

a) Ribič in zlata riba, str. 125—133.

b) Kavkazki vjetnik, str. 133—152.

c) Mrtva carevna in sedmero vitezov, str. 152—169.

d) Bakčisarajski vodomet, str. 169—187.

e) Car Saltan in knez Gvidon, str. 188—222.

Dubrovski, svobodno prevel J. J(určič) Slov. Narod, 1870, št. 84 in sl.

Prevodi ruskih pesnikov. Ivan Vesel. Zora, 1873, št. 16—18.

a) Krokarja, str. 241.

b) Zimski večer, str. 242.

c) Besi, str. 256.

d) Črna megla, str. 271.

Klevetnikom Rusije. Dr. J. Meneinger, Pesmarica, izdal Dr. J. R. Razlag. Ljubljana, 1873, str. 197.

Voz življenja, prevel — š — (M. Pleteršnik). Zora, 1874, str. 209.

Prerojenje, prevel — š — (M. Pleteršnik). Zora, 1874, str. 209.

Gospica — kmetica. Prevel F. M. Štifter. Slov. Narod, 1875, št. 63. sl.

Rusalka, po St. Vrazu. Zora, 1877.

Strel. Prevel J. P(intar). Slov. Narod, 1883, št. 1—4.

Bojarska hči kot kmetška dekle. Prevel J. P(intar). Slov. Narod, 1883, št. 5—9.

Dubrovski. Poslovenil J. P(intar). Slov. Narod, 1883, št. 250—276.

Dva vrana. Kaliper (Levstik). Ljub. Zvon, 1883, str. 544.

Stotnikova hči. Prevel — r. Slov. Narod, 1883, št. 84—110.

Pesem A. S. Puškina (Elegija). F. G. Slovan, 1886, str. 213.

Pikova dama. Prevel J. H. Edinost, 1888, št. 37—47.

O ribiču in zlati ribici. Prevel Ant. Aškerc. Slov. Večernice, 1889, str. 66.

Zgodovina Pugačovljevega punta. Preložil — o. Slov. Narod, 1890, št. 33—79.

Pik dama. Prevel Z. D(okler). Slov. Narod, 1891, št. 214—229.

Črna šal, preložil Lamurski (Mat. Andr. Trnovec). Slov. Svet, 1891.

Rusalka, preložil Lamurski, Slov. Svet, 1892, str. 116.

Šotlandska pesem, preložil Lamurski, Slov. Svet, 1892, str. 129.

Kavkaški vjetnik, prel. Lamurski, Slov. Svet, 1892, str. 192.

Čerkeška pesem, prel. Lamurski, Slov. Svet, 1892, str. 146.

Rakvar (Grobovščik). Poslov. J. K—j. Slov. knjižnica, snop. 15.

Pesem o Veščem Olegu. Preložil M. Hostnik. Slov. Svet, 1895, str. 43.

Kapitanova hči. Poslov. Semen Semenovič. Slov. knjižnica, snop. 55—56.

Talizman. Ant. Medved. Slovenka, 1898, str. 499.

Črni šal. Ant. Medved. Slovenka, 1898, str. 532.

Trije vrelei. Semen Semenovič. Slovenka, 1899, str. 167.

* * *

Kolikor sem mogel zasledovati,¹⁾ je natisnil prvi slovenski prevod iz Puškina Rodoljub Ledinski v Novicah leta 1855. Preložil je Puškinove „Stance“ in jim dal v slovenščini naslov „Misli in želja“. — Prvi slovenski prevod nikakor ni tak, da bi se mogli ponašati ž njim. Ledinski ni čutil vseh finih lepot Puškinove pesmi, ki teče gladko kakor vlita in je sigurna v besedilu. Ledinskega stihi so raskavi, mnogo izrazov se tesni v njih stopicah samo zato, da je izpolnjen verz:

Я предаюсь моимъ мечтамъ

prelaga Ledinski:

Le lastnim mislim se rad vdam.

Za primer naj navedem zadnjo kitico:

И пусть у гробоваго входа
Младая будетъ жизнь играть,
И равнодушная природа
Красою вѣчною сиять.

In de kraj groboviga vhoda
Življenje mlado mi igra;
De ravnodušna me priroda
S cvetenjem svojim osipljá.

Ivan Vesel-Vesnín je odkril Slovencem Puškina. In mislim, da ni bil nihče sposobnejši peti za velikim Rusom v slovenskem jeziku, nego Vesel. Ivan Vesel se je lotil prevodov iz ruščine s potrebno pripravo, zakaj seznanil se je bil poprej do dobrega z ruščino, z bistvom in npravjo ruskih proizvodov: potrebno umevanje ruskih pesnikov je prinesel s seboj. Reči smem, da je bil zajel ves svoj fini okus in globoko čuvstvovanje v slovanski izobrazbi. On ni bil samorasel, in njegov pesniški talent ni bil tako samobiten, da bi se bil mogel dvigniti, oplemenjen z bogastvom slovanske poezije, na samostojen polet. V ruski poeziji mu je tako godilo, da je tu zasanjal svojo pesniško individualnost in se povsem potopil v prijetne zvoke muzikalnih ruskih ritmov.

Ivan Vesel ni postal samostojen pesnik, ali postal je izvrsten interpret ruskih pesnikov, postal je tolmač, dostojen iz-

¹⁾ Primeri opazko na str. 56.

virnikov, postal in ostal je do danes najodličnejši slovenski pesnik-prelagatelj.

Leta 1865. je izšel njegov prvi prevod. Bil je to Puškinov „Kavkaz“, Veselov prvenček. Slovenski prelagatelj živi v Puškinovem zanosu in nam kolikor mogoče umljivo tolmači ruski umotvor. Ali beseda mu je pogosto še okorna, ne more se izraziti vselej dosti jasno in gladko, pogosto se mu razveže krepka ruska beseda v precej prazen izraz.

„Орелъ съ отдаленной поднявшись вершины
Парить неподвижно со мной наравнѣ.“

Tu se dobesedno oklene izvirnika in prezre, da je skočil iz ojnje slovenskega jezika:

„Le orel, ki dvignil se z daljne veršine,
Z menoj nepremično naravnost se stavi.“

Slovenski prevod pobira ruske besede: besedo za besedo. Обвалъ (lavina) mu je „razpad“.

Sicer pa je prevod skrben in neprisiljen. Škoda samo, da prelagatelj ni obdržal Puškinovih objemnih, menjajočih se rim, ter je zamenil krepke (moške) rime povsod z mehкими (ženskimi).

Pet let pozneje je izdal Vesel celo zbirko prevodov iz ruskih pesnikov. V teh „Severnih cvetih“ so zastopani Puškin, Lermontov, Homjakov, Karolina Pavlova in knez Vjazemskij. In vse to je prevedeno dobro, za tisto dobo naravnost izborno.

V pesmi „Obrekovalcem Ruske“ je prelagatelja tako prevzela njena ideja, njen mogočni značaj, da mu je oblika semtertja pomanjkljiva, prevod neenoten. Vesel zavije to ali ono po svoje, a nihče ne more reči, da bi se ne slišalo kakor Puškinovo. To jasno kaže, kako globoko se je prelagatelj vglobil celo v dikiro ruskega pesnika. Medel je verz: „Domača svaja, ki od starih let ostaja“ za krepki Puškinov stih: „Домашний, старый споръ, ужъ извѣщенный судьбою, ruska грозá ni slovenska „groza“, ampak „nevihla“. Najmanj gladki so verzi:

Kdo zmaga v vednem tem razpori?
Al zvesti Rus? ošabni Leh?
Slovanske reke če 'zlijo se v ruskem morji,
Mar bo vsahnilo v zdanjih dnéh?

Rima razpori — morji je prisiljena, členica „če“ se je morala pomakniti v sredo stavka, ... „v zdanjih dnéh“ je Veselov precej nepotreben in prazen dodatek. Puškin ima tu: „Оно-ль изсякнетъ? — Вотъ вопросъ! (Ali bo vsahnilo? To se vpraša!) Banalno se glasi Veselov pristavek v zadnji kitici: „Kaj v am pomaga blebetanje? — Pošljite svojih nam sinov“. Izvirnik:

Такъ высылайте-жъ къ намъ, вити, — Своихъ озлобленныхъ сыновъ“. (Pa pošiljajte k nam, govorei — Svoje srdite sinove).

Povsem napačno pa je umel Vesel verz: Мы не признали наглой воли... On prelaga: „Priznali nismo tak hiteči“; наглый ni slovenski „nagli“, ampak pomeni v ruščini „predrzni, nesramni“ in volja je tukaj „zahteva“. Наглой воли se napaša na Napoleona, ki je stavil do evropskih narodov nesramne zahteve, katerih niso Rusi priznali, ampak so mu jih odbili z mečem v roki.

Res krasno se glasé tudi v slovenščini zlasti naslednji stih:

„Pustite nas; vi niste brali,
Kar divji boji so pisali;
Razumu vašemu odprt
Ni ta mejsobni strašni črt!
Vam nema Kremelj sta in Praga,
Brezumno zapeljuje vas
Brezupne borbe kri predraga,
In v srečo bije črt do nas...“

V pesmi „Prerok“ se kreče prelagatelj dovolj prosto, stihii mu teko lahkotno in jasno; na nekaterih mestih prevod ne zaostaja za izvirnikom, le nekateri krepki epiteti se morajo v slovenščini razvezati v cele stavke, s čemer se izraz precej razblini:

И вырвалъ грѣшный мой языкъ
И празднословный, и лукавый.

Slovensko:

„In grešni jezik mi izdrl,
Ki je govoril tak lokavo.“

Tako tudi: „Sree jim (prsim) vzel, ki v njih trepeče (трепетное).“

„Svobodno morje, bodi zdravo!
Poslednjič pred menoj vališ
Valovje grozno, temnoplavo,
V ponosu krasnem mi bleščiš.“

Tako se začenja prevod pesmi „Morju“. Prvi del se glasi kakor izvirnik. Kako prosto in gorko teko naprimer ti-le stihii:

„Kak ljubil tvoje sem odmeve,
Té votle zvoke, brezna glas,
Prešerne vetriča odpeve,
Tihotni mir v večerni čas!“

A v drugem delu dolge pesmi omaga prelagatelj, postane površen in malo izbirčen v obliki. „Napraviti pesniški pobeg“ more reči Puškin, a v duhu slovenske skladnje to ni. Najbolj pa kazi prevod naslednja kitica:

„In čakal si . . . bil sem okóvan;
 Moj duh je še drugod se gnal:
 Z mogočno strastjo očaróvan
 Na bregu milem sem ostal.“

Človek malone dvomi, da bi bil to Veselov prevod krasnih Puškinovih stihov :

„Ты ждалъ, ты звалъ . . . я былъ окованъ ;
 Вотще рвалась душа моя:
 Могучей страстью очарованъ
 У берегов остался я.“

(Ti si čakal, ti si klical . . . jaz sem bil vkován;
 zaman se je trgala moja duša:
 očaran vsled silne strasti
 sem ostal na obrežju.)

Očividno je bila pesem prelagatelju predolga, zato je proti koncu pridržal nekaj ruskih izrazov in naglasov, predpredzadnjo kitico pa je sploh izpustil.

Dovršena je tretja pesem v tej zbirki, naslovljena „Guadalkvivir“ (Пеняяский романс). Pesem bi lahko bila vzor klasičnega prevoda. Tu je vse kakor pri Puškinu: ista nežnost, ista ljubkost, jasnost in preprostost, ista globoka in božajoča čuvstvenost.

„Lehak zefir
 Pihlja nemir,
 Šumi,
 Beži
 Guadalkvivir.
 Glej, izšla je luna zlata,
 Tiho . . . čuj . . . gitare glas . . .
 Na balkon Španjolka mlada
 Je oprla se ta čas.
 Lehak zefir
 Pihlja nemir,
 Šumi,
 Beži
 Guadalkvivir.
 Spusti plašč, moj angelj sladki,
 In kot jasen dan sijaj!
 Vidim naj ta hipec kratki
 Ti nožico skoz držaj!
 Lehak zefir
 Pihlja nemir,
 Šumi,
 Beži
 Guadalkvivir.“

Pesem „Не пой, красавица, при мне“ ima v Veselovem prevodu naslov „Gruzinska pesen“. Tudi ta pesmica je dokaz Veselovega globokega pojmovanja Puškinove nežnočutne Muze. Kako mičen in zvonkomelodičen je na primer refren:

„Ne poj mi, ljuba, oj ne poj
 Gruzinske pesmi tožnožalne:
 Spominja mil napev me tvoj
 Na prejšnji čas in brege daljne.“

„Elegija“ je prevedena dobro, vendar ne dosega prejšnjih dveh. Zlasti so ji na kvar nekateri prisiljeni naglasi, kakor: hočém, góne (gonijo), navdušénje . . .

V drugi svoji zbirki, nastajeni v „Zori“ l. 1873. Vesel zopet z isto ljubeznijo in skrbjo tolmači Puškina. Ozira se v prvi vrsti na misli izvirnika, oblika mu je sicer vedno razumljiva in jasna, a se vendar ne odlikuje po oni zvonkosti izraza, kakor nekatere pesmi v „Severnih cvetih“.

„Krokarja“ zaostajata daleč za poznejšim Levstikovim prevodom. V „Zimskem večeru“ se nahaja poleg gladkih, izbornih verzov par prav okornih, ki se toliko bolj čutijo, čim lepši je ostali prevod. „Švrka“ (veter po strehi) je preprozaično. V tretjem verzju „Besov“ je „mrak“ menda tiskovna pomota za „sneg“. „Propal“ je v tem pomenu rusizem. Tudi „ne po moji volji“ je pretesno naslonjeno na izvirnik.

Iz pisma g. dekana Vesela posnamem, da je hranil g. prelagatelj v prevodu še naslednje Puškinove pesmi: Utopljenec, Spomenik, 26. maja 1828, Angelj, Črna šal, Ovidiju, Roža, Cvetka.

Jovan Vesel-Koseski se je lotil prevajanja Puškinovih pripovedek. To so oni mični umotvori, katere je pesniku narekovala po večini dobra starka Arina Rodionovna, ko je bival daleč od ljudske zlobe v tistem selu Mihajlovskem. Pristni ruski biseri so to, nad katerimi so se igrali žarki ruske narodne fantazije v njeni naivnosti in ljubkosti, prepreženi z nitkami romantike Byrona, kateri je bil takrat pesnika, kakor Puškin sam piše, „spravil iz uma“.

Jako srečna je bila misel posloveniti te pripovedke in jih podati slovenskemu občinstvu. Ali pripovedke je bilo treba dati v roke prostemu narodu, ki bi se naslajal ob njih. Za tako delo pa ni sposoben vsakdo. Tak prelagatelj bi moral dobro poznati rusko narodno pesništvo, umeti njega idejno in oblikovno bistvo ter imeti fino razvit čut za oni skoraj neulovljivi duh, ki veje iz narodnega blaga. Poleg tega bi moral poznati tudi značaj naše narodne poezije, na katero bi moral nasloniti svoj prevod zlasti glede na obliko. Ruske pripovedke bi moral pripovedovati v jeziku naših narodnih pripovedek, kajti le tako bi dal narodu v roke berilo, katero bi ta sprejel za svoje. Treba je torej, da prelagatelj pozna jezik svojega naroda v vsej njegovi preprostosti.

Vseh teh lepih lastnostij Koseski seveda nima. In vendar je prevel on največ ruskih pripovedek, vse Puškinove, — vsega skupaj vsaj 4400 rimanih verzov. Bogu bodi potoženo! Človeku

je žal lepih ruskih pripovedek, ko vidi, kako se krčijo in raztezajo, zvijajo in razblinjajo pod peresom mrkega zaprtnjaka, ki ne ume, kaj govori na bregu sinjega morja „gospa ribka“ s sivim ribičem; ki vprašuje po rojstnem listu pravljične neveste, katera vendar vživa v narodnem poverju od najtemnejših vekov pa do danes nevenljivo mladost. Ne, Koseski ne ume narodne pravljičice v njeni govorljivi kratkosti, on jo dolži dolgoveznosti in blebetavosti, samo da more razložiti vse po vsakdanji logiki sebi in drugim enakim zapečnikom, ki poslušajo narodno pesem z razumom, namesto s srcem.

A ne le narodnega jezika, Koseski tudi književnega jezika ne zna. Njegovih prevodov ne more umeti pogosto niti slovniško izobražen človek. To dokazovati bi bilo vodo nositi v Savo. Treba ti je prebrati samo eno stran takega prevoda, in prepričaš se, da je njegov prevod čisto brez originala nerazumljiv.

Царь съ царицею простился,	(Car se je od carice poslovil
Въ путь-дорогу снарядился;	ter se odpravil na pot;
И царица у окна	Carica je sedla k oknu
Съла ждать его одна.	čakat ga sama).

Tako začenja Puškin pripovedko, a Koseski:

Car s carico poslovi se,
Tuje v kraje zaverti se;
Ona v oknu pase mar,
Kdaj de pride mili car.

Res si je Koseski izvolil prosto prevajanje, ali prav zato mu je bila dana prilika, ustvariti gladek, neprisiljen in domač prevod, ker se mu ni bilo treba loviti med ruskimi besedami, vezati na rusko skladnjo. No, Koseski ljubi bolj zverženost in napačnost, nego gladkost in pravilnost.

Zlasti pa kazi Koseskega prevode moreča dolgoveznost. Kako kratek in lep je Puškin:

Восхищенья не снесла (царица)	(Presenečenja ni prenesla
И къ обѣдѣ умерла.	in k opoldanšnji maši je umrla.)

Koseski ve za cele štiri verze več od Puškina:

Tak jo to razveseli,
De mu koj nasprót hiti.
Pa ta stres je preobilen,
Nepričakan, clo presilen,
Premekta (!) preveč jo vse,
In k obedni mrtva je.

„Obedno“ je menda zato pridržal, da bi se mu ne reklo, da je prevajal po kakem nemškem prevodu. Ali to ga ne po-kaže v veliko boljši luči, ko nam vsak stih priča, da je prevajal

s slovarjem v roki, besedo za besedo; in vse, kar je pel, je pel slovar, a nikdar Koseskega srce.

Koseski hoče krepkih primer, bobnečih fraz in figur, ali te mu ob vsaki priliki nehoté preskočijo v golo prozo, pogosto celo v banalnost.

Puškin:

Годъ прошелъ какъ сонъ пустой, (Leto je preteklo ko prazne sanje,
Царь женился на другой. car se je oženil z drugo.)

Koseski:

Leto steče kakor sanj,
Spet ljubezen plane nanj.

Pri popisovanju mlade carice se najbolj pokaže blebetavost Koseskega. Iz 14 Puškinovih verzov namelje Koseski — celih 30. Pri Puškinu pripoveduje ruska narodna pripovedka sicer zgovorno, a umerjeno in poetično, popisovanje Koseskega pa je govoričenje stare svodnice, ki mora seveda najprej povedati, da je pravljična carica stara „ravno dvajset let“.

Zato ni čudno, da je Koseskega prevod pripovedke „Mrtva carevna in sedmero vitezov“ za nič manj nego za 220 verzov daljši od Puškinovega originala.

In mlado cesaričino opiše Puškin s par besedami:

Бѣлолица, черноброва, (Belih lice, črnih obrvi
Нрава кроткаго такова, in tako krotke narave.)

Koseski:

Po lepoti je slovela, Belolična, černooka,
Po razumu glas imela, Krasna hči plemen istoka,
Bivši serca rahla vsa, Vsiga znanstva mik in slast,
Pa preudarka bistriga. Tudi možkim — hlopna past(!)

V resnici: Koseskega prevode čitati je prava muka, n. pr.:

„Pred zerkalcem lice lišpa,
Svilne oblačila krišpa“ . . .
„Ti si lepa, krasne baže“ . . .

Odurnih opomb, za katere ni imel v izvirniku niti trohice povoda, kar mrgoli:

„To trdi le glupi trap,
Potepuh, nemarni cap“ . . .

Za konec pa nas Koseski preseneti še s tem, da potvori lepi pravljični motiv, ki je tolikim slovanskim pripovedkam lasten. Pri nas končava pravljičar svoje bajke z besedami: Tudi jaz sem bil zraven in dobil sem iz naprstnika jesti in iz rešeta piti. Rusko pripovedko zvrši Puškin tako-le:

И тамъ былъ, медъ, пиво пилъ,
Да усы лишь обмочилъ.

(Jaz sem bil tam, med in pivo sem pil,
pa sem si komaj brke zmočil.)

Koseski:

Tudi jaz sim zraven bil,
Mnogo vina v gerlo zлил (!)

Res je, da tekó Koseskemu verzi gladko; umerjeni ritem ljubi nad vse, brez rim se mu pesem ne zdi pesem. Puškinova pripovedka o „Ribiču in zlati ribici“ je pisana v prostem ruskem ritmu brez rim. Koseski jo je vklenil v najstrožje jambe in rime. Zato se njegovi prevodi slišijo prav melodično. Njegove zvonkljave rime pa so pogosto take-le narave:

Ne žaluj, od zdaj de još
Tri dni jedel še ne boš.

Prevod „Dubrovskega“, ki ga je prinašal „Slovenski Narod“ v letu 1870., ko je izhajal še v Mariboru, je oskrbel J. Jurčič. Novela je prevedena v resnici prosto; dejanje v površnejšem obrisu, posamezni prizori v lahkem, svobodnem pripovedovanju. Res da je s tem izgubila novela deloma svoj značaj, da se je marsikatera lepota in finesa Puškinovega jezika izbrisala, ali priznati se mora, da teče slovenskemu prelagatelju beseda tako gladko, da ga je slast čitati. Jurčič sicer ni pokazal Slovencem Puškina v njegovem slogu, ali pokazal ga je prav dostojno v njegovi kompozitorski velikosti in spretnosti. Podal je Slovence res vse, kar spada bistveno k dejanju „Dubrovskega“, in to tudi ni lahko delo.

Dr. Janez Mencinger se je učil ruščine, ko je bil pred 35. leti koncipijent pri dr. Razlagu. Takrat je preložil za vajo nekaj ruskih pesmi, katere so prišle potem v roke Razlagu. Razlag je natisnil nekatere izmed njih proti volji Mencingerjevi v svoji „Pesmarici“. Med vsemi prevodi je menda prevod Puškinove „Klevetnikom Rusije“ najboljši. Škoda samo, da je pesem jako površno natisnjena.

„Vže davno teh plamen razdvoji
Preminogo sekali so ran“.

„Plamen“ je tiskovna hiba za „plemén“. Prav tako je v zadnji kritici: „Od finskih hladnih obal do spaljene Kolhide“ mesto „skal“ tiskano pomotoma „obal“, kar se tudi z ritmom ne vjema. Izpuščena sta stiha 13. in 14. ter nadomeščena s pičicami. Morebiti je cenzura zabranila sledeča verza:

„Славянскіе-ль ручьи сольются въ русскомъ морѣ?
Оно-ль изсякнетъ? — Вотъ вопросъ!“

Leta 1870. jih je bilo dovoljeno tiskati J. Veselu v Letopisu Matice Slovenske:

„Slovanske reke če 'zlijó se v Ruskem morji?
Mar bo vsahnilo v zdanjih dneh?“

Izpuščen je tudi 18. verz najbrž po nemarnosti stavca in korektorja. Kajti že nedokončani stavek in rima „vžgani“ v 17. verzu naznanjata, da je moralo stati v 18. verzu rokopisa dopolnilo z rimo „neznani“ za ruski „чуждый“. — Mencingerjev prevod se oklepa tesnejše izvirnika nego Veselov, zato se glasi semtertja okornejša. A nekateri verzi so se mu v resnici posrečili. V celoti prevod zaostaja za Veselovim, na nekaterih krajih pa ga nadkriľnje. Za primero naj sledi tu začetek izvirnika in obeh slovenskih prevodov:

Puškin:

О чемъ шумите вы, народные вити?
Зачѣмъ анаемой грозите вы Россіи?
Что возмutilo васъ? Волненія Литвы?
Оставьте: это споръ славянъ между собою,
Домашній, старыи споръ, ужъ взвѣшенный судьбою;
Вопросъ, котораго не разрѣшите вы.

(Kaj hrumite vi, narodov govorci?
Zakaj grozite s prokletjem Rusiji?
Kaj vas je zmotilo? Vstaja Litve?
Pustite: to je medsebojni slovanski spor,
domači, stari spor, že pretehtan po usodi;
vprašanje, ki ga ne razrešite vi.)

Vesel:

Zakaj, govorniki, hrumite in pretite?
Kaj sveti ruski zemlji zdaj tako grozite?
Kaj je zmotilo vas? al poljski vpori mar?
Pustite: to medsebojna je slovanska svaja,
Domača svaja, ki od starih let ostaja;
Te razprtije ne razrešite nikdar.

Mencinger:

Zakaj vi, narodov besedniki, kričite?
Čemu s prokletjem sveti Rusiji grozite?
Kaj vas je premotilo? Vstaja Litve mar?
Mirujte: to domač med Slave je naródi
In star prepír, uže pretehtan po osódi,
Prašanje, ki ga vi ne rešite nikdar.

V Zori l. 1874. je preložil tudi Makso Pleteršnik Puškinovi pesmi „Voz življenja“ in „Preropenje“. Poslednja je boljši od prve. Obe sta prevedeni skoro doslovno: misel za mislijo. Vendar je pesniški jezik radi verza prisiljen, in kreпка

pesniška barva Puškinova je v prevodu dokaj obledela, slovenskega kolorita pa ji prelagatelj ni mogel dati.

Izmed „Povesti Belkina“ je prevedena „Барышня-крестьянка“ dvakrat na slovensko. Preložil jo je Fr. Štifter pod naslovom „Gospica-kmetica“ in J. Pintar pod naslovom „Bojarska hči kot kmetško dekle“.

Štifter je prelagal skrbno in natančno. Če se ne motim, je preložil „Gospico-kmetico“ za vajo, ko se je učil ruščine. To kaže njegova vklenjenost v Puškinove stavke in izraze, neokretnost sloga ter mnogo ruskih besedi, ki jih prelagatelj ni vedel s slovenskimi nadomestiti, izpustiti pa jih ni maral vsled one vestnosti, s katero se začetnik oklepa vsake besedice originala.

Pintar je varen prelagati. To je mož bistrega pogleda. On ne vidi samo stavka, on ima pred očmi cele strani, poglavja. A mož je žurnalist. Prevaja sproti za listek političnega dnevnika. Stavec pogosto trka na vrata, in slovar je na drugi mizi, ali ga celo ni pri roki. Treba je hiteti; kaj za to, ako se izpusti tu ali tam kak atribut ali odvisni stavek, katerega ne more iztrresti kar tako, rekel bi, iz rokava niti izurjen prelagatelj. Tudi umetnih period ni mogoče sestavljati v taki naglici. Da se le pove, kar je hotel reči Puškin. In Pintar res ne pove nič več in nič manj. Posameznih besedi izpusti mnogo, marsikaj skrajša in to ali ono pove po svoje, včasih celo nerodno in medlo, a nikjer ga ne moreš prav občutno prijeti. No da: hvaliti tudi nimaš kaj na njem. Brez pomišljanja se reče o njegovih prevodih le toliko lahko, da so za efemernost političnega dnevnika dobri, včasih celo prav dobri, a literarne, umetniške vrednosti nimajo nikake. Najbolj kazi Pintarja njegov slog. To je oni nesrečni jezik, ki se je bil razvil okrog osemdesetih let v uredniških pisarnah naših političnih listov popolnoma izven naroda. Bil je to oni potrti, suhi, papirni jezik, ki ni postavil nikdar nobene enklitike na pravo mesto, ki je sestavljal šepave stavke in govoril nemško s slovenskimi glasovi.

Da se spozna razlika med prevodom Štifterjevim in Pintarjevim in obenem njun jezik, naj navedem tu par stavkov. Puškin: „Онъ былъ женатъ на бѣдной дворянкѣ, которая умерла въ родахъ въ то время, какъ онъ находился въ отъѣзжѣхъ полѣ“. Štifter: „Oženil se je z ubogo plemenitaško, katera mu je na porodu umrla, ko je on bil na oddaljenem polji svojega posestva.“ Pintar: „Oženil se je. Njegova soproga je bila plemenitega rodu ali zelo ubožna. Umrla je bila na porodu, ko ravno njenega moža ni bilo doma; odšel je bil na neko oddaljeno posestvo“. Puškin: „... со всѣмъ тѣмъ почитался человѣкомъ не глупымъ, ибо первый изъ помѣщиковъ своей губернии догадался заложить имѣние въ опекункѣй совѣтъ — оборотъ, казавшійся въ то время чрезвычайно сложнымъ и смѣлымъ.“ Štifter: „Pri vsem tem spo-

štovali so ga za človeka ne neumnega, kajti on se je prvi odločil založiti svoje imenje v „Oskrbniški svet“ — promet, kazajoč se tedaj nenavadno modrega in smelega.“ Pintar: „Vendar ga ni imel nikdo za bedaka, kajti bil je prvi pomešček v guberniji, ki je zastavil svoje posestvo pri opekunskem sodu — kar bilo je takrat jako težavno in predržno“.

Pintar malo izbira izraze, ki bi se popolnoma krili z ruskimi, Štiftar pa se boji razrušiti ruski stavek, boji se povedati vse lepo — po domače, ker misli, da bi zapisal vse kaj drugega. Odtod toliko ruskih izrazov in rečenic v njegovem prevodu: vladanie (posestvo) mu je „vladanje“, бѣситься (jeziti se) „besiti se“, котлик (kotlar) „mednik“, красавица (lepotica, lepa ženska) „krasovica“, достоинство (vrednost, čast) „dostojinstvo“, брови (obrvi) „bryi“ (bryv pomeni v slovenščini mostič iz enega ali dveh brun, der Steg), трудно (težavno) „trudno“, вѣрѣча (srečanje) „vstreča“, разсѣянный (razmišljeni) „razsejani“ etc. Rusko je mogoče reči суконная фабрика, v slovenščini pa se ne sme pisati „suknjena tovarna“, ampak samo „tovarna za sukno“. Tudi si ne sme lastiti slovenski predlog „pri“ posesivnega pomena ruskega „у“; prim. у дочери его была мадамъ = „pri njegovi hčerki je bila madama“. Zakaj prevaja ряды z „ride“, ne morem umeti. Čudno se slišijo take-le pridevniške zveze: „bil je namerjen“ (rusko намѣриваться), (Pintar ima „hotel je“) „bil je soglasen“ (согласался). Napačno pa je preveden glagol разоряться (obubožati, uničiti se) z „napravljati se“. Tudi Pintarjev glagol na tem mestu „zapravljati“ je netočen. Рзвоесть ni „ljubosumnost“, ampak porednost, Pintar ima „trma“, kar tudi ni točno, нарасиѣвъ говоритъ se ne pravi samo „počasi govoriti“, ampak „zategnjeno, pevajoče govoriti“. Banalen je izraz „pretegovati se na konju“ (рисоваться на конѣ = kazati se). Prelagatelj ni umel besedi кольцо съ изображеніемъ мертвой головы, ko je prevajal „prstan z upodobljeno mrtvo glavo“. Puškin piše, da je mladi Aleksej ugajal dekletom tudi zato, ker je nosil prstan, na katerem je bil upodobljen metulj „smrtoglavec“ (rusko мертвая голова). Da je ugajal devojkam metulj, je pač verjetno, da bi jim bila ugajala mrtva glava, — si slovenski bravec ne more misliti. Опустивъ усы на всякій случай prevaja Štiftar: „pustivši ruse, kakor jim je ugodno“, Pintar: „da je bil pripravljen na vse slučaje, je puščal brke“.

Kjer se Štiftar ustavlja, premišljuje in primerja, tam se Pintar ročno obrne. Puškin: . . . было бы жаль, если бы онъ вмѣсто того, чтобъ рисоваться на конѣ, провелъ свою молодость, согнувшись надъ канцелярскими бумагами. Pintar: „bilo bi škoda, ako bi mogel (!) sedeti mesto na konji, pri aktih v pisarnicah.“ Puškin: Но всѣхъ болѣе занята была имъ дочь англomана моего. Лиза (или Бет-ти, какъ звалъ ее обыкновенно Григорій Ивановичъ),

Pintar: „Posebno Liza bi ga bila rada poznala.“ Tako se ravno-
dušno otrese celih stavkov; seveda zmisel ostane isti. Ali le
včasih se mu posreči, izviti se iz dolgih ruskih period s kratkim
še dovolj točnim prevodom. Pogosto pusti tudi kaj važnega ne-
prevedenega: Барышни иногда и заглядывались je vsaj tako važno,
če ne bolj, kot prejšnje: поглядывали na nero, in vendar pusti
prelagatelj prvo neprevedeno. Pridevnik разстанный, kateremu
Štiftar ne ve slovenskega izraza, Pintar dosledno izpušča. Ista
usoda je doletela pri obeh prelagateljih glagol отечаться. Kratke
stavke Puškinovega dialoga, ki so tako jedrnat in značilni,
Pintar zamenjuje s svojimi, ali pa jih prosto črta. O stavkih:
можно сказать . . . , что же? etc. v slovenskem prevodu ni sledu.
Mesto vprašanja: Отчего вы хромаете? je čitati pri Pintarju:
„Zakaj ste se pripeljali?“

Izpuščeni so včasih celi stavki. Tako nima Pintar celega
onega oddelka, v katerem pripoveduje Puškin, kako se je Liza
urila in pripravljala, da bi mogla igrati ulogo kmetskega dekleta.
Težko mesto, kjer se popisuje obleka maskirane Lize, je tudi
izostalo. Puškin našteva vsa jedila obeda; Pintar ne pove prav
nič, kaj je obedoval, Štiftar pa pravi kratko: „sladkarije vsake
vrste“. Preveden ni зѣтвичъ, mej tem ko je naslednja opazka
„in po lepo urejenih drevoredih“ povsem odveč.

Navadno hoče biti Pintar krajši od Puškina, a pogosto je
prisiljen to ali ono raztegniti ter razložiti, in pri tem se mu
dogodi neredko, da stavek nerodno in oskodno razblini. Отцы
другъ къ другу не ѣздили prelaga Štiftar: „Očeta se nista vozila
drug k drugu(!)“, Pintar: „Njun oče ni nikdar šel k Beredovu,
ravno tako ni tudi noben Beredov prišel k Muromskemu.“ Разкажи
по порядку (povej po vrsti) prelaga: „Povej mi, kako je bilo.“
Она умерла со скуки (umirala je od dolgega časa) prevaja: „Ona
se je prokleto dolgočasila.“ Nelep izraz je „stegnen“ za стройный,
boljše bi bilo „stasit“ ali „lepo zrasel“, ker „stegniti se“ ima
v slovenščini tudi pomen „poginiti“, vrhu tega pa „stegnen“ tudi
sicer ne odgovarja ruskemu стройный (wohlgestaltet, harmonisch
gebaut). Na svojo roko dolži Pintar Ivana Petroviča, da „je pil
za tri“. Puškin pravi samo пилъ въ свою мѣру. Любая наперсница
ni „cofa“ (Štiftar ji pravi „nahlebnica“), пойти въ гости se ne
sme prevajati z „ven iti“, вышли мы изъ-за стола se ne pravi
„usedli smo se k mizi“, ampak ravno narobe „vstali smo izza
mize“ „kratkočasiti se“ za въ горѣлки igrati je preprovšno.
Pintarju se ni ljubilo slovarja odpreti. (Štiftar ima dobro: „loviti
slepe miši“). Писачикъ ni „pisar“, ampak „prodajavec“, баловникъ
ni samo „prijazen človek“, ampak „porednež“, она поступила къ
исполненію своего плана se pravi: „začela je izvrševati svoj načrt“,
ne pa: „je še dobro prevdarila svoj načrt“, смуглая (Štiftar: „zago-
rela“) Liza je nadomeščena z „ljuba Liza“, kar je jako prazno.

Lepo pa je ponášil Pintar stavek: . . . дочери надулись, да мнѣ наплевать на нихъ: „hčere so se držale kisló, ali kaj meni to mar.“ Omenjam ta stavek zato, ker se je Štifterju popolnoma ponesrečil. Štifter ga najbrže ni umel, ko je prevajal: „hčerke so se napasle, da sem se jaz sramovala“. Tako nizko natolcevanje!

Pintar je preložil tudi „Выстрѣлъ“. Tu se nam kaže prav takega, ko v prejšnjem prevodu: vihravega, včasih okretnega, potem nerodnega, piše razločno in prosto, a brez Puškinovih fines, celo njegove prispodobe nadomesti pogosto z navadnimi in vsakdanjimi izrazi. Мы собирались другъ у друга, гдѣ, кромѣ своихъ мундировъ, не видали ничего. „Tičali smo vedno v svojih stanovanjih — in k nam ni zahajal nikdo brez uniforme.“ Kar se mu ne zdi važno, izpusti. Seveda, o tem, kar ni zanj važno, bi se dalo prepirati. Da je imel Silvio mnogo knjig, omeni, a kakšne so bile te knjige, to ga ne zanima. Pri prepiru Silvija s častnikom izpusti stavek štirih vrst, kar se neljubo pogreša v prevodu. Veliko krepkejši je dikejja Puškinova, nego Pintarjeva, kadar se postavi prelagatelj na lastne noge. Puškin: Еслибъ онъ вызвался пулей сбить грушу (hruško) съ фуражки кого-бъ то ни было, никто-бъ въ нашемъ полку не усомнился подставить ему своей головы. Pintar: „V streljanji je bil tako izurjen, da ti je izbil s kroglo jabolko raz glavo.“ V besedah onъ некогда не спорилъ и не объяснялся govori Puškin o Silviju, da se ni nikoli prepiral s tovariši in jim pojasnjeval svojega postopka, a Pintar prelaga to mesto: „nikomur ni pripuščal delati nikoli opomb“. Обсчитаться се прави „všteti se“; „narediti napako“ je nerodno in netočno. Puškin piše, da so častniki med potjo govorili o скорой вакаціи, Pintar: „razgovarjali smo se o tem, kaj (!) se je danes zgodilo“. Odkod vé Pintar, da je bilo v onem kraju, kjer se godi dejanje „Strela“, mnogo pijancev, ne morem uganiti. Puškin pravi samo: побоялся я сдѣлаться пьяницею съ горя, т. е. самымъ горькимъ пьяницею. Pintar: „tudi sem se bal, da bi ne postal pijanec, kakršnih bilo je mnogo v tem kraju.“

Najboljši Pintarjev prevod iz Puškina je „Dubrovski“, ki je izšel kot ponatisek iz „Slov. Naroda“ leta 1884. v posebni izdaji.¹⁾ Z njim se je Pintar bolj potrudil, nego s prejšnjima povesticama. Ali zato ne smemo misliti, da v „Dubrovskem“ Pintar ni več Pintar. Samo pogostejše je posegel po slovarju, tu pa tam je nekoliko dlje pomišljal, predno je zapisal kak izraz; najbrž je že prelagal za posebno knjigo, ki je vendar nekaj več nego dnevniška makulatura. Ali izpuščanja se ni otesel. „Прикажи, государь — съ судомъ мы управимся“, kličejo podložniki mlademu Dubrovskemu v svoji služni pokornosti — a samo pri

¹⁾ Narodna Tiskarna, Ljubljana, 1884.

Puškinu. Pintar jim tega veselja ni privoščil. Slovenski prelagatelj si menda ni mogel prav misliti, da bi udje komisije prosili, naj se jim postelje v obednici s senom, zato je „s senom“ izpustil. A vendar je bilo tako. Zato namreč, ker Puškin pripoveduje: прикажите постлать намъ хоть сѣна въ гостиной. Posebno rad opušča Pintar prelaganje različnih adverbov; неподвижно v stavku glaza ego неподвижно остановились . . . молодую в ея слова ожесточили молодую затворницу . . . сухо в Дубровскій сухо отъвѣчалъ. Zato pa je njegov prevod večkrat suh.

Mnogo stvari je celo povsem napačnih, posebno v onih slučajih, ko prelagatelj zmoti kak ruski izraz, ki se glasi prilično tako kakor naš. Ta ni slovenski „ta“, ampak pomeni „ona“, itak pomeni „torej“, ne pa „tako je“, naš glagol „predstaviti“ nima istega pomena kot jednaki ruski glagol v zvezi живописецъ представилъ ее . . . сторона v danem slučaju ni naša „stran“, ampak „kraj, pokrajina“, озорнятъ ni „razbojnik“, ampak „pretepač“, заветная сума tudi ni „priljubljeni žep“, kakor ni bil še nikoli асурманъ „prokleti tujec“.

Slovenščina v „Dubrovskem“ je boljša nego v drugih prevodih, le ponekodi se prelagatelj vendar ne more posloviti od suhih žurnalističnih rožic brez vonja. „Zreč, kličeč“ so napačni deležniki, izven slovenske sintakse medli tudi ta-le stavek: „Арhip vzel je svečo gospodu iz rok, poiskal je svetilnico za pečjo, jo prižgal, ter odšla sta oba po stopnicah in šla okoli dvora.“ Domač in obenem točen pa je ta-le stavek: „... in prositi druge, da naj odidejo v božjem imenu“ za ruski: . . . и просить иныхъ прочихъ обратиться по добру, по здорову.

Tudi Fr. Levstik je preložil eno pesem iz Puškina, žal da samo eno. Njegov prevod balade Шотландская пѣсня (slov. „Dva vrana“) je res uzor lepega prevoda. „Dva vrana“ sta bila natisnjena v „Ljubljanskem Zvonu“, ki sicer ni prinašal prevodov, in nad prevodom je bilo pripomnjeno: „Kako je sloveniti ruske pesni, kaže naslednja, dovršeno iz Puškina preložena balada.“

Tu vstane pred nami Puškin sam v svoji pesniški veličasti — slovenski, a tudi njegov ruski značaj je nedotaknjen:

„K vranu črni vran leti,
Vranu črni vran kriči:
Vran! kje najdeva kosilo?
Kje kosilo in gostilo?

Vranu odgovarja vran:
Kosil bodeš ves ta dan;
V čistem polju pri rakiti
Gospodar ubit leži ti!

Kdo ubil, zakaj, kako?
Sokol njega vé samo,
Črni konje vé iz grada,
Vé gospa njegova mlada.

Sokol zletel v gaj vesel,
 Konj morilec nase vzel;
 Živega gospa junaka
 Mrtvega doma ne čaka."

Капитанская дочка nosi v — r-jevem prevodu naslov „Stotnikova hči“. Prevod je izišel v istem letniku „Slov. Naroda“, kakor Pintarjevi prevodi. Slog diši nekoliko po Pintarjevi maniri, enklitike se še love „brez miru“ med glagoli, stavki so trdi, kakor bi jih vil iz nemške trte. Priznati pa se mora neznanemu prelagatelju, da nima Pintarjeve vihravosti in lahkomiselnosti, seveda tudi njegovega pogleda ne. On prevaja pošteno in sigurno, kaj več, nego črke, vrste in odstavke, ne vidi; vse to se mu zdi lepo, in zato hoče knjigo dati v roko Slovincem, morebiti si je tudi v svesti, zakaj je povest lepa, lahko da čuti nekaj več, nego govori mrtva črka, nekaj, kar plava svobodno nad stranmi knjige, — a tega ne poskuša dati Slovincem. Ne upa si. Ne čuti se zmožnega, moral bi si ustvariti novejši prelagalni jezik, nego je Pintarjev, — to pa je že umetnost. A med našimi prelagatelji je bore malo umetnikov.

Marsikatera finesa nam je prav očita le pri prvem vtisku, ko jo začujemo nepričakovano, mimogrede. Ako nam zadoni parkrat po ušesih, ozveni in obledi, ker je prefina. Tako je tudi z onimi trdimi izrazi, ki naravnost ne hrešče po ušesih. Samo nekaj časa čutimo, da niso lepi, potem se jih uho privadi. Prepričan sem, da si je —r pomišljal, predno je preložil я считался въ отпуску z „šteli so me na odpustu“, ali med tem, ko je pomišljal, mu je ozvenel v ušesih slabi vtisek te zveze, in mislil si je: tako slabo ni. Nelogičnega ni nič. Takih „malenkostij“ bi se nabralo po prevodih cele kupe.

Podobnost slovenskih in ruskih besedi izpelje —ra včasih kruto na led: Grinjev in Saveljič sta na stepi, sneženi metež jima preti, vse je pokrito z novopadlim snegom, veter se zaganja vedno silneje. Tu opozori Saveljič Grinjeva: Вишь какъ онъ (вѣтеръ) сметаеть порошу [Glej, kako (veter) pometa z novopadlim snegom]. —r pa je prevedel: „Glej, kako pometa prah“. Пороша (novo padli sneg) se glasi sicer podobno našemu prahu, a treba je vendar pomisliti, da v zasneženi stepi ni prahu! Slično ga je zmotil tudi takъ v tem-le stavku: Снѣгъ такъ и валилъ = sneg se je tako valil. — Мужичекъ ni „možiček“, ampak kmetič, „dejstviteljnost“ je ruska beseda, tudi „vse ravno“, je rusko, mi pravimo „vendar“, če ni drugače, „vse eno“. „Malo po malu“ je rusko. Полагъ se ne smejo prelagati s „polico“; kaj si more misliti slovenski bravec, ako čita, da je šel kmet na „polico“ spat?! Prebanalna psovka je „gobec“ za хричь, istotako je прервать prenedolžen glagol, da bi se prelagal z „zadreti se“, celo за „ободратъ“ bi se bilo dalo najti kaj lepšega nego je „odreti“.

Nemilo se je zmotil — r pri kratkem stavčku: полно вратъ (dovolj govoričenja). Čital je namreč вратъ за врагъ in zapisal črno na belem: „Kaj še vrag?“

Prelagatelj je čutil, da ne sme prelagati ruskih pregovorov, ker bi se v slovenskem ne slišali lepo. Z domačimi nadomestiti jih ni znal, — zato jih je prosto izpustil. Puškin je dal ruskemu govoru nemškega generala Andreja Karloviča nemški značaj, — r niti poskušal ni ohraniti to tudi v slovenskem prevodu. In vendar bi se bilo lahko zgodilo. Odlomni stavki Andreja Karloviča, v katerih izraža zdaj pa zdaj kak košček svojih misli, tudi kažejo, da si naš prelagatelj ni znal med pičicami dostaviti tega, kar je general po tistem mislil. Res da to ni lahko, a treba je ugibati, prav kakor nganko, sicer je prevod kratkih stavkov nezmiseln. Prevod Гмъ понимаю = „Hm, ga že imam“ je tak nezmisel. Napačno je preveden pridevnik безпутный (nemarni) z „nepotrební“, торжественно se pravi „slovesno“, ne pa „tragično“, что ты зѣваешь? je prekrotko prevedeno: „kaj delaš ti?“ in застѣнчивость ni „treznost“ ampak „zmedenost“, „zadrega“.

„Slovan“ je med mnogimi prevodi iz slovanskih literatur prinesel samo eno pesmico Puškinovo. To je „Elegija“. Prevadena pa je slabo, napol, precej je še ruskega na nji. Kako slabo je prelagatelj pončen o slovanskih glagolih, sestavljenih s predlogi in o slovenskem naglasu; naj pokaže naslednja kitica:

Preživel svoja kopernenja,
Razljubil misli sem svojé!
Ostala so mi le trpljenja,
Praznote plodovi sréné.

Пиковая дама je preložena dvakrat. Leta 1888. je natisnil neki J. H. v „Edinosti“ „Pikovo damo“, leta 1891. pa Z. Dokler „Pik damo“ v „Slov. Narodu“.

V „Pikovi dami“ obude našo pozornost „gesla“ — motto — nad posameznimi poglavji. Dotlej tega ni bilo. Slovenski prelagatelji so si menda mislili, da jim tega, kar ni zložil njih avtor sam, ni treba prelagati. Pri tem pa so se hudo zmotili. V tistem hipu so namreč grešili zoper avtorjeve naredbe. Ako se je avtorju zdelo, da mora postaviti na čelo poglavij motto, prešel je tuji verz, ali karsizebodi v njegovo delo z njegovim dovoljenjem, bil je imenovan za tovariša drugih stavkov, uda njihove družine, in sicer za dokaj važnega, za načelnika — od avtorja samega. In trgati te ude stran se pravi avtorja slačiti, ne preoblačiti v obleko drugega jezika. Prelagatelju „Pikove dame“ je očitvidno vzišlo spoznanje, da motto ni slučajno prišel pod številke, ki zaznamenujejo poglavja. Zato si ga ni upal izpustiti. Ali pregrešil se je hudo, morebiti še hujše od prejšnjih prelagateljev. Pustil je namreč „gesla“ — neprevedena. Preoblekel je torej

avtorja v domače odelo, le nekaj tujih zaplat mu je prilepil — žal, baš na čelo. Tako je iz umetniške obleke napravil maskaradni kostum.

Prelagatelja „Pikove dame“ in „Pik dame“ sta se najbrž s prelaganjem učila ruščine, sta prelagala za vajo. To je dobro. A dobro samo tako dolgo, dokler prelagatelj ne dá teh „šolskih vaj“ tiskati. Potem je to slabo, ker so prevodi navadno slabi.

Однажды при дворѣ она проиграла на слово герцогу Орлеанскому что-то очень много. Та стavek se glasi pri J. H.: „Enkrat je pri dvoru zaigrala — in to je z besedo potrdila — vojvodi Orleanskemu baš zelo mnogo.“

Na slovo bi se reklo po naše „na upanje“ ali kaj takega, in to „slovo“ je zapeljalo J. H. do ponesrečenega vrinjenega stavka „in to je z besedo potrdila.“ Tomskij pripoveduje tovarišem, da je bil njegov ded „родъ бабушкина дворецкого = Pantoffelheld. J. H. pa je mnenja, da je bil „nekak pridvorni učitelj stare matere.“

Slabo je podkovan prelagatelj v slovenski frazeologiji. Slovenskih izrazov ne vé, ali pa se ne potrudi, da bi našel ruskim odgovarjajoče domače besede. Njegovo delo je lahko: cela kopa ruskih besedi se šopiri v njegovem prevodu brez vsake pravice. „Prvič v svojem življenju je došla ž njim do objasnjenij.“ To je rusko, le pisava je slovenska. Ruskih izrazov kar mrgoli: „z ne-
uvažanjem“, „jaz bi vas ne hotel uvesti v novo zadrego“ = „вво-
дять“, „mladi igralci udvojili so pazljivost“ = удвоили внимание (zakaj ne podvojili?) „stara mati, katera je bila vselej stroga šalostim mladih ljudi = шалость (lahkomiselnost). Pošten Slovenec bi rekel strog biti s kom, ne pa komu. Prepovršno znanje ruskega jezika povzroči take-le napake: „(babica) je rekla naposled, da vso svojo nadejo polaga na njega družbo in lju-
bezničnost“, rus. на его дружбу и любезность. Ko bi bil prelagatelj poprej pogledal v slovar, našel bi bil, da družba ni naša „družba“, ampak „prijateljstvo“. Prelagatelja prav nič ne vznemirja, ako se njegov slovenski izraz ne prilega zmislu, da ima le zunanjo podobnost z ruskim izrazom. Puškin piše: Вѣтъ четыре отчаянные игроки, in J. H. prelaga: „Vsi štirje so obupani igralci. Res je, da je отчаяться = verzweifeln, ali prelagatelj naj bi bil račil pogledati v slovarju nekoliko višje, in našel bi bil tudi отчаянный = tollkühn, verwegen.“

„Kstati“ je Slovence povsem neumljivo. Da ni vselej naš „da“, temveč pogosto „pa“; zato stoji „da“ v prevodu: Да что-жъ каперта? = „da kaj je z vozom?“ krivo namesto „pa“. Ponesrečen je tudi naslednji stavek: „Lizabeta je bila stokrat milejša naglih in hladnih nevest, okolo katerih so se uvijali“, ruski: Лизабета была сто разъ мягче наглыхъ и холодныхъ невестъ, около которыхъ они увивались. Prvič pomeni ruski наглый „nesramni“, tukaj

„koketni“, torej vse kaj drugega nego naš „nagli“. Drugič ne more stati v slovenskem komparativni genetiv brez predlogove opore. Tretjič pa bi se dalo za ruski glagol *увиваться* vendar kaj domačega najti, recimo: „smukati se okoli koga“. Kakor sem rekel, prelagatelj zelo neguje ruske izraze: presledovanja, vite stopnice, služanka, itak (naš „torej“), portret mu iz obraza moža štiridesetih let, pogružen itd. itd. Nazadnje mu človek že skoraj privošči, da ga katera teh ruskih ljubic tako trdosrčno prevari, kakor ga je „krilec“ (= stopnice pred hišnim pragom) v tem-le stavku: „Ravno o polnoči stopil je Herman na grofijino krilec in šel v žarko razsvetljeno vežo.“ Ali če človek privošči prelagatelju, sočuvstvovati mora z nedolžnim bravcem, ki zaman razbira dvoumnost tega stavka.

Doklerjeva „Pik dama“ je menda njegov prvi prevod. Vsaj meni se zdi, da se tako prevaja po štirinajstih dnevih učenja. Ta „Pik dama“ je gotovo najslabši slovenski prevod Puškinove proze. Vseh napak ne morem našteti. Navedem naj samo par stavkov. Vzemimo stavek, ki sem ga navedel že v prejšnjem prevodu: *Въ первый разъ въ жизни она дошла съ нимъ до расуждений и объяснений, думала осовѣститъ его, снисходительно доказывая, что долгъ долгу розъ* prelaga: „Prvikrat v življenji se je z njim o takih rečeh razgovarjala in mu skušala dokazati, da je dolg dolgu sovražnik“. Ne glede na to, da je prelagatelj izpustil vse, kar je bilo količkaj težjega, — na koncu še taka brezpomembna fraza! *Долгъ долгу розъ* je vendar jasno ko beli dan in pomeni, da se dolg od dolga razloči, in nič drugega.

Dalje: *онъ меня увѣрялъ честию*. Dokler: „kaj je on meni često trdil.“ *Честию* je orodnik od *честь* (čast), torej „pri svoji časti je zatrjeval.“ — Pa pustimo prvo poglavje in pogledjmo v sredino drugega! *Мы вѣсть были пожалованы во фрейлны (skupaj sva bili imenovani za dvorni gospici)*. Dokler: „Medve sve bile zajedno obdarovani (!) od dvornice“. Grofica prosi mladega Tomskega, naj ji prinese tak roman, „гдѣ бы не было утопленныхъ тѣлъ (kjer bi ne bilo utopljenih teles). Dokler: „kjer ne bo govór o pijancih“. Puškin: ... и стала глядѣть въ окно (in začela je gledati skozi okno), Dokler: „in je pogledala skozi okno“. Pri Puškinu se grofica za izposojene knjige zahvaljuje, pri Doklerju ne. Pri Puškinu ukazuje grofica Lizabeti: *Сиди здѣсь. Разкрой-ка первый томъ, читай вслѣхъ* (Semkaj sedi. Odpri prvi zvezek in glasno čitaj), Dokler prevaja to: „Sedi in čitaj na slovo knjige!“ Puškin: *Графиня ... была ... женщина, избалованная свѣтомъ* (izbalovанный = razvajeni), Dokler: Grofica je bila ... žena v prepiru s svetom. Dalje: ... она сидѣла въ углу ... одѣтая по старинной модѣ, какъ уродливое и необходимое украшеніе бальной залы (sedela je v kotu oblečena po stari modi, kot spraćen a ne-

izogiben okras plesne dvorane), Dokler: „sedela je v kotu, odeta po stari modi, kakor šna je bila v navadi v plesnem salonu; če tudi ni bila ta moda posebno lepa, bila je vendar neizogibna.“ Stara grofica je bila v svoji starinski noši spačen okras dvorane, ne pa moda, neizogibna je bila grofica, ker je prihajala na vsak ples. Prelagatelj ni stavka umel, zato je ves njegov razblinjeni prevod — nezmisel. Потомъ уже никто ею не занимался prevaja Dokler: „Potem pa jo nihče ni več zanimal.“ Kaj še! Заниматься z orodnikom (eю je orodnik!) se pravi „pečati se s čim, brigati se za kaj“. Ta je lepa! Stare grofice, katera je prihajala iz same radovednosti na vse plese, naj bi pri plesu nihče ne zanimal! Njo je pač vse zanimalo, a za njo se „zmenil ni nihče“.

Pripomnim še samo, da sem nabral vse te rožice na kakih treh stranh; nadaljevati te nedragocene zbirke se mi ne ljubi. Omenim samo še to, da je prelagateljeva slovenščina vrlo nerodna, da mož nestalno menja čase in stavi čisto po nepotrebnem osebne zainke. Seveda v ruščini morajo pogosto stati osebni zainki, ker Rus nima več pomožnika „sem, biti“, a pri nas se to suženjsko oponašanje čudno sliši.

Aškerčev prevod bajke „O ribiču in zlati ribici“ je krasen. Prevodu se pozna, da ga je oskrbel pesnik in sicer pesnik, ki je doma v slovenski narodni pesmi. Aškere je umel ohraniti krepki pravljični slog Puškinove pripovedke in tudi nežni ton, ki je lasten narodni pesmi. Vrhu tega je Aškere tudi spreten mojster onega značilnega prostega ritma, v katerem je pisana Puškinova bajka. To je ritem ruskih narodnih pesmi. Aškerčev prevod se odlikuje zlasti v tem, da je presajen v domačo gredo; specijelno ruski značaj bajke se je spojil z odgovarjajočim slovenskim v tako harmonično in umetno celoto, da te nehote objame mehak čar, domača zaupnost, ko čitaš, postavim, naslednje verze:

„Pa gre mož spet k sinjemu morju:
 Glej rahlo valovje se ziblje.
 On začne klicati ribico zlato;
 Priplava mu ribica in ga vpraša:
 „Česa pa rad bi, o starček?“
 Poklanja ji starček se, pravi:
 „Usmili se me, gospa ribka!
 Okregala mene je starka moja
 Ne daje mi starcu pokoja:
 Korito imeti če novo,
 Ker starô je čisto razklano.“
 Odgovarja ribica mu zlata:
 „Ne žaluj, samo hodi mi z Bogom!
 Dobita mi novo korito!“

Pesmi prevajati je križ. Še tako natančno in pravilno prevedene izgube navadno ono svojo mičnost in silo, ki vzbuja

občutje. Navadno postane iz svežega, dišečega venca suh, brezbarven, papirnat šopek, ki more biti sicer tehnično v vsakem oziru popoln. Zdi se mi, da bi se moral vsak prelagatelj prej tako vglobiti v izvirnik, da bi takorekoč vsesal vase vsega pesnika, in potem bi moral peti za avtorjem samostojno iz svoje duše. Vem, da bi po taki poti prešlo v prevod nekaj individualno prelagateljevega, ali prav to bi tvorilo oni domači značaj prevoda, ki bi nam delal tuji umotvor umljiv, vznikel na domačih tleh.

Aškere je vedel, kaj hoče s svojim prevodom, on je tudi znal, komu gre dati v roko tako bajko, in poslal jo je „Družbi sv. Mohorja“. Zakaj ni Aškere prevel iz Puškina nobene druge bajke več? Radi bi čitali „Mrtvo carico“ v njegovem prevodu. Saj bi se morala od slovenske strani poravnati krivica, ki jo je Koseski prizadejal Puškinu in — naši prevajalni umetnosti.

Zdi se mi, da Puškin nekje piše, da njegova „Zgodovina Pugačevljega upora“ ni imela pri občinstvu nikakega uspeha. Vendar je pisana vseskozi tako zanimivo, da je prelagatelj „—o“ z vso pravico segel po njej in jo ponašil. Znanstvene spise prelagati ni lahko. Za tak posel mora biti človek, ki ima tuji jezik tako v oblasti, kakor naš prelagatelj. Da, neznani „—o“ ni začetnik, on ne prevaja za vajo, to se vidi iz vsakega stavka. Mislim, da mi je treba to redko svojstvo pri njem posebno povdariti, ker je pri nas ravno redko. Ali tudi jezika, ki vanj prelagaš, moraš biti popolnoma vešč. Tu moraš biti siguren in trden, da ti ne zmanjka ob prvi priliki tal. Gibati se moraš prosto na obširnem polju domačih izrazov, da ti ni treba krčiti se in verižiti.

Prelagatelj „—o“ ima menda rajši ruščino, nego slovenščino, kajti ruščini na ljubo vklepa vse slovenske stavke v ruske, noben se ne sme ganiti iz ruskega kalupa. Pri taki proceduri pa se slovenščini lice pogosto prav nelepo skremži. Za primero: „K prostim surovim naredbam, še z Dona princenim dodajali so jajeki kozaki tudi druge, mestne (mesto „krajevne“, local), tikajoče se ribolovstva, glavnega vira njih bogastva, in za vzdrževanje prava najemati v službo potrebno število kozakov, to so bile naredbe nad vse zamotane in urejene z največjo natančnostjo.“ Dalje: „Kozaki, po trudapolnej poti dospeli so do Hive.“ „Pugačev mej tem, ko so ga peljali se je priklanjal na obe strani,“ kakor v ruščini: Пугачевъ, пока его везли, кланялся itd. Nelep rusizem je tudi „stopiti iz otročjih let,“ mesto „odrasti otroškim letom“, „prestopnik“ bi se slovensko boljše imenoval „zločinec“, станция ni naša „stanica“, ampak tako se imenuje kozaško selo; to bi bilo treba razjasniti, če se je že obdržal ruski izraz. „—o“ prelaga (ali bolje: ne prelaga): Палачи развѣляли пепелъ = „Rablji so razveli pepel!“ Совершенное спокойство se pravi „popoln mir,“ ne pa „završeno pomirjenje“. V zvezi сo совершенное равенство je

prelagatelj pridevnik preložil, a samostavnik je ponaredil po ruskem: „popolna ravnost je bila pravo.“ *Павенство* bi se reklo po naše „enakost“. Prepričan sem, da noben Slovenec ne bo umel stavka: „Car je oblaskal nove podložne.“ Ako bi bil prelagatelj mesto ruskega glagola „oblaskal“ napisal kak slovenski izraz (n. pr. „prijazno ravnal“), potem bi se „preložil — o“ na čelu prevoda bolj podalo, kakor se sedaj. Ime reke *Ямъ* je dvozložnica, ki bi se morala slovenski pisati „Jajik“, pridevnik „jajiški“. Naš prelagatelj piše parkrat „jajski“ sicer pa „jaicki“.

O prevodih Lamurskega v „Slovanskem Svetu“ bi ne smel govoriti z literarnoumetniškega stališča. Lamurski je rabil prevode iz Puškina v to, da je z njih pomočjo poskušal in uvajal svojo cirilsko pisavo. Da ni na prosto transkribiral v svojo pisavo slovenskih pesmi, ampak prevode iz Puškina, pri tem je imel najbrž še drug namen pred očmi, namreč tolmačiti Slovincem ruskega pesnika. A prav ta namen — četudi je bil samo postranski — se mu je slabo obnesel. Lamurski ni pesnik in ne razpolaga s potrebno pesniško tehniko. On ni sposoben za prelaganje, že iz čisto formalnih ozirov ne. Pesniški jezik je prost, živ jezik, ki mora imeti svojo barvo in moč naravnost iz naroda, uglajeno in opredeljeno obliko pa od genialnih umetnikov. Lamurskega jezik pa je posredovalna rusko-slovenska mešanica, ki more služiti k večjemu kakim takozvanim „zblíževalnim poskusom“, ne pa poeziji. Prevajavec se krčevito oprijemlje ruskih izrazov išoč v slovenščini besedi z odgovarjajočimi koreni. In vsaka v korenu sorodna beseda mu je dobrodošla, naj tudi pri nas pomeni vse kaj drugega, nego podobna ruska.

O slabem pesniškem okusu govore verzi:

... шумѣ всkipeli vali
In spet v gladino se podé ...

Puškin:

... закипѣли волны
И присмирѣли вдругъ опять ...

Puškinova krasna prirodna slika je pri Lamurskem popolnoma izkažena. Kako se morejo valovi v gladino poditi, ne umem, posebno ako pomislim, da bi moralo to odgovarjati Puškinovemu „волны присмирѣли“. — V slovenskem prevodu bi bajna rusalka ne smela „kimati“. Za rusko *киваетъ* bi se moglo rabiti „namigava“ ali kaj takega vabljivejšega. „Kimavka“-rusalka bi ne mogla preslepiti starega samotarja.

V isti pesmi (*Русалка*) poje Puškin tako krasno in fino:

Передъ собой съ невольной думой
Все видѣть чудной дѣвы тѣнь.

O tej mamljivi „senci“ starčevih sanj Lamurski nič ne vé. On prevaja:

Na devo nehote je krasno
Na vsak nje mislil gib in gan.

Pri tem pa ne pomisli, da nam ta dva okleščena „gib in gan“ nikakor ne moreta nadomestiti lahne sence varkih sanj, ker nimata z njo ničesar opraviti. Prevod tudi ne sme žaliti nšes! Kako slab odsev izvirnika sta naslednja verza:

V moža gledí glavóy kimaje
Poljub vrgáva mu globok (?)

Puškin:

Глядитъ, киваетъ головою
Цѣлуетъ издали шута . . .

Človeku se zdi, kakor da bi hotel prelagatelj k svoji nedostatni pesniški zmožnosti pridružiti po sili še manjše po jezikovnih posebnostih in nenavadnostih. O teh njegovih ekstravagancah ne morem govoriti, sicer bi moral pisati o celem jezikoslovnem, da o celem pisateljskem delovanju Lamurskega. O tem pa bi bila vsaka beseda zaman. Sicer pa je k sreči razvoj jezika vzvišen nad vsemi preskrbno gradečimi, stiskajočimi, raztezajočimi in zlepljajočimi mojstri in nemojstri. Jezik se ne uda rokodelcu, in prav takrat mu je najbolj tuj, ko ta misli, da ga je zajel z veliko žlico . . .

Kar so naši pesniki napisali lepega, so ustvarili v zmernem, narodovem jeziku; lovili niso svojih muh niti po idealnem vseslovanskem jeziku, niti po provincejalnih poljih raritet. V ne-reformiranem jeziku je Levstik ustvaril najkрасnejši prevod iz Puškina, ki ga imamo Slovenci: „Dva vrana“. Lamurski se mu je drznil brez vsake pesniške sposobnosti stopiti preblizu, ko se je lotil prevajanja iste pesmi. Da, še več. Lamurskega prevod spominja, da je njega oče moral videti Levstikov prevod. In vendar je še on prevajal za Levstikom Шотландскую пѣснь. In sicer tako-le:

K vranu črni vran leti,
Vranu črni vran kriči:
Vran, kde bova obedála?
Kako bi o tom doznala?

Vranu odgovarja vran:
Goščevanja bo ves dan,
V čistem polju, pri rakiti
Vlastelin leži ubiti.

Kdo ubil ga in kako?
To sokol mu vé samo,
In žrebica vé iz grada
Ino vlastelica mlada.

Sokol v raščo je zletel
Nedrug na žrebico sel,
Vlastelica žde ljubimec
Ne vmorjenca, a hotimec.

Vzporediti je treba samo Levstikov prevod, ki sem ga navedel zgoraj, in človek se mora samo čuditi, da se je Lamurski drznil stopiti pod najvišjo mero . . .

Da je Lamurskemu samo za prevod in ne za dober prevod, ne kaže samo nebroj ruskih izrazov, (katere bi človek proglasil za posebne gojenčke prelagateljeve), ampak tudi nestalni, nepravilni in povsem samovoljni akcent. Prelagatelj hoče biti tuintam celo bolj ruski, nego Puškin. Časovno določilo ruskega pesnika se glasi: въ темѣ ночной. Lamurski prikroji to v svoji posebni ljubezni za sklone brez predloga (njegova specialiteta!) „nočnój temój“. Pravi Slovenec bi rekel „v nóčni temi hodi Čečenec za réko,“ Lamurski pa tako-le: „nočnój temój Čečenec hodi za rekój“. Enak monstrum glede na naglas in sklon je tudi:

Копaje žarnej se dobój.

Navadni slovenski smrtnik bi rekel „Kopaje se ob vroči dóbi (dobá prè nihče ne govori!). Naslednjih verzov iz „Kavkaškega vjetnika“ sploh ne moreš umeti brez izvirnika:

Osôd poznađem mi gotoví.
(Я знаю жребій мий готовый.)
No sprosím otea, sprosím brata
Ne to — pa najđem strup alj bran (!)
(Но умолю отца и брата
Не то найду кинжалъ или ядъ).

K(o)gej-ev prevod „Rakvar“ se bere dokaj gladko; večinoma je tudi skrbno izgotovljen. Крашенные гробы, mislim, bodo prej „pobarvane krste“, nego „okrašene“. Rusizem je „predstaviti“ v naslednjem stavku: „Čitatelj ve, da sta predstavila Shakespeare in Walter Scott svoje grobarje vesele in šaljive ljudi.“ Jako nemaren je stavek: „... da je prašal za svoje izdelke pretirano ceno one, ki so imeli nesrečo (a včasih tudi zadovoljnost), posluževati se jih (mrtvaških krst).“ Запрашивать je preložil prelagatelj s „prašati.“ To ni prav. Запрашивать se pravi „preceniti“. Radi tega je „prašal pretirano ceno“ — nezmisel. Mesto „zadovoljnost“ bi pisal jaz „veselje“ (удовольствие). Povsem neumevno pa mi je, kako je izostalo celo premišljevanje grobarja o stari Trjuhini (7 vrst). Zato se slovenski čitatelj začudi, ko se začne kar naenkrat govoriti o njeni smrti brez vsakega uvoda. Нахмуриться ni vselej prilično prelagati z glagolom „nakremžiti se,“ ki ima v slovenščini navadno pomen na slabo stran. Столъ je „miza“, ne pa „klop“, въ модномъ сюртукѣ je prelagatelj

najbrž napačno čital, ko je prelagal „v modri suknji“, (če ni *r error typi*).

M. M. Hostnik ni poslovenil „Pesni o Veščem Olegu,“ ampak jo je samo priredil za Slovence, ki umejo rusko. Jaz ne vém, ali je bilo to tudi treba. Jaz vsaj jo stokrat raje čitam v originalu, nego preloženo v ono nesrečno mešanico, ki mi vzame vse veselje do še tako lepega umotvora. Hostnik se je pregrešil zoper genija velikega Puškina, ker se je drznil vkleiniti ga v jezik, ki ga nihče ne govori. Res, čas bi že bilo, da bi se izpregovorila odločna beseda zoper tako herostratstvo. „Pri nas namreč nekateri ljudje še vedno mislijo, da je slovnica popoljševalnica za jezik. Metla bi morala biti, ki bi izmela te slovnicaške.“ (Tako je pisal nekoč v privatnem pismu pokojni dr. Oblak.) To so negativni elementi v napredku jezika, zadrževalci in oviravci njegovega naravnega razvoja.

Nekdaj so nas učili jezika pisatelji, a ta čas je minil: sedaj moramo poslušati narod, če nočemo, da vstvarimo okorelo brozgo, ki jo bo umel samo izgubljeni pisar v uredništvu kakega političnega lista. A prav tu vidimo, kako težko se ločijo „nekaterniki (!!)" od starih idej, s katerimi je bil nekaj desetletij nasičen vzduh. Naši „Rusi“ mislijo, da si človek more samo na Ruskem pridobiti fini jezikovni čut. Seveda; — ali samo za ruski jezik. Za slovenščino pa se izgubi še tista mrvica posluha, kar so ga imeli pred 20 leti, ko so še živeli na domačih tleh. Jaz sicer ne vém, če se to samoobsebi zgodi, tudi ne vem, da-li se to mora zgoditi, a da se to navadno zgodi, nam dosedaj izpričujejo fakta, brez izjeme.

Za Boga svetega, prosim vas, poiščite mi Slovence, ki še ni imel v rokah „Schnell russisch“, pa vam bo umel te-le štiri vrstice:

„I sinjega morja obmančivi val
Za groznega burje poleta
I strela i prač i lokavi kinžal
Ščedé pobeditelja leta . . .“

ali:

„Pokrijte popono, mahnatim kovróm
V moj log ga (konja) na uzdi vedite.
Kopajte, krmite odbornim zrnóm . . .“

Kdo po vsem krščanskem slovenskem svetu imenuje strm konjski vrat „strmeči šijak“, čašo ali kozarec „stakan“, odgovor „odvet“, osveto ali maščevanje „mest“? Kdo vé, kaj je „bujni nabeg“? Ná-te mesto, ako si morete pomagati z njim:

Kak dñes prigotavlja se Vešči Oleg
Na mest k nerazumnim Hozarom.
Njih sela in njive, za bujni nabeg
Namenil je mečem, požarom . . .“

To vse je napol rusko, a slovensko ne bo dotlej, dokler bo še kdo slovensko pisal. Priznavam, da je prelagatelj namen dober. Gotovo bi bilo najbolje, da bi se vsi Slovani brez „slovarjev“ umeli, da bi se razločevali po jeziku toliko, kolikor sosednje vasi med seboj. Opravičena je ta želja tembolj, ko vidimo, da nam z neizogibljivo gotovostjo preti pogin tem prej, čim manj nas je. Toda ne smemo misliti, da nas bodo rešile ruske besede; če nas bo kaj vzdržalo, nas bo naš narod, narodna individualnost, ki bije prav tako v jeziku, kot v značaju in duši naroda. To stališče ni odločilno samo za politiko, ampak je podlaga tudi jezikoslovju. Nasprotni nazori pa so ostareli, brezuspešni in — nezmisljeni. Gospod Hostnik je delaven, a uverjen sem, da pride čas, ko si bo moral priznati, da je potratil mnogo svojih sil za ničevno stvar. Že pred leti je sprožil v „Slovanskem Svetu“ eden izmed naših mladih pisateljev željo, naj bi nam ruski Slovenci sporočali o znamenitih pojavih na polju ruske prosvete in nam odkrivali zlasti idejno vsebino ruskega leposlovja, katerega odsevi zaidejo k nam šele potem, ko so se odbili od nemške prizme. A prošnja je bila skoraj zaman . . .

Pesen „o Veščem Olegu“ kazi posebno tudi naglas. Prelagatelj stavi naglas popolnoma poljubno, kakor pride prav v meri: „svojegá, mojé (besede), grobná (kača), ime tvoje, sedlá“ (gen. od sedlo). Kostí so včasih „kostí“, potem zopet „kósti“. Na pr.

„In videti hoče on konja kostí.“

potem:

„I zre plemenite tam kósti.“

Nihče ne more sodnijskim potom prepovedati posameznikom, imeti svoj lastni jezik. A listi, ki pišejo za slovenski narod, naj imajo toliko usmiljenja z bravei in naj ne priobčujejo prispevkov v vseh mogočih športnih jezikih; strani svojih listov posveté lahko važnejšim vprašanjem in občutnejšim potrebam slovenskim.

Poleg „Rakvarja“ je izšla v „Slov. knjižnici“ samo še „Kapitanova hči“. Preložil jo je Semen Semenovič, o katerem se je takrat pisalo, da je sedmošolec. Semenovič se je ta čas učil ruščine in je prelagal torej za vajo. To se dá posneti tudi iz prevoda, ki se z veliko vnemo oklepa Puškinovega besedila. Tupatam se pač zapazi pogumen, samostojen korak, začuti se nalahko med vrstami prelagateljeva želja, govoriti po domače, po ruskem tekstu sicer, a ne v ruskem oklepu. Prelagatelj je gotovo rabil poleg izvirnika nemški prevod. Semenovičeva „Kapitanova hči“ je prevod srednje vrste.

V zadnjem času je začel tudi pesnik Medved posegati po knjigi ruske poezije. Uverjen sem, da le sebi v korist. S tem

si bode razširil obzorje in obogatil fantazijo. Zasledil bo tu nenavadno fino čuvstvovanje zamišljene ruske duše, one neizmerne, nepregledne duše ruskega naroda, v kateri se horizonti samo slutijo, a prijeti z roko se ne pusté . . .

Njegova dva prevoda iz Puškina pa mi ne ugajata posebno. Mislim, da bi Medvedu, ki ima pesniško tehniko tako v oblasti, da je kaj, ne bilo treba rabiti toliko mašila, namreč tistih drobnih besedic, ki ne povedo prav nič, ampak samo misel zaslanjajo, izraz kazé in na plastiki ležé ko raztresene luščine . . . Tudi razporedba besedi v stavkih je večasi nenaravna, naravnost nerodna. Zdi se mi, kakor da bi Medved vrednosti prevoda ne cenil dovolj visoko. Da se on naslaja ob zvokih ruskih verzov, sem prepričan, a kadar že prevaja, naj privošči Slovence, ki ne umejo ruščine, tudi isto srečo in isti užitek.

* * *

Pričujoči pretres slovenske Puškinove literature je bil napisan leta 1899. povodom stoletnice rojstva velikega ruskega poeta. Izvleček iz njega je izšel v ruskem jeziku pod naslovom Пушкинъ въ славянской литературѣ v Jagičevi knjigi A. C. Пушкинъ въ южно-славянскихъ литературѣхъ. Спб. 1901, izdala imperatorska akademija znanosti v Peterburgu. — Da bo ta pregled popolnejši, dostavljam, kar je izšlo v poslednjem času o Puškinu in iz Puškina v našem slovstvu.

Izmed naših časopisov je prinesel v jubilejnem letu samo „Slovenski Narod“ daljši sestavek o Puškinu izpod peresa Ivana Merharja (Puškin. Spisal Iv. Merhar. „Slovenski Narod“, XXXII. l. 1899., št. 132, 134, 135, 138, 139). Spis je prigoden, a je sestavljen s skrbno in veščó roko. Med slovenskimi ocenami Puškina zavzema gotovo prvo mesto.

Z veliko množino pesmi je zastopan Puškin v Vesel-Aškerčevi „Ruski antologiji“. Preloženih je v nji nič manj nego 35 njegovih pesmi. Med temi jih je poslovenil 17 Vesel sam. O večini njegovih prevodov se je govorilo že spredaj. V to zbirko so sprejeti le z neznantnimi izpremembami. (V pesmi „Morju“ ne umem, zakaj je šum morja prestal biti „vabilni“ (rus. призывный) in moral postati „pobožni“.)

Za Veselom nastopa dr. J. Mencinger z desetimi pesmimi. Ne vem, ali so ti njegovi prevodi iz istega časa kakor oni v Razlagovi „pesmarici“. Nekatere posebnosti spominjajo pač na Koseskega dobo („tiš“ za tišina, „mar“ za delo). Pa še nekaj drugega spominja močno na Koseskega: prevodi diše po slovarju. Videti je, kako ima Mencinger prelaganje za nekaj važnega: zato izdeluje svoje prevode skrbno, kakor bi jih rezljal; želi, da bi bil prevod živ, koloriten, da ne rečem, pisan. Iz tega vzroka

spravlja menda v kurs leksikalne besede, uživajoče sladek mir v Pleteršnikovem slovarju. In tako vidimo, kako gre nadomestovat prevaroz „okana“, dim s „čad“, dež z „lijak“, druhal z „glota“; to raznobarvnost množi vrhutega prgišče lokalizmov in neologizmov iz slovarja: jédnica (obednica), naréja (subst.), mišljava, vrvetanje . . . Da je tekst še bolj živobarven, pridržanih je tudi dobršno število ruskih izrazov: tolkovati, korábelj, odvet, metežni, utoliti, edin (za samotni), jad (za strup), znojno (za vroče), vés (za utež). Povsem napačno pa je prevedeno v „Slaven“ mesto: . . . не чувствуетъ, не внемлетъ z „ne čuje, se ne vnemlje“; не внемлетъ se namreč pravi „ne pazi“, „ne posluša“. Mencinger ne prepesnjuje, ampak tolmači Puškina besedo za besedo, toda v ritmu in rimah, opisujoč včasih posamezne izraze s celimi postranskimi stavki:

Въ пустынь галлой и скупой	V pustinji, ki jo vroči spar
На почвѣ, зноємъ раскаленной . . .	prepeka, na ledini goli . . .

Veseli ni tako slovničen in filologičen kakor Mencinger: na naglas ne pazi strogo in dosledno, tudi skladnje ne jemlje preveč resno. On ni tako privezan k ruskemu izvirniku kakor Mencinger, zato ni tako dosloven, kreče se svobodneje in lahkotneje, zato pa je neredko površen. Njegov prevod je bledejši od Mencingerjevega, toda lažji, melodičnejši. Njegov prevod ima mnogo one Gregorčičeve literarne melodioznosti brez krepkih življenjskih črt in barv. Tudi Gregorčič je preložil gladko in ubrano tri Puškinove pesmice za „Antologijo“. V knjigo sta vsprejeta poleg tega dva Medvedova prevoda, o katerih je bilo zgoraj govora, Levstikov vzorni prevod „Dva vranova“ in nič slabejši Kettejev prevod nežnih verzov, ki jih je Puškin naslovil „Цвѣтокъ“, urednik Antologije pa „Cvetke“, namesto „Cvetka“.

Herbard X. Turjaški, karlovški general.

(1613—1669.)

Spisal Ivan Steklasa.

erbard X. Turjaški se je narodil leta 1613. v Žužemperku na Kranjskem. Oče mu je bil Ditrih Turjaški in mati Sidonija iz plemenite rodovine Gallerjevih. Ditrih je dobil pri delitvi posestev s svojim bratom Herbardom (l. 1617.) grad Šumberk na Dolenjskem ter je tako obnovil betev šumberško; Herbardov sin Ivan Andrej pa je ostal po zgodnji smrti svojega očeta (l. 1618.) gospodar rodbinskega grada Turjaka in obenem tudi naslednik glavne betve Turjaških. Ker je bil Ivan Andrej še mlad, mu je bil varuh njegov stric Ditrih, ki je upravljal do njegove doletnosti vsa tedanja posestva Turjaške rodovine.

Ditrih Turjaški se je po dokončanih naukih na Laškem posvetil vojaškemu stanu ter se boril v drugi beneški vojni (l. 1616.) že kot polkovnik. Leta 1618. ga nahajamo med poslanci, ki so imeli s Turki razpravljati radi pomejnih zadev. Od leta 1626. je opravljal Ditrih službo deželnega upravitelja. Za zasluge njegove ga je povzdignil deželni knez nadvojvoda Leopold že leta 1630. v grofovski stan. Od tega časa so Turjaški grofje, ker so do tega naslova imeli pravico tudi nasledniki Ditrihovi.

Herbard X. je imel dva brata, Vuka Engelberta in Ivana Vajkarda. Prvi je bil deželni glavar kranjski (1649—1673.), cesarski točaj in komornik, predsednik kranjskih stanov in tajni svetnik cesarjev. Leta 1650. je dobil od cesarja Ferdinanda III. za-se in za svoja dva brata dedno komorstvo in maršalstvo kot moški dedni fevd, in sicer tako, da se ima najstarejši v rodovini zvati vrhovni maršal, mlajši pa dedni komorniki in maršali kranjski. Vuk Engelbert je bil velik ljubitelj znanosti in umetnosti ter poseben podpornik jezuitskega reda, kateremu je pre-skrbel v Ljubljani lepo poslopje za šole. Vrstniki njegovi so ga zvali radi velikih njegovih zaslug za Kranjsko „očeta domovine“. Umrl je leta 1673. v Ljubljani.¹⁾

¹⁾ Peter Radies, Herbart VIII. str. 77.

Drugi njegov brat Ivan Vajkard, odgojitelj cesarjeviča Ferdinanda, sina cesarja Ferdinanda III., se je odlikoval kot državnik ter dobil od cesarja za svoje zasluge (l. 1653.) knežji naslov zase in za svoje naslednike. Toda radi svoje prevelike slavoohlepnosti je izgubil milost cesarja Leopolda I. ter bil pregnan s cesarskega dvora (l. 1669.). — Umrli je leta 1677. v Žužemperku na Dolenjskem.¹⁾

Herbard X. je dovršil svoje nauke pri jezuitih, nekaj v Ljubljani, nekaj pa v Gradcu, kakor oba njegova brata. Po dokončanih naukih se je podal na potovanje, da se izpopolni v naobrazbi ter spozna svet. Taka je bila takrat navada pri odličnih stanovih. Kasneje si je izvolil za svoj poklic vojaški stan.

Natančnih poročil o njegovih prvih bojih nimamo. Valvasor omenja, da se je posvetil še mlad vojaškemu stanu ter se hitro proslavil ne samo s svojo hrabrostjo, nego tudi z izurjenostjo v vojaških stvareh. Boril se je bržkone tudi v tridesetletni vojni, toda dokazati tega ne moremo. Med raznimi zapovedniki vojaških čet v tej vojni nahajamo tudi nekega Ekharda, grofa Turjaškega. Morda je ž njim služil tudi naš Herbard kot nižji zapovednik. Valvasor²⁾ trdi, da se je odlikoval Herbard X. posebno kot napadovavec turških čet, katere je z naglim naskokom večkrat tako prestrašil, da so kar čez mejo potegnile. Pri takih prilikah je Herbardova četa napravila po navadi obilen plen. Tako so vojevali tudi njegovi predniki v Krajini, in Valvasor je pač le prilastil nekaj te stare slave našemu Herbardu X., kajti njegovi hrvaški vrstniki ga nič kaj ne hvalijo kot zapovednika njemu poverjenih vojaških čet.

Leta 1652. je umrl Vuk Krištof Frankopan, karlovški general in glavni zapovednik vojaških čet v Krajini. Ta se ni bil proslavil samo s svojimi junaškimi čini, nego je slovel tudi kot neustrašen branitelj pravic hrvaškega naroda. Po pravici je torej jokal ves narod za tem znamenitim in zaslužnim možem, kakor pripoveduje Vitezović v svojem letopisu. Verjetno je, da sta se zdaj za to čast potezala Nikolaj in Peter Zrinjski, takrat že oba proslavljena junaka; toda zavidni Nemci niso pustili, da se popne še kateri Hrvat do karlovškega generalstva in glavnega zapovedništva v Krajini; bali so se namreč za svoj vpliv, pa tudi za mastno službo³⁾, ki je niso privoščili Hrvatom, posebno ne takim, kakršni je bil Vuk Frankopan, za katerim je stal ves narod.⁴⁾

¹⁾ Letopis Slovenske Matice za leto 1897. str. 39—112.

²⁾ Valvasor VII. 54.

³⁾ Letopis Slov. Matice za l. 1898. str. 156.

⁴⁾ Vuk Krištof Frankopan se je rodil l. 1578. od očeta Gašparja in matere Katarine Senkovičeve po vsej priliki v gradu Bosiljevu, kjer je njegov oče Gašpar po navadi stanoval. Starejšega brata Jurja, ki je po očetovi smrti (l. 1589.) več let upravljal rodbinska posestva, je izgubil na početku sedemnajstega veka. Drugi brat Nikolaj je poznat kot ban hrvaški (1616—1622.) radi

Ob tem času pa je bil na cesarskem dvoru že prav mogočen in vpliven Herbardov brat Ivan Vajkard. Ni dvoma, da je on izposloval,

velikega junaštva in poštenja. Toda Vuk je postal še slavnější, pa se ni zastonj raznesel glas med njegovimi vrstniki, ki so ga poznali, da mu ni bil nikdar kos nobeden vojvoda in poglavar na Krajini.

Po smrti očetovi je prišel Vuk z bratom Nikolajem v Ljubljano, kjer se je odgajal pod nadzorstvom sorodnika mu Krištofa Turjaškega; kasneje je odšel na Laško, kjer si je stekel toliko znanja in sposobnosti, da je na daleč zaslovel posebno kot spreten govornik. Mlad je stopil Vuk Frankopan v krajinsko vojsko ter je bil l. 1612. že zapovednik v Modrušah, a l. 1618. stotnik ogulinski. Ta stotnija mu je bila posebno po volji tudi zato, ker je mogel od tukaj lahko upravljati obenem svoja bližnja posestva. Leta 1620. ni zapovedoval samo v Ogulinu, nego tudi v Senju Uskokom v časti podpolkovnika, a obenem je opravljal službo in čast generalovega namestnika (vicegenerala) v Karlovcu. Da nagradi svoje ogulinske vojake za hrabrost, katero so pokazali v tolikih bitkah, jih je osvobodil vsake podložniške obveznosti in vseh davkov knezom Frankopanom, ki so bili takrat lastelini ogulinski in modruški. Vuk Frankopan se je stalno naselil v Karlovcu šele leta 1626., ko je postal po smrti velikega generala grofa Rudolfa Paara zapovednik hrvaške in primorske Krajine ter Karlovški general.

Vuk Frankopan je bil velik junak. Odlikoval se je že v drugi benečanski vojni (Zbornik „Slovenske matice“ I. str. 32.); posebnega junaka pa se je izkazal v borbah s Turki. V bojevanju sta mu pomagala kot hrabra in spretna vojskovodji oba njegova sina Gašpar in Juri, prvi stotnik ogulinski, drugi pa podgeneral v Karlovcu; njima se je pridružil tudi zet mu Peter Zrinjski. Že leta 1627. razbije Vuk Turke pred Karlovcem. Leta 1634. meseca grudnia, ko je bil Vuk že veliki general, napade njegov sin Gašpar Izačič ter potolče na zavaljskem polju Derviš-ago Hudugarića, ki je tukaj padel; drugo turško vojsko, ki se je odpočila pod vodstvom Duralije na Karlovec, razbije Gašpar nedaleč od Karlovca ter ujame Duralijo živga.

Leta 1642. osvoji Gašpar grad Perušić ter ga razruši do temelja. Ravno tako se je proslavil tudi Peter Zrinjski kot stotnik žumberški in ogulinski, a kasneje kot podgeneral. Iz osvete za tolike poraze in izgube so se zaletavali Turki huje nego kdaj poprej v manjih četah kot hudi gonobitelji v krščanske kraje ter jih grozno pokončevali. Leta 1641. so Turki Kladušani porobili vso okolico karlovaško vse do Rečice ter so zažgali vas Smoljake na Dobri blizu Karlovca. Da jih radi tega kazni ter prepreči nadaljnje pokončevanje, pošlje leta 1649. general Vuk Frankopan kneza Petra Zrinjskega z vojsko na Bihać, ali Zrinjski zadene že na potu pri rakovački cerkvi na Turke pod Delipašo Badaukovičem, ki je bil od starine hrvaški plemič in takrat glavar Krupe. V hudem boju ubije Badaukovića z mečem mladi junak Ivan Knižanić, Turke je zadel hud poraz; palo jih je v borbi več nego dvesto, in več nego sto ujetnikov je pripeljal Peter Zrinjski slavnodobito v Karlovec, kjer ga je radostno sprejel njegov tast z vsemi prebivavci. Rodoljubni tedanji zgodovinar baron Ratkaj je v svojem delu: „Memoria Regum et banorum“ (str. 229—231.) opisal to bitko in svečano vrnitev v Karlovec.

Najprej je prišla v mesto vojska; za njo so vodili konje natovorjene s plenom in nakinčane z glavami ubitih Turkov. Glavo Badaukovićevo je nosil neki junak na sulici, o čemer se je narod najbolj radoval. Potem so šli v dolgem redu ujetniki. Poslednji je jahal na gizdavem šarcu junak Peter Zrinjski v spremstvu ostalih vitezov, a narod ga je radostno pozdravljaj od vseh strani brez prestanka. Zmagovavci se podado naravnost v cerkev sv. Trojice, kjer se zahvalijo Bogu za dobljeno zmago nad Turki. Turške glave so nasadili na kolce po nasipih trdnjavih ter zaboli v zasmeh v pašin turban kopunovo in puranovo perje (Valvasor XII. str. 64—65.). To je bil za Zrinjskega srečen dan, a Karlovec je še redko kdaj potem slavil toliko slava!

da so se vojaški svetniki cesarjevi izjavili za Herbarda X. Že jeseni (l. 1652.) je bil le-ta vmeščen po posebnem službenem nalogu za velikega generala karlovškega in hrvaške Krajine. Obenem je bil postavljen s posebnim področjem bivši stotnik ogulinski Juri Frankopan Tržaški za namestnika (Ambtverwalter) vrhovnega

Za vojne med Benečani in Turki (l. 1638.) je Vuk Frankopan dobro varoval Krajino, a da ne bi Turki osvojili Primorja in zasedli Podgorja, je namenil iznova sezidati in učvrstiti Bag, ker so ga bili Benečani v poslednji benečanski vojni razrušili. Na predlog Vukov iz l. 1638. je dovolil kralj Ferdinand 25. kinoveca, da se sezida Bag.

Benečani so se v tem času mnogo trudili, da si zadobe privrženost in prijateljstvo Vuka, katerega so še pred nedavnim tako silno razžalili. Ball so se ga, ker jim je mogel naškoditi pri njihovih napadih na Liko in Krbavo, a znali so zopet, kako izdatna bi bila njegova pomoč, ko bi jim je hotel poslati. Zato se je trudila lokava signorija, kar se je dalo, da predbi za svoje osnove glavnega svojega sovražnika. Po nalogu republike je izročil benečanski upravitelj Zadra Rudolf Savorgnana Vuku prekrasno kovano zlato verižico, ki je bila vredna 1000 cekinov, ter mu obljubil, da bo Benečani kot kristjani in sosede odbijali Turke, ako bi udarili na Krajino.

Vuk Frankopan pa ni bil važen samo kot vojskovodja, nego je slovel tudi kot jako učen in spreten državnik ter dober poznavavec domačih zadev, zategadelj so mu večkrat izročili različne kraljevske posle. Kot kraljev poverjenik je inštaliral dva hrvaška bana, l. 1628. grofa Žigo Erdeda, a l. 1648. grofa Ivana Draškovića. Sam cesar Ferdinand III. je jako cenil Vuka ter se izrazil o njem na zboru v Požunu v navzočnosti prošta zagrebškega in hrvaškega zgodovinarja barona Jurja Ratkaja: „Ille bonus et fidelis est noster servitor et vir magnus.“ Cesar mu je daroval l. 1643. za stečene si zasluge 10.000 gold. ter mu odpustil ves davek od posestva v Brežcah na Štajerskem. Cesar je podelil Vuku tudi čast komornika in tajnega svetnika. Vuk se je podpisal l. 1648. v javni listini „vikovični grof od Tržca, Senja, Krka, Modruš, ees. i. kralj. svitlosti potajni vičnik, komornik i vse hrvaške ter primorske pokrajine veliki general itd.“ Nekaj časa je bil tudi cesarski deželni poglavar v vojvodini Opavski, ker je znal poleg hrvaškega tudi popolnoma dobro nemški jezik.

Vkljub vsem tem zaslugam Frankopanom in so se trudili Nemei in ponemčeni plemiči s Kranjskega in Štajerskega, ker so bili zavidni Hrvatstvu radi tolike časti na Hrvaškem, da ga odstranijo iz Krajine, in to še posebno radi tega, ker Frankopan ni nikdar zatajil hrvaške svesti in ljubezni do domačih ustavnih uredob, zasadiši tako domoljubje v srce tudi svojim otrokom. Vsled tajnega ščuvanja nemških zapovednikov in državnikov je graški bojni svet leta 1613. odvzel Vuku vojaško službo, češ da je slabo izvel svoje četovalje na Bunić v Krbavi. L. 1619. in 1620. se je iznova zameril nemškim mogočnejšem, ker ni hotel vojevati zunaj svoje domovine proti Betlenovim upornikom. Da bo bolj odvisen od vojaške oblasti, a manj samostalen, so izdali 21. velikega travna 1637. posebno instrukcijo za njega. Že v svoji starosti se je podal l. 1650. s sinom Gašparjem in zetom Petrom Zrinjskim v Loreto na Laško; a ker ni prosil za to dovoljenja, ga je spet dunajski dvor zaradi tega pisмено pokaral.

Tržaški Frankopani so v XVI. veku izgubili jako mnogo svojih posestev; nekaj so jim jih vzeli Turki nekaj pa vojaška oblast, ko je urejevala Krajino. Da si nadomestijo to izgubo, so se trudili, da ostala posestva bolje uredijo in z dobičkom novih nakupijo. V dobrem gospodarstvu sta se odlikovala Nikolaj in Vuk, starejši brat Juri pa je bil slab gospodar, zato sta si z njim razdelila dedovino. Po smrti brata Nikolaja l. 1647., ki je umrl brez potomca, je združil Vuk vsa rodbinska posestva Bosiljevo, Severin, Zvečaj, Novigrad na Dobri in Novi pri morju ter Črnomelj na Kranjskem. Od l. 1629. je držal od grofa Petra Erdeda na nekoliko let v zalogu za 7000 gld. občino draganiško. Ravno tako

zapovednika in za stotnika žumberškega.¹⁾ S tem miroljubnim namestnikom se je zlagal Herbard X. prav dobro ter mu je prepuščal tudi večji del vojaških opravkov, ki bi jih bil moral sam izvrševati. Le kadar je bilo kaj posebno važnega, je prišel Herbard X. v Karlovec, sicer pa je živel na svojih posestvih, najraje na Šrajbarskem turnu pri Krškem,²⁾ včasih v Borovi na Štajerskem, pa tudi v Samoboru, ki ga je bila podedovala njegova soproga baronica Ana Moskonova po knezih Erdedih. Juri Frankopan Tržaški je kot namestnik vrhovnega zapovednika prav častno izvrševal svojo službo ter se proslavil z zmago nad Turki blizu Karlovca. Leta 1656. so se bili dogovorili Turki iz Kostajnice, Novega, Krupe, Like in Krbave o novem napadu čez hrvaško mejo. Zbralo se jih je nekoliko tisoč pod zapovedništvom Mustaj bega iz Bihača. Namenili so se osvojiti karlovško trdnjavo ter popleniti vso okolico. Toda hudo so se prevarili. Junaški Juri Frankopan jih je napadel s svojo maloštevilno, toda pogumno četo tako jadrno, da se večji del njih ni mogel rešiti, nego so popadali v boju, ali pa so se morali udati. Tudi

je držal v zalogu l. 1643. od bana Ivana Draškovića za 4000 gld. graščini Klinča sela in Repišće izpod Okića. L. 1634. je kupil Vuk od grofa Edlinga lepo in koristno posestvo Brežce na Štajerskem. To posestvo so imeli Frankopani do svoje propasti. Tudi v križevski županiji je imel Vuk Frankopan posestva, katera je bil dobil bržkone kot doto po svoji prvi ženi.

Vuk Kristof Frankopan se je trikrat oženil; prvič s Heleno Berislavićevno, hčerjo podbana in velikega župana zagrebškokriževske županije Stefana Berislavića, potem z Uršo grofico Inkoferovo, a tretjič z baronovko vdovo Dorothejo Paradeiserjevo, ter je imel od njih tri sine, in sicer od prve žene Gašparja, ki je umrl meseca malega srpana l. 1631. kot stotnik v Ogulinu, od druge Jurja, silnega junaka in glasovitega umetnika, ki je dokončal svoje slavno življenje kot podgeneral in namestnik zapovednika 13. svečana 1661. v Karlovcu, a od tretje žene se je rodil nesrečni Franc Kristof, kateremu so odsekali glavo 30. malega srpana l. 1671. v Dunajskem Novem mestu. Z drugo ženo pa je imel Vuk še edino hčer, nesrečno Katarino, venčano l. 1641. z banom grofom Petrom Zrinjskim. Za rodovino Tržaških Frankopanov je bil ta venčani dan brez dvoma najsrečnejši in najugodnejši, kar jih je doživela, a Karlovec ni videl še nikdar toliko sijajnih in zalih svatov, kolikor se jih je zbralo 27. vinotoka l. 1641. v Karlovcu na venčanje v hiši Vuka Frankopana. Mesece dni poprej je bil povabil Peter Zrinjski svate od vseh strani, vladarje in kneze, velikaše in plemiče, meščane in podložne. V beneškem arhivu se nahajata dva poziva Petrova na dožda Franca Erizza in na veliki svet beneške republike, s katerima jih vabi Zrinjski 27. vinotoka na obed v grad Ožalj, a na večerjo tistega dne in na obed drugega dne v Karlovec v tastovo hišo. S srečnejšimi nadami se ni mogel skleniti zakon med tedanjim najimenitnejšim hrvaškim velikašem in prelepo, šele šestnajstletno hčerjo glasovitega graščaka in vojskovođe, ki je ravno takrat najsilneje bil na junaškem polju sovražnike domovine in krščanstva, — pa kako se je po čudni naključbi tragično končal.

Vuk je preživel sina Gašparja samo malo časa. Umrl je leta 1652. v 64. letu svoje starosti. Kot skrbni oče svoje rodovine je bil napisal oporoko že 28. sušca l. 1649. v Brežcah ter točno uredil odnošaje in nasledstvo svojih otrok. (R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 187—194.)

¹⁾ R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 194.

²⁾ Valvasor XI. 575—576.

samega Mustaj bega so ujeli z mnogimi odličnimi agami. Jetnike so predali vse glavnemu zapovedniku Herbardu X. Turjaškemu, ki je dobil zanje, posebno za Mustaj bega več tisoč goldinarjev.¹⁾ Ko je pa Juri Frankopan Tržaški leta 1661. umrl ter je zamenik njegov postal grof Peter Zrinjski kot podgeneral Krajinski, se je izpremenila dosedanja sloga v hud prepir, ki je kesneje škodoval največ Zrinjskemu samemu.

Ozrimo se malo na tedanje razmere na Hrvaškem, da nam bode jasen položaj, v katerem je bil Herbard X. Turjaški kot zapovednik v hrvaški Krajini.

Hrvatje so vojevali za cesarja Ferdinanda II. (1619—1637) in Ferdinanda III. (1637—1657) na dveh bojiščih, na Nemškem in na svojih mejah proti Turkom. Nadejali so se zategadelj, da jim bodeta oba vladarja za to hvaležna ter jim potrdila vse njih pravice. Toda kako so se zavzeli, ko je cesar Ferdinand II. osnoval na Hrvaškem posebno zemljišče, ki se je od tega časa zvalo Krajina. Kraj med Savo in Dravo so imenovali slavonsko (windische) tudi varaždinsko Krajino ali varaždinski generalat, svet od Kolpe do Jadranskega morja pa hrvaško Krajino ali karlovški generalat. Na ta način je razdelil cesar Ferdinand II. ostanke kraljestva hrvaškega na dveje ter dal tako povod stoletnim preprirom, ko se je moral isti narod pod enim vladarjem v svoji deželi boriti za edinstvo svoje države. Ta delitev hrvaške kraljevine v korist dednim deželam habsburškim in tujim generalom je škodovala tudi državnemu pravu hrvaškemu, ker so se odslej hrvaški stanovi oklepali vedno bolj ogrskih, samo da bi tem lažje branili svoje pravice. Ko je bila po dokončani tridesetletni vojni moč Habsburžanov na Nemškem precej zmanjšana, so izkušali upravitelji habsburške politike razširiti svojo moč proti jugoiztoku, t. j. pregnati Turke z Ogrskega in Hrvaškega ter uvesti v teh deželah absolutno vladno ne glede niti na narodne, niti na državne posebnosti obeh kraljevin.

V tem času (l. 1647.) je bil za hrvaškega bana imenovan Nikolaj Zrinjski. Sovražniki te imenitne rodovine so nagovarjali cesarja Ferdinanda III., naj ne povzdiguje tega rodu do tolike časti; takrat je bil namreč tudi že Peter Zrinjski stotnik velemeriški, slunjski in žumberški. In res so Nikolaja šele leta 1649. svečano vmestili na bansko stolico, s katere je prisegel, da posveti svojo srečo in svoje življenje dragi svoji domovini.

To pa je bilo tudi potrebno, kajti Hrvaška je bila takrat popolnoma potlačena in izmučena. Tridesetletna vojna je bila pobrala mnogo ljudi, a še več neprestani boji s Turki. Zemlja je bila skoraj vsa zapuščena, in trgovina je bila popolnoma prenehala. Tako slabo je bilo, da banska vojska že več let zapore-

¹⁾ Valvasor XII. 65.

doma ni dobivala svoje plače, pa je sedaj od Zrinjskega tudi ni zahtevala. Ban poleg najboljšje volje ni mogel pomoči; le dolgotrajen mir bi bil izlečil te težke rane. Poleg tega pa je zadela bana še težja naloga, da brani svobodo kraljevine svoje nasilnih svetovaveev cesarjevih, in da tujci ne razdele domovine.

Toda ravno sedaj se je začela uganjati zgoraj omenjena politika proti Hrvatom in Ogrom, in mladi ban Nikolaj Zrinjski je imel z ogrskim palatinom mnogo posla, da je obranil vsaj svojo sodbeno vlast, po kateri je ostal najviši sodnik za Hrvaško, kakor je to bilo od nekdaj. Zraven tega pa se je moral braniti hrvaški ban na cesarskem dvoru proti premoči tujih generalov in stotnikov v Krajini, ki so se hoteli v teku dolgotrajne tridesetletne vojne vzdržati na vsak način za gospodarje na Hrvaškem ter so izpodrivali Hrvate iz vojaških krajinskih časti. Narod jim je moral donašati davke in darove kakor svojim graščakom. V zvezi z doseljenimi Vlahi so gazili pravice kraljevine hrvaške. Stanovi hrvaški niso bili slepi, oni so videli, da je to politika dvora, katero so slepo izvajali generali na Krajini. Stanovi so sporočali večkrat kralju, da oni ne morejo dopuščati, da on njih zemlje proglašja za svoje in da jih daruje Štajerski, in da ravno tako ne morejo dovoliti, da se jim trga domovina.¹⁾ Kranjska in Štajerska sta celo po volji cesarjevi potegnili carinsko črto naproti hrvaški deželi. Generali so celo že zdaj poskušali pod zaslombo cesarjevo zapreti Hrvaški Jadransko morje ter celo Primorje zediniti z avstrijskimi deželami, vendar s to osnovo za sedaj še niso uspeli. Iztrošena Hrvaška je mogla zdaj samo ugovarjati proti cesarjevim odredbam, kar je tudi večkrat storila, braniti se pa ni mogla.

Samo v eni stvari je cesar Ferdinand III. popustil Hrvatom. Izdal jim je namreč po tridesetletni vojni (l. 1649.) diplom kot pooblastnico, da je na Hrvaškem edino katoliška vera državna, s tem je zadobila Hrvaška poseben položaj poleg kraljevine Ogrske. Ta pooblastnica je bila v oči neprenehoma posebno nekatoliške Mažare, katerim so bila na ta način zaprta vrata na Hrvaško. To steno izmed Ogrske in Hrvaške razrušiti je skušala Ogrska skozi celih dvo sto let, kar se jej pa ni posrečilo.

Dunajski dvor se je po vestfalskem miru neprenehoma trudil, kako bi spravil ne samo Hrvaško nego tudi Ogrsko pod svojo oblast kot avstrijsko provincijo. Ogrska je morala prositi cesarja, da imenuje pri dvorskih oblastih na Dunaju dva svetnika Ogra, ki sta imela zastopati Ogrsko, Hrvaška pa si je morala imenovati agenta, ki je pospeševal hrvaške zadeve pri dvorskih oblastih. Tega agenta je imenoval in plačal zbor hrvaški od

¹⁾ T. Smičiklas, Poviest Hrvatska, II. zv. str. 152.

leta 1649. Posebno pa so se vznemirili na cesarskem dvoru, ko so zvedeli, da je ves hrvaški narod zahteval, naj se zopet podvrže banu in hrvaškim stanovom. General grof Viljem Galler, zapovednik v varaždinski Krajini (1644—1650), se je trudil po nalogu dunajskega dvora, da se to na noben način ne zgodi, in da Avstrija ne izgubi te zemlje in tega naroda. V to svrhu so upotrebili naseljene Vlahe, katerim so obetali stare svobode, češ da jih gotovo izgubijo, če pride narod pod bansko vlast. General Galler pa je na nesrečo avstrijsko l. 1650. umrl. Po poročilih na Dunaj je bil že predobil Vlahe za svoje osnove. Zato je zavladal zdaj na Dunaju in v Gradcu še večji strah, ker so mislili, da bi se mogli podati zdaj celo Vlahi z ostalim narodom pod oblast hrvaškega bana in hrvaških stanov. Da se to ne zgodi, je moral general grof Honorij Trautmansdorf upotrebiti proti temu vsa sredstva.

Na Dunaju so resnobno in očitno snovali, kako bi Hrvaško čim ožje združili z avstrijskimi pokrajinami, češ da je to neobhodno potrebno radi obrambe proti Turkom. Cesar je celo hrvaškemu saboru sporočil, da naj bi se tudi v sodstvu vse dežele izenačile. Na zboru, ki je bil leta 1651. na Dunaju, kamor je bil pozval cesar Hrvate, da se dogovore o uredbi odnošajev na Hrvaškem glede na dedne avstrijske dežele, so Hrvati pod vodstvom bana Nikolaja Zrinjskega krepko poudarjali svoje pravice ter niso popustili v nobenem vprašanju, kar so jih predložili cesarski svetniki.¹⁾

Da pa na cesarskem dvoru niso iskreno mislili s temi dogovori, dokazuje najbolje dogodek, ki se je kmalu potem pripetil v Senju. Cesar Ferdinand III. je podelil Senjanom vsled sklepa ogrskih hrvaškega zbora 23. svečana leta 1652. pravice svobodnega mesta,²⁾ kakršne so uživala takrat ostala kraljevska in svobodna mesta po Ogrskem in Hrvaškem, toda mestni stotnik ni dovolil poslancu hrvaškega zbora, da meščanom razglasi to pismo. — Nemški zapovedniki pa so se kar z vso silo hoteli okoristiti tudi s šumami v Primorju; celo morsko obrežje so zapirali bližnjim prebivcem ter si sami lastili pravico do ribjega lova. Hrvatje so seveda neprenehoma tožili na cesarskem dvoru take nasilnike, toda cesar jih je vedno tolažil, češ da se sčasoma obrne vse na bolje.³⁾

Ban Nikolaj Zrinjski je spadal med one hrvaške velikaše, ki se niso mogli nikakor sporazumeti s tedanjo dvorsko politiko, pa je zategadelj „venil in ginil“, kakor sam pravi, v svojem gradu Čakovcu ter samo še radi tega Boga hvalil, da se more včasih

¹⁾ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska*, II. zv. str. 153—154.

²⁾ Listina je tiskana v *Vjestniku kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arhiva*. Godina II. zv. 2. str. 123—125.

³⁾ Mile Magdić, *Topografija i poviest grada Senja*, str. 142.

nagledati sramote turške. On in njegov brat Peter sta odbijala namreč vse napade turške na Hrvaško. Turke kaniške je Nikolaj celo prisilil, da so z njim sklenili poseben mir. In ko je bil le-ta sklenjen, so prišli Turki od vseh strani gledat znamenitega junaka, ki jih je tolikokrat premagal in pobil.

Na Dunaju niso bili zadovoljni z banom Nikolajem in še manj z generalom Petrom ravno radi teh junaških napadov. Ravno takrat je besnela grozna vojska med Benečani in Turki radi Krete (1645—1669). Vojskovalo se ni samo po morju nego tudi po suhem; posebno Dalmacija je mnogo trpela od obeh strani. Turki so se namenili, da napadejo Beneško prek Hrvaške; zato so vsak čas prihrumeli na Hrvaško, dasiravno je bil med cesarjem in sultanom sklenjen mir za več časa, in ga je dunajski dvor hotel vzdržati na vsak način za več let. Turki so bili seveda vsakrat odbiti, ali se je vendar pri vsem tem prelivala kri in pokončevala zemlja. Hrvaški narod je bil vznemirjen ter je zahteval obrambe. Dunajski dvor pa se je bal, da bi se mogla iz tega izcimiti vojna, ter je zabranil vsak boj na mejah, in za škodo, ki so jo Turki na mejah večkrat provzročili po svojih napadih, cesar ni zahteval odškodnine. To pa je bolelo Nikolaja in Petra Zrinjskega, in nista se mogla zdržati, da ne bi bila odbijala sovražnih Turkov. Ban Nikolaj je popeljal (l. 1652.) vojsko prek Kolpe na Kostajnico, da Turke vsaj preplaši, pa da bi mu ne silili več v deželo. Pridružili so se mu s svojimi četami knez Juri Frankopan, Pavel Čolnić, Krištof Delišimunović in hrabri kanonik Juri Ratkaj ter mladi knez Vladislav Rakoczy, ki se je vračal ravno iz Rima. Zbrana vojska se poda prek Kolpe proti Kostajnici. Ban je postavil pešce ob gori Dedu, konjištvo pa je zvrstil na polju pred Kostajnico. S strelom iz topov in možnarjev so naznali kostajniški Turki bratom v sosednih mestih tje do Banjaluke, da je Kostajnica v nevarnosti. Ban razbije Turke, že je vse v strahu in joku razbežalo po sosednih hribih, samo da ne pride banu v roke. Kostajnico, dedovino Zrinjskih, bi bili takrat lahko osvojili, toda ban je ni smel vzeti radi cesarjeve politike, nego se je povrnil razbijaje jake turške čete, ki so bile na strel iz topov prihitele na pomoč svojim bratom iz vseh gradov¹⁾

Še več nego Nikolaj je imel opraviti z dunajsko dvorsko politiko mlajši brat Peter, ki je dobil po delitvi vsa Zrinjska posestva na Hrvaškem, pa jih je moral braniti napadov turških in tudi nemške vojske, a vrhu tega je bil cesarski general. Peter je razbil večkrat na tisoče broječo turško vojsko, a dvor ga je zato pozival na odgovor. Dvakrat ali trikrat so ga odstavili od službe; ko so pa Turki iznovič grozili hrvaškim mejam, so ga

¹⁾ T. Smečiklas, *Poviest Hrvatska* II. str. 155.

zopet postavili za generala iz strahu pred Turki. Leta 1651. so mu zabranili udariti na Turke; toda on jih ni poslušal, nego je napadel in porazil sovražnika s svojimi Senjani ter porobil Široko Kulo v Liki. Ko ga je cesar na to odstavil, je šel Benečanom na pomoč, in tu se je odlikoval leta 1654. v pomorski bitki proti Turkom.¹⁾ Kotorani so nagradili Petra, ker jim je rešil mesto, z dragoceno sabljo. Ko se je povrnil v domovino, so bili Turki ravno zopet napadli Hrvaško; zgrabil jih je pri Visibabi leta 1655. ter popolnoma razbil. Obenem je poplenil Korenico ter se povrnil z obilnim plenom. To je bilo sedaj cesarskemu dvoru všeč, in zopet se je z njim pomiril. Sploh pa sta se od tega časa prav rada ogibala Nikolaj in Peter Zrinjski cesarskega dvora, kjer sta imela toliko sovražnikov, po navadi podpihovanih od cesarskih generalov na Krajini. Le-ti tujei so jih črtili radi sijajnih zmag nad Turki in radi pogumne obrambe pravice kraljevine hrvaške. Niti Nikolaj, niti Peter se večkrat nista hotela podvreči zapovedim cesarjevim, a še manj vršiti naloge krajinskih generalov, kadar koli sta bila prepričana, da ravnata tako le na korist svoje domovine. Ni bilo torej čudo, da sta bila oba tako pogostoma obrekovana na cesarskem dvoru.

V takih razmerah je prevzel Herbard X. karlovški generalat. Ni bil to prvi Turjačan kot general na hrvaški Krajini; bili so že štirje predniki iz Turjaškega rodu v tej časti. Prvi je bil Herbard VIII. zapovednik celi Krajini (1571—1575), znan radi svoje žalostne usode, ki ga je zadela v bitki pri Budačkem leta 1575.²⁾ Drugi je bil Ivan, naslednik Herbardov (1576 do 1578)³⁾ Tretji je bil Vajkard, obenem tudi že karlovški general (1579—1581),⁴⁾ a četrti je bil glasoviti Andrej, šesti zapovednik na celi Krajini (1589—1693).⁵⁾ Le-ta se je proslavil v bitki pri Sisku leta 1593. Vsi ti štirje njegovi predniki, posebno pa Herbard VIII. in Andrej, so bili slavljene junaki, ki so se odlikovali v borbah s Turki ter niso še imeli toliko protivnikov med hrvaškim plemstvom kakor naš Herbard X.⁶⁾

Četudi že takrat hrvaškim plemičem ni bilo po volji, da so dobivali visoke službe na Krajini tujei namesto domačinov, vendar ni bilo še med njimi tako hudih preprirov kakor kesneje; kajti krute borbe, ki so se bile ravno takrat s Turki, so zahte-

¹⁾ Ibid. str. 156.; Mile Magdić, Topografija i poviest grada Senja str. 143.

²⁾ Letopis Slovenske Matice za l. 1889. str. 90 sl.

³⁾ Letopis Slovenske Matice za l. 1898. str. 130. sl.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Letopis Slovenske Matice za l. 1890. str. 1. sl.

⁶⁾ V Ljubljanskem Zvonu, leto XVI., str. 674. se krivo navaja, da je bil Ivan Vajkard Turjaški drugi naslednik Herbarda VIII. V Letopisu Slovenske Matice za leto 1898. str. 154—155. je dokazano, da sploh ni bilo generala Ivana Vajkarda Turjaškega, nego da sta bila to dva Turjačana, namreč Ivan in Vajkard.

vale složnega delovanja vseh brambovcev na Krajini. Ti prvi namestniki pa tudi niso bili tako nasilni kakor poznejši, in ker so imeli tudi mnogo posestva na Hrvaškem, so se zlagali s hrvaškim plemstvom in narodom. Znano je, da so ravno Turjaški govorili in pisali dobro hrvaški kakor rojeni Hrvati. Tudi so se še takrat Hrvati nadejali, da dobe vendarle sčasoma domači velikaši to dostojanstvo na Krajini. Ali ta nada jih je hudo prevarila, kajti od 23 generalov krajinskih sta bila samo dva Hrvata, namreč Juri Lenković (1593—1601), ki je bil pa le rojen Hrvat, drugače pa velikaš kranjski, in Vuk Kristof Frankopan (1626—1652).

Za vzdrževanje varaždinske in hrvaške Krajine so prispevale Koroška, Kranjska in Štajerska vsako leto z ogromno svoto nad 150.000 goldinarjev, ter so si zagadeli stanovi teh dežel prilastovali za svoje plemiče pravico do višjih vojaških služeb na Krajini, posebno do generalata karlovškega in nekaterih važnejših stotnij.¹⁾ Ni jim bilo torej prav nič všeč, da je bil imenovan leta 1626. za generala karlovškega Vuk Kristof Frankopan, četudi so znali vsi njegovi vrstniki, da Krajina ni mogla dobiti boljšega vojvoda in poglavarja. Vuk je bil v vojni junak, da malo takih, in zatorej Turkom strah in trepet; vrhutega pa je bil tudi vrlo moder upravitelj. Kot Hrvat je živel složno s hrvaškimi bani ter ni nikdar posegel v njih področje. Cesar Ferdinand III. ga je posebno cenil ter ga celo imenoval, kakor smo že omenili, za svojega tajnega svetnika. Zaradi teh velikih časti so ga mrzeli nemški in ponemčeni plemiči iz sosednjih slovenskih dežel ter ga skušali odstaviti od službe. In ko je umrl (leta 1652.) ta glasoviti Hrvat, zavidni Nemci niso pustili, da bi bil imenovan za njim še kdaj kateri Hrvat za krajinskega generala. Bali so se, da ne bi ves narod potegnil za njim kakor za Vukom Frankopanom; kajti tako bi utegnili nemštvo izgubiti ves vpliv na Krajini. Od tega časa je pa tudi plemstvo hrvaško začelo posebno mrzeti nemške generale in stotnike, ki so bili nameščeni na Krajini. Tudi Herbarda X. je zadel ta srd.

¹⁾ Za leto 1657. se nam je ohranil popis vojske na hrvaški in primorski Krajini in izkaz njene plače. R. Lopašić. Spomenici hrvatske Krajine II. zv. str. 296—299. Ker je za poznavanje tedanjih razmer ta izkaz prav zanimiv, navedemo ga tukaj deloma.

Hrvaška Krajina:

General obrstar	—	mož, plača	10.192 gld.
Učitelji in pisarji	4	" "	852 "
Stotnija arhibusirjev	100	" "	15.432 "
Takozvani bihaški ali poštni konji	4	" "	336 "
2 stotniji huzarjev	100	" "	5.652 "
Karlovška nemška četa s polkovno sodnijo	254	" "	21.192 "
Topničarji	13	" "	1.596 "
Nadstotnija Žumberk in Slunj	204	" "	12.182 "
Stotnija Turn	134	" "	7.539 "
Stotnija Ogulin	221	" "	12.498 "

Z Jurjem Frankopanom, sinom glasovitega Vuka, se je Herbard X. še precej zlagal; ali ko je le-ta leta 1661. umrl, ter je namestništvo prevzel Peter Zrinjski, se je porodil med njima prepir precej iz početka; kajti ravno Peter in njegov brat Nikolaj sta bila najhuša sovražnika Nemcev iz razlogov, ki so nam že znani.

To sovraštvo pa se je sčasoma še povečalo, a temu je dal povod sam Herbard X. Peter Zrinjski je moral kot namestnik generalov opravljati vso službo pravega zapovednika, med tem ko je le-ta pobiral obilne dohodke karlovške in primorske Krajine. Še dokler je bil Peter Zrinjski nadstotnik v Senju, sta se hudo sprla radi službnega področja. Leta 1659. je izdal bojni svet

Stotnija Barilović in Skrad	84 mož, plača	4.815 gld.
Stotnija Tounj	81 " "	4.560 "
Vojvodstvo Oštarija	21 " "	1.188 "
Vojvodstvo Kamensko	28 " "	1.398 "
1248 mož, plača		99.436 gld.

Primorska Krajina:

Nadstotnik v Senju z nemško stotnijo ali četo .	19 mož, plača	3.180 gld.
Straža	21 " "	3.180 "
Nemški zastavnik, stražm., poddesetnik in trobeci .	14 " "	1.968 "
Nemška vojska v trdnjavi	57 " "	5.472 "
Gradnik z nemško četo v zgornji trdnjavi . . .	16 " "	1.800 "
Orožar in topničarji	8 " "	1.032 "
Hrvaški stražmešter, veslar in trobeci	8 " "	982 "
Tri vojvodstva senjska	109 " "	7.788 "
Zapovedništvo Brinje	65 " "	3.540 "
Zapovedništvo trdnjave v Otočcu	25 " "	2.280 "
Grajsko zapovedništvo Prozor	20 " "	1.204 "
Grajsko zapovedništvo Ledenice	17 " "	1.068 "
Stotnija Otočec	129 " "	7.296 "
Straža na Reki in Trsatu, ki spada semkaj radi plače	22 " "	1.140 "
Šumski stražarji pri Senju	12 " "	1.152 "
Zaloga (provizija)		528 "
Drva za Senj		48 "
Za luč straži v Senjski trdnjavi		24 "
539 mož, plača		44.052 gld.

Vsi stroški za vojsko vsega karlovškega generalata: 1787 mož 143.488 gld.

Izkaz stroškov za avditorja in prisežnike cesarske polkovniške sodnije hrvaške in primorske Krajine:

Polkovniški avditor mesečno	16 gld.
Jetničar in trije prisežniki vsak po	10 "
Pisar	11 "

Pri nadstotniji v Senju je bilo v službi do 350 mož, na katere se je potrošilo na leto 36.764 goldinarjev; stotnija v Otočcu pa je štela 142 mož, a letnega stroška za njo je bilo 6.912 goldinarjev.

Vojvodstev je bilo v vsem 17, a vseh vojakov 510. Na nje se je potrošilo skoz celo leto 30.192 gld. Vojaška oblast je predložila, da bi se moglo razpustiti najprej vojvodstvo v Brinju in potem drugo v Otočcu; s tem, kar bi se na ta način prihranilo, bi se mogla zboljšati plača nekaterim častnikom.

nove propise za vojaško službo; radi tega se je potožil Peter Zrinjski pri cesarju, a Herbard pri bojnem svetu. Slednjič je rešil vso to neugodno razpravo sam Leopold I. z odlokom z Dunaja. Cesar je odgovoril, da mora biti poslušen nadstotnik v Senju po starih in novih propisih najprej cesarju, potem bojnemu svetu ter generalu karlovškemu. Po novi instrukciji je vzel general Herbard X. Petru Zrinjskemu Otočec, česar pa cesar ni odobril, kajti po instrukciji iz l. 1606. so bile izročene nadstotniku v Senju tudi trdnjave v Otočcu, Brinju, Brlogu, Ledenicah, Tržcu in Klani. Po novi instrukciji se to ni smelo izpremeniti, ker je ta nadstotnik podložen le cesarju, bojnemu svetu in generalu karlovškemu, a častniki v omenjenih trdnjavah zopet nadstotniku v Senju; zategadelj naj ostane vse pri starem, posebno še radi tega, ker je Otočec tako na strani od Karlovca in se med obema mestoma vzdigujejo neprehodne gore, pa bi bilo prekasno iskati pomoči v Karlovcu, ko bi je bilo potreba.¹⁾

Herbard X. je obdolžil Zrinjskega, da napada Turke brez vzroka in da mu ne izroča plena po propisih; toda Zrinjski je dokazal, da takrat sploh ni bilo borbe s Turki, a da od plena izroči generalu vselej toliko, kolikor mu ga gre. Cesar je odobril ravnanje nadstotnikovo ter zapovedal, da se generalova tožba zavrne. Ravno tako je cesar odredil, da se ne sme glede sodnije in kazni v plemiških pravih nič izpremeniti, nego da mora ostati vključ nov naredbi vse pri starem, kakor je bilo za generala Vuka Frankopana. Cesar se drži sploh v svojem odgovoru mnenja bojnega sveta, pa je zato, da ostanejo v veljavi stare naredbe, a od bojnega sveta zahteva, da take prepire, ki nastopajo po navadi iz osebnega sovraštva, hitro odstrani ter slogo med zapovedniki vzdrži na splošno korist vojske.

Obenem je zapovedal cesar bojnemu svetu, da mu mora v prihodnje sporočati o vsaki izpremembi v vojski, kakor tudi v vojaških propisih. In ker je Herbard X. novo instrukcijo objavil sam, naj ga bojni svet opozori, da se mora vsaka važna zadeva in vsaka pritožba poslati najprej bojnemu svetu in potem čakati na razsodbo.²⁾ Toda Herbard X. se ni zmenil za take opomine, saj mu ni mogel takrat nihče do živega, ker se je lahko oslanjal na svojega brata Ivana Vajkarda, ki je bil takrat že mogočen minister na cesarskem dvoru (1655—1669). Zategadelj se Herbard ni mnogo brugal za krajinske razmere, nego se je bavil raje z gospodarstvom na svojih posestvih, in tukaj je tudi po navadi živel. Na Krajino je dohajal samo takrat, kadar je pretila kakšna posebna nevarnost od Turkov, in pa kadar je bilo treba pobrati dohodke mastne službe. To je Petra Zrinjskega

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvaške Krajine II. str. 308—309.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. zv. str. 308—309. Spomenica je izdana na Dunaju 15. grudna l. 1659.

hudo jezilo; vendar pa za to ni zanemarjal svoje službe — saj je bil junak od pete do glave — ter je bil s svojim bratom Nikolajem najhujši ter najnevarnejši sovražnik Turkom.

Ko je ban Nikolaj preganjal Turke ob Dravi ter na mesto izgubljene Kaniže sezidal pri izlivu Mure v Dravo novo trdnjavo, Novi Zrinj, se je proslavil Peter s sijajno zmago pri Jurjevih stenah blizu Otočca.

Bosenski paša Čengić je bil sklenil leta 1663. udariti na Hrvaško z 10.000 Turki. Od Jurjevih sten se je spustila najprej predaja straža kakih 1000 janičarjev in spahijev (redna vojska). Hrvati so to četo napadli ter jo večidel pokončali, a kar je ostalo, so zaplenili, med drugimi tudi njih načelnika, brata bosanskega paše. Zdaj je prišel tudi paša na bojišče, da osveti svojega brata.

Zrinjski je imel mnogo manj vojske, toda je napadel Turke tako jadrno, da so se le-ti silno prestrašili in kar zbežali, meneč, da ima Zrinjski dvakrat več vojske, nego je njih. Na bojišču so popustili vse streljivo in drugo prtljago. Tisoč Turkov je ostalo mrtvih, in osem zastav je bilo zaplenjenih. Med mnogimi zajetimi Turki je bil tudi sam paša Čengić, katerega si je pridržal zmagavec sam ter ga odpeljal s seboj v svoj grad Bakar pri morju.

Med tem pa se je zglasil Herbard X. za zmagavca nad Turki ter zahteval ujetega pašo za-se. Dolžil je Zrinjskega iznovič, da ni vsega plena izročil njemu kot glavnemu zapovedniku. Celo cesarju Leopoldu I. se je potožil radi tega, in ker se le-ta ni oziral na te pritožbe, se je zahvalil na svoji časti, češ da je bolehen.¹⁾ Vkljub temu pa je ostal še dalje v svoji službi. Ko se je kesneje sešel z Zrinjskim v Senju, mu je izvabil pašo Čengića ter ga prodal v Benetkah za veliko vsoto navzlic dani bescedi. Mesto da je Herbard pohvalil hrabrost svojega namestnika in se kot krščanski general vzradoval radi zmage nad Turki, je črnil junaškega Zrinjskega pri mogočnem Leopoldovem ministru Lobkovicu, ter cesarja prosil, da mora odstraniti uporne zapovednike, kakršni je bil po njegovem mnenju Peter Zrinjski.²⁾

Valvasor³⁾ sicer pripoveduje o Herbardu X., da se je proslavil v mnogih bitkah, in da je ujel mnogo odličnih Turkov, za katere je dobil kot odkupnino mnogo tisoč goldinarjev. Tudi Peter Radies⁴⁾ navaja Herbarda X. kot zmagavca nad Turki pri Kar-

¹⁾ T. Smičiklas, *Poviest Hrvatska* II. zv. str. 162.

²⁾ R. Lopašić, *Poviest grada Karlovca* str. 194. Pisma Herbarda X. v rudniškem arhivu na Češkem, pisana 24. vinotoka in 4. listopada 1663 ter 28. rženega cveta 1665.

³⁾ Valvasor XII. 58.

⁴⁾ Peter v. Radies, Herbard VIII. Wien, 1862, str. 79. Letnica 1556 ne more veljati za Herbarda X.; to je gotovo tiskovna pomota namesto 1656. Nam ni znano, na katerem viru je osnovana ta trditev Petra Radiesa v navedenem delu. Leta 1656. je zmagal Turke blizu Karlovca Juri Frankopan Tržaški, ne pa Herbard X. Turjaški. Po Valvasorju (XII. 65.) je prodal Herbard X. le ujetnike, katere mu je izročil zmagavec.

lovcu, toda ne potrjuje tega dogodka z nobenim dokazom. Izmed znamenitih ujetnikov turških sta nam znana samo Mustaj beg in Čengić paša, katerega pa Herbard ni ujel, pač ga pa prodal, in prav to je dalo povod še hujšemu sovraštvu med obema velikašema. Herbard X. ni mogel trpeti Zrinjskega vzpričo njegovega junaštva, radi katerega so ga vsi občudovali, takisto ne brata mu Nikolaja. Le-ta dva junaka sta branila, da niso Turki osvojili še poslednjih ostankov Hrvaške in Ogrske. To so tudi na dvoru cesarja Leopolda I. dobro vedeli, in zagadelj tudi tožbe Herbarda X. nasproti knezu Lobkovicu glede Petra Zrinjskega niso nič pomagale.

Tudi naseljevanje Vlahov na hrvaški Krajini je dalo povoda mnogim prepiri med Herbardom X. in Petrom Zrinjskim. Znano je, da so cesarski generali radi sprejemali Vlahe na Krajino, kjer so jim dajali po navadi zapuščena zemljišča v posest. Ker si je pa državna oblast krivično prilastovala pusta zemljišča, ki so bila poprej last hrvaških plemičev, so se le-ti prav pogostoma pritoževali pri bojnem svetu in tudi pri cesarju, češ da naseljeni Vlahi nočejo priznavati njih za svoje vlasteline ter jim tudi ne odrajtovati predpisanih davkov, kakor so jih plačevali poprejšnji prebivavci na takih zemljiščih. Iz tega so se izcimili prav hudi prepiri, ker so cesarske oblasti podpirale Vlahe proti vlastelinom še posebno s tem, da so jim izdavale posebne svoboščine. Tako so Zrinjski in Frankopani imeli s karlovškimi generali radi Vlahov mnogo dopisovanja, a seveda tudi prepиров, ki so se končali za nje po navadi neugodno.

V tem času je bila hrvaška Krajina že polna Vlahov, in vendar so še vedno dohajale nove čete. Tako je prišlo l. 1655. v ogulinsko Krajino 12 vlaških hiš (140 oseb in mnogo živine) iz Korenice s posredovanjem nekega Milača, ki je poslal v Otočec svoje poroke. Generalu Herbardu X. so bili ti Vlahi všeč, ker je mislil ž njimi nadomestiti one Vlahe, ki so bili pobegnili ravno takrat iz Sv. Jurja na Beneško. Zatorej je predložil bojnemu svetu, da se naselijo na zapuščenih zemljiščih pri Plaškem ali pa pred Ogulinom in Kapelo, da bodo tako malo varnejši pred Turki, ako bi se jim hoteli le-ti osvetiti. Obenem je prosil Herbard X. cesarja, naj naroči kranjskim stanovom, da pošljejo tem Vlahom potrebne hrane, dokler si sami kaj ne pridelajo¹⁾

Ravno v istem listu je sporočil Herbard, da so se Turki zadnji čas umirili, le pri Kostajnici da se še zbirajo, da udarijo na Dalmacijo, kamor so se že zdavnaj namenili.²⁾ Turki na meji pa so nevarni za kristjane tudi radi tega, ker trgujejo z benečanskimi podložniki skoz Karlobag, in sicer ne samo s soljo in

¹⁾ R. Lopačić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 290. Spomenica od 7. malega travna 1655.

²⁾ Ibid. str. 291.

razno drugo robo nego tudi z orožjem. To robo prinašajo prebivavci otoka Paga v Karlobag, kamor potem prihajajo Turki po robo. Ta trgovina bi se dala sicer zabraniti, ko bi se mogla v Karlobag pošiljati hrana tamošnji posadki po suhem, kar je pa sila težavno radi slabih potov; morje bi pa Benečani precej zaprli, ko bi se ž njimi sprli. Sicer pa je Herbard X. prepustil razsodbo v tej stvari samemu cesarju, ki je najprej odobril vse generalove odredbe,¹⁾ kesneje pa iz Požuna prepovedal trgovino med Turki in Benečani v Karlobagu, poslavši zapoved bojnemu svetu v Gradec, ki naj o tem sporoči karlovškemu generalu. Vlahi naj se za zdaj naselijo v Plaškem; v prihodnje pa mora karlovški general sporočiti vselej prej bojnemu svetu, nego sprejme take doseljence, da se more o tem sklepati, kaj se ima ž njimi zgoditi, kajti hrvaško-ogrski stanovi so se vzdignili odločno proti temu, da se seli v Krajino toliko teh beguncev (turških Vlahov), ker oni ne bi radi, da pride Krajina v njihovo last.²⁾ Ker so dohajali še vedno novi Vlahi v Plaški, posebno l. 1666. in sicer z dovoljenjem Herbardovim, se je temu ustavil Krištof Frankopan, katerega last je bil stari grad. Herbard X. bi se bil moral z njim sporazumeti, toda tega ni hotel storiti, in tako Frankopan ni mogel obraniti svojih pravic do svojega posestva, kajti Vlahi so ostali tamkaj naseljeni navzlic njegovemu ugovoru.³⁾

Vlahi podpirani od cesarskih generalov so bili jako predrzni ter niso hoteli vršiti deželnih postav, posebno ne onih glede davkov. Tako se je na hrvaško-ogrskem zboru v Požunu l. 1647. sklenilo, da morajo tudi žumberški Vlahi plačati na mitnicah celo in polovico tridesetnice. Tega sklepa se oni niso držali, nego so mitničarjem grozili z orožjem, če jih niso pustili dalje. Cesar Ferdinand III. je zategadelj naložil bojnemu svetu, naj pozove velikega stotnika žumberškega Petra Zrinjskega (1647—1659), da prisili žumberške Vlahe na pokornost, kar se je tudi zgodilo navzlic nevolji karlovškega generala Herbarda X.⁴⁾

Tudi med gomirskimi Vlahi in knezom Jurjem Frankopanom, podgeneralom karlovškim, je bilo mnogo prepиров, dokler ni Frankopan popustil komisiji, ki je posredovala v tem prepiru. Med člani te komisije nahajamo tudi Herbarda X., ki je imel brez dvoma med vsemi največ vpliva. Juri Frankopan je prodal naseljencem gomirskim, vrbovskim in moravskim vsled pogodbe od 13. malega srpana 1657. kot vlastelin Bosiljeva in Severina za 10.000 goldinarjev vse zemlje, kjer so se Vlahi naselili; a ker

¹⁾ Ibid. str. 291—292.

²⁾ Ibid. str. 292—293. Spomenica od 7. velikega travna 1655.

³⁾ R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 146.

⁴⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 293—294. Spomenica od 25. vinotoka. V tej spomenici se zove Peter Zrinjski „crayss obrist derselben Sclavonischen oder Windischen gränizen.“

so to bila allodialna posestva, ki se po hrvaškoogrskem pravu niso smela za vselej razprodati, si je pridržal Juri Frankopan v dogovoru pravico odkupa vseh prodanih zemljišč za 15.000 goldinarjev za slučaj, da bi se Vlahi drugam odselili. Cesar Leopold I. je potrdil to pogodbo 8. sušca 1659. z dodatkom, da more cesarska vlada Vlahe odpraviti bliže turške meje, ako bi se z božjo pomočjo razširila kraljevina Hrvaška s pokončanjem sovražnika kršćanstva.¹⁾ Cesar Leopold I. je podelil kesneje gomirski vlaški občini še tudi neke druge povlastice, da so si mogli izvoliti štiri sodnike, dva staroverca in dva katoličana, izmed katerih naj bo eden poglavar občine.²⁾ Razen Žumberčanov so si stekli edini Gomirčani in kesneje Ogulinci nekaj kraljevskih povlastic, ki pa niso bile izdaleč tako obsežne, kakor one varaždinskih Vlahov iz leta 1630.³⁾

Sicer pa se je zavzel Herbard X. za Vlahe pri vsaki priložnosti ter jih zagovarjal odločno pri cesarju. Ko so sklenili glavarji posadne vojske v Otočcu, da hočejo vzdrževati sami vrlo zaslužnega župnika Vincenca Stipčiča in sicer tako, da dajejo vojaki dvajseti del svojih poljskih dohodkov, je Herbard X. ta sklep potrdil in župnika priporočil tudi cesarju Leopoldu I.⁴⁾ Le-ta je odobril vse povlastice župnikove, katere mu je podaril Herbard X., a vrhutega mu je oprostil tudi še vse davke, kar je obveljalo tudi za njegove naslednike. Dovolil mu je celo, da more s svojim imetkom razpolagati po svoji volji ter ga zapustiti, komur hoče. Za vzdrževanje župnika v Otočcu in za zidanje nove župne cerkve, ki je bila pogorela, je moral po nalogu cesarja Ferdinanda III. plačati vicedom kranjski vsak mesec pet mer žita.⁵⁾

Tudi je Herbard X. rad odlikoval vlaške vodje. Tako je predložil Nikolaja Dokmanovića, vojvodo gomirskega, za njegove vojaške zasluge cesarju Leopoldu I., da ga imenuje za stotnika ogulinskega. Ker se je imenovani junak priporočil tudi banu Nikolaju Zrinjskemu, mu je cesar uslišal prošnjo ter ga imenoval celo s pravico nasledstva za otroke in brate.⁶⁾ Ravno tako je

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 294—295. „Wan heut oder morgen durch göttliche verleyhung das königreich Croaten gegen der erbfeind erweitert, vnd vorbesagter districtus nicht mehr von eine gränizen gehalten, die Wallachen auch auf solchen fall weiterhinda und in die gränizen allegnedigsten wohlgefallen und bewelch ihrer kay. May. als h. vnd landsfürsten gelegt vnd recommandirt werden möchten, solche gelegenheiten auch von der Frangepanischen familia widerumb abgelest weden wolten...“

²⁾ R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 145—146. Listina izdana 19. vinotoka 1660.

³⁾ Ibid.

⁴⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 299—300. Poročilo cesarju od 27. malega travna 1658.

⁵⁾ Ibid. str. 307—308. Spomenica od 7. listopada 1659.

⁶⁾ Ibid. str. 314. V spomenici od 2. grudna 1665. se imenuje Nikolaj Dokmanović „Valachus, Croata et voivoda Gomeriensis.“

nagradil Herbard X. podstotnika ogulinskega Štefana Vojnovića z nekoliko zemlje pod gradom Ogulinom.¹⁾

Ko so se bili pobunili Vlahi v varaždinski Krajini pod vodstvom velikega kneza (starešine) Osmokruča ter zahtevali večih svoboščin (l. 1667.), je zatrl ta upor z vso strogostjo podgeneral Ivan Josip Heberstein, veliki stotnik v Križevcih (1663—1669), kesneje general karlovški (1669—1689). Osmokruč in njegovi privrženci so dobili zaslužen kazni. Vse so jih usmrtili. Cesar je izdal kmalu potem na varaždinske Vlahe precej izpremenjena pravila njihovih dosedanjih povlastic, Vlahe v hrvaški Krajini pa je za njihovo mirno ponašanje, dokler je besnel upor v varaždinski Krajini, nagradil s posebno diplomom, ki je bila skoraj čisto podobna oni cesarja Ferdinanda II. iz l. 1630.²⁾ Brez dvoma se je pri tej priliki zavzel Herbard X.

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 336. Spomenica je izdana v Samoboru 7. velikega srpana l. 1668. in je pisana v hrvaškem jeziku; tedaj je tudi Herbard X. pisal hrvaški. V izvirniku se glasi: Ordinancz. Zapovidamo od chazti nasse generalzke knezu Stephanu Vojnovichu, vice kapitanu Ogulinzkomu, da pollagh nieghouogha y uszih officirou dokonchania, katero mj hualimo, da ie niega m. ovako lipo krajynu ujedinnall, katerogha ujedinnania lizti ieszu pred nasz danj, kotere mj tuerdimo j naponuidamo, da uzakomu komu kai priztoy, ima sze prostaussii podillitj j nim zapovidattj, da pri onom dokonchianiu ima uzakj pokoran bittj, kako neche u nassu ueliku nemiloschu upazti, rehene poene plachatj j ztrasno kastigan bittj; j k tomu dopuschamo knezu Steffanu Vojnovichu, da ima zlobodno za sze uzetti iedan fallatt zemlie kod Flerina pottoka, j kod malloga j velikoga lapt, navlaztito od onih zemaly, koye oni dersse, ki szu ondi neztalnj, kako sze y on na szuoi ztoll more nimj obdersatj. Vtom ino da nj. Datum Zamohor, 7. avgustj 1668. Herbardus comes ab Auerspergk.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 333—335. Vlahi so si tolmačili dane jim povlastice tako, da so oni v vsakem pogledu svobodni in neodvisni, pa da morejo delati, kar jih je volja. Pred vsem so odrekli poslušnost stotnikom v Koprivnici, Križevcih in Ivaniću. Prvi odpor je bil tedaj namenjen ravno onim, ki so jim priskrbeli povlastice. Po običaju je sodil v pravdah prve stopnje veliki knez stotnije; od tod se je bilo mogoče pritožiti na krajinsko sodnijo (Grenzrecht), potem pa na polkovniško sodnijo. Tega niso hoteli Vlahi dalje priznavati, nego so zahtevali in trdili, da velja le to, kar veliki knez odredi. V javni skupščini so se izjavili svečano, da ne priznavajo stotnijske sodnijske oblasti; potem so zahtevali za sebe vasi Ljubljano in Jugovec, last zagrebskega škofa, in pa da se odstranijo katoličani iz Trojstva, kjer je stala starinska katoliška cerkev, katero je izročil general Herberstein zopet katoličanom. Veliki knezi so hoteli iznova naseljevati Uskoke iz Slavonije in Bosne, kar jim je pa prepovedal Herberstein na podlagi pooblastice, po kateri je to jasno zabranjeno. Ustanovo pooblastice, po kateri si je mogla vsaka vlaška vas med Savo in Dravo izvoliti svojega kneza, je razlagal škof Stanisavljević tako, da je s tem ves prostor med Savo in Dravo predan staroverskim naseljencem, pa so se zato protivili novi naselitvi katoličanov okoli Čazme; oni so se celo radi tega potožili cesarju Leopoldu I. in bojnemu svetu v Gradcu. Za narodno vojsko so zahtevali Vlahi posebne častnike, kakršni so bili oni v karlovški Krajini; toda Herberstein jim tega ni dovolil, češ da bi vsled nove razdelitve vojvodstev nastala zmešnjava, a da se razen tega ne morejo dobiti zastavniki niti za konjike, a kako bi to bilo mogoče pri pešcih. Veliki knez Osmokruč je tožil Herbersteina radi osvojitve ostroga Belovara, kamor so hodila

za svoje Vlahe pri svojem bratu Vajkardu, tedanjem prvem ministru cesarjevem, pri katerem je posredoval Heberstein, ko je prišel poročat o zatrti buni na Dunaj. Herbard X. je kmalu potem (l. 1668.) dovolil Ogulincem, da so iznovič posedli Vitunj (grad blizu Ogulina), ki ga je bil izročil (l. 1622.) Vlahom Gašpar Frankopan, dokler je bil ogulinski stotnik. Ogulinci se tej zahtevi niso uprli, ker so imeli takrat še dovolj svojega polja; toda v tem času se je njih število tako pomnožilo, da bi se bili morali izseliti, ako ne bi bili dobili nazaj svojega zemljišča. Herbard X. jim je iznovič pismeno potrdil vse pravice do tega zemljišča. A ker so ga prosili, da jim te pravice potrdi tudi

na stražo zaporedoma štiri vojvodstva iz okolice. General Herberstein je bil namreč ovadil Vlahe, da kradejo krščanske otroke in jih iz Belovara prodajajo na Turško. Za to je postavil v Belovaru katoliškega častnika, da zabrani to grdo trgovino. Ta častnik je užival zato malo generalske zemlje okoli grada, a radi tega so režali Vlahi na generala, dasi so imeli sami zemlje v izobilju. Na tožbe Vlahov proti Herbersteinu, da on zagovarja samo onega, ki mu kaj daruje, in da službe deli po podarkih, je Herberstein sicer priznal, da je dobival neznatne stvari od novih službenikov, ali da on ni na to nobenega sili. Slobodnemu naseljevanju brez dovoljenja krajskih stotnikov so se protivili krajski zapovedniki že radi tega, ker bi oni na ta način izgubili mnogo svojih dohodkov, ker je bil običaj, da je dala vsaka nova hiša enega vola. Herberstein je branil ta običaj, češ da so častniki vredni tega daru, ker opravljajo mnoge službe. Sploh je bilo sila takšnih tožeb in ogovorov proti Vlahom, katerim so se pridružili tudi še razni hudobneži iz provincijala, posebno pobegli kmetje. (R. Lopašić, *Spomenici hrvatske krajine II.* str. 314—322.)

V spisih se omenja poleg Osmokruča kot glavni upornik tudi Nikolaj Vuković, izvoljeni veliki knez ivanički, katerega višja oblast ni hotela potrditi. Vuković si je prisvajal velike zasluge, katerih mu pa Herberstein ni hotel priznati, nego ga je proglasil za glavnega lupeža in tata. Tudi koprivniškega velikega kneza Elija Romaniča ni potrdila oblast, in uradna poročila pravijo o njem, da je velik prostak in da se je postavil sam za kneza.

Osmokruč in njegovi privrženci so začeli narod tako tlačiti, da se je tudi on sam vznemiril ter si izvolil nekega Vukosana za protikneza, kateremu je bilo naklonjeno tudi vojaško zapovedništvo. Na ta način se je narod razdelil na dva protivna tabora. Osmokruč ni priznal Vukosana, in ker ni hotela nobena stran popustiti, je potrdil general Vukosana ter dal obenem zapreti Osmokruča in glavne njegove privržence. To je vzbudilo v narodu veliko nezadovoljstvo. 24. malega travna 1667. l. nastane očiten upor proti stotnikom, a posebno še proti generalu Herbersteinu, kot upravitelju varaždinske generalije. Privrženci Osmokručevi se zbero oboroženi v veliki množini ter napadejo Križevce. Zahtevali so, da se vsi zaprti izpuste, sicer bodo vso okolico požgali in porobili. Upornike sta šuntala največ dva mniha, brat in bratranec Osmokručev. Ona sta spravila Vlahe pod orožje, ujela Vukosana in nekoliko njegovih prijateljev ter jim odrobila glave. Po Krajini sta razširila glas, da bosta vsakega ubila, kdor se bo njima upiral. Osmokručevih privržencev se je zbralo samo iz križevske stotnije več nego 1500, a pozvani sta bili tudi koprivniška in ivaniška stotnija, da udarijo vse skupaj na Križevce, kjer je prebival Herberstein.

Toda tudi Herberstein ni miroval, a ker je bil spreten, smel in izmišljiv, je zbral hitro do 3500 katoliških Hrvatov in nekoliko vernih Vlahov. Tej vojski se pridruži še 500 mož škofove vojske iz Ivaniča in Dubrave. S temi četami udari Herberstein na upornike ter jih do kraja pobije na roviškem polju. V osmih dneh je očistil upornikov ves kraj; vse je bilo preplašeno in mirno. General je ujel vse vodje, in po obsodbi polkovniške sodnije so jih

bojni svet, se je zavzel zanje ter izposloval to potrdilo.¹⁾ Isto leto (1668) je potrdil cesar Leopold I. ogulinski občini vse povlastice glede sodstva, pobiranja tržnega regala in plačevanja desetine, kakor jih je bil dal Herbard X. že leto poprej svojim vernim Ogulincem.²⁾

usmrtili na tistem mestu, kjer so bili oni poprej ob glavo djali Vukosana. Med temi je bil Osmokruč in oba od njega postavljena velika kneza, ivaniški in koprivniški, Vuković in Romanić.

Upor se je tako končal. Toda zdaj se je začela huda borba proti mnimom, posebno proti vladiki (škofu) Gabrijelu Miakiću, katerega je nakanil Herberstein na vsak način odstraniti, da bi mogel potem laže širiti unijo med pravoslavni Vlahi. Miakić se je zato oklenil Petra Zrinjskega ter mu pomagal v njegovi zaroti. Leta 1668. je potoval Herberstein v Gradec in na Dunaj, da sporoči o krajinskih stvareh najplivnejšim osebam na cesarskem dvoru, posebno ministroma Lobkovicu in Ivanu Vajkardu Turjaškemu. Že tukaj je predložil Herberstein, da se izpremene povlastice ter za vselej ustavi volitev knezov. 20. grudnia 1668. l. so izdali izpremenjene povlastice, v katerih se pa posebej omenja, da se izpremembe ne tičejo Vlahov, ki so naseljeni na zemljiščih vlastelinov, duhovnih oblasti in usedlih Slavoncev. Volitve starejšin ter sodnije so bile dovoljene po novem pravilniku le po mestih pod nadzorom častnika; slednjič se je tukaj prepovedalo vsako nadaljnje naseljevanje iz Turške brez dovoljenja dotične oblasti. Obenem so pojačili posadke redne vojske po trdnjavah, a Vlahom odkazali stalna prebivališča ter se jim zagrozili, da izgube vse povlastice, če jih le še enkrat prestopijo. Ravno ko se je Herberstein najbolj trudil, da odstrani iz varaždinske Krajine Miakića, pa da oživi zopet unijo, umre Herbard X. v Karlovcu; a mesec dni kasneje je bil največ s posredovanjem Vajkarda Turjaškega imenovan za karlovškega generala sam Herberstein. (8. rženega cveta l. 1669. poroča iz Medlinga pri Dunaju benečanski poslanec Marin Zorzi svoji vladi, da je postal grof J. Herberstein s posredovanjem kneza Turjaškega karlovški general. *Acta conjurationem bani Petri a Zrinio etc. spectantia collegit dr. Fr. Rački. Zagrabiae 1873. str. 36—37.*)

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 332—333. V tej spomenici od 3. prosinca 1668. imenuje Herbard X. Ogulince „disse tapfere manschaft Crabatisccher nation, welche vor vudenkhlichen jahren herr den posten Ogulin defendirt vnd erhalten haben...“

²⁾ Ibid. str. 333—335. Spomenica je izdana v Gradcu 24. kimovca 1668. l. Cesar Leopold I. potrjuje Ogulincem pravice do vsega dosedanjega posestva za njihovo verno službo proti najhujemu sovražniku krščanstva ter navaja točno vse meje temu posestvu. Razen tega pa potrjuje tudi vse svoboščine in povlastice, katere so do zdaj uživali. Najpreje, da se spoštujejo in kot takšni cenijo štiri vojvode, od davnine plemeniti vojaki, namreč: oba brata Vuk in Ivan Pukšarić ter Nikolaj Turković in Ivan Mesić; vrhutega so oni kakor tudi vsi Ogulinci osvobojeni desetine (razun cerkvi in župniku) ter vseh drugih nenavadnih davkov od svojih zemljišč, katera so oni ali pa njihovi predniki izpremenili iz pušave v plodna tla. Stotnik in graničarji uživajo šume in ribji lov, kakor je to bilo od starine; ravno tako je zagotovljeno vsakemu svoje zemljišče, katero ravno uživa. Če nastane pa kakšna tožba; naj se opravi najprej pri sodniku in prisežnikih, a kazni, če ne iznaša več kakor ogrski tolar, naj pripada njim; če iznaša pa več, potem naj se izroči tožba stotniku, in on naj jo razpravi potem s sodnikom in prisledniki; stotnik se mora držati po potrebi krajinskega prava, po katerem naj se sodi, če ni stvar kakšne večje važnosti, da bi se moralo obrniti na polkovniško sodnijo. Odmerjena kazni pripade v takih slučajih, če ne iznaša več ko ogrski tolar, sodniku, če je večja, pa stotniku, in sicer s to opombo, da dá vsaj tretjino siromašni cerkvi.

Kakor se je Herbard X. zavzel za svoje krajinščane in Uskoke, tako so branili svoje podložnike in privrženec tudi vlastelini Zrinjski in Frankopani. Tako je dovolil Peter Zrinjski Senjanom, dokler je bil še veliki stotnik v Senju (1658—1663), da more njih občina pobirati prikladek od trgovine s Turško.¹⁾ Ravno tako je podelil senjskim venturinom (neka vrsta narodne vojske posebno v Senju, Karlovcu, Ogulinu in Otočcu) na uživanje del senožeti na planini Brezici.²⁾ Tako sta tudi oba kneza Frankopana, Juri in Fran Kristof, postavila Vuku Mandiću, vojvodi iz Tounja, štiri kmetije svojega imenja Bosiljeva za zasluge, ker je bil pripeljal iz Turškega več usorskih Vlahov. Posebno zaslužen pa je bil njegov oče, ki je bil vojvoda v Kamenskem ter služil pod podgeneralom karlovškim knezom Jurjem Frankopanom. Takrat je pripeljal iz Turškega več nego 90 vlaških hiš, katere so naselili okoli Otočca.³⁾ V pismu se hvali, da je sam posekal 24 Turkov, a med njimi celo več harambaš.

Glede naselitve teh usorskih Vlahov je bilo dosti razpravljanja med Herbardom X., Petrom Zrinjskim in vojaškimi oblastni v Gradcu in na Dunaju. Tako se je izjavil Herbard X. v obširni spomenici, da se naselijo omenjeni Vlahi na Plaškem polju, kjer naj se postavi tudi zidan ostrog, kakor je sklenila komisija, ki je pregledala ta kraj. Herbard X. je obljubil narediti preseko z denarno pripomočjo kranjskih stanov, a cesar naj bi opomnil tudi Korošec, da bi prišli v pomoč omenjenemu podjetju. Čudno je, da je bil Herbard X. s početka proti naselitvi teh Vlahov, češ da jih je že tako preveč v hrvaški Krajini, in da nastajajo

Kar se tiče mlinov, naj ostanejo samo oni, kar jih je stalo do leta 1668.; vsi drugi se morajo odstraniti, a ko bi se hotel kateri novi postaviti, mora to dovoliti le stotnik, da ne bode radi tega toliko prepirov.

Tudi se dovoljuje celi ogulinski občini, da more s svojimi posestvi po svoji volji razpolagati, toda le med seboj, ne pa prodajati jih tujeem. Če kdo svoje zemljišče izgubi radi kakšnega prestopka, ali če se preseli brez dovoljenja v drugo zemljo, potem naj stotnik po svoji volji ali z znanjem generalovim odloči glede te zemlje ter jo podeli onim, ki je imajo malo.

Ogulinci imajo pravico izvoliti si z znanjem stotnikovim vsako leto svojega sodnika in 4—6 prisednikov. Če general karlovški ne potrdi sodnika, si morajo potem drugega izvoliti, vendar pa more tudi sam general katerega postaviti po svoji volji za eno ali več let.

Vojvode imajo pravico, da pregledajo vso robo, kar se je prinese v trdnjavo na trg, da jo z znanjem stotnikovim ocenijo po pravici ter pobere tržnino, od katere dobi stotnik polovico, ostalo pa vojvode, katerim je strogo paziti, da se ne dela nikomur krivica.

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 312. Pismo v hrvaškem jeziku je pisal Peter Zrinjski lastnoročno v Senju 8. rženega cveta 1661.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 313. Pismo v hrvaškem jeziku od 20. rženega cveta 1661.

³⁾ Ibid. str. 300. Spomenica od 27. malega srpana 1658.

radi zemljišč večni prepiri. Toda ko so se izjavili komisarji, da je tudi še za te Vlahe dosti prostora, je seveda popustil.¹⁾

Toda Herbardovi osnovi glede naselitve Vlahov Usorčanov se je uprl grof Peter Zrinjski, grof Juri Frankopan pa jo je odobril. Zrinjski je zahteval, da se naselijo omenjeni Vlasi pri Otočcu in Viličih, a pisar Sučić je bil za prostor med Senjem, Brinjem in Otočcem. Bojni svet je na to predložil, da se pošlje v te kraje nova komisija, da določi Vlahom nova selišča. V komisijo so bili izvoljeni Albreht grof Herberstein, Ivan Jakob Prank, nemški stotnik v Karlovcu, pisar Peter Sučić in Krištof Delišimunović, stotnik v Križanić-Turnu in Vraziću.²⁾

Cesar Leopold I. je bil sicer ene misli z osnovami bojnega sveta in generala Herbarda X., vendar ju je opozoril, da je potrebno po mogočnosti uvažiti predlog Petra Zrinjskega, nadstotnika v Senju. To je cesar želel, ker je Zrinjski v svoji spomenici³⁾ zahteval, da se to vprašanje reši čim prej, ker bi se sicer mogli Vlasi razbežati ter povrniti nazaj na Turško, kar bi bilo nevarno, ker so jim zdaj ti kraji dobro poznati. Zrinjski je obenem predlagal, da se postavi v ostrog, če se sezida, 54 mož, ki bi mogli braniti ves kraj. Vzdrževati pa bi se mogli ti Vlasi s preostanki od plač nepopolnjenih službenih mest v primorski Krajini in deloma tudi na Kranjskem, česar pa cesar ni odobril glede Ledenic, češ da je neobhodno potrebno, da ostane tamkaj vse, kakor je bilo urejeno poprej.⁴⁾

Bojni svet se je zares sporazumel s Petrom Zrinjskim, ki se je ravno takrat vračal z Dunaja skoz Gradec v Senj, ter sprejel njegovo osnovo glede naselitve Vlahov, Herbardovo pa je zavrgel, sporočivši mu obenem, da to delo dovrši z Zrinjskim. Vsi ti Vlasi so morali ostati vkupaj; vsakemu se je odmeril del zemlje, toda tako, da prebivavci Otočani in že poprej v teh krajih naseljeni Vlasi niso izgubili nič od svojega posestva.⁵⁾ Peter Zrinjski je po dokončanem poslu sporočil bojnemu svetu in cesarju, da so se Vlasi umirili na svojih novih posestvih, katere jim je on določil.⁶⁾

Ko je postal Herbard X. karlovški general (1652), je prevzel zapovedništvo tudi nad ogulinskimi Vlasi, kjer je postavil za podstotnike Jakoba Maharčiča, Ivana Gušiča in Jurja Haumana. Leta 1658. pa je dobil stotnijo v Ogulinu in Senju Peter Zrinjski. Ko so se pa porodili prepiri radi mej med gomirskimi Vlasi in prebivavci v Moravicah, ki so bili podložniki

¹⁾ Ibid. str. 300—302. Spomenica od 8. velikega srpana 1658.

²⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II. str. 302—303. Spomenica izdana v Gradcu 19. velikega srpana 1658.

³⁾ Ibid. str. 304—306. Spomenica iz Gradaa 1. 1659.

⁴⁾ Ibid. str. 307. Spomenica izdana na Dunaju 27. malega srpana 1659.

⁵⁾ Ibid. str. 306—307. Spomenica iz Gradaa 1. 1659.

⁶⁾ Ibid. str. 311. Spomenica iz Senja meseca malega travna 1. 1660.

Petra Zrinjskega, ter je bilo radi tega mnogo komisij, sta se sporazumela oba poglavarja in zamenila stotnije (l. 1663.). Peter Zrinjski je odstopil Herbardu X. senjsko stotnijo, a si je pridržal ogulinsko ter toliko več plače, kolikor so bili dohodki senjske stotnije večji. Pri tej priložnosti so se ogulinski stotniji pridružili gomirski, vrbovski in moraviški Vlahi, kakor tudi oni v Otoku, ki so prišli tjakaj za stotnika Gašparja Frankopana (1622—1644), sicer nazvani novi Vlahi, ter oni v Modrušah, zdaj v Plaškem radi službe naseljeni.

Kot poglavar v Ogulinu je imel Peter Zrinjski tudi zapovedništvo v plaškem ostrogu; semkaj je poslal iz Ozlja dva topa in dva možnarja ter izročil stražo drugemu vojvodstvu modruškemu. Kesneje je obe vojvodstvi premestil v Plaški, ter se je vsled tega to mesto sčasoma jako povečalo.¹⁾

Dokler so trajale te homatije na Krajini, ter se je širila mržnja med cesarskim generalom Herbardom X. ter rodovinama Zrinjskih in Frankopanov, so se pripravljali Turki za nov napad na Avstrijo. Sicer so kristjani zmagali Turke prav sijajno pri Sv. Gothardu na ogrskoštajerski meji, toda cesar je vkljub temu sklenil ž njimi za Ogrsko in Hrvaško tako sramoten mir v Vašvaru (l. 1664.), da so se proti temu krepko izjavili ogrski in hrvaški velikaši. Posebno žal je bilo Petru Zrinjskemu, da je sklenil cesar tako brzo toli nepovoljen mir, kajti bil je zbral do 16.000 mož najboljše hrvaške vojske ter je hotel z njo udariti črez Savo v Bosno. Z Bošnjaki se je bil dogovoril že poprej, da jim pride pomagat, da se osvobode tja doli do Belega grada. Vse je bilo že za napad pripravljeno; kar sklene cesar iznenada mir, in vsa lepa osnova se je razbila. „Bog nam je bil dal sovražnika v roke“, pravi Fran Frankopan, „ali kar na mah, da ni nihče niti slutil, je sklenil cesar najhsramotnejši mir na propast in strah vsega krščanstva.“ Kako razdražen je pač bil Peter Zrinjski, da ni smel udariti na Turke! Vrh u vsega tega je dne 18. listopada istega leta brata Nikolaja raztrgal merjasce (?) blizu Čakovca, kjer je bil na lovu z odlično hrvaško gospodo. To je bila grozna nesreča za Hrvaško; kajti Nikolaj ni bil samo velik junak, nego tudi umen državnik, ki je znal braniti pravice svoje domovine na vsakem mestu, a še posebno na cesarskem dvoru na Dunaju. Zategadelj se tedanja dvorska stranka ni mnogo zmenila za smrt tega junaka; mnogim svetovavcem je bila brzokone celo všeč. Tudi Petra so zdaj manj spoštovali; najboljši dokaz za to je to, da so ga sicer imenovali za bana že leta 1665., a vmestili so ga šele leta 1668., četudi je hrvaški zbor prosil vsako leto, naj ga vmestijo. Zapovedništva na Krapini pa mu niso hoteli vzeti zato, ker so se bali Turkov, katerim je bil le Peter kos.

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II, str. 400—401.

Navzlic vašvarskemu miru se je zbralo spomladi l. 1665. do 18.000 Turkov na hrvaški meji, ki so nakanili udariti na utrjeni ostrog v Plaškem, ki ga je bil sezidal Zrinjski z denarno pomočjo kranjskih stanov.¹⁾ Peter Zrinjski je bil na Dunaju, kamor se je bil podal po smrti svojega brata Nikolaja, da se potoži radi nepovoljnega mira vašvarskega. Že takrat je mislil na zvezo s Francosko proti cesarju Leopoldu I., a če ne bi moglo priti do take zveze, je gotovo bolje, da se Ogrska in Hrvaška sami sporazumeta s Turki, nego da se cesar zanje pogaja. Ko je prispelo pa poročilo o turških nakanah proti Hrvaški, je pohitel Peter Zrinjski kot novi ban domov ter zbral hitro vojsko okoli sebe in sicer ne samo krajinsko nego tudi iz ostale Hrvaške.²⁾ Turkom sporoči po svojih glasniki, da je pripravljen za boj in da se hoče z njimi biti. Toda Turki ga ne počakajo, marveč se hitro umaknejo v Bosno ter razglasijo na daleč okrog, da hočejo udariti na Dalmacijo.

Strah je popadel vse na dunajskem dvoru, ko so prispela tjakaj sporočila o tem velikem uspehu Petra Zrinjskega. „Da ni bilo Zrinjskega“, pravi benečanski poslanec „bi bili Turki, ki mislijo vedno le na prevaro, pridrli v cesarske dežele, prekršili mir, pa bi se bila izcimila nova vojska.“ Zrinjskemu niso zaupali na Leopoldovem dvoru. Zato so se prepali radi te urnosti, kajti on bi mogel začeti ravno tako hitro novo vojsko, kakor je zdaj sklenil mir. Cesar Leopold I. je bil v veliki nepriliki, ko je Zrinjski ravno zdaj zahteval nekatera vojvodstva na Krajini z mnogo večjo močjo, nego jo je imel do zdaj. Ministri Leopoldovi so mu seveda odgovarjali, da se to ne ujema z bansko oblastjo. Vendar pa so morali popustiti tudi na cesarskem dvoru ter slednjič uslišati prošnje hrvaških stanov, da se vmešča ban v svoje dostojanstvo. To se je zgodilo l. 1668. Cesar jim je takrat odpisal, da jim daje bana, „ki se je proslavil z mnogimi deli, a na bojiščih si stekel neumrljivo slavo.“³⁾

Ravno v tem času so začeli na cesarskem dvoru razpravljati prav resnobno vprašanje, kako bi se dalo v prihodnosti živeti v miru s Turki. V zapadni Evropi so se namreč snovale nevarne spletke radi nasledstva na Španskem. Avstrijski ministri so hoteli imeti na to stran proste roke, in zategadelj so se protivili vsakemu spopadu s Turki. Tako so se križale osnove

¹⁾ Ibid. str. 400.

²⁾ Ibid. str. 313. Spomenica iz Karloveca od 4. sušca 1665. Baron Sauer (Zavr), podgeneral, zapoveduje občini v Draganičih v ime bana Petra Zrinjskega, da pošlje svojo četo v pomoč na ogulinsko Krajino proti Turkom. Spomenica je pisana v hrvaškem jeziku. Zanimiv je dodatek: „Karlonacz na chas ob 10 uri pred pol nochiom na 4. marca 1665. (Z. P.). Fridericus Sauer, liber baro pro tempore vice generalis“. Zunaj: „Ordinanz postanovi obchini Draganičkoj u ruke. Cito, citissime“.

³⁾ T. Smičklas, *Poviest Hrvatska* II. str. 169.

avstrijskih ministrov in bana Petra Zrinjskega, ker je ta gorko želel, naj bi se nadaljevala vojna s Turki. „Z velikimi in plemenitimi idejami je prispel ban na dvor“, je sporočal večkrat beneški poslanec z Dunaja svoji vladi, „bana navdaja goreča želja, da bi zvršil imenitna dela ter proslavil krščanstvo, in ne more mirovati, ko vidi toliko lepe zemlje neobdelane zaradi večne nevarnosti pred Turki. Rad bi s pomočjo beneške vlade odklonil to nesrečo od Hrvaške, in zato je rad dokazoval na zemljevidu beneškemu poslancu, kako lahek bode Turkom prelaz na Laško, če osvoje neka hrvaška mesta.“¹⁾

Peter Zrinjski bi bil najraje cesarja samega pridobil za svoje namene ter pregovoril dvor za vojno s Turki. A nikoli ni prišel na cesarski dvor, da ne bi posetil tudi beneškega poslanca ter ga nagovarjal za zvezo beneške republike s Hrvaško. To prijateljstvo med poslancem beneškim in banom hrvaškim sta utrjevala zlasti dva članka, o katerih se je sploh govorilo, da se nahajata v mirovni pogodbi vašvarski; po enem izmed fistih dveh člankov ne bi smela Turška pomagati Ogrski proti cesarju, a po drugem naj bi bil Turkom dovoljen prelaz skozi Hrvaško na Laško. Splošna nevarnost bi po teh določitvah zapretila Hrvaški in Benetkam.²⁾

Na cesarskem dvoru so dobro vedeli za osnove Petra Zrinjskega ter so ga smatrali zategadelj za svojega protivnika. Vrhutega ga je obrekoval Herbard X. pri cesarjevih svetovaveh, češ da ne bode miru na Krajini, če se mu dovoli tukaj v vojaških zadevah veči delokrog, t. j. tak kakor ga on zahteva. To bi bil gotovo povod novi turški vojni, kateri ne bi bilo kmalu konca. Herbard X. se je potožil že leta 1665. knezu Lobkovicu na Petra Zrinjskega radi njegovih prevelikih zahtev glede zapovedništva na Krajini.³⁾ A gotovo je poročal tudi še kasneje o delovanju Petra Zrinjskega cesarskim svetovavecem, ker se je ta l. 1667. radi tega in radi sužnja Čengića potožil samemu knezu Lobkovicu,⁴⁾ ki je imel takrat kot predsednik bojnega sveta opraviti z ogrskimi, hrvaškimi in turškimi zadevami. Z njim se je strinjal v vseh teh vprašanjih tudi prvi cesarjev minister Vajkard Turjaški posebno od onega časa, odkar so se začeli dogovori s Francosko gledé tajne pogodbe o razdelitvi španske države. Je-li je Herbard X. pošiljal tudi svojemu bratu posebna

¹⁾ Ibid. str. 170.

²⁾ Ibid.

³⁾ R. Lopašić, Poviest grada Karlova str. 195. V pismu od 28. rženega eveta 1665. piše Herbard X. Turjaški o Petru Zrinjskem: „Begehren an den Granitzen auch neben den Banalstel zu kommandiren in meiner Abwesenheit, welches ein vereinbliches Begehren wehre, und gleich so viel, als wen man ein neues Feuer zum Krieg wider anzuzünden begehrt“.

⁴⁾ Ibid. Pismo Petra Zrinjskega od 30. velikega travna 1667. v rudniškem arhivu na Češkem. Po prepisu prof. T. Smečklasa.

poročila o Petru Zrinjskem, nam ni znano, verjetno pa je, saj mu je bil brat pravi zaščitnik na dvoru, ter je on tudi le po bratovem priporočilu bil postal karlovški general. Tudi se nam ni ohranilo nobeno poročilo Herbarda X. o pripravah Petra Zrinjskega za zaroto proti Leopoldovi vladi, dasiravno je Zrinjski iskal zaveznikov tudi med kranjskim, štajerskim in koroškim plemstvom. Znano je, da je pridobil za svoje osnove samo štajerskega grofa Erazma Tattenbacha in goriškega deželnega glavarja grofa Karola Turna. Herbard X. ni doživel padca Petra Zrinjskega, svojega največjega protivnika, pač pa sta ga doživela oba njegova brata, Vajkard in Vuk Engelbert. Vajkard je poslednjikrat sodeloval z Lobkovicem v cesarskem svetu gledé ogrskih in hrvaških zarotnikov 27. listopada 1669. Nekaj dni kasneje (16. grudnia) je moral zapustiti cesarski dvor, odkoder ga je iztisnil knez Lobkovic. Vuk Engelbert, deželni glavar kranjski, pa je bil med sodniki, ki so 21. malega travna 1671 obsodili na smrt Zrinjskega, Frankopana in Nadaždya.¹⁾

Poslednja leta sta namestovala Herbarda X. Turjaškega v krajinski službi velika stotnika baron Ivan Jakob Prank († 9. svečana l. 1666.) in baron Friderik Zavrl (Sauer), naposled tudi nesrečni Franc Krištof Frankopan. Pri vsaki večji nevarnosti, ki je zapretila od Turkov, je prihitel seveda na pomoč vselej tudi Peter Zrinjski.²⁾

Ko je prišel cesar Leopold I. leta 1660. v Ljubljano, je prispel tjakaj tudi Herbard X. Njegov brat Vuk Engelbert, takrat deželni glavar kranjski, je šel cesarju naproti do Tržiča; Herbard X. pa je pričakoval s kranjskim plemstvom deželnega kneza pred Ljubljano samo, in tu ga je lepo nagovoril v šatoru med najodličnejšo gospodo. Cesar se je zahvalil s prijaznim nasmehom, in nato so mu poljubili roko vsi prisotniki. Z ljubljanskega grada je naznanil potem strel, da je cesar stopil v mesto.

Pri tem slovesnem vходу so se posebno odlikovali Herbardovi vitezi, katere je bil pripeljal s seboj iz Karlovea. Bilo jih je 150, a vodil jih je Krištof Delišimunović. Vse jih je obćudovalo radi krasne nošnje. Konji so bili pokriti s podsedlicami, ki so bile vezene z zlatom in srebrom, vitezi pa so bili v narodni nošnji, imeli so kućme nakićene s perjanicami in črez ramena tigrove kuće. V desni roki so držali dolge, s svilenimi viticami ovite sulice. Tako je bila pri velikih svećanostih po navadi opravljena telesna straća, ki je spremljevala glavnega zapovednika krajinske vojske. Valvasor omenja,³⁾ da so pred to četo po hrvaćki navadi igrali na turćki naćin štirje muzikantje, namreć

¹⁾ August DIMITZ, *Geschichte Krains*. IV. Theil str. 25.

²⁾ R. Lopaćić, *Poviest grada Karlovea* str. 195.

³⁾ Valvasor X. 373—374.

dva piskača in dva bobnarja; to je bilo seveda za tujce nekaj nenavadnega.

Četudi se Herbard X. ni mnogo mudil v Karloven, se je vendar precej brigal, da se čim bolj učvrsti, kar je bilo tudi neobhodno potrebno, kajti Turki so bili ob tem času razširili svojo vlast skoraj tik do trdnjave. Ves prostor prek Kolpe je zdihoval pod njihovim jarmom. Vojaška uprava je zato učvrstila Kamensko in Križanić-Turanj, ker je smatrala oba grada s Tounjem za važni predstraži karlovške trdnjave. Na početku vladanja Leopoldovega je besnela huda vojna s Turki na Ogrskem in Hrvaškem. Bali so se takrat celo za Karlovec, ker se je bil o njem izjavil cesarski merjavec Stier, da se ne more resnobno braniti, nego da ga morejo Turki iz Bihaća lahko osvojiti, ako ga napadejo z večjo silo. Po njegovem poročilu sta ga neki najbolj branili Glina in Kolpa, a prav malo rovi in nasipi, ki niso bili niti dogotovljeni. Po zapovedi Herbardovi, ki je bil po trditvi kneza Jurja Frankopana prav izveden v utrjevanju, se je imela pregledati točno in natančno vsa trdnjava ter po mogočnosti izvesti vsi popravki in nova dela. Sklenilo se je, da se napravi nov nasip na Kolpi, in izdelala se je tudi osnova za trdnjavo v Orlici, ki se je začela pa zidati šele l. 1730., a se ni nikdar dogotovila. Merjavec Stier je predložil, da se postavi sred trdnjave velik stolp, kamor bi se mogla vojska umikati. Stroški so bili proračunjeni na 15.000 goldinarjev. Ta stolp se je sezidal l. 1680. in dandanes služi za zvonik frančiškanske cerkve. Na predlog Stierov so se takrat dogotovili tudi okopi in zgrade v karlovški trdnjavi, postavile so se palisade v okopu ter izkopale globlje jame. Ves strošek je iznašal 41.000 goldinarjev na račun Kranjske in Koroške. In vendar se je sam Herbard izjavil, da obe deželi nista v stanu v to svrho dajati na leto več nego 3000 goldinarjev. Razen tega pa je popravljal knez Juri Frankopan po nalogu Herbardovem tudi trdnjavi Tounj in Slunj, za kar je imel dosti denarja, ni ga pa imel za Otočec ter je prosil zato bojni svet v to svrho denarne podpore. Skoz Karlovec je takrat prehajalo mnogo vojske. Za pešce je bilo v sami trdnjavi dosti vojašnic, ne pa za konjike, kateri so se morali ponameščati navadno po okolici. Da ostane pa vsa vojska zbrana blizu trdnjave, je predložil isti Juri Frankopan, da se postavita dva velika hleva za konje, eden v trdnjavi, drugi pa zunaj trdnjave. Tudi l. 1666. so popravljali nasipe karlovške trdnjave, ter so hrvaški stanovi na posebno željo cesarja Leopolda I. pošiljali svoje kmete na delo, da se zmanjšajo vsaj deloma stroški vojaške uprave.¹⁾

¹⁾ R. Lopašić, Spomenici hrvatske Krajine II, str. 310; R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 32—33.

Herbard X. Turjaški je zagovarjal tudi karlovške frančiškane, da so dobili mestno župo. Da si morejo sezidati samostan v Karlovcu, jim je izposloval dovoljenje od cesarja Ferdinanda III. general Vuk Frankopan že leta 1642., toda župe niso mogli dobiti do l. 1657. O Trjakih l. 1655. se poda tedanji frančiškanski provincijal Mihael Bošnjak s priporočilom generala grofa Herbarda Turjaškega v Zagreb k škofu Petretiću, ki je s posebnim pismom dovolil, da se utemelji karlovški samostan. V tem pismu se dokazuje, zakaj so poklicani frančiškani v Karlovec, kjer je bilo toliko nemškega (največ Slovencev iz Štajerskega in Kranjskega, katere so smatrali pa za Nemce) in hrvaškega naroda, da župnik ni mogel opravljati vseh duhovnih opravil, posebno še radi razlike narodnosti in jezika. Za vzdrževanje več duhovnikov pa ni bilo nobenega zaklada. Župniku Tribuncu je zapovedal škof, da se odreče javno župe pred provincijalom frančiškanskim in namestnikom velikega generala. Za zasluge so ga uvrstili kesneje med kanonike zagrebske.¹⁾

Iz početka so stanovali redovniki v zasebni hiši. L. 1658. in 1659. so sezidali en del samostana, popolnoma dogotovili so ga šele l. 1676. Tudi niso imeli redovniki iz početka dovolj dohodka za svoj obstanek. Od mesečnih 40 gld., ki jih je dobival župnik, jim je utrgal general Herbard Turjaški 12 goldinarjev za svojega vojaškega kaplana. To je tako uvredilo redovnike, da so sporočili po provincijalu Jančiču vojaški oblasti, da so nakanili oditi iz Karlovca. Med tem pa so karlovški generali preskrbeli frančiškanom novih dohodkov, ki so obilno nadomestili poprejšnje, tako da se je samostan do leta 1670. tako razširil, da je v njem prebivalo že 12. bratov. Frančiškani so prevzeli tudi župno cerkev sv. Trojice, katero so bili kranjski stanovi leta 1644. na novo uredili. Herbard Turjaški jo je leta 1660. malo razširil, ko je dal sezidati na zapadni strani lauretansko kapelico.²⁾

Karlovški generali so morali skrbeti neprenehoma za redno pošto zvezo s sosednimi deželami, ker so se iz Karlovca razpošiljala poročila o gibanju Turkov in o njihovih napadih. Tudi Herbard X. je imel v tem pogledu dosti opraviti; poštarji so se le prepogostoma menjali. Tako je priporočil Herbard l. 1660 za zagrebskega poštarja nekega Štefana Svastovića; hvalil ga je, da zna nemški in da ima hišo v Zagrebu. Leta 1667. pa je priporočal Herbard za poštarja Aleksandra Torsa (Terzi), trgovca v Zagrebu.³⁾

Po trditvi Valvasorjevi⁴⁾ je potrošil Herbard X. mnogo denarja za volhune. S tem se ni samo prikupil prebivavcem kra-

¹⁾ R. Lopašić, Poviest grada Karlovca str. 117—119.

²⁾ Ibid. str. 120.

³⁾ R. Lopašić, Prilozi za poviest Hrvatske XVI. i XVII. vieka. Starine. Knjiga XIX.

⁴⁾ Valvasor XII. 58.

jinskim, nego je tudi dobival mnogo važnih poročil iz turških krajev, posebno, kadar so se Turki pripravljali za vojno. Kako je narod radi tega čislal Herbarda X. še več let po njegovi smrti, pripoveduje Valvasor iz lastne izkušnje. Zahajal je namreč iz Metlike, kjer je bil nekaj časa vojaški zapovednik, tudi v hrvaško Krajino. Tukaj je slišal večkrat krajinske vojake hvaliti Herbarda X. „Kako ga imenuješ brez plakanja“ so govorili drug drugemu, kadar so omenjali njegovo ime.¹⁾ Po našem mnenju so bili ti častivci Herbardovi krajinski vojaki in Vlahi, katere so takrat krajinski generali prav radi rabili za volume; obenem so jih vabili tudi z denarji na svojo stran ter jih ščuvali proti hrvaškim vlastelinom, ki so se krepko upirali naseljevanju tega nestalnega življa po Hrvaškem. Med temi vlastelini so bili posebno poznati Zrinjski in Frankopani, ki so imeli takrat na Krajini največ posestva. Jeli potem čudno, da niso mogli s Herbardom X. živeti v slogi? Mrzili so Herbarda pa tudi radi tega, ker jih je, kakor smo čuli, črnil in obrekoval na cesarskem dvoru in ker je svojim četam dopuščal, da so svojevoljno gospodarile po Krajini in mučile siromašni narod, mesto da bi bile pomagale Zrinjskemu v boju proti Turkom.²⁾

Herbard X. je moral dlje časa bolehati, kar je Peter Zrinjski izrabil, da se je priporočal za njegovega naslednika v časti karlovškega generala. 4. velikega travna, tedaj šest dni po Herbardovi smrti, je poslal Peter Zrinjski zadnje priporočilno pismo knezu Lobkovicu glede karlovškega generalata iz Prešova na Ogrskem.³⁾ Bržkone ni vedel še nič o smrti Herbardovi; a 8. rženega cveta je bil imenovan za karlovškega generala grof J. Herberstein. Huda je morala biti borba radi tega mesta, a zmagali so protivniki Zrinjskega, zategadelj so zdaj izginile vse osnove o pomirbi z dvorom. Smrt generala Herbarda je dala celo nov povod sporu med Hrvati in dvorom.⁴⁾ Urota, ki se je dolgo kovala, je postala vsled tega dogodka gotov čin, kajti Zrinjskega so s takšnim ravnanjem zares hudo razžalili.

Herbard X. Turjaški je umrl 28. malega travna leta 1669. v 56. letu svoje starosti.⁵⁾ Pokopali so ga z velikim sijajem v

¹⁾ Valvasor (XII. 58) je zapisal omenjene besede v pokvarjeni hrvaščini tako-le: „Kaku ga jmmes bres plakania?“

²⁾ Evgenij Kumičić opisuje v svojem zgodovinskem romanu „Urota Zrinjsko-Frankopanska“ v 8. poglavju str. 151—172. Herbarda X. in njegovo družbo, kako strašno so gospodarili v karlovški okolici.

³⁾ Acta conjurationem bani Petri a Zrinio etc. spectantia collegit dr. Fr. Rački. Zagrabiae 1873. str. 35.

⁴⁾ Ibid. Poročilo benečanskega poslanca beneški vladi iz Medlinga 18. velikega travna 1669. „Per la morte dell' Aurspergh, generale di Carlstof, nasce diferenza sopra la provisione tra li Croati e la corte.“

⁵⁾ Po Valvasorju je umrl Herbard X. leta 1668. v 55. letu svoje starosti; po njem sta to napačno letnico zapisala tudi Avgust Dimitz (Geschichte Krains IV. 28) in Peter pl. Radics (Herbard VIII. str. 79.).

Zagrebu v tedanji jezuvitski cerkvi sv. Katarine na levi strani pri oltarju sv. Ignacije, kjer se mu je ohranil do dandanes nagrobni spomenik s sledečim napisom:

EXCELLENTISSIMO AC ILLMO
 DNO DNO JOANNI HERBARDO S. R. J. COMITI
 AB AVRSPERG ET GOTSCHÉ, DNO SCHOEN ET
 SEISENBURG, INCLYTI DUCATUS CARNIOLLE
 ET WINDISCHMARCHLE SUPREMO HAEREDITARIO
 MARESCHALCHO S. C. RQVE MATTIS CONSILIARIO
 CAMERARIO NEC INCLYTÆ PROVINCE CARNÆ
 COMISSARIO BELLICO AC CONFINIORUM CROATLE
 PARTIUMQUE MARITIMARUM GENERALI CAROLOSTADTY
 ET SEGNIENSI SUPREMO CAPITANEO PIE IN DOMINO
 DEFUNCTO DIE XXVIII. APRILIS ANNO SALUTIS MDCLXIX.
 AETATIS SUÆ LVI CONSORTI SUO DESIDERATISSIMO
 ILLMA AC EXCELLMA DNA D. ANNA ELISABTHA
 COMTISSA AB AVRSPERG NATA BARONISSA DE
 MOSKON MOESTISSIMA POSUIT.

Književni drobiž iz l. 1839.

Priobčil J. Šlebinger.

dložni in uspešni odpor A. Murka proti danjčici je zadal novemu pravopisu svojega rojaka smrtni udarec, kateri je vkončal bujno se razvijajoče delovanje vzhodnoštajerskega književnika. Ko so 18. avg. 1838. uradnim potom prepovedali danjčici vhod v šole, vzeli so ji s tem življensko moč. V naslednjem letu je izšla zadnja v danjčici tiskana knjiga, pesniška zbirčica „Cvetenjak ali rožnjek cveteči mladosti vsajen — Perva gredica.“¹⁾ (V' Radgoni, v' Alojz Wajcingerovem knjižiši. 1839. — 16ⁿ, 64 str.)

Naslovni list sicer ne nosi pisateljevega imena; toda čisto narečje radgonske okolice, ki se zrcali z vsemi svojimi posebnostmi tudi v tej knjižici, pisal je A. Šerf (1798—1882), ne toliko Danjko, pri katerem se že kaže vpliv istodobne književne slovenščine.

Prvi navaja to pesniško zbirko J. Košan v razpravi o naši abecedni vojski s posebnim ozirom na danjčico (Poročilo mari-borske gimnazije 1900, str. 7) med Šerfovimi spisi, za njim pa dr. Glaser v slovstveni zgodovini (IV. del, str. 458.). Dr. Fr. Ilešič je hotel z njo popolniti „pregled ljudskošolskih knjig do l. 1842.“ (Glej „Popotnik 1901, štev. 10., str. 310); oba sta sprejela tiskovno napako v naslovu — Cvetnjak nam. Cvetenjak — iz prvega vira.

Zbirka obsega enajst izvirnih pesmi, četrto prevodov iz nemščine, dvajset iz latinščine prevedenih izrekov („Dobro dušeči klinici“, str. 55—56), potem „modrice ostrognate“ (41 citatov, večidel iz biblije — str. 57—58). Po vzoru Danjkove slovnice in njegovih „posvetnih pesmi“ je dodal deset ugank („Bumbleki ali bati — Vgonice“) in petdeset prislovic („Cvetje mudrosti“ str. 61—64), ki pa ne kažejo toliko narodnega duha ko Danjkove.

Razen prevodov in „Predeveta“ (str. 3—5) ima vsaka pesem po dvojce naslovov, n. pr. Lelja — Denica (6—7), Nepozabnica

¹⁾ Iz tiskovnih ozirov sem prepisal vse citate v gajico; za y sem postavil il.

— Dobroten stol (8—12), Germ ma vüha — Prošec (13—20), Žalostnice — Mladič pri grobi svoje matere (21—28), Sirotica — Čelica (29—31), Roža — Pasterinka (32—34); Cvet večnosti — Rozmarin (str. 38), Roža prijateljstva — Mravlinjek (39—41), Cvet preminočnosti — Kapla no rožica (42), Roža dobrotnosti — Senca (43—47) i. t. d.

Moralizujoča tendenca cele zbirke označuje dovolj izdajatelja „Pridig za vse nedelje in svetke“ in v tem je vrstnik „pesnikov pridigarjev“ v Ahaceljevi zbirki.

Knjižici je dal vsebini primerni motto:

„Lübezniiva čerstva mladost!
Rože sejo tvoja radost;
Rožnjek je gledalo kreposti,
Vse devičje čiste lepsti!“

To misel razširjeno ponovi še v „Predevetu“, kjer pravi, da

... rožnjek je živo gledalo mladosti,
V njem vidi vse kepe potrebnih kreposti,
Hlapčič no deklíč svoje prave lepsti.
Glej, belička lelja te čistost vüči,
Ti šipek ardeči nedužnost guči,
Na klinci gibatem pa mudrost düši.

Ponižnost vüčijo te žuti poklonci,
Pobožnost prijazlivi belički zvonci,
Na pisanemi cvetenjaka ogoneci.
V modrici ostrožni pokora eveti,
Sirotica lepa zatajnost veli;
Na očici rani marlivost büdi.

No rožica vsaka, no vsaka cvetica
Je tvoja podoba, nedužna devica!
Cveteča na kipi ti mladega lica . . itd.

Danica uči

„K' nebeškem' seli
Šree ravnati —
Čast Bogi dati“,

„čelica“ pa:

„Za dobrote velke, male
Nepozabi dati hvale“.

Dvoje neverjetnih dogodbic v nepoetični obliki je potreboval, da nam v prvi predloči nauk:

„Zavtipaj na Boga,
No njem' se đaj ravnati;
Zakaj on tebi zna
Vse čudovitno dati!“ (Dobroten stol.)

V drugi, 29 kitic obsegajoči, pesmi nam pripoveduje s pridgarsko obširnostjo, kako za grmom skriti brodnar opazuje

berača, ki „dela račun“ s kruhom; belega določi sebi, rženjaka ženi, črnozrnca grahornjaka svoji deci, plesniveca sivcu. Za to prevzetnost ga brodnar kaznuje s tem, da ga namesto čez Muro pelje na otočce in ga pusti par dni samega, kjer je glad, naj-boljši učitelj,

„Tudi grahornjaki slajo dal“. —

Med rešilno vožnjo še brodnar pouči berača:

„Ne prevzetno, no nedelaj krivno
V' sreči; vse, kaj maš, je nebni dar:
Stena čuje, germ ma vüha skrivno,
Božjem oki si odkrit vsikdar.“ —

Rozika opisuje svoji materi ptičico, ki

„vsel' prileti,
kda pridem na pašo

Ta, vtičica k' men',
Je lepa, vsa siva,
Je lep' pogled njen',

Vsa bistra mi hodi
No skerbna kre krav,
Pomaga mi pasti,
Loví mülhe prav.

No hodi po blati,
Ma pasko na se;
No hodi po vodi,
Ne vtepe noge.

Skoz lepa no snažna
Ostane le vsa,
Či ravno je skerbna
No delo skoz ma.“

Ta idilična sličica se nam skvari takoj, ko opazimo, da je le preračunjena za materin nauk:

„To je pasterinka, Lep' tebi izgled, Kak ti bi vsel mogla Življenje z' njoj met'.	Vsel delavna, skerbna Kak vtičica bit', Vsel čista, nedružna Pred grehom odit'.“

Prav v Danjkovi maniri nam opisuje živo delovanje „čerstvih no maličkih zver“ v „mravlinjeku“, ki

„Majo prav lepo šego,
Vsaka spoznava lepo
Sestrico, no jo pozdravi“,

slavi njihovo delavnost, medsebojno ljubav in prijaznost, red, snago, marljivost ter končuje:

„Vüči se lepi red imet,
Kakega majo one,
Vseli se zmisli na nje:
Srečno boš vreden živeti.“

Tolikokrat v vseh mogočih varijantah opevana snov o kratkosti življenja, seveda tudi pri pesniku naše zbirke ne sme manjkati, in ta „cvet premočnosti“ se glasi:

„Kapla na šibki vejei višl,
Veter jo vterga, spodí leži.

Rožica lepo denes cveti,
Ona že jüter parjena spi.
Slaba ti nit življenje derži:
Človek, na to spomeni se ti!"

Priljubljeni „rožmarin“ narodnih pesmi mu je dal snov za sledeče prozajične vrstice:

„Ti si vseli zelen,
Lepi meni spomin:
Večnost vseli terpi,
Duša vseli živi:
Žitek naj zeleni
V' djanji sam' dobre mi!"

Obširni monolog „Mladenič pri grobi svoje matere“ brani še tuintam kako lirično iskrico, n. pr. v 6. kitici

„Či dobim jaz mater ravno
Verlo ino skerbno v' vsim;
Moja so le merli davno,
Moje nikol' nedobim!"

ali 9. kitica

„Kda smo tam pri veškem križi
Od njih vzeli mi slovo;
Kda so že ležali v' hiži,
Kera z' mertvím gre v' zemlo:
Te se je molitva moja
S' suzami polevala,
Duša bila bres pokoja
Od žalosti puna vsa.

od 13. naprej:

„Toti bregec, meni sveti,
Kak se lepo zeleni!
V pisanem stoji ves cveti,
Lepo je opleteni!
On pokriva mirno mesto,
Kde mi mati spijo zdaj.
Tü jas molim vseli zvesto,
Da bi sladko spali naj.

Spite sladko, mati moja,
Doklič vas le ne zblüdi
Anjel večnega pokoja,
No vas ves razveseli,
Da te stanuli k' življenji
Slavnem', — te le mine sen —
Ino prišli k' veseljenji
Zvolenih na zadni den.

Puna skrivnosti bodočnost!
Ti boš nam odkrila vse,
Kaj nam skriva zdaj nazočnost,
No rasklepje dala te,
Kda tvoj temni zakrov gosti
Ti razgerneš nekda nam:
Te mo meli veselnosti.
Kere so zdaj skrite tam, itd.

Volkmerjeva „Lipa ali sladka krčma“ (Dr. Pajek, str. 16 do 17) navdušila je Šerfa, da je zapel „Senci“ v živahnih daktilih svojo hvalo; toda prijetni humor „veselega pevca Slov. goric“ v njegovem sreču ni našel odmeva. Razblinjenost, ponavljjanje misli označuje tudi to pesem.

4 kitica:

Pa lepi zeleni no rožnati pert
 Je ta po kocmovji no trati
 Na dugo na šürko za trüdnö prestri,
 Njim senca počitek će dati.
 Postele njim postelo mehko,
 Leži no počine si lahko.

5 kitica:

Kda sunčni žar močno po zemli gori,
 Popotnika milno ti vabiš;
 Opešan se v' tvojemi krili naspí,
 Gostliva ti biti nezabiš.
 No tak dobrotliva si mati,
 Da vsakem omoček čes dati, itd.

Izmed četrero prevodov iz nemščine, ki so izbrani seveda po znanem pisateljevem okusu, odlikuje se po gibčnosti diktije in lahкотnem ritmu legenda „Sveti Martin“ (48—51.)

Na berzemo konji na skakaj
 Rojak tam jezdi mladi,
 V soldački službi zvest se zdaj
 Podá k' 'nem' dalnem gradi;
 Povsod okoli sneg leži,
 Od mraza zemla vkameni —
 Kopito zlo klopoče
 No dalč okol' boboče.

„Ná stárec,“ mu je djal junak,
 Pred mrazom se obari
 No, či bi 'mel, bi penez vsak
 Še dal ti k' temi dari.
 Zanašaj se le na Boga,
 Ki 's vsake sile reš' ti zna! —
 Zdaj srečno, kajti mene
 Dužnost še dale žene.“

Neznano sever v' germ šümi,
 Po kapi njemu plavi
 Se siple sneg, no se kadi
 Po žutkolasni glavi;
 Ledena je čelada vsa,
 No ves škarlatni plajš neda
 Toplote več zadosti,
 Ker gibast je no gosti.

Podbol je konja ročnega,
 No jezdit dobre vole
 Le s' polim plajšom dale ta
 Krez gore no skoz dole,
 On pride v' grad — tam celi šok
 Ljudi se nasmeji v' okrog:
 Vsakter se perbližava
 No plajši posmehava.

Poglej — en slabi siromak,
 Bres süknje 'kol ledovja,
 Sloni skor' zmerznjeni na znak
 Kre slanast'ga germovja;
 Pa zdaj k' jezdači on obraz
 Oberne ta, proseč na glas,
 No roko golo steže,
 Da smilenje doseže.

Či ravno vsak' se mu smeji —
 Mladenč za to nemara;
 Le, da je v' puni trüdnosti,
 Po spanji samo bara —
 Pa kumaj v' miri je zaspal,
 Je Bog mu sladko senjo dal,
 Ki vso mu spuni želje —
 Nebeško da veselje.

Jezdač na mesti postoji —
 Potegne meč bliščeči,
 No v' puni miloserčnosti
 Zamahne v' plajš ardeči —
 Razreže ga na dela dva,
 No s' solznimi očmi poda
 On eno polovico
 Siročeti v' pešico.

On vidi — kakor anjgelei
 Se čüdežno svetlijo
 No nisko priklonjeni
 V oblaki tam klečijo —
 Med njimi pa zveličara
 Neizrečljivo lepega
 Vu svoji božji časti
 No visoki oblasti.

No glej — Gospod zaviti je
 V' erdečo oblačilo,
 Ki zdaj, bojaki znano še,
 Ga je razveselilo;
 Začudi se no je vesel,
 On spozna svojga plajša del,
 Katerega na poti
 Je revni dal siroti.

Gospod je plajš pokazal ves,
 No anjgelom je rekel:
 „Le s' totim oblačilom dnes
 Je Martin me oblekel;
 Kaj je siroti storil tam,
 Jas meni storjeno spoznam —
 Plačilo nedka (? nekda) pride;
 Nikol mu neodide.“

Šerf je bil za svojo dobo spreten verzifikator; toda narodnega tona ni znal zadeti kakor Volkmer in celo Danjko v nekaterih svojih „posvetnih pesmi“, ki se popevajo med prostim narodom še sedaj. „Perva gredica“ je prinesla tuje cvetke, umetniško vzgojene, ki med krepko samoraslo domačo floro niso našle ugodnih tal za razvitek; vsahnile so, in nove „druge gredice“ vrtnar ni več nasadil.

O. Caf je vprašal Šerfa, zakaj je vtihnil, toda odgovora ni dobil. (Zbornik II. str. 238.) Umolknil je Danjko, središče književnega delovanja na vzhodnem Štajerju, in v njem so izgubili njegovi redki pristaši glavno zaslombo. Šerf, ki je z njim služboval v Radgoni in pri Veliki Nedelji, ostal mu je najdalje zvest. Ko je gajica združila v pravopisu že vse Slovence, pisal je on še pisma v danjčici (Zbornik II. str. 238). Niti mladi navdušeni rod, ki je vstajal v njegovi ožji domovini čvrsto k novemu književnemu delovanju, ga ni mogel več vzdramiti in zvabiti na slovstveno polje.

O ustanovitvi šentjakobske, frančiškanske in trnovske fare v Ljubljani.

Spisal Ivan Vrhovec.

***Opomba.** Sicer bi se napis bolje in prav točno moral glasiti: „Nekaj doneskov za zgodovino onih delov mesta, ki spadajo sedaj k šentjakobski, frančiškanski in trnovski fari, pa zgodovina ustanovitve teh treh fará“, a bil bi vendar le predolg. Izpregleda naj se torej, če prinaša članek več, kakor obeta napis, in sicer mnogo znanih, a nikjer še ne zbranih drobtinic.*

Ljubljana ima danes pet fará: šentpetersko, šenklavško, šentjakobsko, frančiškansko in trnovsko. Prvi dve sta že stari, zadnje tri so pa — kot fare — primeroma še prav mlade: nastale so še le zadnja leta XVIII. stoletja, kar ni vsakemu Ljubljančanu znano; marsikdo bi tega tudi ne pričakoval ne.

Imenovane tri fare so bile ustanovljene vsled odloka, ki ga je cesar Jožef II. izdal dne 2. oktobra 1783. leta. Izločile so se deloma iz šenklavške, deloma iz šentpeterske fare. Šenklavška je obsegala takrat vse mesto, kar je bilo obzidanega (intra muros), zunaj mesta pa vse Krakovo, Trnovo, in kapucinsko predmestje, to se pravi: levo stran Slonovih (sedaj Prešernovih) ulic, Wolfove ulice, Kongresni trg (Zvezda), Schellenbugove ulice in Gradišče. Ves sedanji „kolodvorski“ (IV.) del mesta pa je spadal pod faro sv. Petra; pod sv. Peter pa je spadala dalje tudi še vsa Spodnja Šiška in Rožnik, spadale so Glince in Vič.¹⁾

Do dobe Marije Terezije je bila takozvana „Notranja Avstrija (Innerösterreich)“ t. j. Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko v cerkvenem oziru jako neprilичno in zamotano razdeljena.

¹⁾ O zgodovini šentpeterske in šenklavške fare utegnem o priliki izdati morebiti posebno knjigo.

En del, namreč na severu od Drave ležeči, je spadal pod véliko škofijo saleburško, drugi, namreč južni, pa pod oglejski patriarhat, — za avstrijske vladarje zelo neprijetna stvar, kajti oglejski patriarh ni bil niti avstrijski podložnik, ampak benečanski; bil je podložnik države, s katero so se posebno v prejšnjih, mogočnejših časih „beneškega leva“ spopadli Avstrijei dostikrat prav zaresno. Za avstrijske vladarje je bilo to skrajno neprijetno, da so pod pretvezo kanoničnih vizitacij stikali italijanski tujei po njihovih deželah. Za službo na avstrijski zemlji odmenjene duhovnike, arhidijakone, župnike in kaplane so posvečevali večinoma v italijanskem Vidmu.

Avstrijski vladarji so se že delj časa trudili in si ubijali glave, kako bi se otesli teh nebodijih treba. Prvi uspeh je v tem dosegel cesar Friderik IV., kateremu se je l. 1461. posrečilo ustanoviti ljubljansko škofijo ter izločiti tako iz okvira oglejskega patriarhata vsaj en del svojih deželá. Seveda je bil ta del silno skromen. Ljubljanska škofija je ob svoji ustanovitvi obsegala na Kranjskem samo devet fará: novo, obenem s škofijo ustanovljeno šenklavško faro, šentpetersko, Št. Vid pri Ljubljani, Šmartin pri Kranju, Naklo, Vodice, Radovljico, Svibno in Šent Jernej na Dolenjskem. Vse druge fare so ostale pa še nadalje pod cerkveno oblastjo oglejskega patriarha. Cesar Friderik bi pa še tega ne bil dosegel, če ne bi bil na papeškem prestolu sedel takrat slavnoznani Pij II. (Enea Silvio Picollomini), kateremu je bil cesar velik dobrotnik. Tako rekoč iz nič — bil je pri njem na Dunaju navaden pisar — napravil ga je cesar najprej za škofa tržaškega, potem pa mu je mnogo pripomogel, da je postal kardinal in naposled papež.

A še te skromne ljubljanske škofije patriarhi dolgo časa niso hoteli pripoznati; prisvajali so si še nadalje vso cerkveno nadoblast nad njo ter pripoznali nje samostalnost še le leta 1627.¹⁾

Cesarja Friderika IV. nasledniki so nadaljevali pričeto delo ter se trudili, da bi ustanovili za najjužnejše svoje dežele, torej ravno za naše, posebno nadškofijo na domačih, avstrijskih tleh. Posebno sta se zavzela za to nadvojvoda Karol Štajerski in Ferdinand, znameniti poznejši cesar Ferdinand II. Pogajanja so trajala od l. 1590—1623. Novomeški prošt Albert Pessler se je mudil v tej zadevi več let v Rimu. Toda opravila nista imenovana nadvojvoda nič, in ravno tako nič tudi ne cesar Leopold I. in cesar Karol VI., in sicer zato ne, ker benečanska republika tega ni hotela.

Posrečilo se je to še le Mariji Tereziji navzlie benečanskim ugovorom l. 1751. Ustanovila je nadškofijo v Gorici. Prvi goriški nadškof, grof Karol Nikolaj Attems, je prevzel v svojo du-

¹⁾ Hitzinger, Die kirehl. Eintheilung Krains usw. Kluns Archiv II. p. 98.

hovsko oskrbo vse prej oglejskemu patriarhatu podložne fare primorske, kranjske, štajerske in koroške.

Obenem se je povečala tudi ljubljanska škofija. A vse kranjske fare tudi dolgo potem še niso spadale pod njo. Spadale so tudi še pod goriško nadškofijo, pa pod tržaško, pičensko, poreško in puljsko škofijo. Ta razkosanost duhovnemu parstirstvu gotovo ni bila v prid. Odpraviti jo in meje ljubljanske škofije spraviti v sklad s tedanjimi mejami kranjske dežele, tega se je lotil l. 1773. ljubljanski škof Karol grof Herberstein. Obravnave so se vršile do l. 1787. Šele takrat je zadobila ljubljanska škofija skoraj tiste meje, katere ima dandanes.

Obenem s temi obravnavami pa so se vršile tudi obravnave glede na zmanjšanje nekaterih prevelikih fará na Kranjskem. Sicer se je že v prejšnjih stoletjih marsikatera prevelika kranjska fara razdrobila v več manjših, bilo pa jih je vendar-le še mnogo, ki so bile tudi takrat, t. j. za časa cesarja Jožefa II., še mnogo prevelike. Tako n. pr. so bili Dobrovčani tudi takrat še vfarani k sv. Petru. To preveliko razsežnost fará je čutila duhovščina ravno tako, kakor farani, ki so po nekodi imeli do svoje farne cerkve po več ur hodá.

Zato se je ustreglo obojim, da je za blagostanje in srečo svojih podložnikov vneti cesar Jožef II. izdal že leta 1783. za vse svoje dežele veljaven ukaz, naj se prevelike fare razdrobe, ter naj se iz njih napravijo nove. Cesarjev patent je izpodbodel tudi Ljubljančane. Prvi so se oglasili za novo faro prebivavci Starega trga precej leta 1783. Njih izgledu so še isto leto sledili Krakovci in Trnovci, pa prebivavci Gradišča in kapucinskega predmestja. Cesar Jožef II. je v dogovoru s škofijstvom rešil njih prošnje kar najhitreje ter dovolil, da se ustanove v Ljubljani tri nove fare: šentjakobska, frančiškanska in trnovska.

Seveda je bilo pa z dovolitvijo še malo storjenega, zakaj za ustanovljenje teh fará je manjkalo najpotrebnejšega, — noveev! Novih cerkev res ni bilo treba zidati, nahajale so se na vseh treh krajih, dve sta bili še celo prav veliki, šentjakobska in frančiškanska, čeprav nista bili v najboljšem stanu. Toda, kdo naj zida župnijska poslopja (stanovanje za župnike in kaplane), kdo naj preskrbi cerkveno opravo in druge take stvari, kakršne so pri farnih cerkvah neizogibno potrebne. Nekdaj so bile ljubljanske cerkve s takimi stvarmi pač bogato preskrbljene, za notranjo in zunanjo olepšavo in opravo cerkvá so pobožni meščani prejšnjih časov žrtvovali ogromne svote in so bili ponosni na to, da tuje lepote ljubljanskih cerkvá kar prehvaliti niso mogli. Toda leta 1783. je bila večina teh cerkvá že zaprtih, in znotraj so bile videti, kakor bi bili razsajali Turki po njih.

I.

Šentjakobska fara.

1. Nekaj spominov o najstarejših zgradbah šentjakobskega mestnega oddelka.

Cerkev so imeli ob ustanavljanji fare pri sv. Jakobu že blizu 300 let. Kdo jo je bil dal zidati, je težko reči zagotovo. A najbrž so jo sezidali avguštinski menihi l. 1513. Avguštinci so bili prišli v Ljubljano že leta 1366.¹⁾ Poklicel jih je bil celjski grof Herman ter jim — ne pri sv. Jakobu, ampak — v kapucinskem predmestju, menda konci Slonove ulice, odkazal malo cerkvico, posvečeno sv. Martinu in sv. Janezu Krstniku. Stala je pred špitalskim mostom, najbrže nekje tam, kjer stoji danes frančiškanska cerkev, ali vsaj ne daleč proč od tam. Dobrih 100 let ni avguštincev motil nihče v njih pobožnosti. Ko pa so v drugi polovici XV. stoletja jeli prihajati Turki na Kranjsko, napočili so tudi za avguštince hudi časi. Zunaj mestnega zidovja bivajoči so bili v večni nevarnosti. Leta 1470., 1472. in 1494. so Turki, ta ljuti sovražnik Kristusovega imena, razsajali po ljubljanski okolici s tako silo, da avguštincem zunaj mestnega obzidja ni bilo več prestajati. Popustili so (l. 1494.) svoj samostan ter se umaknili v mesto, in sicer na Štari trg, tja, kjer se nahaja dandanes cerkev sv. Jakoba. Da ne bi njihov popuščeni samostan služil Turkom kot skrivališče, dal ga je cesar Maksimilijan s cerkvijo vred do tal podreti.²⁾

Pri sv. Jakobu do takrat najbrže še ni bilo cerkve, a l. 1527. jo zapisniki ljubljanskega magistrata že omenjajo³⁾; sezidali so jo skoraj gotovo avguštinci in sicer l. 1513.; vsaj Valvasor sporoča tako.

A tudi pri sv. Jakobu avguštinci niso ostali dolgo. Že leta 1553. so prodali in prepustili samostan s cerkvijo vred cesarju Ferdinandu I.⁴⁾ ter odšli v Reko, kjer je bival njih provincial.⁵⁾ Od avguštincev kupljeni samostan je dal cesar Ferdinand I. prezidati v hišo, katero je namenil za onemogle rudarje idrijskega rudokopa; v poznejših časih pa so sprejemali vanjo tudi doslužene, v boju za cesarja in domovino ohromele vojake. Take zavode, v katerih so onemogli in betežni ljudje

¹⁾ Valvasor XI. p. 694.

²⁾ Valvasor *ibid.*

³⁾ Lucas Minischitsch hat dem Peter Fayglin sein Haus in der Rosengasse gelegen am Egk in dem gasslein, alsman zu sanct jacobskirchen gehen will, aufgeschlagen — „Gerichtsprot. der Stadt Laibach 1527—30.“, v ljublj. mestn. arh.

⁴⁾ Valvasor *ibid.*

⁵⁾ Vicedomski arhiv I. 17.

brez skrbi za svoj vsakdanji kruhek živeli zadnja leta svojega življenja, so zvali takrat hospitale ali krajše špitale: po naše bi jim djali „hiše za uboge“. Skoro vsako mesto na Kranjskem je imelo svoj špital; kajpak, da ga je imela tudi Ljubljana; celo še dva! Enega že leta 1345.¹⁾ Sezidati ga je dala starim onemoglim Ljubljančanom na dobro ogrska kraljica Elizabeta. Imenoval se je „meščanski špital“. Po njem sta dobila svoje ime špitalski most in špitalske ulice. — Da so novi špital pri sv. Jakobu razločevali od meščanskega, imenovali so ga cesarski ali tudi dvorni špital (Das kaiserliche, auch Hofspital genannt).

Toda ta dvorni špital ni dolgo služil svojemu namenu. Proti koncu XVI. stoletja, l. 1597., je namreč poklical vnuk cesarja Ferdinanda I., nadvojvoda Ferdinand, v Ljubljano očete jezuite, da bi mu pomagali pri zatiranju Lutrove krive vere, ki se je bila po Kranjskem razširila jako hitro. Skoro vsa dežela se je poluteranila, posebno pa so se za Lutra in njegov krivi nauk zavzeli Ljubljančani. Leta 1597. v Ljubljano došli jezuitje so se izprva naselili blizu šenklaške cerkve. Na sedanjem Vodnikovem trgu, zraven Mabra, je stal takrat že par stoletij star samostan, v katerem so do protestantovskih časov bivali frančiškani. Ko pa se je luteranska vera širila vedno bolj in bolj, izpraznil se je frančiškanski samostan kar dodobra; frančiškani so pobegnili pred luterani drug za drugim. Nadvojvoda Ferdinand ga je prepustil jezuitom, ki pa niso ostali dolgo v njem; kajti bil je že na pol podrtija, vrhutega pa tudi zanje premajhen. Zato so želeli zgraditi si nov samostan, primeren njih številu pa tudi dostojen spoštovanja, ki so ga uživali med krščanskim svetom. Sredstev za tó se ni manjkalo. Zidali so ga z luteranskimi novci! Nadvojvoda Ferdinand je dal namreč protestantom na izbiro: ali naj prineso izpovedni listek, (to se pravi, postanejo zopet katoličani, kakršni so bili poprej), ali pa gredo iz dežele. Večina se je odločila za zadnje; odšli pa so iz dežele ravno najbogatejši — toda ne brez odkupnine. Njih imetje se jim sicer ni vzelo, smeli so prodati vse, kar je bilo njihovega; toda plačati so morali od tega deset odstotkov. Dobili so jih jezuiti, ki so si s tem denarjem sezidali svoj samostan.

Vidé, kakó trdni in neomahljivi da so protestanje v svojem verskem prepričanju, zasnovali so jezuitje svoje zgradbe na jako široki podlagi ter zidali, kakor zida kak kralj, poknili okoli šentjakobske cerkve nad 30 hiš, med njimi tudi cesarski špital, jih podrl s cerkvijo vred, čeprav še ni bila sto let stara, a bila je za nje pretesna in pretemna, ter so na mestu vseh teh podrtij sezidali velikanski svoj samostan.

¹⁾ Mittheil. des hist. Ver. 1854. p. 25.

Temeljni kamen za novo cerkev je položil škof Tomaž Hren l. 1611. ter jo l. 1615. blagoslovil. Polagoma so s protestantovskim denarjem pozidali ves sedanji šentjakobski trg in ves prostor med Ljubljano in Žabjekom, Rožnimi ulicami in cesto sv. Florjana. Meščanske so bile le hiše nasproti šentjakobske cerkve (od mosta do Stiškega dvorca) in hiše v sv. Florjana ulicah. Velik del sedanjega šentjakobskega trga je bil jezuitski vrt; ob treh straneh ga je obdajal novi jezuitski samostan, od četrte pa šentjakobska cerkev, katere se je samostan dotikal na dolnjem in zgornjem koncu. Zazidan je bil torej ves sedanji šentjakobski trg razen majhnega prostora med cerkvijo in sv. Jakoba cesto.

Nova šentjakobska cerkev je bila veličastna zgradba, s katero se ni mogla primerjati nobena druga v Ljubljani, tudi šenklavška ne; kajti vse današnje velike ljubljanske cerkve so se sezidale še le pozneje: frančiškanska l. 1640., šenklavška leta 1706., šentpeterska l. 1730, nunska pa šele l. 1748.

Odkupnina iz dežele odhajajočih protestantov je bila za jezuite sicer jako bogat studenec, toda jezuitje so bili z zidanjem zastavili vendar le v preveč velikem merilu. Naposled se je prigodilo tudi njim, kar se zgodi ob takih prilikah tudi dandanes rado, — da poide namreč denar! Sezidalo se je bilo in napravilo do takrat še le najpotrebnejše, druga dela pa so se odložila na poznejše boljše čase, tako na pr. olepšanje cerkve od znotraj. Za katoliško vero ves goreči nadvojvoda Ferdinand in če mogoče še bolj goreči tedanji škof Tomaž Hren sta preganjala protestante s tako odločnostjo, da leta 1615., ko sta bila cerkev in samostan dozidana, ni bilo v Ljubljani najbrže nobenga protestanta več, sicer pa le še tu in tam kak posebno trdovraten plemenitaš na kmetih. S tem pa se je posušil obenem tudi bogati studenec, ki je zidal dotlej jezuitom cerkev in samostan. Olepšanje cerkve od znotraj se je zavleklo zavoljo tega za sto let.

Prva imenitna stavba, ki se je pozneje izvršila, je bila podoba Matere Božje na malem nezazidanem prostoru pred šentjakobsko cerkvijo. Obljubil jo je bil deželni zbor kranjski (deželni stanovi) v hvaležen spomin, da se je l. 1664. huda kuga, ki je razsajala drugod po deželi, Ljubljane ognila. A z obljubo stanovi niso nič kaj posebno hiteli; pozabili bi bili morebiti nanjo popolnoma, ko bi se ne bila leta 1679. oglasila kuga iznova. Iz strahu pred kaznijo božjo zaukazali so, naj se priprave za Marijin spomenik takoj prično. Leta 1680. so izgotovili kamniti podstavek zanj; leto pozneje pa je okoli Božiča ulil tedanji ljubljanski zvonar Schlags bronasti kip Matere Božje; napraviti so dali visok kamnit steber, leta 1682. postavili nanj bronasto Mater Božjo in na veliki petek tega leta blagoslovili spomenik z velikim sijajem.

Pred tem Marijinim znamenjem so se vršile pozneje velike cerkvene slovesnosti. Vsako leto je prihajala iz Šenklavža procesija semkaj, katere se je udeleževala vsa Ljubljana. Znamenje je stalo pred cerkvijo čez poldrugsto let, a dež, vročina in mraz so sčasoma kameniti podstavek, ograjo in steber tako razmekastili, da so morali l. 1844. ta stari spomenik podreti in kamenje odpeljati, bronasto podobo pa so prenesli v cerkev, kjer je stala zadaj pri vratih do leta 1870., ko so jo postavili zopet vun na prosto, a ne na prejšnje mesto, pred cerkev, ampak na šentjakovski trg, kjer stoji še sedaj.

Ko se je protestantom na Kranjskem najbolj godilo, osnovali so prvo gimnazijo, latinske šole, kakršnih poprej ni bilo v deželi. Pač so se nahajale že pred protestanti ljudske šole v Ljubljani in tudi večinoma po vseh mestih v deželi, a v njih so se otroci učili le brati, pisati in računati. Kdor se je hotel više izšolati, moral je iti ali na Laško ali pa na Nemško. Protestantje so dobro vedeli, kolikega pomena je pouk za mladino; če so hoteli, da se njih kriva vera dobro ukoreninči, vcepiti so jo morali že novemu, mlademu naraščaju. Zato so napeli vse sile ter osnovali v Ljubljani gimnazijo. Ko pa so morali bežati, prevzeli so latinske šole jezuitje v svojo oskrbo, s čemer so se močno prikupili meščanom, posebno pa plemenitašem. Zato so jim oboji na vso moč stregli v roke ter jih bogato obdarjali. Jezuitje so postali sčasoma najbogatejši red v deželi, da jim je bilo mogoče ona zavoljo pomanjkanja denarjev l. 1615. ustavljena dela zopet nadaljevati.

Prvo olepšavo je dobila cerkev s prekrasno kapelo sv. Frančiška Ksaverija, na levi epistelski strani, ki so jo prizidali cerkvi v drugi polovici XVII. stoletja. Delali so jo celih deset let, od l. 1665—1675., a posvečena je bila že leta 1669., kakor priča to letnica nad oltarjem. Tudi to kapelo so sezidali v hvaležni spomin na to, da je bila Ljubljana obvarovana tedanje hude kuge. Ta kapela, prava zbirka umetniških drobnostij renesančne dobe, nima v vsej deželi para. Kupola, okvirji oken in okrajki po stenah so bogato okrašeni z dragocenim kamnarskim delom. Nad vsakim oknom — vseh je osem — je pritrjen lično izdelan grb, v kotih, kjer se stikajo stene, pa stoje kot človek velike podobe. Lepe slikarije na stenah predstavljajo dogodke iz življenja sv. Frančiška Ksaverija. Zelo dragoceno delo je oltar sv. Frančiška, ki ga je izsekal italijanski umetnik Jakob Contieri.¹⁾ Stal je mnogo tisočakov, samo deželni stanovi so iz deželne blagajnice dovolili zanj in za kapelo 6000 gld.²⁾ Izgotovljen je bil l. 1709. Posebno lepi in dragoceni so trije angelji, en se-

¹⁾ Mestna farna Cerkev sv. Jakoba v Ljublj. p. 12.

²⁾ „Landtagsprotokolle“ različnih let, od l. 1665—1709 v Rudolfinu.

rafim in dva kerubima. Pod altarjem leži velika iz najlepšega marmorja izsekana podoba sv. Frančiška.

A tudi sicer se v šentjakobski cerkvi nahaja mnogo imenitnosti. Toliko dragocenega marmorja in iz njega umetniško izdelanih oltarjev in kipov nima menda nobena druga cerkev na Kranjskem. Sv. Jakoba posvečeni véliki oltar je umotvor, kakršnih ni dosti v deželi, pa še tudi drugej ne kmalu. Ustvaril ga je l. 1732. znameniti umetnik, v Benetkah rojeni kamnosek Francesco Robba, ki se je od tam preselil v početku XVIII. stoletja v Ljubljano ter s svojim umetniškim dletom ustvaril celo vrsto najlepših kamenitih spomenikov, kar jih imamo v Ljubljani.¹⁾ Stroški za ta iz lepo pisanega italijanskega marmorja izsekani oltar, — posebno lep je tabernakelj — niso bili majhni, a so se pokrili vsi z darovi; radodarnih rok se takrat v Ljubljani ni manjkalo. En sam jezuit je dal za napravo tega oltarja 2000 gld., kar je za tedanje čase, ko je imel denar najmanj petkrat toliko veljavo kakor dandanes, jako velika svota. Pa saj so bili jezuiti bogati možje! V jezuitski samostan so vstopali sinovi najimenitnejših plemenitaških rodovin in sicer v tolikem številu, da jih je bilo véasih več, kakor iz vseh drugih stanov.

Bogato ozaljšani in z dragocenimi kipi in slikami preskrbljeni pa so tudi drugi oltarji. Za oltar Marijinega vnebovzvetja na evangelijski strani je jezuit in misijonar Inocencij pl. Erlberg leta 1721. štel 2000 gld.²⁾ (Sliko v oltarju je slikal domači slikar Langus, Gorenjec iz Kamne gorice domá.)

Za oltar sv. Ane, ki je bil napravljen leta 1724., je daroval neki neznan dobrotnik 500 gld., neka Smrekarica (Sumereggerin) 500 in upravitelj križanske cerkve 100 gld.³⁾ Vsega skupaj se je potrošilo zanj 1700 gld. Ozaljšan je z marmornatim kipom sv. Katarine in sv. Magdalene. Nad oltarjem je slika svetega Urha.

Za oltar sv. angeljev varuhov sta leta 1723. prispevala jezuit Jožef Vidic s 1500 in ljubljanski zvonar Fřanči z 200 gld. Okrašen je s kipom sv. arhangeljev Gabriela in Rafaela. Nad oltarjem pa je vdolan sv. Mihael. V rakvi pred oltarjem počivata cesarski svetnik grof Bernardin Barbo in njegova soproga Katarina.

Oltar žalostne Matere Božje in umirajočega Kristusa je iz lepega črnega marmorja napravila „bratovščina za srečno zadnjo uro“, „Todtenangstbruderschaft“ imenovana.

¹⁾ Razen šentjakobskega oltarja je izsekal tudi véliki oltar v nunski in frančiškanski cerkvi, postavil je prelepi vodnjak na Vélikem trgu pred mestno hišo, izdolbel je po umetniški dovršenosti sloveča angelja pri levem stranskem oltarju v škofijiški cerkvi šenklaški, in izvršil še mnogo drugih lepih del v Ljubljani.

²⁾ Mittheil. des hist. Ver für Krain 1858. p. 70.

³⁾ Mittheil. ibid.

Na episteljski, desni strani stoji oltar umirajočega Iz-
veličarja, tudi iz črnega marmorja. V rakvi pred oltarjem
počiva l. 1681. umrli stolni dekan in sloveči kranjski zgodo-
vinar Ludvig Schönleben.

Oltar sv. Jožefa s prelepo sliko umirajočega tega svetnika
je dala napraviti bogata ljubljanska rodovina de Giorgio. Oltar
sv. Janeza Nepomučana je dala leta 1721. skoraj vsega
napraviti rodovina Raabova. Okrašen je z lepima marmornatima
kipoma sv. Florjana in sv. Roka. Na oltarju stoji omarica s sve-
tinjama sv. Feliksa, ki jih je leta 1858. prinesel iz rimskih ka-
takomb tedanji šentjakobski župnik Frane Hrovat. V rakvi
pred oltarjem počiva leta 1601. umrli deželni glavar baron
Lenkovič.

Za oltar sv. Ignacija je dal l. 1717. bogati ljub-
ljanski bankir Peter Anton pl. Codelli slikati v Benetkah podobo
sv. Ignacija, vrhutega pa je Codelli za ta oltar prispeval še z
830 gld. k drugim stroškom, grof Adam pl. Lamberg pa s
300 gld. Peter Anton Codelli je tisti, ki je na svoje stroške dal
za šentjakobsko cerkev uliti veliki 64 centov težki zvon.¹⁾ Stal
je neki nad 5000 gld.

Tem prekrasnim in dragocenim oltarjem je bila tudi pri-
merna vsa notranja oprava; cerkvena obleka, mašni plašči, ban-
dera itd. Velika še sedaj ohranjena, v Avgsburgu na Bavarskem
narejena prekrasna svetilka z desetimi lučicami je dar grofinje
Rasp; stala je 800 gld. Neki dragoceni mašni plašč (400 gld.)
je darovala grofinja Thurn. Darova dveh meščanov sta prelepa
kipa sv. Janeza in sv. Florjana. Darovan je bil dalje tudi, —
toda jenjajmo rajši z naštevanjem darov, saj jih je bilo preveč,
da bi mogli naštetii vse!

Služba božja se je opravljala v šentjakobski cerkvi s takim
sijajem, kakor v Ljubljani nikjer drugod ne. Sicer tu ni mesto,
da bi opisaval te slovesnosti, ena pa bodi vendar le omenjena,
namreč ona, ki se je vršila 4. oktobra 1759. leta, ko so trije
grofje Hohenwarti: grof Žiga, grof Anton in grof Ivan Nep.
Hohenwart, vsi trije bratje, opravljali tu prvo sveto mašo, in
sicer vsi trije obenem; najstarejši, Žiga, pri velikem oltarju,
druga dva pa pri stranskih dveh. Žigu je azistiralo enajst du-
hovnikov, med njimi eden njegovih bratov grof Bernardin Hohen-
wart, ki je bil takrat že tudi jezuit, — pa tedanji predstojnik
jezuitskega samostana: rektor baron Ernst Apfalter sam. Onima
dvema pa, ki sta z isto tako veliko azistenco pri stranskih
oltarjih opravljala tihi sv. maši, sta ministrirala dva brata, An-
tonu njegov najstarejši brat grof Jakob Hohenwart, Ivanu pa

¹⁾ Šentpeterski farni arhiv.

najmlajši vseh bratov Ludvik. Med mašo je do solz ginjeni Žiga obhajal svoje stariše, očeta in mater, brate in sestro. Od teh treh novomašnikov je postal eden nadškof na Dunaju; umrl je v tem visokem dostojanstvu 90 let star ter je pokopan v ondotni stolni cerkvi sv. Štefana.¹⁾

2. Usoda jezuitskih stavb.

S šentjakobske lece so se oglašali znameniti, daleč čez ozidje ljubljanskega mesta sloveči pridigarji. Skoraj dvesto let je donelo po šentjakobski cerkvi najlepše petje in se razlegala najlepša godba. Za gojenje teh dveh umetnosti so imeli jezuitje nabranih 10.000 gld. Godli in peli so domači, v jezuitskem seminarju izgojevani dijaki. Že precej v početku, ko se je jezuitski red ustanovil, delali so jezuiti povsod na to, da si svoje duhovnike izreajo sami. Tudi v Ljubljani so se takoj od početka bavili z osnovo dijaškega konvikta ali seminarja, ker pa so potrošili ogromno veliko denarja za zidanje cerkve in samostana, pošel jim je ravno takrat, ko so ga bili najbolj potrebni; zato so si morali jezuitski gojenci in šolarji, ki vsi seveda niso bili grofje in baroni, ampak je bilo tudi revežev med njimi, pomagati, kakor so si vedeli in znali. Sinove bogatašev so sprejemali pač pod svojo samostansko streho, ubožni dijaki so pa živeli ponajveč o miloščini in o tem, kar so jim dajale usmiljene roke ljubljanskih meščanov; pri njih so večinoma tudi za vbogajme stanovali, eden tu, eden tam. Jezuitom se dolgo časa ni hotela izpolniti želja, da bi vzgojevali vse svoje šolarje pod svojo streho. Prvi pričetek za ta namen se je storil, ko so jim kostanjeviški cistercijenci podarili v sedanji Zvezdarski ulici eno svojih hiš, ki se je tiščala samostana, in ki poprej ali ni bila na prodaj, ali pa je bila tako draga, da je jezuitje kupiti niso mogli. Poslopje za dečke so jezuiti torej imeli, a dohodkov za vzdrževanje seminarja še ni bilo. Prve dohodke sta fantovskemu izrejalšču naklonila neki ljubljanski meščan Weiss in pa novomeški prošt Montagnana, ki je prepustil v ta namen dohodke, ki mu jih je nosil celjski beneficij.

Sčasoma pa so se taki darovi tako množili, in je bil pritisk dečkov v izrejalšču tako obilen, da kostanjeviška hiša ni več zadostovala. Jezuitje so pokupili l. 1634. šest hiš onstran Zvezdarske ulice, samostanu in iz kostanjeviške hiše adaptiranemu dotedanjemu deškemu seminaru nasproti, na mestu poznejšega Virantovega vrta. Teh šest hiš so prezidali ter jih z že stoječim seminarom in samostanom na drugi strani Zvezdarske ceste zvezali iz prvega nadstropja s hodnikom čez cesto.

¹⁾ Mittheil. 1858. p. 71.

Toda leta 1773. je bilo vse te jezuitske mogočnosti naenkrat konec. Od vseh evropskih vlad naganjani in siljeni papež Klemen XIV. je moral jezuitski red razpustiti ter ga prepovedati tudi v Avstriji leta 1773. Razen velicega svojega samostana, cerkve, seminara, gimnazijskega poslopja na mestu poznejše „redute“ so imeli jezuitje na Kranjskem tudi še dve graščini: Tivoli pri Ljubljani in Pletrije na Dolenjskem, drugega manjšega zemljišča: polja, vinogradov, gozdov itd. pa po vsej deželi mnogo. Vsega tega ogromnega jezuitskega imetja se je polastila država, zaprla je jezuitski samostan in šentjakobsko cerkev ter prodala iz nje vse, za kar je kdo le kaj obljubil. Jezuitska poslopja: samostan, oba zavoda za vzgojevanje dečkov in gimnazija so prešla v last verskega zaklada (Religionsfond).

Za prebivavce Starega trga je bil to hud udarec, še hujši pa jih je zadel naslednje leto, ko je nastal v Krakovem tak požar, da je pogorelo tam 51 hiš, in je ogenj preskočil črez Ljubljano ter pri sv. Jakobu in v njega okolici uničil 58 poslopij, med njimi tudi veliki jezuitski samostan in cerkev sv. Jakoba. Ogenj je razsajal s tako ljutostjo, da so se raztopili celo zvonovi v zvonikih. Pogorela so kajpada tudi vsa jezuitska poslopja, izmed katerih se razen gimnazije ni nobeno več zopet sezidalo. Kdo pa naj bi jih bil zidal? Gospôda pri verskem zakladu so imeli takrat vse drugačne skrbi in toliko dela, da niso vedeli, kje se jih glava drži. Požgana in porušena jezuitska poslopja so podrli do tal, prostor, na katerem so stala, pa so deloma prodali, deloma pa prepustili mestu, da si v tem tesnem in zaduhlem koncu mesta dá nekoliko duška ter se odpre svežemu, zdravemu zraku. Tako je nastal prelepi, prostorni šentjakobski trg, potem ko so podrli dva kosa v kljuko zidanega jezuitskega samostana, onega ob Rožni ulici in onega ob šentjakobski cerkvi; nepodrt je ostal najbrže samo srednji del, namreč tisti, na čegar mestu stoji danes Virantova hiša, ki pa ni morebiti del popravljenega samostana, ampak popolnoma novo leta 1832. dovršeno zidanje.

Pogorela je tudi vsa desna stran v Zvezdarski ulici; tu je bilo osem hiš, med njimi tudi jezuitski seminar za dečke, o katerem je bilo zgoraj povedano, da je držal iz njega čez cesto hodnik v samostan. Od teh hiš so jih podrli šest, popravili in iznova pozidali so samo dve, hišo na voglu sedanje Trubarjeve ulice (nekdaj lastnina Robbova) in nje sosedo. Tudi teh dveh hiš danes ni več, podrli so jih po zadnjem potresu leta 1895. Pogorišče teh šestih hiš, sedanji Virantov vrt, je kupil znani bivši jezuit Gruber, po čegar načrtih so izkopali Gruberjev kanal med Golovcem in Gradom. Ker je obljubil, da bo na pogorišču sezidal „šolo za mehanične in hidravlične študije“ ter poučeval v nji zastonj, dobil je ta svet za prav slepo ceno; še več, ce-

sarska gosposka ga je oprostila celo vsega zemljiškega davka. A Gruber storjene obljube ni držal, sezidal je pač hišo, a nehal je poučevati, komaj da je bil dobro pričel. „Šola za mehanične in hidravlične študije“ je bila torej le pretveza, ki je oškodovala tudi mestno občino za 40 gld. na leto, — toliko je znašal namreč mestni davek od onih šestih hiš. Občina je napela proti „brodarskemu direktorju“ Gruberju dolgo pravdo, ki se je končala še-le leta 1799. Takrat pa Gruberja že davno več ni bilo v Ljubljani, ker so ga pregnali že leta 1783. obili njegovi dolgovi iz nje.¹⁾

Prejšnja jezuitska gimnazija, na mestu sedanje šentjakobske šole, je ostala, kar je bila, tudi še po požaru l. 1774. Leta 1798. pa je deželna gosposka kupila od države nekdanji frančiškanski samostan na Vodnikovem trgu ter gimnazijo premestila tjakaj; seveda je bilo treba marsikaj prezidati. V tem (licealnem) posloppju je ostala gimnazija do zadnjega potresa, ki ga je tako razmekastil, da so morali sezidati zanjo novo poslopje (pri kolizeju). V šentjakobsko opuščeno gimnazijsko poslopje pa se je preselila ljudska šola, normalka zvana, toda največji del poslopja je služil drugim namenom.

Ljubljančanom najbolj znano je bilo redutno poslopje, kjer je deželna gosposka dala napraviti leta 1784. v prvem nadstropju lepo in veliko dvorano, takrat največjo v Ljubljani, in so se tu mnogo let vršile najrazličnejše veselice, koncerti, plesi, bil je samo po sebi umljivi prostor za raznovrstne razstave itd. Ko so bili Francozi pri nas, zborovali so v reduti frajmaurerji „Les amis du roi de Rome et de Napoleon“; izprva so se v reduti vršile porotne obravnave, in še pozneje se je do potresa shajal tukaj deželni zbor.

Po strahovitem požaru l. 1774. je bila šentjakobska cerkev čez leto in dan, kakor kaka razvalina; še pokrili je niso, ampak je ostala skoraj dve leti brez strehe. Ko pa so jo sčasoma vendar le toliko popravili, da se je moglo iti vanjo, se je pričela v nji zopet služba božja, toda opravljal jo je en sam duhovnik, bivši jezuit.²⁾ Prebivavei Starega trga in v okolici sv. Jakoba so morali k službi božji zahajati v Šenklovž, kot najbližjo cerkev. Zato so precej, ko je bilo upati, da utegne cesar Jožef II. ugoditi njih željam, prosili, naj se jim ustanovi pri sv. Jakobu nova fara. Pripoveduje se, da je cesar leta 1784., ko se je vračal iz Italije in se mudil v Ljubljani, obiskal tudi šentjakobsko cerkev ter ob tej priliki ukazal, naj se ustanovi tu fara. A to ni res, kajti fara je bila dovoljena že leta 1783,³⁾ cesar pa je bil v šentjakobski cerkvi še le leto pozneje, 21. marcija 1784. leta.

¹⁾ Mestni arhiv fasc. 10 in fasc. 242.

²⁾ Mittheilungen. ibid.

³⁾ Mestni arhiv: Kreisamtsakten f. X.

3. Ustanovitev fare.

Šentjakobčanom se je torej dovolila fara in sieer z župnikom in štirimi kaplani. Toda že precej prvo vprašanje, kje naj stanujejo, — je delalo šentjakobskim faranom velike preglavice. Da bi bil leta 1774. požar prizanesel vsaj jezuitskemu samostanu, v katerem je živel nazadnje, leta 1773., tri in štirideset jezuitov! Toda leta 1783. žalibog tega velikega poslopja ni bilo več! Zato so Šentjakobčani cesarski gosposki nasvetovali, naj kupi za župnišče hišo, katera bi s popravami vred stala 3550 gld. Denarja za to je dovolj, če ga pa drugej ni, vzame naj se iz jezuitskega glasbenega zaklada, ki ima 10.000 gld. gotovine. To je bil oni poprej omenjeni cerkveni denar, ki so ga bili nabrali jezuiti, da so z njegovimi obrestmi plačevali in vzdržavali pevce in godce. Toda v kresiji¹⁾ niso hoteli nič o tem vedeti. Najbrže so imeli s tem denarjem že druge namene; duhovščina pa tisti čas ni imela v kresiji dosti ali nobene besede; tudi v cerkvenih rečeh so odločevali edino le gospodje v kresiji in pri še višji gosposki, takrat „gubernij“ imenovani.²⁾ Odredili so, da se glasbenega denarja ni dotikati, ampak se v župnišče prezidaj Stiški dvorec (Sitticher Hof). To je bila tista hiša, v kateri se je v naših časih do potresa nahajalo deželno sodišče in so sedaj pod nje streho spravljene obrtne šole, Stari trg št. 34. Takrat leta 1783. je bil Stiški dvorec še lastnina stiškega samostana; v njem so se ustavljali opat in stiški menihi, kadar so prihajali v Ljubljano. Pisalo se je stiškemu opatu, naj izprazni in pripravi v Stiškem dvoreu toliko sob, kolikor jih treba za župnika in štiri njegove kaplane. Toda opat je odgovoril, da tega ne more storiti, zakaj zahtevane sobe je bil ravnokar vzel v najem polkovnik domačega kranjskega polka ter je že stanoval v njih. Polkovniku odpovedati je bilo nemogoče, zakaj pri gosposki je bilo vojaštvo takrat še v mnogo večjih čisljih, kakor dandanes. Kam torej z župnikom in njegovimi kaplani? Nihče ni vedel povedati kam, zato se je stvar odložila na poznejše čase.

Med tem, ko so si pri kresiji in Šentjakobčani belili glave s tem vprašanjem, je prišel z Dunaja ukaz (25. oktobra l. 1784.), da se naj zapre tudi stiški samostan na Dolenjskem, veliko imetje njegovo, raztrošeno po vsej deželi, naj se pa proda. Za prodaj je bil odmenjen tudi Stiški dvorec sam, cenjen na 11064 gld. Šentjakobčani so težko pričakovali trenutka, da se oglasi kupec zanj, zakaj oni sami ga niso nameravali kupiti. Ko se je namreč odložilo vprašanje, kam z župnikom in njegovimi kaplani, jeli so

¹⁾ Ta izraz za „Kreisamt“ je prešel našemu narodu tako v meso in kri, da se mi glasi mnogo lepše in prijetnejše, kakor „okrožni urad“, in skoraj da težko odločiš, katere teh dveh oblik da se drži več tuje prsti.

²⁾ Kresija je bila podrejena guberniju, kresiji pa magistrat.

oni sami kovati načrte o tej stvari. Nasvetovali so gosposki, naj kupi, čeprav le majhno, tesno in napol podrtó hišo na voglu Florjanskih in Rožnih ulic úže samo iz tega vzroka, ker se tišči cerkve. Na prodaj je bila za 1690 gld., poprava in prezidava pa bi stala, zračunili so, kakih 1860 gld. Ta denar naj se vzame iz tega, kar se bo iztržilo za Stiški dvorec, kar bo verskemu zakladu le v dobiček, kajti za „dvorec“ se bo iztržilo mnogo več. Če se dvorec odmeni za župnišče, ne bo le verski zaklad nič spravil, ampak moral še precej šteti za prezidavanje.

Šentjakobčani so za to tako modrovali, ker bi bili radi brž ko brž spravili župnika in kaplane kam pod streho. Toda na prodajo Stiškega dvorca so čakali dolgo in zastonj, zavlačevala se je od meseca do meseca, novi župnik Kristijan pa je bil imenovan že 3. aprila 1785. l. Zato je bila vlada prisiljena poseči naposled vendar-le v blagajnico verskega zaklada ter s tem denarjem kupiti in popraviti imenovano hišo. Pod streho pa novi župnik in njegovi kaplani sedaj seveda še niso bili, zakaj stara in razdrapaná hiša, odmenjena za njih stanovanje, se je morala najpoprej temeljito popraviti. Za ta čas, da se to zgodi, so Šentjakobčani poiskali za svojo duhovščino na svoje stroške zasebna, in ker denarnih sredstev ni bilo, seveda kolikor mogoče skromna stanovanja. Zato se tudi instaliranje župnikovo ni moglo vršiti v župnišču, ampak so župnika instalirali v cesarski pisarni, v kresiji! Šentjakobčani so bili novo ustanovljene fare nepopisno veseli, kar so očitno pokazali ob priliki, ko so instaliranega župnika spremili v slovesnem sprevodu domov.

Tako je bila torej fara na zunanje ustanovljena. Toda česa ji ni še vsega manjkalo! Notranje cerkvene oprave ni bilo skoraj nič. Odkod pa tudi? Zato so v kresiji župniku veleli,⁵ naj se za cerkveno opravo, mašne plašče, posode, monstranco itd. oglasi pri velikem duhovnu (Erzpriester) za Gorenjsko, ki je imel shranjene take iz raznih cerkev pobrane, a slučajno še ne prodane ali še ne porazdeljene stvari; dostavili so pa: „Kedar se pa cerkev seveda toliko opomore, jih bo morala zopet vrniti.“

Tako je bila fara ustanovljena, in služba božja se je pričela 6. junija l. 1785.

Komaj pa so bili odpravljeni prvi križi in premagane prve težave, kopičiti so se jele takoj zopet nove. Manjkalo je posvetnih duhovnikov, kajti istočasno, kakor v Ljubljani, so se ustanovljale fare tudi drugod in sicer po vsi deželi. K sreči pa je bilo še prejšnjih menihov, avguštincev, frančiškanov, kapucinov, jezuitov, cisterciјencev itd., ki so iz svojih tedaj zaprtih in v najrazličnejše javne zavode izpremenjenih samostanov izgnani živeli ob skromnih pokojninah plačevanih jim iz verskega zaklada. Cesar Jožef II. jim gotovo ni bil naklonjen, a zavoljo pomanjkanja posvetne duhovščine je dovolil, da si je škof smel pomagati

tudi z menihi, ter jih nameščati kot kaplane; za župnike pa si je moral pač poiskati posvetne duhovnike. Le v hribe je zdaj pa zdaj poslal tudi kakega meniha, a še tja le v tem slučaju, če je bila fara osnovana samo za enega duhovnika.

Za šentjakobske kaplane je škof imenoval štiri jezuite; toda dva od njih, neki Ferdinand Nussdorfer in neki Lorenc pl. Schluderbach sta se branila nastopiti službo, češ da sta preslabotna in prestara; rajši se odpovesta pristujoči jima pokojnini.

S katerim denarjem pa se plačuj župnik in se naj plačujejo njegovi kaplani? Po cesarski naredbi z leta 1783. je bila plača župnikov po mestih določena na 500, po kmetih pa na 400 gld., kaplanska pa na 300 gld. toda samo po mestih; na kmetih se je ravnala po imovitosti dotične fare. Če so dohodki dopuščali, do 200 in 250 gld., če pa ne, zadovoljiti so se morali tudi z manjšo plačo, zakaj verski zaklad se je smel rabiti le tedaj, če res ni bilo nikakršne druge pomoči.

Premoženja pri šentjakobski cerkvi ni bilo nobenega, kakor tudi pri marsikateri drugi ne, razen onih 10.000 gld. za glasbeni zaklad. Toda s tem zakladom je imela vlada druge namene ter odredila, da naj sedaj še ne prihaja v poštev; poiščejo naj se za plačevanje šentjakobske duhovščine drugi studenci. Ali nima cerkev nikakih za sv. maše naloženih kapitalov? Odgovorilo se jim je, da ima samo eno, tako zvano Raabovo ustanovo, za katero je bilo pri deželni gosposki naloženih 3600 gld. Obresti so znašale 146 gld. 30 kr., a je bilo opraviti zanje vsako leto po 208 sv. maš. Teh 146 gld. in 30 kr. se je odločilo za plačo župnikovo, manjkalo je pa še 353 gld. 30 kr. do 500 gld.; primanjkljaj je moral prevzeti verski zaklad. Kaplani niso dobili razen svoje pokojnine nobenega priboljška, tudi v postavi za mestne kaplane določenih 300 gld. ne; zadovoljevali so se morali s svojimi skromnimi penzijami.

Pa tudi župnikove plače gosposka pri verskem zakladu ni imela namena redno in vedno plačevati iz te blagajnice. Zato so dobili nje uradniki precej, ko se je dovolilo, da se sme primanjkljaj pokrivati iz verskega zaklada, obenem tudi ukaz, naj napno vse sile ter poskusijo, kakor koli vedo, breme za župnikovo plačo odvaliti z verskega zaklada kamor koli drugam. Seveda to ni bila lahka stvar, zakaj s takimi in podobnimi naročili so bili uradniki kar zasuti; prihajala so vsak dan nova. A gospodje so bili jako iznajdljivi in so zasledili tudi v tem slučaju res kmalu nov denarni studenček. Posebno močen ni bil, a kapljalo je vsaj!

Na Gradu, nad Rebrom, je stala namreč majhna cerkvice, posvečena sv. Rozaliji, sv. Eliju in sv. Donatu. Sezidali so jo

bili leta 1708.¹⁾ pobožni rokodelci z Rebra in iz sv. Florjana ulic. Ker pa njih otroci in nasledniki niso bili toliko vneti zanj, kakor njih očetje, zanemarili so jo tako, da ta čas, t. j. proti koncu XVIII. stoletja, ni bila za nobeno rabo več. Zato je vlada ukazala, da se naj cerkvice ali popravi, ali podrè. Ker ni bilo nikogar, ki bi bil hotel za popravo kaj šteti, jo je dala vlada 10. marcija l. 1786. zapreti in na javni dražbi prodati. Iztržili so zanj 200 gld., kupil jo je neki poštar Vischer, ki se je moral zavezati, da jo podrè. Več kakor za cerkvico se je iztržilo za zraven nje stoječo cerkveno hišico, namreč 300 gld.; sicer pa je imela cerkvice tudi še 650 gld. svojega premoženja, in je bilo za 56 sv. maš naloženih tudi še 1700 gld. Nekaj nad 200 gld. so iztržili tudi za notranjo cerkveno opravo, ki je bila cenjena na 291 gld. 37 kr.²⁾ Pri cerkvici sta bili vrhutega tudi še dve Raabovi ustanovi, ena za 500, druga za 1200 gld. Vse te svote so se pripisale šentjakobski cerkvi, da se plačuje iz njih dohodkov župnik, verski zaklad pa se na ta način razbremeni kolikor mogoče. — S takimi težavami se je bilo bojevati pri ustanavljanju fará!

A šentjakobska fara se je v kratkem jako opomogla, kar posnemamo iz cerkvenih računov za leto 1793. Imela je to leto 12.279 gld. 9 kr. svojega imetja — seveda pač zato, ker se ji je tega leta pripisal tudi glasbeni zaklad. Denarja za sv. maše je bilo iz prejšnjih časov naloženega — in sicer so se prenesle te ustanove tudi iz Florjanske cerkve, češ da nikakor ni proti namenom in željam pobožnih ustanovnikov (Janežiča, Demšarja, Kompetra in Upperja), saj je florjanska cerkev podružnica šentjakobske! Vsega imetja je imela cerkev torej 34.184 gld. 9 kr.

¹⁾ Stanovski arhiv fasc. 522.

²⁾ Samo za pokušnjo, kako so takrat postopali s cerkveno opravo, naj se navede tu cenitev cerkvene oprave v cerkvici sv. Rozalije. Na javni dražbi je kupil te stvari, kdor je hotel; prašali ga niso niti, ali je žid ali kristjan, niti ne, kaj bo počel s kupljenimi stvarmi. Dragocenosti cerkvice seveda ni imela; cenile so se takole:

Tri velike oltarske podobe, vsaka cenjena 1 gl.; 3 ne več porabne oltarne mize iz marmorja 1 gl. 30; 2 majhna 5 centov težka zvonova, cent po 30 gl.; ene majhne orgle 30 gl.; 27 majhnih podob á 1 kr.; 4 majhne cerkvene klopi po 1 gl.; 1 majhna cerkvena prižnica 15 gl.; 5 starih stolov po 20 kr.; 2 mesingasta svetilnika, 8 funtov težka, 2 gl. 16 kr.; 2 cinasta svetilnika po 10 kr.; 7 lesenih svetilnikov po 3 kr.; 1 mesingasta svetilnica, 5 funtov težka, 3 gl. 25 kr.; 3 še porabne svetilnice po 1 gl.; 1 kropilnik 17 kr.; 1 kadilnica 17 kr.; 2 cinasta umivalnika 3 gl. 36 kr.; 2 plehasti posodi brez vrednosti; 4 steklenice brez vrednosti; 8 majhnih zvončkov po 6 kr.; 3 mašne knjige po 1 gl.; 6 oltarnih blazin po 3 kr.; 1 kosten s 4 predali 5 gl.; 1 srebrn kelih s pateno 10 gl.; 1 drug kelih 5 gl. 45 kr.; 1 tretji kelih 25 gl. 7½ kr.; 12 mašnih srajc po 45 kr.; 20 map po 15 kr.; 5 roketov po 15 kr.; 2 bela in 2 višnjeva roketa za ministrante po 10 kr.; 3 črni predpasniki po 12 kr.; 8 paramentov brez vrednosti; 1 mašni plašč 1 gl.; 1 dalmatika 1 gl. 30 kr.; 10 purifikatorijev po 10 kr.; 6 humeralov po 18 kr.; 6 zelo starih cingulov po 6 kr.; 2 brisalki po 6 kr.; 4 prti po 7 kr.; 8½ funta starega voska po 30 kr.

Verski zaklad je bil s tem popolnoma razbremenjen ter ni plačeval za šentjakobsko faro odslej nič več, ampak so se vsi stroški pokrivali iz obresti imenovanega kapitala (34.184 gld. 9 kr.) in z dohodki, ki jih je cerkev dobivala (n. pr. za zvonjenje, kot darove, iz oporok itd.).

Stroški za duhovščino niso bili veliki, znašali so samo 643 gld.; od teh je dobival župnik 500, ostalih 143 gld. pa kaplani, katerim so, ne vem katerega leta, plačo povišali za nekaj goldinarjev, ker so tožili, da s preskromno jim odmerjeno plačo ne morejo izhajati.¹⁾

Duš je štela 1787. leta šentjakobska fara 1689;²⁾ zato je odbila tudi vlada škofovo prošnjo, naj se namesti pri sv. Jakobu še peti kaplan, ter ga zavrnila na cesarski ukaz iz leta 1783., ki je določeval pri mestnih farah po dva kaplana za vsakih 1000 duš, na kmetih pa za vsacih 1400.

Prvi župnik Frane Kristjan je umrl l. 1796; naslednik mu je bil šenklavški pridigar in kanonik Pinhak, slovesno nameščen 24. januarja leta 1797.

* * *

Tako uravnana je obsegala šentjakobska fara najstarejši del Ljubljane, Stari trg od sedanjega Hradeckijevega ali Črvljarskega mosta pa do vhoda v Florjansko ulico z vsemi postranskimi ulicami, ki drže iz teh dveh ulic na levo ali desno, proti Gradu in Ljubljanci, — zunaj mesta pa so ji pripisali tudi še Karlovško predmestje ali Kurjo vas,³⁾ v kateri se je nahajalo 27 hiš z 204 prebivalci (89 moških, 115 žensk).

4. Podružnice šentjakobske fare.

a) Kapela sv. Jurja na ljubljanskem Gradu.

Podružnici je imela šentjakobska fara samo dve, kakor še dandanes: kapelo sv. Jurja na ljubljanskem Gradu in cerkev sv. Florjana.

Kapela sv. Jurja je menda ena najstarejših zgradb ljubljanskih ter je nastala obenem z gradom vred. Ljubljane še davno ni bilo, ko je vrhu „ljublanskega Gradu“⁴⁾ stala že

¹⁾ Glej ljublj. mestni arhiv: Kresijski akti, fasc. X., ki je vir za vse tu povedano, če ni citiran kak drug dokaz.

²⁾ Šentpeterska kronika.

³⁾ „Kurja vas“ so hiše ob obeh straneh Karlovške ceste od Samassove zvonarne pri vhodu v Florjansko ulico do mostu čez Gruberjev prekop in odtod dalje po Dolenjski cesti proti Rudniku do sedanje Oevirkove hiše.

⁴⁾ V naslednjem odstavku čitaš časih „ljublanski Grad“ časih pa „ljublanski grad“. — Da ne bo zamenjav, pove naj se precej tukaj, da „ljublanski Grad“ zaznamuje proti mestni strani z gostim mladim drevjem zasajeni grič, ki se tako prijazno vpenja nad mestom (64 m visoko); vrhu njega pa stoji „ljublanski grad“, trdnjava, o kateri je tu govorjenje.

trdnjava za varstvo mali naselbini, ki se je polagoma razvijala na njega vzhodu; Rožne in Hrenove ulice so najstarejše ulice ljubljanske, kvas, iz katerega je nastala pozneje Ljubljana.¹⁾

Na „Gradu“ so bivali deželni glavarji — vsaj od XIII. stoletja, če že ne poprej. — Deželni glavarji so bili kajpakda največji gospodje v deželi, namestniki deželnih knezov. Njih stalno bivališče je bilo na Gradu že v XIII. stoletju. Znana so nam celo njih imena; prvi se je zval Rudelin de Pirnbaum, kastelan in deželni glavar Koroškega vojvode Urha l. 1261. A na Gradu je bilo tudi pripravljeno stanovanje za deželnega kneza, če je prišel v Ljubljano, — kar se je zgodilo pogostokrat. Koroški vojvoda Urh je celo več poletij zaporedoma prebil v Ljubljani. Toda ob taki priliki ni stanoval na Gradu, vedel je za prijetnejši kotiček, ki mu pravimo danes Tivoli; tam je imel svoj gradič „in viridario nostro supra Turrim apud Laibac.“²⁾

Na Gradu je bilo torej že sredi XIII. stoletja precej zidanja, tudi če jemljemo v poštev, da so srednjevečani živeli skromneje in tesneje, kakor živimo mi, in da glavar ni imel morebiti 10 ali 15 sob za svojo porabo. Imel pa je tudi posle, dalje nekaj ljudi, ki bi jim dandanes dejali pisarji ali uradniki, in slednjič tudi ne smemo pozabiti posadke, čeprav pritrdimo, da ni bila bogsigavedi kako velika. A da se je spravilo vse to osobje pod streho, trebalo je že precej zidanja na Gradu. Kajpak da tudi kapele ni manjkalo. Sezidali so jo obenem z gradom vred, srednjeveškega gradu brez kapele si skoraj misliti ne moremo. Posvečena je bila sv. Jurju, ki je bil takrat deželni patron in še dolgo pozneje eden najbolj čiščenih svetnikov na Kranjskem, in ne rekel bi dvakrat, da zmaj v mestnem grbu ljubljanskem ni sv. Jurja zmaj. Koliko prvotnega zidovja da pa je še v denašnji kapelici, ne bom odločeval, toda vsa taka, kakor je bila izprva, pa gotovo ni. Zgrajena je v gotskem slogu, najbrže ob času Friderika IV., ki je vladal v drugi polovici XV. stoletja od l. 1440—1493. Ta dobrohotni in kranjski deželi jako naklonjeni vladar, kakor ni bil nobeden drug ne pred njim ne za njim, je l. 1489. ustanovil³⁾ v tej kapelici večne sv. maše, ki so se opravljale vsak dan v letu. Zato je imela kapelica tudi svojega posebnega na Gradu bivajočega kaplana, kastelana,⁴⁾ ki ga je plačevala cesarska blagajna, hrano pa mu je bil dolžan dajati deželni glavar. Njegova plača ni bila velika, tudi za one čase le skromna; dobival je v denarjih samo po 20 gld. letne plače.

¹⁾ O tej stvari utegnem o priliki še obširneje govoriti.

²⁾ Schumi Urk. u. Regestenbuch p. 289.

³⁾ Valvasor XI. 669.

⁴⁾ Ta ustanova se je zvala beneficium Sti. Mauritii, na čast svetniku, ki je bil na Kranjskem malo znan. Vicedom. arh. I. 19.

Ko so se v početku XVI. stoletja, okoli l. 1530 pričeli na Kranjskem deželni zbori, shajali so se in zborovali na Gradu. Vsako zborovanje se je pričelo s slovesno sv. mašo. Pač so imeli deželni stanovi že l. 1467. svojo stanovsko hišo (Landhaus) doli v mestu, na sedanjem Turjaškem trgu, a ta se jim je o velikem potresu l. 1511. podrla. Zidati so začeli novo, godilo pa se je to jako počasi, in kot nalašč jim je l. 1524. zgorel ves za streho pripravljeni les. Kdaj so naposled stanovsko hišo dozidali, se ne ve, leta 1548. je vsekako že stala,¹⁾ a deželni zbori se v nji niso shajali, ampak na Gradu, deželna hiša je služila plemenitašem le za raznovrstne sodske obravnave „Hofthaidinge“. Še leta 1587. je deželni zbor zboroval na Gradu²⁾ in je bival tu deželni glavar. Pozneje se je preselil pač doli v mesto, — a kdaj, ne vem povedati. — Leta 1634. je glavar gotovo še bival na Gradu, kajti mestni magistrat je bil 14. julija sklenil novega glavarja kneza Eggenberga pri špitalskih vratih slovesno sprejeti ter ga po stari navadi („more solito“) spremiti na Grad. „Auch soll die Bürgerschaft in armis mit fliegenden fendl (fahnen) in der Ordnung stehen.“³⁾

Do dobe protestantovskih homatij se je od časov cesarja Friderika IV. sem brala na Gradu vsak dan vsaj ena sv. maša, opustilo pa se je to, ko se je začela po Kranjskem razširjati Lutrova kriva vera. Posebno so goreli za njo plemenitaši. Sredi XVI. stoletja se je moral tudi na Gradu katoliški kaplan umakniti luteranskemu pridigarju; plemenitaši so katoliško službo božjo nadomestili s protestantovsko. Celih 37 let od l. 1560—1597. so se v starodavni in čestitljivi kapelici na Gradu shajali protestanti, dokler jih ni ljubljanski škof Tomaž Hren izgnal iz nje ter z veliko slovesnostjo uvedel na Gradu zopet katoliško službo božjo.⁴⁾

Toda kaplana ni imela kapelica odslej več svojega, vsaj po smrti Hrenovi ne, bodisi, da so protestanje pobrali in odnesli s seboj kapelične dohodke, kar so storili povsod, kjer so to le količkaj mogli, bodisi, ker je bila plača kaplanova (20 gld.) vendar-le premajhna; da mu pristojia po cesarskem ustanovnem pismu tudi prosto stanovanje in prosta hrana, se je med protestantovskimi homatijami pozabilo popolnoma. Zato je poročal l. 1633. ljubljanski škof Rajnold Scarlichi, naslednik Tomaža Hrena, pa-

¹⁾ O neki priliki se je tožilo: „Es ist Furkhomen und geschen worden, das walthasar Cazianer dienner in Pantzer aufs Landhaus kommen. Mitth. d. hist. Ver. f. Kr. 1863. p. 2.

²⁾ Perizhoffen, Carniolia pragm. p. 324. „Den 7. April 1587 sind Beratschlagungen auf dem Hauptschloss in Laibach gehalten worden.

³⁾ Gerichtsprot. der landsch. Hauptst. Laibach. Mestni arhiv.

⁴⁾ Tomaž Hrenov koledar.

pežu v Rim, da se na Gradu opravlja služba božja samo po trikrat na teden.¹⁾

Najbrže se od takrat, odkar so se deželni glavarji preselili dolí v mesto, sv. maša vsak dan tudi več ni potrebna zdela, a popolnoma brez službe božje pa na Gradu živéči ljudje tudi niso mogli in ne smeli biti.

Ker pa za to potrebnih sredstev ni bilo na razpolaganje, pogodil se je vicedom — ne vem, katerega leta — z oo. frančiškani, da bodo proti letnemu plačilu (150 gld.) opravili — ne vsak dan, ampak vsaj vsako nedeljo in vsak praznik po eno sv. mašo.²⁾ Vrhú tega jim je bila tudi dolžnost izpovedovati jetnike na Gradu. Na Gradu je bila že takrat ječa in sicer za one jetnike, katere je bila poklicala pred svoj sodni stol deželna gosposka. Zapirali so v to ječo najhujše, za vse življenje ali pa na smrt obsojene zločince. Po neusmiljeni, grozoviti pravici minulih stoletij je na ljubljanskem Gradu umrl marsikateri od njih najgrozovitejše smrti, smrti za lakoto; pri napadih na Kranjsko ujete Turke je zadela ta bitka osoda menda pač vsacega. V ta namen so imeli na Gradu v posameznih stolpih neznansko globoke ječe. Valvasorja (XI. 670—671) pretresa kar zona, ko jih opisuje.

Razen jetnikov je na Gradu bivala tudi grajska posadka „Schlossguardi“ imenovana. Koliko mož je po navadi štela, ne vem povedati, a velika ni bila. Frančiškanom je bila dolžnost izpovedovati tudi posadko. Sv. Jurja nedelja je bila za Ljubljančane celo slovesen dan, takrat je vse mesto drlo na Grad k slovesni službi božji. Zjutraj je bila velika sv. maša z leviti, blagoslovom in pridigo, popoldne pa so peli litanije. Litanije je bilo oo. frančiškanom peti tudi ob osmini sv. Jurja.

Sčasoma pa so jeli tudi oo. frančiškani zanemarjati svoje dolžnosti, zato jih je l. 1741. poklical vicedom pred se ter jim prav resno zabičil, naj store svojo dolžnost, kakor so jo storili nekdaj.³⁾ Zahteval je celo, da eden frančiškanov stalno bivaj na Gradu. Toda frančiškani so mu odvrnili, da za tako majhno plačo tega ne morejo več.

Glede na javno življenje je zavzemala kapelica na Gradu znamenito mesto. V kapeli na Gradu se je vršilo mnogo onih cerkvenih opravil, za katera je dandanes določena šenklayška cerkev. Leta 1653. n. pr. se je opravil v nji slovesen „Te Deum“ v zahvalo za tó, da je bil za cesarja izvoljen Ferdinand IV.⁴⁾

Iz zvonika cerkvice na Gradu se je l. 1684. razlegalo prvikrat še sedaj po vsi deželi navadno zvonjenje ob sedmih

¹⁾ Mittheil. des hist. V. f. Kr. 1859. p. 89 in 99.

²⁾ Viced. arh. fasc. I. 15.

³⁾ Viced. arh. I. 15.

⁴⁾ Stanovski arh. f. 226.

zjutraj. Ukazal ga je bil cesar Leopold I. po slavni zmagi nad Turki pred Dunajem (l. 1683.) ter priporočil, da vsak, ki ga začuje, izmoli pet očenašev in pet češčenasmarij, da usmiljeni Bog obvaruje in reši deželo groznih Turkov.¹⁾

Z zvonjenjem na Gradu sta se pričenjala in končavala tudi največja dva ljubljanska sejma, tista ki sta trajala po 14 dni, semenj o sv. Filipu in Jakobu (1. majnika) in sv. Elizabete semenj.²⁾

Leta 1742. je dal deželni glavar pl. Saurau naslikati grbe vseh kranjskih deželnih glavarjev ter jim pridejal primerne napise. Vidijo se v kapeli seveda še dandanes.

Zadnji nesrečni potres l. 1895. je z drugimi starodavnimi zgradbami močno poškodoval tudi kapelico, toda upati je, da se ta čestitljiva in zgodovinsko tako znamenita starina popravi ter vzdrži za poznejše čase.

Mnogo, mnogo mlajša od nje pa je druga šentjakobska podružnica

b) cerkevica sv. Florjana,

vendar pa je tudi ta že nad sto let stara. Sezidali so jo Ljubljančani v hvaležen spomin, da jih je previdnost božja l. 1660. obvarovala velike nesreče in škode. V jeseni tega leta (19. septembra) je nastal namreč na Starem trgu hud ogenj. V dobre pol ure je pogorelo 20 hiš, a pogorela bi bila lahko vsa Ljubljana. Med požarom je nastal namreč hud piš, pravi vihar, ki je prenašal goreče utrinke po zraku in po mestu, čegar hiše so bile takrat večinoma še vse krite s škodljami. — To pa še ni bil največji strah, — a ravno nad gorečimi hišami na Starem trgu sta stali dve shrambi za smodnik (Pulverthürme), ena je bila deželna, ena pa cesarska; v tej je bilo shranjega in naloženega vedno po nekaj tisoč funtov smodnika, ki ga je cesarska vlada razpošiljavala od tod povsod tja, kjer so se oglasili zanj, v prvi vrsti pa na hrvaško mejo za porabo proti Turkom. To skladišče je bilo za Ljubljano vedno velika nevarnost. Med omenjenim požarom l. 1660. so se Šentjakobčani zaobljubili, da bodo na mestu šupe za seno, kjer je ogenj nastal, Bogu in sv. Florjanu na čast sezidali kapelo ali pa še celo majhno cerkev. Pa skoraj bi bili kmalu pozabili na to. Spomnili so se še le po desetih letih na to obljubo ter prosili tedanjega škofa, naj jim dovoli nabirati po Ljubljani in okolici prostovoljne doneske za to. Škof grof Rabatta je kajpakda rad privolil v to, ravno tako tudi magistrat kot posvetna gosposka (7. avg. 1671. leta).

Dne 7. julija 1672. je položil škof temeljni kamen za novo cerkev. Da so bili Ljubljančani za to zidanje zelo vneti, dokazuje v cerkveno pročelje vzdana spominska plošča in to, da je dal

¹⁾ Mittheil d. hist. V. f. Kr. 1846. str. 21. in 23.

²⁾ Valvasor XI. 670.

florjanski zvonik sezidati en sam človek, Gabrijel Eder (pozneje poplemčeni v. Edinburg), eden najznamenitejših ljubljanskih županov:

Gabriel Eder Des
Innern Rathes Verwandter
hat diesen Thurm zuern
des heiligen Florian
und zu Trost seiner und
der seinigen Seelen
aufbauen lassen.

Zanimanje za to cerkvico pa je ostalo tudi pozneje še jako živo; najboljši dokaz za to je, da je zaslovela kot kraj, kjer se gode čuda. Leta 1694. je neki izpregledal popolnoma slep človek na priprošnjo čudežne Matere Božje. S tem se je pričelo nje češčenje.¹⁾ Spomin na to se je ohranil prav do današnjih časov, kar posnemi iz mojstersko slikane Matere Božje nad vhodom v cerkev. Ta podoba je eno zadnjih del po pravici čislanega, a skoraj da od lakote umrlega domačega slikarja Wolfa.

Pritisk romarjev k sv. Florjanu je trajal jako dolgo ter je omogočil napravo dveh lepih marmornatih stranskih oltarjev. Leta 1704. se je postavil oltar žalostne Matere Božje na desni, leta 1738. pa oltar trpečega Izveličarja na levi.

Velikanski požar dne 28. junija 1774, ki je vničil jezuitska poslopja, je poškodoval tudi florjansko cerkev tako, da je bila pri tedanjih, zdaj nam že dobro znanih razmerah mnogo desetletij videti kakor kaka razvalina. Minulo je dolgih 66 let, predno je dobila cerkev zopet tisto prijazno lice, kakršno ima sedaj, a minulo bi jih bilo morebiti še več, ko ne bi se bil zanjo zavzel slavno znani škof Anton Alois Wolf.²⁾

Dostavek. Enega ali družega utegne zanimati, da se je močni studenec, ki teče dandanes iz stene florjanske cerkve, uporabljal že pred najmanj 300 leti. Danes, ko imamo tako izboren vodovod, se seveda nihče ne briga zanj. Leta 1599. pa je izkazal ljubljanski magistrat poveljniku na Gradu, „dem Burggrafen im Hauptschloss Laibach“, Josipu Posorlu veliko milost, da mu je na priprošnjo tedanjega deželnega glavarja Lenkoviča prepustil ta studenec v porabo. Tako dobre vode ni bilo dobiti takrat v Ljubljani nikjer. Deželnemu glavarju se seveda taka prošnja ni mogla odbiti, — stanoval je na Gradu, (poveljnik Posorl je bil le formalni prositelj) — a zastonj mu magistrat, silno pazen pri varovanju svojih pravic, studenca ni maral in ni smel prepustiti. Izgovoril si je — za tedanje čase ne majhen, ampak celo visok davek — 3 gld. na leto. Oddal je pravico uporabe za pet let, izgovoril pa si, da jo sme preklicati, kadar hoče.³⁾

¹⁾ Mittheil. d. hist. Ver. f. Kr. 1848. p. 86.

²⁾ Mittheil. d. hist. Ver. 1859. p. 59—61.

³⁾ Mestni arh. fasc. 115.

II.

Franciščanska fara.

S podobnimi težavami se je bilo pri ustanovitvi boriti tudi frančiškanski in trnovski fari.¹⁾

1. Zgodovina cerkve pred ustanovitvijo fare.

Dovoljenje za ustanovitev fare so dobili prebivalci v okolici sedanje frančiškanske cerkve isti dan (l. 1783.), kakor Šentjakobčani. V nekaterih ozirih so bili precej na boljšem kakor oni, kajti imeli so vse, kar je za ustanovitev fare potrebno. Sedanja frančiškanska cerkev je takrat že stala in v samostanu zraven nje je bivalo mnogo menihov avguštincev, naslednikov tistih, ki so se bili 1494. leta pred Turki umaknili izpred špitalskega mostu k sv. Jakobu, odtod pa cesarju Ferdinandu I. na ljubo l. 1554. v Reko.

V Reki pa niso ostali dolgo, ampak so se že čez dobrih 50 let vrnili zopet v Ljubljano, kjer so si do leta 1628. zgradili na ravno tistem mestu, na katerem se nahajata dandanes frančiškanska cerkev in frančiškanski samostan, novo svojo cerkev in nov samostan. Cerkev je posvetil ljubljanski škof Tomaž Hren 18. majnika 1628. leta.

A komaj da sta bili zgradbi dozidani, uničil ju je precej naslednje leto, 11. februarja 1629. leta, hud požar. Zgorela je cerkev, zgorel samostan, razen teh pa tudi še 26 drugih poslopij v obližju.²⁾ Za avguštince je bil to hud udarec. Sicer so imeli Ljubljancani za cerkvene potrebščine takrat vedno radodarne roke. S samimi darovi so si sezidali avguštinci pač prvokrat cerkev in samostan, s čim pa naj si ju sezidajo sedaj — v drugič? Od dobrotnikov ni bilo pri najboljši volji pričakovati mnogo. Zato ni nič čuda, da se je zidanje, ali da bolje rečem, poprava nove cerkve, kajti zidovje seveda ni zgorelo, zavlekla za več let, dokler se nista našla dobrotnika, ki sta leta 1640. prevzela za cerkev vse stroške nase. To sta bila baron Konrad pl. Ruessenstein, višji blagajničar pri deželski gosposki,³⁾ pa njega soproga Felicita, iz rodu plemenitih Raabov. Ruessensteinu ni bilo prisojeno dalj časa veseliti se pričetega dela, prehitela ga je smrt že nekaj mesecev potem, ko so vložili in posvetili temeljni kamen za cerkev, † 13. avgusta l. 1646. Zidanje sta po njegovi smrti nadaljevala njegova vdova in sin njegov Avgust

¹⁾ Tudi za ta sestavek posneti akti se nahajajo v ljublj. mestn. arh. „Kreisamtsakten“ fasc. VIII., X.

²⁾ Valvasor XI. 694.

³⁾ Illyr. Blatt, 1844, p. 19.

Konrad Ruessenstein ter zazidala vanje nad 100.000 gld.¹⁾ Bila je velika in krasna zgradba, da ne kmalu take v naših deželah, pravi Valvasor;²⁾ posebno je Valvasorju ugajala velika lavretanska kapela Matere Božje, katero je l. 1669. na sv. Silvestra dan blagoslovil tedanji ljubljanski škof grof de Rabatta ter opravil v njej prvo sveto mašo. A tudi Ruessensteinov sin ni dožidal cerkve popolnoma. Kapele so bile ali večinoma še brez oltarjev ali pa so imele kvečemu lesene, začasno postavljene; tudi zvonike so bili pričeli komaj še le zidati, in ker ga ni bilo človeka, ki bi bil Ruessensteinovo delo nadaljeval in končal, je ostala frančiškanska cerkev brez zvonikov celo še do l. 1783. Ko so to leto v okolici sedanje frančiškanske cerkve bivajoči Ljubljancani prosili za ustanovitev nove fare, je prišla ob priliki tudi ta stvar na razgovor, — da cerkev nima še zvonikov ali vsaj primernih ne.

2. Ustanovitev frančiškanske fare.

Leta 1783. dovoljeno faro so napravili deloma iz šenklavške, ponajveč pa iz šentpeterske. Do takrat, do leta 1783., je imela Ljubljana, kakor že enkrat povedano, samo te dve fari. K šenklavški je spadalo vse „mesto“ v ožjem pomenu, kolikor ga je bilo ograjenega z mestnim ozidjem, od predmestij pa Karlovsko predmestje ali Kurja vas, Krakovo, Trnovo, Gradišče in Kapucinsko predmestje (sedanji Kongresni trg s Schellenburgovimi in Wolfovimi ulicami) do Slonovih ulic in Tržaške ceste, ki se je kot podaljšek Slonovih ulic polagoma ob zidu nunskega vrta vila proti Glincam in Viču. — Poljane, Šentpetersko in Kapucinsko predmestje na desni strani Slonovih ulic (proti sedanjemu kolodvoru) pa je bilo šentpetersko. Pod šentpeterski zvon je spadala tudi vsa Dunajska cesta ob obeh straneh do Save pri Ježici in vsa Celovška cesta. Zunaj pomerija pa tudi še Spodnja Šiška, Glince (na desni strani Tržaške ceste), Vič, Bokavci in še več drugih vasi blizu do Dóbrave, tako n. pr. Rozóre, Draževnik, Komanija, Podsmreko in Kozarje. Tivolska graščina in Rožnik sta spadala k sv. Petru, Mestni log pa k Šenklavžu.

Novo frančiškansko faro so sestavili tako, da se ji je od Šenklavža odpisalo Kapucinsko predmestje in Gradišče do Rimske ceste, drugo pa od šentpeterske in sicer: najprej ves gorenji del Šentpeterskega predmestja od Kolodvorskih ulic (takrat Blatna vas imenovanih) na levo; te ulice so mejile odslej in meje še sedaj šentpetersko in frančiškansko faro. Na enem koncu so jih kot mejo podaljšali v ravni črti do zidu pri sv. Krištofu, na drugem pa do Ljubljanice, kjer sta se na Šentpeterski

¹⁾ Thalnitscher, Laibacherische Jahresgeschichten.

²⁾ Valvasor XI. 694.

cesti pri sedanji hišni št. 12 in 14 fari mejili. Št. 12 (sedanja posestnica Antonija Freyberger) je spadala k frančiškanski, št. 14 (sedanja posestnica Katarina Šarc) pa k šentpeterski fari. Dalje je ta odstopila tudi vso Dunajsko cesto do sv. Krištofa in vso Celovško, razen tega pa še Spodnjo Šiško, Glince in Vič. Ko je pozneje (l. 1856.) železniška proga presekala Dunajsko cesto, kazalo je bolje, ozemlje onstran proge pripisati zopet k Sv. Petru.

Kajpada Ljubljana (posebno pa gorenji del Šentpeterskega predmestja in Kapucinsko predmestje ob Dunajski cesti) takrat ni bila tako obljudena, kakor dandanes. Na Dunajski cesti se je nahajalo 12 hišic, na desni sedem, na levi pet, zadnja je bila „figabirtova“, že takrat tako imenovana. Od tod dalje vun iz mesta proti sv. Krištofu ni bilo ni ene več, ampak so segale njive in vrtovi prav do ceste.

Pač pa se je nahajalo tu na primeroma prav majhnem prostoru nič manj kot pet samostanov (in pet cerkvá), dva ženska in trije moški. Dandanes stojita samo še dva: nunski in frančiškanski. Od samostana klarisovk ali nun sv. Klare se je do današnjih časov ohranilo le pritlično zidovje nekdanje klarisovske cerkve, kjer peko vojaki zdaj svoj komis („na prefontu“) nasproti hotela „pri Slonu“.

Tam, kjer se Celovška (sedanja Marije Terezije) cesta izteka pri kavarni „Evropa“ v Dunajsko, je stal samostan bosonogih menihov avguštincev, „diskalceatov“, ki so si ga bili s cerkvijo vred sezidali leta 1657. Bivali so v njem do l. 1786. ko je cesar Jožef II. razpusil tudi njih red in dal samostan zapreti. Samostansko imetje je dobil verski zaklad, poslopje in cerkev posvečeno sv. Jožefu je pa cesar odmenil za deželno bólnico in jo oddal usmiljenim bratom, ki so se že dvesto let trudili, kako bi prišli na Kranjsko. Dogovarjali so se s škofijstvom in s stolnim kapiteljnom od l. 1591. do 1643.¹⁾ Poklical jih je pa še-le cesar Jožef II. l. 1786. A bil jim je odmerjen le kratek čas. Ko so Francozi zasedli našo deželo, odvzeli so jim oskrbovanje civilne bólnice ter jih odslovili iz Ljubljane.²⁾ Po odhodu Francozov so se l. 1814. pričele zopet obravnave z magistratom in vlado, da bi se smeli povrniti, toda so ostale brezuspešne. Bólnica pa je ostala tu, kakor vsakomur znano, do zadnjega potresa, ko so podrli oba, cerkev in samostan.

¹⁾ Radies, Zgodovina civilne bolnice p. 12.

²⁾ Spomin nanje pa se je ohranil med ljudstvom do današnjega dne. „Premeregarsko ulico, Barmherzigen-Gasse“ pozna vsak odrasli Ljubljančan, čeprav ne ve, kaj ime pomeni. Skoraj morebiti ne bom preveč trdil, če rečem, da priča ta prikazen o blagodejnem delovanju bratov, in da bi bilo staro ulično ime morebiti kot zgodovinska starina bolj umestno, kakor pa brezpomembne in gluhe „Dalmatinove“ ali — kakor čuješ še večkrat iz priprostih ust „Dalmatinske ulice“. Čemu zatirati zgodovinske spomine? Dalmatinu v spomin bi se bilo za krst z njegovim imenom našlo lahko cel tucat novih, še-le po potresu nastalih ulic.

Tretji moški samostan, kapucinski, so pa zaprli l. 1810. šele Francozje. Sedanje ljubljansko izprehajališče sredi mesta, slavnoznana „Zvezda“, je nekdanji vrt kapucinski, ki so ga Ljubljanci l. 1821. kronanim glavam na čast, ki so se takrat sešle v Ljubljani, izpremenili v to, kar je dandanes. Kapucinska cerkev je stala v dolgem voglu kapucinskega vrta, nasproti staremu gledališču in deželnemu dvoru.

Nova fara ni bila torej ena zadnjih. Na nje obzemlji se je nahajalo mnogo in zanimivih spominov, katerih pa tu nismo omenili vseh.

A tudi po številu ljudstva ni dosti ali pa nič zaostajala za stolno, šenklavsko.¹⁾ V neki ulogi do vlade so frančiškanski farani trdili, da šteje okoli 3000 duš. In najbrže je to tudi bilo tako, kajti z odlokom z dne 14. marcija l. 1784. je vlada določila, da bo imela fara razen župnika še šest kaplanov — danes, ko šteje nad 13.000 duš, ima samo dva. Naročila je škofu, naj si jih izbere izmed avguštincev. Če pa teh za opravljanje farne službe ne bo dovolj, pomaga naj si s frančiskani. Tudi frančiskani so imeli svoj samostan in svojo cerkev, ki sta pa stala, kakor je bilo že povedano, na sedanjem Vodnikovem trgu. Leta 1783. so pač tudi tukaj pri frančiškanski cerkvi nameravali ustanoviti faro,²⁾ kar se pa grofu Herbersteinu, tedanjemu škofu ljubljanskemu, ni zdelo umestno. Ugovarjal je, da bi bila nova fara preblizu Šenklavža. Čemu je je tu treba? Toda najvišja gospôda je škofa zavrnila in odločila, naj le ostane, kakor je že sklenjeno; pozneje pa je vendar le upoznala, da je škofovo mnenje pravo, ter odredila, da naj se ustanovi rajši zunaj mesta, pred špitalskimi vrati pri avguštincih.

Naročila je škofu, naj kar najhitreje izbere in imenuje pri fari potrebno duhovščino; župnik seveda mora biti vsekako svetni duhovnik, za kaplane pa naj poišče ali avguštince ali pa frančiskane.

Med tem pa, ko so se vršile in pripravljale te stvari, je došel l. 1784. iz Dunaja ukaz, da ima tudi avguštinski red prenehati, da se imata cerkev in samostan zapreti, nju imetje pa prodati in pripisati verskemu zakladu. Zakaj se je tako odredilo, je seveda težko povedati, posebno, ko so se baš takrat vršile obravnave o uslužbljenju avguštincev za novo faro. Najbrže pa, da so bile ravno te obravnave povod, da se je red razgнал. Avguštinci najbrže niso marali prevzeti farnih skrbi, zapustili so rajši deželo ter se vrnili zopet v Reko, od koder so bili prišli

¹⁾ Vsaj leta 1795. je bila brezdvomno večja od stolne. V nekem statističnem aktu iz tega leta (v ljublj. mestnem arhivu fasc. 21—25) je povedano, da je štela frančiškanska 2830 duš, stolna pa samo 2273.

²⁾ Cesarski odlok z dne 26. decembra 1783., Kresijski akti, fasc. X.

njih predniki. Med kaplani, nameščenimi po raznih farah po Kranjskem, ne naletiš niti na enega avguštince; pač pa na menihe prav vseh drugih redov. Celo cistercijenci, menihi iz nekdanj tako bogatega stiškega samostana, so postali svetni duhovniki in so službovali tu pa tam po deželi kot kaplani.

Ko so avguštinci odšli, obrnil se je škof do frančiškanov, s katerimi pa so se najbrže vršila pogajanja že poprej. Cesar Jožef II. je l. 1784. zaprl tudi njih samostan, razgnal pa jih ni, kakor avguštince in druge redove, gotovo samo zato ne, ker so bili pripravljeni prevzeti službo božjo pri novi fari Marijinega oznanjenja pred špitaliskim mostom.

Ljudje so avguštince v kratkem času pozabili ter novo faro kar precej iz početka imenovali frančiškansko.

Za župnika je škof grof Herberstein imenoval mestnega kaplana Josipa Škrinjarja; prikupil se mu je bil, ker je pomagal dvornemu (škofijskemu) kaplanu Jurju Japeljnu pri slovenjenju sv. pisma. Naša duhovščina namreč do takrat še ni imela za cerkveni pouk niti najpotrebnejših knjig. Skoro neverjetno je, a vendar res, niti sv. pisma ni imela še prevedenega vsega v slovenski jezik, ampak si je pomagala s protestantovskim sv. pismom, ki ga je bil 200 let poprej izdal Juri Dalmatin. Škrinjar je bil zraven Blaža Kumerdeja najspretnější pomagač Japeljnov pri slovenjenju sv. pisma.

Cesar je Škrinjarja potrdil kot župnika z odlokom dne 14. aprila 1785. leta obenem s šentjakobskim župnikom Ivanom Kristjanom. Določila se mu je plača, kakor drugim mestnim župnikom, namreč 500 gold. na leto. Za pokritje teh stroškov so se določile obresti od ustanov naloženih pri avguštinski cerkvi. 5000 gold. sta bili za večne maše naložili dve pobožni gospé: neka Terezija Parma (2000 gold.) in neka Terezija Fabijančič (3000 gold.); kar je primanjkovalo, dodajal je verski zaklad.

Kaplani niso imeli nobene plače; ker so bili frančiškani redovniki, izhajati so morali s skromnimi svojimi pokojninami. Pač pa se je iz verskega zaklada plačevalo dvema lajkoma, ki sta opravljala posle cerkvenikov, po 80 gold. na leto, ker nista imela kot lajika nikake pokojnine. Za vzdrževanje fare je bilo zavaljo tega verskemu zakladu vsega skupaj šteti samo 680 gld. Pozneje (l. 1786.) se je tudi kaplanom na priprošnjo gvardijanovo primaknilo iz verskega zaklada po 30 gld. na leto. To pa tudi samo zato, ker se kot kaplani niso smeli pokazati v svoji frančiškanski obleki, ampak so se morali nositi, kakor takratni vojaški kaplani (Feldkapläne).

Meseca oktobra 1784. l. je dala gospodica dotlej zaprto cerkev Marijinega oznanjenja zopet odpreti, in dne 6. junija 1785 se je pričela zopet redna služba božja v nji.¹⁾

¹⁾ Mestni arhiv, kresijski akti, fasc. VIII.

Tako je bila fara na novo ustanovljena. Obenem je tudi zdaj še-le došel frančiškanoim tako željno pričakovani cesarski odlok, da se njih red ne razžene, ampak da ostane še nadalje. V tem odloku je cesar tudi določil, da sme bivati v samostanu pri cerkvi Marijinega oznanjenja po dvajset frančiškanov. Šest jih bode opravljalo kaplanske službe pri fari, ostali pa naj žive dalje kakor menihi.¹⁾

Razmerje med novo farno in frančiškanskim redom je bilo izprva nekako čudno in za frančiškanskega župnika prav mučno. Pri „frančiškanih“ sta se nahajala odslej dva cerkvena zavoda pod eno streho in pri tisti cerkvi. Enemu je bil glava župnik — to je bila fara, drugemu pa gvardijan — to je bil frančiškanski red.

Bila sta popolnoma nezavisna drug od drugega, župnik ni imel zapovedovati gvardijanu, gvardijan pa župniku ne. In vendar je bil zadnji od frančiškanskega reda popolnoma odvisen!

Frančiškani so bili namreč poprej, predno so se morali preseliti iz svojega starega samostana na Vodnikovem trgu tja-kaj, kjer so sedaj, jako imovit red; o tem priča prelepa marmornata, z reliefi okrašena leca pri sv. Petru, ki jo je ta cerkev kupila po odhodu frančiškanov na javni dražbi za nekaj čez 200 gold. Danes jo veščaki cenijo na toliko tisočakov vredno in še več. Ko so se frančiškani preselili v svoje novo domovanje pred špitalskim mostom, vzeli so s seboj vse, kar se je prenesti dalo. Lece seveda niso mogli, odnesli so pa vso cerkveno opravo ter jo novi fari posojali in v porabo prepuščali. Župnik Škrinjar je pač želel, da se prepusti fari popolnoma v last ter se je obrnil tudi v tem smislu do gosposke, ki pa mu ni ugodila, ampak odredila, naj ostane ta oprava le v inventaru frančiškanskega reda. A že naslednje leto se je župnik Škrinjar bridko pritožil, kako sitno je zanj, vsak dan iznova beračiti za cerkveno opravo, kako mučno je, za vsak najmanjši komadič vselej sproti, ko ga potrebuje, moledovati pri gvardijanu. Zavoljo orgel, ki so jih frančiškani prinesli semkaj, se je vnel celo še prepir, ko je zmanjkalo registrov, in ni hotel novih napraviti ne župnik ne gvardijan. Marsikaterikrat sta se moža sporekla tudi zavoljo poslovanja v cerkvi od strani frančiških lajikov i. t. d. Kresija je poravnala prepir s tem, da je poslala gvardijanu prav oster ukor in ga vprašala: meni li, da je cerkvena oprava, ki so jo frančiškani prinesli s seboj, njih lastnina? Zaponni naj si, da ne, ampak da je lastnina verskega zaklada; frančiškani jo le shranjujejo!

Ker je bilo torej v opuščenem nekdanjem avguštinskem samostanu bivati dvema cerkvenima zavodoma, treba ga je bilo

¹⁾ Ljublj. mestni arhiv, kres. akti, fasc. X.

predeliti v dva dela, ločena drug od drugega; eden je bil odmenjen za stanovanje župnikovo in župnijski urad, drugi pa naj bo služil frančiškonom kot samostansko bivališče. Izprva se je nameravalo, sezidati za župnika posebno poslopje, ker pa so bili stroški preveliki — cesarski inženir Lieber jih je preračunal na 5041 gold. 58 kr. — se je ta misel opustila, in so se za župnika potrebni prostori le primerno prezidali.

To delo je stalo 1326 gld. Nabrali so jih farani sami med seboj.

Med prezidavanjem bi bili morali farani župniku preskrbeti primerno stanovanje; ker pa ga nikjer ni bilo moči najti, je moral župnik bivati v pritličnem samostanskem magacinu, ki je služil takrat kot skladišče za inozemsko blago. Seveda se s tem gospôdi v kresiji niso nič kaj prikupili. Stavila jim je šentjakobčane v izgled, češ, tem je bilo preskrbeti ob enaki priliki pet stanovanj, za župnika in za 4 kaplane, — in preskrbeli so jih, frančiškanski farani pa še enega niso mogli!

Nasledke te malomarnosti so občutili farani kmalu potem, ob času župnikove instalacije „in temporalibus“. Določena je bila na dan 9. julija 1785. l. Ker se tedanje župnikovo stanovanje gosposki ni zdelo dostojno za tako slovesno dejanje, poklicala ga je v kresijo, da ga tam v cesarski pisarni zaprišeže in instalira, faranom pa se je naročilo, naj izbero izmed sebe odbor, da spremi župnika v kresijo in da je navzoč pri instalaciji.

Ta ukaz je farane silno razgrel. Razgreti so bili sicer že, kakor je bil razgret takrat ves svet. Kaj se vtika li posvetna gosposka s tako samovoljnostjo v vse cerkvene reči? Saj je velevala celo, koliko sveč sme goreti pri sv. maši. Zdaj pa naj se župnik instalira še celo v pisarni in ne v cerkvi! To jim je bilo pa vendar preveč! Uprli so se odločno ter dejali, da župnika po nobeni ceni ne spremijo tjakaj. In res so odposlali s tem naročilom svoje može k kresijskemu glavarju. Ta se je na vso moč trudil, pomiriti razgrete odposlance, pa jih ni mogel. Ostali so pri svoji trmi ter izjavili, da se pritožijo pri cesarju samem, zakaj prepričani so bili, da je poklical glavar župnika v pisarno le iz samovoljnosti, ali pa iz kake mržnje do njih.

Ko jim je glavar naposled izrekel, da bo njih župnika navzlic temu v pisarni zaprisegel in instaliral, so res odšli. A glavar je vpričo škofovega namestnika, generalnega vikarja in kanonika Mikoliča, res storil, kakor se je bil odločil.¹⁾

S takim ravnanjem so se farani gospôdi v kresiji močno zamerili; vsaj zdi se, da je tej zameri pripisovati tudi ono nevarnost, katera jim je pretila deset let pozneje, l. 1795. Skoraj, skoraj bi bili izgubili komaj ustanovljeno faro. Pri kresiji, kateri se je

¹⁾ Ljublj. mestni arh., kres. akti, fasc. X.

venomer zabičevalo, da naj se z imetjem verskega zaklada gospodari do skrajne varčnosti, — pričele so se bile že francoske vojske — so bili jeli pomišljati, kako bodo izhajali z verskim zakladom, zakaj krčil se je od dne do dne bolj. Tekom desetletja (1785—1795) se je že nekaj kaplanov zavoljo starosti ali bolehnosti odpovedovalo službi, in je gvardijan vedno težje dobival naslednikov. Ker novincev ni bilo — (prepovedovalo se je, jih sprejemati), — moral je priti čas, ko pri „franciškanih“ ne bo nobenega frančiškana več, zato je kresija prašala farane: „Če frančiškani polagoma odmrjo, se zavoljo starosti odpovedo službi, ali če napravijo izpite za župnike ter odidejo drug za drugim na fare, kaj potem?“ — Nadomestiti jih bode treba s posvetnimi kaplani, katerih vsakemu je pa šlo po postavi 300 gld. letne plače. Frančiškanska fara, za katero je zadostovalo dotlej samo po 680 gld. na leto, bi bila stala v takem slučaju — zračunili so v kresiji, a ne vem kako — 2300 gld. A kje jih vzeti? Zato je leta 1795. kresija izrekla, da je frančiškanska fara nepotrebna, da naj se razdeli, izpremeni v podružnico šenklavsko ter se je nekaj pripiše šenklavski, nekaj šentjakobski, nekaj šentpeterski, nekaj pa trinovski fari.

Ko se je ta odlok, o katerem so v kresiji dejali, da je storjen po dogovoru s škofijstvom samim, izročil frančiškanskim faranom, pretreslo jih je, kakor bi bila strela udarila med nje. Sestavili so poseben odbor ter mu naročili, naj zastavi vse svoje sile, da odvrne pretečo nevarnost. Izvolili so razen cerkvenih oskrbnikov, Jakoba Debeljaka in Iv. Bučarja, še deset najveljavnejših mož v fari: mestna svetovavea v fari Josipa Kokalja in Petra Fištra, dr. Ivana Burgerja, dr. Blasa, A. Klobovsa, Andr. Jelovška, Nik. Merla, Josipa Jakliča, Iv. Debeljaka in Jos. Šeška. Povabili so tudi grofa Maksa Lamberga in škofijski konzistorij, da jim pomagata pri težavnem poslu.

Ta odbor je sestavil ugovor proti kresijskemu odloku ter z največjo odločnostjo izpodbijal njegove razloge. Da je fara potrebna o tem ni, da bi se sploh govorilo! Če bi ne bila potrebna, bi se gotovo nikdar ne bila ustanovila. Pa če bi tudi ne bila l. 1783. potrebna bila, potrebna je pa vsaj sedaj, t. j. l. 1795., zakaj ljudstvo se je fare že tako privadilo, da brez nje nikakor ne more več izhajati. In kake zmešnjave utesnejo nastati v krstnih, poročnih in drugih cerkvenih knjigah! Če se jim fara vzame, kdo jim bo povrnil one ne majhne stroške, ki so jih morali napraviti z zidanjem pri župniji? Ali naj je ta denar zanje izgubljen?

Sklepali so iz vsega tega, da se frančiškanska fara kar nikakor ne more in ne sme preklicati in odpraviti.

Ker pa so čutili, da je gospôdi pri kresiji največ do tega, da prihrani kaj, še celo tedaj že, ko vsi stroški za vzdrževanje fare niso bili večji kakor 680 gld., pripravljeni so bili priti ji na pol pota nasproti. Dejali so, da se zadovoljijo (zraven župnika) samo s štirimi kaplani. Pa še teh ne bo treba vseh plačevati verskemu zakladu, ampak samo dva. K vzdrževanju kaplanov naj se pritegne namreč deloma tudi šentpeterska fara, katera je odstopila frančiškanski precejšen del svojih faranov ter se s tem izdatno olajšala; zato naj plačuje vsaj enega od obeh kaplanov, kar je po cesarskem direktivu od 2. oktobra 1783. popolnoma opravičeno. Imenovani direktiv, na čegar podlagi so se uravnale nove fare po Kranjskem, je dovoljeval po mestih za vsacih 1000 duš po dva kaplana, za vsacih 500 torej po enega; ker pa se je šentpeterska fara olajšala za najmanj 1000 duš, rajše pa tudi še za več, je več kot opravičeno, če plačuje vsaj enega kaplana. Eden pa naj se vzdržuje z dohodki Demšarjeve ustanove, ki se je tedaj nahajala pri sv. Florjanu. Ker pri sv. Florjanu ni fare, opravlja naj Demšarjev beneficiat sv. maše pri frančiškanih. Če se stvar tako uravna, nositi bo verskemu zakladu samo dva kaplana; to bo pa že zmagoval, kakor jo je zmagoval doslej.

Toda pri kresiji se niso dosti zmenili za te ugovore, bili so prepričani, da se brez frančiškanske fare prav lahko izhaja. Kazali so na cesarja Jožefa II. ukaz, ki je veleval, naj se ustanavljajo nove fare posebno tam, kjer ima večina faranov predaletč do farne cerkve, ali tam, kjer prete nevarnosti, ko hodijo ljudje k službi božji, na pr. o povodnjih, ali kjer se jim je prevažati po čolnih čez reke itd. O vsem tem pa pri frančiškanski fari nikakor govora ni; če se razdeli, se ne bo zgodila nikomur nobena neprimernost, še manj pa krivica. Do cerkve ne bo nikomur daleč; čez Ljubljano pa drže na treh krajih močni mostovi; večini faranov pa še niti čez most ne bo treba hoditi. Kar pa se tiče onega denarja, ki so ga zazidali v popravo in priredbo samostana za župnijo, ta tudi ni izgubljen, kajti eden duhovnikov bo ostal tudi še nadalje pri frančiškanski podružnici. Če se uredi pri nji služba božja s pravim premislekom, uživali bodo v obližju frančiškanske cerkve bivajoči iste ugodnosti, kakor jih uživajo sedaj! Celo napačna pa je trditev, rekli so v kresiji, da se z nameravano odpravo fare nič ne prihrani. V Šenklovu je mnogo levitov. Če bo treba, bodo le-ti za primeroma malo plačo prav radi pomagali pri službi božji v frančiškanski podružnici. Isto tako slabo je utemeljena tudi trditev, da se je bati pri cerkvenih knjigah kacih zmešnjav. Knjige se bodo vodile brez ozira na Šenklov tudi zanaprej ravno tako, kakor se vodijo sedaj. Od šentpeterske cerkve pa pri sedanjih razmerah ni pričakovati nobenega prispevka, ker ima tam že vsak krajecar njenih dohodkov svoj natančno določen namen. Torej naj ostane le pri

tem, kar je sklenjeno. Namesto župnika naj dobi frančiškanska podružnica le enega duhovnika in cerkvenika; kadar bo pa treba, najeli se bodo šenklaški duhovniki, — eden, dva, če bo treba, trije. Za njih odškodovanje bode 300 gld. na leto zadostovalo prav popolnoma. Verski zaklad bo torej lahko izhajal z dose-danjimi stroški; 300 gld. bo dajal župnika nadomestujočemu duhovniku, 80 gld. cerkveniku kakor sedaj, 300 gld. pa po-možnim duhovnikom.

Frančiškanski farani so upoznali, da od te strani zanje ni pričakovati nič dobrega. Zato so se oprijeli tem bolj krčevito škofijstva ter se posvetovali ž njim. Škofijstvo je stavilo potem vladi nekaj posredovalen predlog: fara naj ostane, a namesto šestih kaplanov, kakor doslej, naj ima samo dva, in namesto dveh cerkvenikov le enega. Škofijstvo je izračunilo, da se po njegovem računu izdatki verskega zaklada ne bodo povišali za več, kakor kvečemu za 380 gld.

In pri tem je tudi ostalo. Najvišja gosposka je 28. avgusta 1795. leta pritrdila škofijskemu predlogu ter pripustila nadaljnji obstanek fare,¹⁾ ki je štela takrat (l. 1795.) nad 3000 duš in dve podružnici: namreč v Spodnji Šiški in na Viču.

3. Podružnice frančiškanske fare.

O teh podružnicah bi povedal rad kaj več, kakor morem, toda mi manjka dotičnih poročil, posebno o Spodnji Šiški.

1.) S Spodnjo Šiško se je izločila iz šentpeterske fare ena najstarejših vasi v okolici ljubljanski. V starih pismih se Šiška omenja že v srednjem veku, a ne z današnjim imenom. V kupnem pismu iz l. 1308., po katerem je prodala neka Ljub-ljančanka nemški komendi dve kmetiji, se Šiška zove „Cheis, Dorf vor der Stadt ze Laibach“,²⁾ proti koncu srednjega veka pa „sanet Bartholomee ze Khaitseh.“³⁾ Ker skoraj ni misliti, da bi se bila Šiška imenovala kdaj drugače, kot „Šiška“ in gotovo ni pozneje izpremenila svojega imena, so to najbrže tuje spake. V ljubljanskih uradih je bila ta spačena oblika tudi pozneje še dolgo v rabi. Leta 1659. se imenuje Górenja Šiška: Oberkentsch.“⁴⁾ Ob ustanovitvi frančiškanske fare je bilo v Dó-lenji Šiški 73 hiš s 451 ljudmi.

2.) Tudi Vič, ki je štel takrat 47 hiš in 321 duš, je silno stara vas. V starih listinah je imenovana že l. 1261. Takrat se je nahajal na Viču tudi grad, „castrum Wideck“, o katerem pa

¹⁾ Mest. arh. ljublj., kres. akt., fasc. VIII. IX.

²⁾ Mittheil. d. h. V. f. Kr. 1860 p. 97.

³⁾ Ib. 1855, p. 52.

⁴⁾ Stan. arh., fasc. 553.

že dolgo ni nobenega sledu več. Leta 1261. ga je imel v svoji posesti Urh III., zadnji vojvoda iz sloveče koroške rodovine šponheimske. V tej obliki, Wittik, Wytik, Wütich, se prikazuje Vič vsa naslednja stoletja, celo do najnovejših časov, še v Tramplerjevem atlantu za ljudske šole čitaš na zemljevidu „okolica ljubljanska“ Wittich-Wald. Vendar pa pozna že tudi Valvazor (VIII. p. 788.) obliko Waitsch. Sicer pa se nam je ohranil prestari Wideck „Wüttich“ tudi v obliki Utik. Vič in Utik sta vasi, katerih ena stoji na jugovzhodnem, druga pa na severovzhodnem vznožju onih polhovgraških gorskih odrastkov, ki jih cesta iz Šiške skozi Koseze, Utik, in Stransko vas na Dóbravo odreže od šentviškega in dóbravskega gričevja.

3.) Tretja podružnica frančiškanske fare je cerkvena Matere Božje na Rožniku, ki pa se ni pripisala fari ob nje ustanovitvi, ampak jo je šele mnogo let pozneje, l. 1836., odstopila frančiškanom šentpeterska cerkev. O tem sem pa že obširno pisal; komur je do tega, poglej „Izvestja muzejskega društva“ za l. 1898. Letnik VIII. str. 24.

III.

Trnovska fara.

1. Krakovci in Trnovci.

Tretja, prav tisti čas kakor šentjakobska in frančiškanska, ustanovljena (predmestna) fara ljubljanska je bila trnovska, katera šteje dandanes nekaj čez 5000 duš.¹⁾

Trnovo in Krakovo so šteli Ljubljancani takrat (l. 1783.) še med vasi;²⁾ človek bi mislil, da zato, ker sta bila Trnovo in Krakovo zunaj mestnega ozidja. A zunaj mestnega ozidja sta bila tudi Šentpetersko in Kapucinsko predmestje, in vendar so jih Ljubljancani imenovali, „predmestje“, šentpetersko še celo ζζτ' έζογην „predmestje“ — Vorstadt, in še danes hodijo Poljanci, če gredo po šentpeterskem mostu čez Ljubljano, na „Vorstadt“, — Šentpeterskega predmestja skoraj ne poznajo.

Vzrok zato, da so Ljubljancani še ob času Marije Terezije šteli Trnovo in Krakovo za vasi, tiči torej kje drugje, prav tam, kjer tiči vzrok za to, da so tisti čas šteli tudi Poljane še za vas, ne pa za predmestje. Krakovčanov namreč ni bil niti eden meščan, njih gosposka (njih gospodstvo, dominium) je bila nemška komenda. In tudi Poljanci so bili večinoma podložniki tujih, in ne mestne gosposke. Spadali so deloma pod Fužine (Kaltenbrunn), deloma pod šentpeterskega župnika, deloma pa pod stolni kapitelj; meščanov jih je bilo le nekaj. Kako naj bi jih Ljubljancani ne imenovali „kmetov“, njih selišča pa vasi? Trnovci so bili pač vsi meščani in magistratovi podložniki, a ker je bilo Ljubljancanom že Krakovo vas, bilo jim je Trnovo še tem bolj, ker je bilo od mesta še bolj oddaljeno.

Od nekdanj že so bili Krakovci ribiči, Trnovci pa čolnarji in vozniki. Vedno na vodi gibajoči se, bili so že zgodaj na glasu kot jako spretni veslači in čolnarji. Če Volbenk Markovič, deželni tajnik sredi XVII. stoletja, pravo trdi,³⁾ skazovali so se s to svojo spretnostjo že leta 1092. Pridrla je vsa Ljubljana vkup, da jih vidi in občuduje. Kosali so se med seboj za tri darila, katera so jim mestni očetje obljubili — najbrže na mestne

¹⁾ O priliki sem poslal velespoštovanemu gospodu Iv. Vrhovniku, župniku trnovskemu, „Zgodovino“ njegove fare v pregled. Vrnil mi je rokopis z zanimivimi opazkami, ki jih priobčujem tu z njegovim dovoljenjem.

Po ljudstvenem štetju z dne 31. dec. 1900 šteje trnovska fara 5507 duš (šentjakobska 5403, frančiškanska pa 8177 mestnih, ne všteti šišenčanov in Vičanov). — Iv. Vrhovnik.

²⁾ Še dandanašnji rekaajo starejši Krakovci in Trnovčani Krakovskim in Kladeznim ulicam, potem Trnovskim ulicam „na vasi“. Na vprašanje: „Kam greš?“ odgovarjajo: „Na vas“. — Iv. Vrhovnik.

³⁾ Valvasor XI. p. 685.

stroške. Ta zabava je bila nekak turnir v podobi dvobojev. Nasprotniki so se vstopili po eden in eden na kljun ali rivec vsak svojega čolna, ki sta ju veslala po dva čolnarja; z dolgimi drogovi sta skušala drug drugega pahnuti v vodo. Komur se je to posrečilo, poskušal se je še z drugimi. Kdor je pahnil zadnjega nasprotnika v vodo, je zmagal ter dobil častno darilo: tovor sladkega vipavskega vina. Za drugo in tretje darilo, tri vatle sukua in par nogavic — oboje je bilo obešeno nad vodo sredi črevljarskega (Hradeckýjevega) mostu — so dirkali v čolnih. Zmagal je tisti, ki je prvi priveslal do mostu, kjer je smel ondi obešeni darili vzeti s seboj.

Tudi Valvasor je čul o podobnem takem turnirju, ki pa se je vršil nekaj nad sto let pozneje, l. 1210., in tudi nekoliko drugače. Izvedel je pa samo o enem častnem darilu; bilo je ravno tisto, kakor leta 1092., tovor sladkega vipavskega vina. Turnir se je vršil na Bregu, (torej v mestu), kjer so naredili iz čolnov most, na katerem so si sredi Ljubljanice Krakovci in Trnovci stopili nasproti. Zmagali so oni, ki so — borili so se le z golimi pestmi — posuvali svoje nasprotnike in tekmece v vodo.¹⁾

Krakovci in Trnovci so bili že zgodaj imoviti ljudje. Krakovec je jako dobro redilo ribarjenje v Ljubljani in bogati lov povodnih ptic na močvirju. Trnovci pa so si služili svoj dobri kruh s prevažanjem trgovskega blaga na Vrhniko in nasprotno, kajti dobrih cestá prejšnja stoletja niso poznala. Cesto iz Ljubljane čez Brezovico na Vrhniko je dal napraviti še le cesar Karol VI., a je bila, čeprav državna cesta, vendar taka, da nikomur niti na misel ni prihajalo po nji prepeljavati trgovsko blago. Prometu z Vrhnike v Ljubljano in obratno je do Francoske okupacije služila edino le Ljubljana, — kaj pa še le v prejšnjih časih!

Za prevažanje blaga so imeli Trnovci nekateri velike, drugi male ladje in čolne ter so se z ozirom na to imenovali tudi „mali in veliki čolnarji“. Nekaj Trnovcev pa si je služilo svoj kruh z vožnjo po mestu, v prvi vrsti z dovažanjem drv in lesá, kar se ga je pripeljalo po Ljubljani in Izici v Ljubljano. Tudi so imeli kočije „Lebenkutschen“, s katerimi so proti plačilu vozili popotne ljudi po deželi ali pa tudi meščane za njih zabavo na sprehod. Bili so torej nekaki predniki sedanjih spediterjev in fjakarjev. Bili so „privilegirani“ vozniki. Za plačilo ni smel po Ljubljani nihče nič prepeljavati, to pravico so imeli edino le Trnovci, in vedno dovtipni Ljubljančani so jih kot voznike imenovali — ne vem zakaj — „Fliegenschützen“.²⁾ Da bi bili po muhah „streljali“

¹⁾ Valv. ibid. p. 668.

²⁾ Z bičem okoli sebi „flikati“ je v ljubljanskem žargonu, vsaj na Poljanah, še sedaj znana beseda.

s svojimi biči, ki so pa utegnili zdaj pa zdaj doseči tudi kakega mirnega ljubljanskega meščana. A posebno dober vozniki zaslužek ni bil, ampak mnogo slabejši ko čolnarski. Vrhutega je bila združena z vozniško pravico tudi precej čutna teža, namreč tlaka, ki so jo morali trnovski vozniki opravljati, ako je imel magistrat kaj vožnje pri popravljanju mestnega ozidja, pri utrdbah na Gradu itd.

Vendar so bili Trnovci vobče imoviti ljudje. Njih blagostanje jih je delalo samosvestne, še več — ošabne. Še danes poznajo na Poljanah objestno prislovico, s katero so Krakovci in Trnovci kazali, kolik razloček da je med pravimi kmeti in njimi, če prav so njih predmestji zvali „vasi“. Dejali ali peli so sami o sebi:

„Kmet kosit, — mi pa pit,
Kmet orat, — mi pa spat!“

Izraz njih samosvesti je bila tudi posebna noša, po kateri so se razločevali od obeh, od kmetov in meščanov. Dandanes ni o nji seveda nobenega sledu več, kvečemu, če ima še kak star očanec ali kaka ženica shranjen še kak spomin na blažena mlada svoja leta. Popolnoma so se pozabile tudi nekdanje stare šege krakovske in navade o Božiču.¹⁾

2. Trnovska cerkev pred ustanovitvijo fare.

Ko je cesar Jožef II. obudil pri Krakovčanih in Trnovcih upanje, da se utegne tudi njim ustanoviti fara, oglasili so se takoj s to zahtevo ter bili uverjeni, da se jim pri tem ne bodo delale nikake težave. Saj so za faro najimenoitnejšo stvar že imeli, namreč cerkev v Trnovem, posvečeno sv. Janezu Krstniku, imeli so svojega duhovnika in tudi že svojo redno službo božjo.

Toda kdaj se je trnovska cerkev sezidala, ne vem povedati. O Valvasorjevem času, l. 1689., je najbrže še ni bilo, sicer bi jo bil Valvasor omenil bodi si ob tej, bodi si ob oni priliki, če že o drugi ne, pa vsaj ob tisti, ko našteva ljubljanske cerkve in kapele po mestu in po predmestjih; pri takem naštevanju je bil Valvasor precej natančen ter ni pozabil n. pr. omeniti celo kapel po posameznih hišah, kakor n. pr. kapelice sv. Ahaca v deželni hiši,²⁾ ali kapelice Matere Božje v hiši bistriških kartuzijancev na Bregu,³⁾ ali kapele sv. Elizabete v meščanskem špitalu.⁴⁾ Tudi kapele zunaj mesta omenja, n. pr. kapelo Božjega

¹⁾ Krakovce in Trnovčane je ločilo tudi jezikovno narečje, o čemer svedoči opomnja v Pohlinoi slovnici. Trnovski veliki in mali čolnarji in krakovski ribiči so se ženili med svojci. — Iv. Vrhovnik.

²⁾ Valvasor XI. p. 671.

³⁾ Ibid. p. 693.

⁴⁾ Ibid. p. 668. in p. 692.

groba zraven štepanjske cerkve.¹⁾ Kaj bi ga bilo motilo, da ne bi bil omenil trnovske cerkve, ki je stala vendar tik mesta? To nam skoraj daje pravico reči, da v Valvasorjevem času cerkve v Trnovem še ni bilo, a obenem vendar tudi dostavljam, da se kaj popolnoma zanesljivega iz tega ne sme sklepati, kajti Valvasor ne omenja tudi cerkvice pri sv. Krištofu, ki je stala vendar dosti blizu mesta. Sicer pa ni dosti do tega! Če trnovske cerkve v Valvasorjevem času tudi še ni bilo, zidala pa se je vsekako kmalu po njegovi smrti. Leta 1730. je gotovo že stala.²⁾ To leto je naložil namreč sv. Janezu Krstniku na čast neki Anton pl. Janežič 2000 gld. za 80 večnih sv. maš, katere so se imele opravljati v trnovski cerkvi. Zato se je imenovala ta ustanova (beneficij) ustanova sv. Janeza Krstnika. Pravico za predlaganje trnovskega duhovnika, beneficijata, je izročil Janežič ljubljanskemu magistratu, kateri jo ima še dandanes; iz tega vzroka je tudi patron trnovske cerkve ter predlaga škofijstvu novega župnika, če se župniško mesto izprazni. Morebiti da je cerkev dal zidati ljubljanski magistrat, kajti o neki priliki se je l. 1746. o trnovski cerkvi izrazil „in der von uns (sc. Magistrat) errichteten Kirche Sct. Johannis“.³⁾

Pobožni Ljubljčanani in Trnovci so Janežičevo ustanovo, katero je leta 1738. dne 14. aprila potrdil tedanji ljubljanski škof Schrottenbach, zvikišali z manjšimi in večjimi svotami, ki so jih nalagali za večne sv. maše. Leta 1735. je naložila v ta namen neka Elizabeta Lingova 600 gld., neki Jakob Čurn 1500 gld. (a šest maš na leto se je moralo opraviti pri Sv. Petru), neki Franc Anton Pauhans 200 gld., neki Ivan Vogel 1500 gld., neki Prevec 100 gld. Vrhutega je podaril ta mož cerkvi, oziroma Janežičevi ustanovi tudi eno gozdno parcelo, en travnik in majhen vrt.

¹⁾ Ibid. p. 696.

²⁾ Trnovske cerkve ne omenjata niti Dolničar niti Jezuvitski „diarium“. Navaja jo pa knjižica: *Compendiaria Metropolis Carnioliae Descriptio e Topographia Germaniae Austriacae Caroli Ganelli S. J. 1766. Labaei*, kjer stoji o trnovski cerkvi tale opomba: „Templorum seriem claudit omnium novissimum Divi Joannis Baptistae extra Tentonicam portam decem abhinc annis aere Janesitschiano excitatum“. Ganelli se je zmotil za tri leta, kajti prednico sedanje trnovske cerkve so zgradili l. 1753, kakor spričuje napis na kamenu, ki je bil vžidan v starem levem zvoniku na vzhodni strani kaka dva metra od tal. Ta napis slove:

CANDID⁹
ZULLIANI · ARCHITECT⁹
DELINEAVIT ET FECIT
1753.

Zabeležiti je še pravljico, ki nam poroča, da je na stavbišču trnovske božje veže stala nekdaž lipa, in da so pod njo videvali sosedje ob gotovih časih lučico.
— Iv. Vrhovnik.

³⁾ Mestni arhiv, f. 264.

Celo izdatno pa se je Janežičeva ustanova zvišala ob smrti nekega Ludovika pl. Radiča,¹⁾ kateri je zapustil velik del svojega imetja trnovski cerkvi. Najbrže je bilo to imetje darovano v nepremičnem posestvu, — oporoke Radičeve v aktih ni najti. To posestvo bi se bilo moralo prodati, denar pa izročiti trnovski cerkvi. Ker pa je Radičev dedič in sorodnik pl. Hubenfeld želel to posestvo obdržati sebi in svoji rodbini, ponudil je trnovski cerkvi 4000 gld. kot nadomestilo. Ljubljanski magistrat, patron Janežičeve ustanove, je ponudbo sprejel ter leta 1772. sklenil s Hubenfeldom pogodbo, po kateri sta se pri predlaganju trnovskega beneficijata vrstila mestni magistrat in Hubenfeld tako, da ga je enkrat predlagal magistrat, drugikrat pa Hubenfeld. Zgovorila pa sta se, da ostani Hubenfeldovi rodbini ta pravica samo v moškem rodu; če ta izumrje, predlagal bo beneficijata zopet le magistrat sam.²⁾

Hubenfeldova rodbina je ostala še tudi pozneje dobrotnica trnovske fare. Za trnovsko šolo je prispevala Hubenfeldova vdova s 495 gld. 23 kr.³⁾

Tako je Janežičeva ustanova narastla sčasoma na 10.200 gl., ki so nosili 351 gld. 6 kr. letnih obresti. Vrhu tega je imel

¹⁾ Ludwig v. Raditsch, — tako se je podpisoval — je bil dolgo vrsto let, kaj bi drugače dejal, vse svoje življenje — ljubljanski mestni pisar, „Stadt-syndicus“, kot tak mestni odbornik in edini v mestnem zastopstvu sedeči izvežbani jurist, — zavaljo tega jako merodajna, vplivna in tudi najbolj plačana oseba pri magistratu. Med mestnimi odborniki „Stadtväter“, „Rathsverwandte“ so ločili takrat: a) mestne odbornike ožjega odbora „innere Rathsverwandte“; bilo jih je 12, zato so jih kratko imenovali tudi „die Herren Zwölfer“, in b) mestne odbornike širšega odbora „äußere Rathsverwandte“ ali tudi „die Vierundzwanziger“, ker jih je bilo še enkrat toliko kot prvih, — štiriindvajset. Poslovanje mestnih očetov ni bilo zastoj, ampak jih je Ljubljana plačevala za to, da so prihajali k sejam v „mestni dom“ (rotovž). Plače sicer res niso bile kneževske, a za tiste čase vendar-le ne ravno slabe. Ta čas, recimo sredi XVIII. stoletja, l. 1750, so dobivali mestni očetje ožjega odbora po 30 gld. na leto, „štiriindvajsetaki“ pa polovico tega; sicer pa so imeli oboji tudi še mnogo postranskih dohodkov, največ „in natura“, n. pr. užitek travnikov, njiv, posebne pravice pri paši v Mestnem Logu itd. Nekaj mestnih očetov je prisostvovalo tudi pri kazenskih obravnavah, „Beisitzer beim Criminalgericht“; za to so dobivali po 15 gld. na leto. — Mestni pisar je imel kot tak 305 gld. 48 kr. letne plače, skoraj dvakrat več od župana, kateremu so plačevali le po 131 gld. in 36 kr. na leto. Dalje je bil mestni pisar vsegdar obenem tudi odbornik ožjega odbora, za to je imel 30 gld.; kot jurist je bil najimennejši prisednik pri kazenskih obravnavah; zato je dobival po 15 gld., skupaj torej 355 gld. 48 kr. — za tedanje čase jako dobra, lahko se reče „mastna“ plača. Ludovik pl. Raditsch si je torej, če jemljemo v poštev še nemale njegove postranske dohodke, ki jih je imel kot jurist, lahko mnogo prihranil in zapustil lepo imetje.

Raditscheva rodbina je pretegnila pozneje nekam na Hrvaško, a se — ne vem kdaj — vrnila zopet v Ljubljano. Znani pisatelj in velezaslužni kranjski zgodovinar Peter pl. Radics je potomek tega pokolenja Ludovika pl. Raditscha.

²⁾ Ljubljanski mestni arhiv. Kresijski akti, fasc. X. in akti stare registrature, fasc. 89—94.

³⁾ Ibid.

beneficiját prosto stanovanje v beneficijatski hiši in užitek od precej velikega vrta pri cerkvi. Hiša je bila primeroma prostorna, v eno nadstropje sezidana ter je imela tri kleti, pri tleh pet sob z eno shrambo in kuhinjo, v prvem nadstropju pa sedem sob, razen teh pa tudi še shrambo in kuhinjo. A ob času, ko so ustanavljali faro, je bila hiša v kaj slabem stanu; vse je bilo zanemarjeno, tla in okna na pol strohnela, peči razpokane, vrata pa se niso zapirala skoraj nobena. Očitali so tedanjemu beneficijatu Josipu Bobnu, da je vsega tega kriv največ on sam.

V boljšem stanu pa je bila cerkev. Velika sicer ni bila; imela je samo tri oltarje. Veliki oltar je bil posvečen sv. Miklavžu, patronu čolnarjev in ribičev, kar je skoraj samo po sebi umljivo, saj so bili Trnovci vsi čolnarji, Krakovci pa vsi ribiči. Sv. Miklavž je bil torej prvotni patron trnovske cerkve. Sedanjega patrona sv. Janeza Krstnika je dobila, jaz bi dejal, da ravno z ozirom na Janežičevo ustanovo še le pozneje, najbrž takrat, ko so staro, prvotno cerkvico podrli in sezidali novo. Da sv. Janez Krstnik ni bil že prvotni patron, sklepa se lahko tudi iz tega, da tega svetnika ni bilo tudi v nobenem stranskih oltarjev, marveč sta bila manjša oltarja posvečena eden Materi Božji, eden pa sv. Mihaelu.

Ali daši tudi majhna, je bila cerkvica vendar prav dobro preskrbljena z vso cerkveno opravo, in sicer ne samo s tako, kakršno imajo podružnice sploh, ampak tudi že skoraj z vsem, kar je pri farni cerkvi treba; posebno dobro je bila preskrbljena z mašnjimi plašči, katerih je imela trinajst, nekateri so bili celo še prav lepi in dragoceni.¹⁾ V stolpih — cerkvica je imela že takrat dva stolpa — so viseli 4 majhni zvonovi po 7, 4 in 2 (stara) centa težki, a najmanjši je tehtal samo 80 funtov.

Beneficijatu je bila za njegove dohodke dolžnost opraviti na leto po 308 sv. maš za pobožne dobrotnike in njih rodovine; oskrbovati mu je bilo vse duhovsko pastirstvo, ob nedeljah in praznikih pridigovati, ob nedeljah popoldne poučevati mladino v krščanskem nauku ter obiskovati in obhajati bolnike v Trnovem in Krakovem; če pa je sam zbolel, ni mu bilo treba skrbeti za namestnika.

Trnovci in Krakovčani so imeli torej popolno urejeno službo božjo še pred ustanovitvijo fare. Petkrat v letu, novega leta dan, na svečnico, na praznik Marijinega oznanjenja, na praznik sv. Janeza Krstnika in o cerkvenem blagoslovljenju se je vršila služba božja celo še prav slovesno. Imeli so te dni po dve sv. opravili z leviti, postavljali so mlaje pred cerkvijo ter jo znotraj in zunaj olepšavali z zelenjem, po zimi s smrečjem in bršljinom, po letu pa tudi s cvetjem.

¹⁾ Inventar iz leta 1776. je ohranjen v mestni stari registraturi, fase. 89 — 94.

3. Ustanovitev in prva leta trnovske fare.

Ker pri ustanovljanji trnovske fare ni bilo takih denarnih sitnosti, kakor pri drugih, tekla je stvar prav gladko. Razen Krakovega in Trnovega se je k nameravani fari privzelo še Mirje do Rimske ceste, dalje vsa leva stran Rimske in Tržaške ceste (iz mesta ven šteto), kolikor je spada k mestu, isto tako vse ljubljansko močvirje, kolikor ga spada v ljubljanski pomerij to in ono stran Ljubljanice in ob Ižanski cesti tja do Rožnika. To ozemlje se zove Karolinska zemlja, Havptmanica, Illovica in Črna Vas.

V tem obsegu bi bila trnovska fara štela nad 1400 dnš; zato sta se določila zanj dva duhovnika, župnik in kaplan.

S tem je bila fara sicer ustanovljena.¹⁾ Vendar je Trnovce čakalo še mnogo, mnogo sitnosti in minulo je precej let, predno so se prav iz srea mogli veseliti nove fare, — a večina jih tega ni dočakala.

Prvi župnik je postal Josip Boben, dotedanji trnovski beneficiját, prvi kaplan pa Ignacij Kozlevčar. Imenovana sta bila leta 1783.²⁾

A z obema so imeli Trnovci križe in težave. Po cesarkem direktivu za ustanovitev novih fará iz leta 1783. je pristojalo trnovskemu župniku 500 gld. letne plače, kakor vsakemu drugemu župniku v mestu ali predmestju, toda pri gosposki ga niso šteli za tacega, ampak so trdili, da je Trnovo kmečka fara; župniku pristuje torej samo 400 gld.

Boben je poklical ljubljanski magistrat na pomoč. Ta se je potegnil sicer toplo zanj, izpodbijal nazore kresijske gosposke ter ji dokazoval, da je tudi Trnovo mestna fara ter da nima nič manj prebivavcev kakor druge; kar se tiče obsežnosti, je pa celo še večja.

Toda v kresiji se za magistratov ugovor niso zmenili do malega nič, ampak so ostali pri določeni plači (400 gld.). Boben pa še celo niti te ni dobival, ampak je užival le kar nadalje samo dohodke Janežičeve ustanove 351 gld. 6 kr. — torej ravno toliko kakor poprej, ko je bil še samo beneficiját. Druzih dohodkov pa ni imel nobenih; dognalo se namreč celo to vpra-

¹⁾ L. 1791. je magistrat uradno poročal, da je bila fara ustanovljena 6. julija 1785. leta. — Mestni arhiv, fasc. 25.

²⁾ Dasi je bila trnovska fara vstanovljena že l. 1783., so se jele spisovati farne matice v Trnovem vendar šele l. 1785. Poročna knjiga se prične s 6. dnem julija 1785., ko je bil poročen „in dorff Tyrnav“ stanujoči Tomaž Rogel; mrtvaška ima zabeleženega prvega mrliča 5letnega Antona Rožiča iz Trnovega št. 56 umrlega dne 8. junija 1785.; v krstno knjigo je zapisal župnik Boben prvo krščenko Mico Sedej, rojeno dne 18. jun. 1785 „in dem Dorff Krokau“ št. 75; pozneje piše matičar dosledno pred Krakovim in Trnovim: „Vorstadt.“ — Iv. Vrhovnik.

šanje ni, ali naj pobira štolo on ter jo porabi za-se, ali pa naj jo pošilja še nadalje šenklavškemu župniku kakor doslej. Boben je ponovil svoje prošnje nekaterikrat, a v kresiji so bili popolnoma gluhi zanje; primakniti mu niso hoteli iz verskega zaklada niti onih 48 gld. 54 kr., ki so manjkali še do 400 gld. in ki so mu po postavi šli na vsak način, tudi če bi bilo Trnovo res le kmečka fara.

Res je, da je bila gosposka pri verskem zakladu sicer jako skopa ter se je najnatančneje ravnala po cesarjevem ukazû, da se mora štediti do skrajnosti, vendar je župnik Boben sam mnogo zakrivil, da se zanj ni vnemala in mu v roke stregla niti posvetna niti duhovska gosposka. Zanamarjal je namreč svoje dolžnosti prav grdo. Škofijstvo ga je zaradi tega par kratov prav resno posvarilo, toda hasnilo je skrajno malo. Pritožeb o njem ni bilo ne konca ne kraja. Trnovci so ga v škofiji tožili, da ni nikoli doma; kdor je imel pri njem kaj opraviti, poiskati ga je moral v pivnici ali ponj poslati v gostilno.

Velike preglavice je delal Trnovcem tudi njih prvi kaplan Kozlevčar, ki je bil ta čas, ko se je fara ustanavljala, katehet in spovednik v nunskem samostanu. Dohodki so mu prihajali iz ustanove, za katero je bil naložil Schellenburg,¹⁾ bogat ljubljanski trgovec, 10.000 gld. Takih ustanov je bilo na Kranjskem jako veliko. Tistim, ki so jih uživali, niso nalagale nobenih drugih dolžnosti, kakor da so v kaki cerkvi, javni kapeli ali v kakem samostanu opravili določeno število tihih sv. maš. Teh se je pa seveda moglo udeleževati primeroma le malo ljudi. Cesarju Jožefu II. to ni bilo po godu, zakaj želel je, da naj bodo sv. opravila vsa javna ter da naj prihajajo njih duhovne milosti vsemu ljudstvu v prid in v blagor njih duš. Zato je ukazal, da se uživavci takih tihih, večini ljudstva do dobra brezkoristnih pobožnih ustanov razpošljejo po deželi ter se po raznih farah namestijo kot župniki in kaplani. Ta naredba je bila na dve strani koristna: prvič je pri tedanjem velikem pomanjkanju duhovščine dobila nekatera fara svojega župnika ali kaplana, ki bi ga sicer ne bila, (zakaj potrebovalo se jih je jako mnogo), drugič pa je bil tudi verski zaklad pri tem na dobrem. Na fare poslani beneficijati so uživali dotedanje svoje dohodke še nadalje, kvečemu je verski zaklad primaknil še nekoliko goldinarjev, če je bila ustanova le premajhna, in če so bili njeni dohodki tako skromni, da niso dosegali kaplanom pristujočih plač.

¹⁾ Schellenburg je bil Tirolec. Na Kranjsko je prišel s praznim žepom, a ker je bil jako podjeten, priden in razumen človek, pridobil si je tu — za tiste čase — ogromno imetje, kakor sto in sto drugih od vseh strani sveta v Ljubljano prihajajočih tujcev. Otrok ni imel, zato je odmenil vse, kar je imel, dobrodelnim in pobožnim namenom. On je bil tisti bogataš, ki je dal sezidati prelepo nunsko cerkev ter ustanovil nunski samostan.

Tako se je godilo tudi Ignaciju Kozlevčarju, beneficijatu v nunskem samostanu, kjer je opravljal določeno mu število sv. maš, spovedoval ter v nunski šoli poučeval deklice v veronauku. S svojim stanjem je bil popolnoma zadovoljen. Kar ga l. 1785. (30. junija) iz tega zloznega in mirnega življenja izdrami od višje gosposke odposlani dekret, da ga je škof imenoval za kaplana v Trnovem, kamor naj se takoj preseli iz nunskega samostana; ne obotavlja naj se kar nič, zakaj v Trnovem ga je nujno treba. Namesto v nunskem samostanu opravlja naj naložene mu sv. maše pri trnovski fari.

Ta ukaz je spravi! moža v veliko nejevoljo. Zapusti naj dosedanje mirno svoje življenje ter se vpreže v težavni posel kaplanski! Sklenil je, da ne pojde in da gosposke ne bo poslušal. In res! Namesto v Trnovo je šel v Gradec, kjer se je nahajala takrat najvišja vlada za našo deželo, za Štajersko, Koroško in Primorsko. Kaj ga je gnalo tja, in kaj je pričakoval, ne vem. Najbrže pa se je pritožil proti odredbi kranjske, vlade (kranj. gubernija), češ da njegovo premeščenje v Trnovo kar nikakor ne odgovarja željam in naredbam pobožnega Schellenburga, ki je določil, da se imajo sv. maše opravljati v nunskem samostanu, ne pa v Trnovem. Toda opravil ni nič — na faro pa tudi ni šel. Zato mu je gosposka zažugala, da mu ustavi dohodke, če ne pojde. Ko se pa Kozlevčar tudi za to grožnjo ni zmenil, ga je 29. sept. 1785 res odstavila.

To je možu vendar-le nekoliko posnelo rožičke. Prevzel je kaplansko službo v Trnovem, in ustavljeni dohodki so se mu vsled posredovanja škofovega jeli kmalu zopet dajati. Škof je pričakoval, da ga je sedaj trma pač minula. Toda ni ga! Hodil je pač maševat v Trnovo, preselil pa se tudi sedaj ni, ampak bival je še nadalje v nunskem samostanu, daleč proč od svoje kaplanije. Izgovarjal se je, da mu bivanje v Trnovem škoduje, da boleha in bruha kri. „Seveda!“ so dejali Trnovci, „če bi bil bolan, ne bi tekal po dvakrat na dan v Trnovo, iz Trnovega pa zopet nazaj v mesto. Kaj pa mu je tega treba? Stanuje naj v Trnovem!“

Škof grof Herberstein je bil res potrpečljiv in od srca dober mož.

V Trnovem je bilo kaplana živo potreba, a noveev, s katerimi naj bi se bil plačeval, ni bilo nikjer dobiti. Verski zaklad je bil z ustanovljenjem toliko novih far obtežen tako, da od te strani ni bilo pričakovati nobene podpore. Iz te zagate je škof našel pot, po kateri bi se bilo ustreglo obema, Kozlevčarju in trnovski fari. Ker je bilo službovanje v samostanu laže, odredil je tako-le: Kozlevčar ostani v samostanu, opravlja v določenih mu urah tam sv. maše, spoveduj samostanske gojenke ter jih poučuj enkrat na teden v veronauku, zato pa imej v samostanu

hrano in vso drugo oskrbo, katera mu je zagotovljena s Schellenburgovo ustanovo, vrhu tega pa dobivaj še 50 gld. letnega plačila.

Škof je računal, da se tem potem iz dohodkov Schellenburgove ustanove prihrani 200 gld., ž njimi se bo za Trnovo že dobil, če že ne kaplan, pa vsaj duhovnik, ki bo, pri kaki drugi fari v službi, prihajal zdaj pa zdaj vsaj za pomoč.

Kako se je stvar dalje razvijala, ne vem, vem pa, da se Kozlevčar tudi sedaj ni uklonil. Vendar ga škof navzlic temu ni odstavil, ampak je le na njegove stroške najel namestnika, nekega Simona Milica.¹⁾ Ko pa tudi to ni izdalo, ustavila mu je vlada plačo v drugič ter mu zažugala, da mu je ne izplača poprej, dokler ne bi prosil škof. A Kozlevčarja ni trma popustila tudi sedaj ne; zato so ga izpodili 5. marcija 1787. l. ter mu 12. septembra t. l. imenovali naslednika Martina Urbančiča, ki se je rad udal vsemu, kar so zahtevali od njega.²⁾

Med tem pa je dozorela tudi župnikova zadeva, in kakih 14 dni pozneje (21. marcija 1787. l.) so za kaplanom zapodili tudi njega iz službe. Najbrž tudi on dalj časa ni izvrševal svojih dolžnosti, tako da je bila trnovska fara več mesecev brez župnika in brez kaplana. Oskrbovanje je prevzel šenklaški kaplan Blaž Klein; ker mu ni bilo treba bivati v Trnovem, porabili so ta čas vsaj za najnujnejše in najpotrebnejše poprave v zanemarenem trnovskem župnišču. Ta Blaž Klein je postal tudi Bobnov naslednik (imenovan 31. marcija 1787. leta, kanonično umeščen 12. aprila t. l.)

S svojima prvima duhovnikoma so doživeli torej Trnovci in je doživel magistrat (patron trnovski) dosti neprilik. Kajpak da je pri taci razmerah tudi služba božja trpela in pod tem utisom menda je magistrat nasvetoval pri trnovski fari še enega kaplana; skliceval se je pri tem na cesarjevo odredbo iz l. 1783., po kateri so pristojali tudi kmečki fari z več ko 1400 prebivalci razen župnika še dva kaplana.

Pri gosposki so se nekaj časa res pečali s tem predlogom, ker pa je manjkalo novcev, odložili so ga na poznejše čase.

Te sitnosti so spravile mestne gospode v prav slabo voljo, česar jim gotovo nihče ne zameri. In nič čuda, da so po takih

¹⁾ V krstni knjigi se prikaže Simon Milic (Millitz) prvičrat dne 31. okt. l. 1785.; podpisal se je: cooperator loci. Ignacij Kozlevčar (Cosleibzer) je prvičrat krščeval v Trnovem dne 13. febr. 1787., potem poleg župnika Bobna in Milica večkrat do 17. dne julija 1787, ko je v Trnovem že župnikoval Blaž Klein. Milic je zadnjikrat podpisan dne 5. apr. 1787. Iz tega sklepam, da je Kozlevčar nekaj mesecev vendar le izvrševal kaplansko službo v Trnovem, dasi se nikdar ni podpisal kot tak. Za njim je nastopil za pičel mesec kaplan Franc Pečar in za tem dne 27. sept. Martin Urbančič, ki se je zabeležil v trnovsko krstno knjigo kot Schellenburgov beneficijant in kaplan. — Iv. Vrhovnik.

²⁾ Mestni arhiv ljublj., fasc. X.

dogodkih deželni vladi nasvetovali, da stori najbolje, če trnovsko faro opusti ter jo združi s frančiškansko, ki naj bi se od frančiskanov prenesla k nunam. Če se to zgodi, ne bo farna cerkev predaleč ne Trnovcem ne dotedanjim frančiškanskim faranom. A vlada temu ni pritrdila. Kaj pa naj se zgodi s trnovsko šolo, ki so jo bili leta 1787. ravno kar osnovali? Kdo pa naj poučuje veronauk? Magistrat res ni vedel povedati, kdo, zato je odgovoril: šola ostani, zato pa se osnuj ekspozitura, kar bo Trnovcem tudi v tem oziru v prid, da bode mogoče umirajoče tem hitreje previdevati s sv. zakramenti. Toda vlada temu ni pritegnila.¹⁾

Blaž Klein ni dolgo župnikoval tu, bodisi da je umrl, bodisi da je odšel kam drugam; njegov naslednik Ignacij Iggel je bil imenovan 14. aprila 1788. l.²⁾

Župnikova plača niti takrat še ni bila urejena; Boben, ki je od fare odstavljen živel v kapucinskem samostanu, je ni bil do tega privedel, da bi ga bili plačevali vsaj tako, kakor kmečkega župnika (400 gld.). A tudi Iggel se je trudil več k^o leto in dan, predno je izmoledoval, kar mu je po zakonu šlo.

Župnikoval ni dolgo; umrl je že 29. novembra 1790. leta. Začasno oskrbo fare je prevzel tedanji kaplan Martin Urbančič, dokler niso imenovali novega župnika Petra Zupana. Ž njim še-le se je na trnovski fari začel red, in so se napravile razmere, kakršne bi morale biti že precej iz početka. S tem pa obstanek fare še davno ni bil zagotovljen. Bil je zopet ta prešmentani denar, ki bi bil trnovski fari skoraj konec provzročil.

Že precej novoimenovani župnik Peter Zupan se je imel bojevati z denarnim vprašanjem, v tem slučaju samo za-se. Oglasil se je namreč za plačo, katera mu je pač po postavi šla kot mestnemu župniku (500 gld.). A vlada mu je odgovorila (28. julija 1791.), da skromne razmere verskega zaklada za sedaj še ne dovoljujejo povišanja njegove kongrne 351 gld. 6 kr. na 500 gld., in nakazali so mu res samo toliko, češ, saj mož morebiti ne ve, da je že njegov prednik vlekkel plačo vsaj kmečkega župnika, namreč 400 gld. A Zupan je to vedel ter zahteval vsaj tako plačo, kakršno zakon določa za kmečkega župnika, toda mu je niso dali, izgovarjali so se, da morajo pri verskem zakladu tako stiskati in skopariti in sicer zavoljo tega, ker je ravno kar osnovana trnovska šola³⁾ dokaj denarja požrla.

¹⁾ Mestni arh., f. 21—25.

²⁾ Mestni arhiv, fasc. 89—94.

³⁾ Trnovska šola. V Trnovem se je šola osnovala primeroma pozno. Marija Terezija je ukazala napravo šol na Kranjskem že leta 1773. (Hofkanzleidecret ddo 12. Juni 1773.), v Trnovem pa so začeli s šolskim poukom še le l. 1787., torej celih 14 let pozneje. Najbrže ni bilo moč dobiti učitelja, in še tisti, ki so ga naposled dobili, Anton Pascher, ni imel tudi za tiste čase, ki so stavili v tem oziru jako skromne zahteve, potrebnega usposobljenja

Peter Zupan po postavi mu pristojne plače ni dobil sploh nikoli, ker je prej umrl, 18. avgusta 1820 l.

A komaj je bila ta stvar poravnana in šola osnovana, nastale so l. 1799. nove težave. Od ustanovitve trnovske fare pa do tega leta je število nje faranov poskočilo od 1400 na več ko 2400 duš, tako je vsaj trnovska občina poročala kresiji, kar pa je bilo, kakor se je pozneje pokazalo, nekoliko pretirano. Vsekako pa pri tedanjem številu ljudstva en sam duhovnik (župnik, kaplana v Trnovem takrat ni bilo) nikakor ni mogel zadostovati več svojim dolžnostim. Kaplan je bil neizogibno potreben. V kresiji so zopet računali in računali, kje dobiti potrebni denar; verski zaklad ni mogel dati niti bora, kajti francoske vojske so do takrat trajale že nekaj let ter pogoltnile mnogo, mnogo denarja. Posegli so zopet nazaj na Schellenburgovo ustanovo pri

za učiteljstvo. Služboval je v Trnovem od 1. decembra 1787. do konca februarja 1789. l., ko je dobil ukaz, naj gre še za nekaj časa na normalko, da se tam izpopolni in si pridobi, kar mu še manjka za učitelja. Marija Terezija je ustanovila tri vrste ljudskih šol: normalke, glavne šole in trivijalke (Normal- Haupt- u. Trivialschulen). Normalka (štirirazredna) se je nahajala v vsaki deželi le po ena in sicer v glavnem mestu. Na nji so pripravljali bodoče učitelje, bila je torej nekako to, kar dandanes učiteljske; trirazredno šolo so morali imeti vsa druga mesta po deželi vsaj po eno, enorazredno trivijalko pa vsaka fara. Seveda je bila pa tudi plača njegova po tem, 50 gld. na leto! Pa še za to se je moral vleči, ker so mu n. pr. en pot za poldrugi mesec plačali samo 6 gld. 23 kr.¹⁾ Naslednik Pascherjev je bil neki Janez Jesenko. Ker za vzdrževanje šole ni bilo nikakih denarnih sredstev na razpolago, poiskali so za šolo potrebni prostor v župnišču (v pritličju), tu je stanoval tudi učitelj. Leta 1790. pa je gosposka Trnovcem zaukazala, da si morajo sezidati novo šolsko poslopje, za kar bosta prispevala in sicer za eno tretjino stroškov oba farna patrona (magistrat in Hubenfeld) pa ona gospodstva, katera imajo v trnovski fari podložnike, to se pravi, katerim plačujejo trnovski farani davke, opravljajo tlako in dajo desetino. Ob tej priliki izvemo, da je štela trnovska fara takrat 228 hiš.²⁾ Od teh je bilo

ljubljskemu magistratu podložnih	87 : 74 v Trnovem, 13 v Gradišču,
nemški komendi	89 : 73 v Krakovem, 16 v Gradišču,
ljubl. škofjstvu (Pfalz Laibach)	47, na Viču in na Glincah
graščini Sp. Rožnik (Rosenbüchel)	1, sama za-se
graščini Glince	2, na Viču in na Glincah
cerkvi na Rožniku	1, na Glincah
graščini Turnski (Tivoli)	1, sama za-se

Imenovana gospodstva so brez ugovora prispevala, kolikor se je na vsako³⁾ od njih preračunilo, le nemška komenda se je branila, češ da stoje nji podložne hiše vse tostran Gradašnice, v Krakovem in v Gradišču, nobena pa ne v Trnovem, torej tudi ni ona zavezana prispevati za Trnovsko šolo. Seveda ji ugovor ni nič pomagal, ker se je imela šola napraviti ne samo za trnovsko predmestje, ampak za vso faro. Temu bogatemu zavodu nasprotno pa je gospa Hubenfeldova (vdova) iz proste volje dala 495 gld. 23 kr.³⁾ Zidala se pa trnovska šola vendar ni nikoli, ampak je ostala v župnišču v pritličju do najnovejše dobe. Tu je stanoval tudi učitelj. — Iv. Vrhovnik.

¹⁾ Mestni arhiv f. 89—94.

²⁾ Mestni arh., Kreisamtsakten, fasc. II.

³⁾ Ibid., fasc. X.

nunah, katere pa so se odločno postavile po robu, češ da je po ustanovni določbi Schellenburgovi dohodek namenjen za njihovega spovednika, ne pa za trnovskega kaplana. Ker je nunam pritegnil tudi škof, so v kresiji odjenjali. Tudi neke druge ustanove (beneficium St. Georgii) naložene za Šenklašč, ni bilo mogoče nakloniti trnovski fari. Za vzdrževanje trnovskega kaplana potrebne vsote ni bilo iztakniti za Boga nikjer!

In kakor bi teh zadreg še ne bilo zadosti, nastal je naslednje leto (1800.) v Trnovem še velik ogenj, ki je močno poškodoval cerkev. (Streha na kupoli je merila 40 (štirj.) sežujev). Stroške za popraviljanje so prevdarili na 1083 gld. 5 kr.,¹⁾ katere so morali potom konkurence prevzeti seveda prej pri snovanju trnovske šole imenovana gospodstva.

Bojni ropot francoskih vojská in žalostni njih nasledki (v gospodarstvenem oziru) so za mnogo let zadušili tožbe in želje, ki bi se bile sicer javljale pri trnovski fari. Ko pa se je l. 1825. začelo pri kresiji zopet govoriti o nji, majal se je njen obstanek v dnu njenih temeljev. Število faranov je bilo tekom let zopet večje, v Trnovem pa je stala še vedno tista, leta 1753. zidana, prej kapeli nego farni cerkvi podobna cerkvica. Kajpak da je bila premajhna, mnogo premajhna. Da jo je treba povečati ali pa zidati novo, je bila jasna stvar, o kateri bi bila vsaka beseda odveč. Tega prepričanja je bil škof Herberstein že l. 1787. Če ne bo mogoče izvesti enega ali drugega, zažugali so v kresiji, da se bo cerkev iz javnovarstvenih ozirov zaprla, fara pa opustila, ter se je bo nekaj preselilo k Sv. Jakobu, nekaj pa k frančiškanom. Vendar pa je bila kresijska gospôda to pot pripravljena storiti vse, kar je bilo v njeni moči, da se stvar izteče ugodno. In upala je, da se bo tudi v istini, ako je med farani le količkej dobre volje. Poskrbelo se bo — obetala je Trnovcem — tudi še za kaplana, in se bo služba božja uredila, kakor mora biti. Ker so farani do malega skoro vsi kmetje, ribiči in čolnarji, lomili bodo potrebni kamen lahko sami, dovažali les in drugo potrebno gradivo ter prihranili mnogo stroškov, ki bi se morali sicer poravnati v gotovini.

A tiste dobre volje, ki jo je kresija želela, med farani najbrže ni bilo, kar posnamemo iz naslednjega rezkega odloka: „Če pa ostanejo občani pri trmasti svoji izjavi od dne 8. majnika 1825 (abgegebenen trotzigen Äusserung), katera očitvidno dokazuje, da jim manjka nraune vzgoje, potem ne preostaja nič drugega, kakor faro opustiti, kajti kapela, komaj za 300 ljudi dosti velika,²⁾ nikakor ne more več zadostovati fari z več

¹⁾ Ibid.

²⁾ Glede številč opomnim, da niso zanesljive ne tu, ne na marsikakem drugem mestu, ker so jih navajali — kakor jim je baš godilo — zdaj farani, zdaj kresija. O drugi priliki je ravno isti kresijski urad izrekel, da ima cerkvica prostora za 400 ljudi.

ko 1800 prebivavci. Ti že sedaj ne dobivajo, kakor kaže njih vedenje, potrebnih cerkvenih naukov, v prihodnje bo pa še slabše. Skrajno nepravilno pa bi bilo patronu in konkurenčnim dominijem, katere veže le dolžnost za vzdrževanje, ne pa za povečanje cerkve, nehvaležnim ljudem na ljubo nalagati velike stroške“ — (27 aprila 1826). — ¹⁾

Občani so se torej najbrže branili tlake in stroškov, ki so bili preračunjeni na 8500 gld.

Pri komisijskem ogledu dne 4. decembra so se vsi vdeleženci izrekli enoglasno, da nikakor ne kaže cerkve povečati, ampak se mora sezidati nova, kajti v povečani stari cerkvi bi mogli do velikega altarja videti kvečemu še sredi cerkve stoječi, zakristija bi bila le dva sežnja dolga in 10 črevljev široka in tudi stolpiča sta za zvonove, kakršne mora imeti farna cerkev, mnogo premajhna. Napravi naj se torej načrt za novo cerkev, ki pa naj ne bo stala na sedanjem mestu, ampak naj se prestavi drugam. Seveda bode treba v ta namen nakupiti nekaj sveta.

Stvar je bila jako resna, kajti fara je bila takrat in sicer že od sv. Jurja 1824. sem brez župnika; dobila ga je zopet še le 2. julija 1827. leta. Zval se je Franc Barlič. A tudi prej je bila že poldrugo leto brez duhovnika. Župnik Peter Zupan je umrl 18. avg. 1820., njegov naslednik Franc Polec pa je prišel na faro še-le 18. januarja 1822.

Obravnave zastran nove cerkve so se vršile dalje, a nič kaj srečno, kajti posestnika, od katerih se je nameravalo kupiti za cerkev potrebnega zemljišča, sta zahtevala neznansko pretirane cene. Deloma je zadrževal tudi kresijski inženir, od katerega kar nikakor ni bilo moč dobiti načrtov za novo cerkev. Mečkal je in mečkal tako dolgo, da je pri tem umrl. Zidanje nove cerkve se je pa zavlačevalo tudi pozneje in — da ne bom dolgo besedičil, — zavlačevalo se je celih trideset let. Sedaj je bilo to, sedaj ono vsej stvari na poti, in so se Trnovci ali pa v kresiji vnemali sedaj za povečanje stare, sedaj za zidanje čisto nove cerkve. Še leta 1847. in 1848. niso vedeli, pri čem da so, ali naj staro povečajo, ali naj zidajo novo. Trnovcem je bilo oboje prav, oporekala je edino le nemška komenda, ki ni bila ne za povečanje ne za novo zidanje, in tako so se načrti pošiljali semintja, celo na Dunaj, ker je ondotni stavbeni dvorni svetnik, načrt za povečanje zavrgel, ker bi merila cerkev z oratoriji vred samo 71 štirjaških sežnjev, — to bi bilo za tedanje število faranov 2050 duš premalo, za tako število, in če se zida nova cerkev, meriti mora najmanj 92 kvadratnih sežnjev.

¹⁾ Ta in vsi nadaljne zgodovine trnovske fare tikajoči se akti se nahajajo v mestnem arhivu v tako zvani „zeleni registraturi“ v fasc. 38.

Politična razburjenost 1848. leta je prišla gospodom v kresiji, kjer so imeli s trnovsko cerkvijo že tolikanj sitnosti in dela, kakor navlašč. „Bei dem erfolgten Umschwunge der vaterländischen Zustände“, in ker je bilo pričakovati, da se utegne dotedanji konkurenčni sistem bistveno predrugačiti, odložili so vso stvar na poznejše ugodnejše čase.

A ti ugodnejši časi nikakor niso hoteli priti. Z odlokom z dne 2. novembra 1848. l. je kresija na pritisk Trnovčanov, naj se vendar že kaj ukrene, odgovorila, da se s stvarjo še lahko počaka, ker ni za povečanje cerkvice nobene potrebe. — 23 let poprej so pa bili od ravno tam zažugali, da jo zapro, če se ne poveča. Kajpakda, djali so Trnovci, saj je ljudstva v fari vedno več, posebno se množi na močvirju, kjer prileze vsak čas kaka nova hiša iz tal. Cerkev se mora na vsak način — ne povečati, ampak zidati nova, kajti zadnji potres je razmikastil oba stolpiča in kupolo tako, da nista kar za nobeno rabo več. Da se nemška komenda upira in krotoviči, ni nič novega; če bi bilo od nje odvisno in bi morala ona kaj prispevati, predlagala bi in pospeševala n. pr. tudi združenje šenklaške in frančiškanske fare in še Bog vedi koliko drugih fara po deželi, ali pa bi naposled nasvetovala ljudem službo božjo celo še kar doma (Privatandacht).

A vse zastoj! Minilo je leto 1848. in 1849. in nju vihre, stara trnovska cerkvice je pa stala še vedno taka, kakor pred sto leti, le da je bila vsled zadnjega potresa in starosti toliko slabejša.

Leta 1852. je podrezalo župniško predstojništvo stvar iznova ter predložilo nov proračun in nove načrte, pri katerih je posebno naglašalo estetične ozire in umetniške zahteve modernega okusa. Seveda se je moral pri tem prvotni proračun 12.839 gld. 45³/₄ kr. izdatno povišati na 21.911 gld. 14¹/₂ kr.

Od novourejene gosposke, c. kr. vlade, — kresije ni bilo več — so pričakovali Trnovci tem ugodnejšega odloka in tem več podpore, ker so se začeli za trnovsko faro tudi drugi Ljubljančani zanimati. Toda vloga je obležala pri vladi celi dve leti.

Videč, da od te strani ni pričakovati nobene pomoči, vzel je tedanji župnik Franc Karun stvar sam v svoje roke ter jel za zgradbo nove cerkve nabirati prostovoljne doneske. Krepko ga je pri tem podpiral magistrat, patron trnovske fare. Uspeh je bil nepričakovano dober, kajti že do 15. marcija 1854. l. se je samo v trnovski fari nabralo 6600 gld., nato se je obrnil magistrat do škofa, naj dá nabiranje prostovoljnih darov oznaniti tudi v šenklaški cerkvi. Obrnil se je tudi s prošnjo do Njega

Veličanstva, kjer so pa — kar je jako čudno — prošnjo odbili (27. julija 1854).

Župnik Karun se je lotil zidanja z največjo odločnostjo ter dal staro cerkvico že leta 1854. do tal podreti; s podiranjem je pričel 24. apr., ravno na dan cesarjeve poroke, kar vedo nekateri stari Trnovci še dandanes. Načrte za novo cerkev je napravil inženir Fr. Schöbel, zidanje pa prevzel zidarski mojster Vadlav, pozneje Francesco Faleschini. Dne 24. junija 1854. — bilo je neko soboto ob osmih zjutraj — je položil njega eksce-lenca škof Anton Alojzij Wolf temeljni kamen za novo cerkev, katero je posvetil potem 7. junija 1857. — Vsa zgradba je stala nad 63.000 gld.

S tem šele, — vsaj meni se vidi tako — je zgodovina ustanovitve trnovske cerkve končana.

Mimogrede bodi omenjeno, da je štela država oziroma verski zaklad, — tako je poročal magistrat l. 1791.¹⁾ — za ustanovitev vseh treh fará, šentjakobske, frančiškanske in trnovske:

za šentjakobsko	4539 gld. 28 ¹ / ₄ kr.
„ frančiškansko	4227 „ 53 ³ / ₄ „
„ trnovsko	2051 „ 11 ¹ / ₂ „
	10818 gld. 33 ¹ / ₂ kr.

Dostaviti hočem le še nekaj opazk. — Vsa zgradba je stala 63.000 gld. starega denarja ter se je izborno posrečila. Dandanes ni več taka, kakršna je bila l. 1854., ko se je od zunaj odlikovala s sicer priprostim a zelo okusnim pročeljem v novobizantinskem slogu, posebno pa sta jo dičila dva krasna, vitka, 50 m. visoka stolpa, okrašena s kipoma²⁾ in štukaturo. Sedanje, žalibog zelo popačeno lice je dobila cerkev po nesrečnem potresu 1895. leta.³⁾

Iz stare cerkve so prenesli v lepi novi hram božji dve sliki slavnega ljubljanskega slikarja Valentina Mencingerja: sliko sv. Anžona puščavnika, visečo sedaj na levi strani ob vhodu,

¹⁾ Mestni arhiv, fasc. 25.

²⁾ Kipa (srca Jezusovega in Marijinega) stojita izza pomladi l. 1901. na zidanih postamentih pod železnima strehicama v vrtni ograji župniški za cerkvijo, tam kjer je stala po potresu podrtá Šušteršičeva (Videtova) hiša. — Iv. Vrhovnik.

³⁾ Popačenemu licu trnovske cerkve je provzročitelj arhitekt Jeblinger iz Linca, odkoder ga je bil poklical tedanji ljubljanski knezoškof Jakob Missia prenavljat stare po potresu poškodovane cerkve in gradit nove. Cerkveno predstojništvo trnovsko si je prizadevalo izposlovati porušena zvonikoma prejšnjo, jako vitko obliko, a mestni stavbeni urad je oporekal temu iz varnostnih ozirov. Jeblingerjev načrt je popolnoma ugajal imenovanemu uradu, kakor tudi patronu, mestnemu magistratu. — Iv. Vrhovnik.

pa sliko cerkvenega patrona sv. Janeza Krstnika, ki jo je bil Mencinger naslikal leta 1755. Prenesli pa so v novo cerkev tudi še štiri stare lesene kipe; dva stojita — vsak na eni strani oltarja Matere Božje, na desni kip sv. Fortunata, na levi pa kip sv. Mohora, — dva pa vsak na eni strani oltarja sv. Mihaela, na levi kip sv. Antona puščavnika, na desni pa kip sv. Rozalije.

Dve predavanji o ljubljanskih pokopališčih.

(Predaval prof. Iv. Vrhovec 22. novembra in 29. decembra 1901.)

I. Predavanje.

O nekdanjih ljubljanskih pokopališčih.

Menda se ne ponuja kmalu v kateri deželi tolika in tako ugodna prilika za temeljite in obširne razgovore o grobéh in pokopih kakor ravno na kranjskem. Pri nas se nahajajo grobovi iz tako zgodnjih časov, da jih zgodovina more določiti komaj približno. Dan za dnem trči kdo naših starinoslovcev ob častitljive spomine mogočnih narodov, kateri so živeli tu v tako sivi starodavnosti, da niti njih imen ne vemo. V našem deželnem muzeju so nakopičeni ogromni zakladi dragocenih starin, kakršnih nima brž kateri muzej naše širne države. Nagromadene so tu za starinarsko vednost neprecenljive izkopanine, katere so dali svojim predragim ranjkim kot dar ljubezni in spoštovanja s seboj v grobove njih sorodniki, prijatelji in znanci; stare so najmanj dva tisoč let, če niso starejše! Razen njih pa brani naš muzej tudi še mnogo starin iz zgodovinskih, rimskih časov. Skoraj ga na Kranjskem ni kraja, v čegar bližji ali nekaj daljši okolici ne bi se bilo našlo starodavnih grobov, iz katerih nam starine ranjeim v grob priložene s krepkim in vsakemu čutečemu sreču umljivim glasom kličejo, da je ljubezen večna, da traja tudi onstran groba, da z zadnjim izdihom, ki se izvije zemskemu popotniku iz trudnih prsi, še nikakor ni za vselej pretrgana vez ljubezni med živimi in mrtvimi.

1. Staro katoliško načelo pri pokopavanju mrličev.

Prilike za razgovor o pokopališčih iz bodisi katere koli dobe se za rojaka Kranjca torej nikakor ne manjka. Toda ne bom govoril o teh, ampak samo o pokopališčih ljubljanskih;

in sicer najpoprej o nastarejših. — Samo povej mi kdo, kako stara da je že naša bela Ljubljana in kdaj je nastala, potem mu povem tudi, kje da nama je iskati njenih pokopališč, in kakšna da so bila. A o začetku Ljubljanec vemo tako malo kakor o pričetku vseh količkaj znamenitih človeških bivališč sploh, to se pravi, nič. Gotovo pa je, da tudi Ljubljana ni nastala čez noč in se ni sezidala v enem dnevu, kakor se tudi Rim ni. Ko se pokaže prvič v zgodovini, je že dogotovljeno mesto, čegar najimenitnejši del je bil ljubljanski Grad in so bile Hrenove in Rožne ulice. Veliko to mestece res ni bilo, a bilo je popolnoma dogotovljeno in z vsemi naredbami preskrbljeno, kakršne se morejo iskati v mestu tedanjega časa. Pokaže pa se naša kranjska stolica v zgodovini prvič leta 1144., torej pred več ko 750 leti in sicer v tuji obliki „Laibach“, par let pozneje pa tudi že s slovenskim, po navadi tedanjega časa kajpakda popačenim in po tuje zasukanim imenom „Lubigana“. Nje prebivavci so bili takrat pač že vsi kristjani in so svoje mrličke pokopavali po krščanski šegi. Rimljani so jih sežigali, kristjani pa so jih že od prvega početka in od najstarejših časov krščanskih sem pokopavali; pokopavali so jih deloma morebiti zato, da so se ločili od poganskih svojih sodržavljanov, v prvi vrsti pa vsakako zavoljo tega, ker so njih verski nauki, ker je vstajenje Kristovo strogo zahtevalo pokopavanje. A ravno tako stroga je bila pa pri njih tudi zahteva, da se mrličke pokopujejo kolikor mogoče daleč proč od človeških bivališč. — Zakaj pa to? Ker so se morebiti bali zasmehovanja ali preganjanja rimskega? To pač ni bilo vzrok temu. Saj ve vendar vsakdo od nas, da se prvi kristjani niso vstrašili najhujših muk, ampak da so smehljaje se in navdušene himne prepevajoč izdihali svoje junaške duše. Zasmehovali so jih poganski Rimljani pač dovolj, zasmehovali jih tudi pri pokopavanju mrličev, katere so jim trgali iz rok ter jih kristjanom v posmeh sežigali po rimski šegi. In navzlic temu so kristjani pokopavali svoje ranjke tudi še pozneje, ko je krščanska vera zmagala na vseh postojankah ter bila razglašena za edino pravo državno vero, tudi še od tedaj dalje, pravim, je bila stroga zapoved, da naj se mrličke pokopujejo ne v obljudenih krajih, ampak kar mogoče daleč proč od človeških bivališč.

Versko prepričanje tega torej ni zahtevalo od njih. Verskemu prepričanju se je ustreglo popolnoma že s pokopavanjem samim. — Kdo ali kaj je zahtevalo torej tako oddaljeno pokopavanje. Ta zahteva je izvirala iz zdravstvenih ozirov, kajti tudi prvi kristjani so bili Rimljani. Noben narod sveta dosedaj ni imel še toliko razuma, skoraj bi rekel instinktivnega čuta za javno zdravstveni moment kakor ravno Rimljani. To dokazujejo njih neštevilne, s prav rimsko

potratnostjo napravljene kopeli, toplice, vodovodi i. t. d. in to ne morebiti samo v velikih mestih blažene Italije, ampak tudi v najmanjših rimskih seliščih vseh provincijalnih dežel. Kajpak, da se tudi pri nas na Kranjskem ni manjkalo takih naprav. Jaz spominjam le na še sedaj ohranjene ostanke vodovoda iz Podutika v nekdanjo Emono, v Emono pač, saj je bila vendar eno najmenitnejših mest to stran Alp, ali če se mi oporeka: tedaj pa spominjam na še sedaj ohranjene ostanke vodovodov v Dolenjskih Gribljah in Dolenjski Veliki vasi pri Šent Jerneju i. t. d. — !!!

V rimskih odnošajih vzgojeni in živeči kristjani so pač lahko spoznali, da je imelo pogansko sežiganje mrličev iz zdravstvenih ozirov brez dvoma veliko prednost pred njih krščanskim pokopavanjem. Ker pa so njih verski nazori sežiganje zabranjevali, skušali so temu zdravstvenemu nedostatku priti kolikor mogoče v okoliš s tem, da svojih mrličev niso pokopavali v obljudnih krajih, ampak kar najbolj daleč proč od človeških bivališč, — in z ozirom na to se našemu toliko razvitemu liberalnemu času ne sme preveč zameriti, ako se postavlja na staro krščansko stališče ter zahteva: Pokopališča kolikor mogoče daleč proč od obljudenih krajev!

Sicer so grozoviti bojni viharji petega stoletja storili močeni rimski državi konec, storili so skoro kar dodobra konec tudi krščanstvu po nekdanjih rimskih deželah. Ko pa je čez nekaj stoletij krščanstvo tudi zopet oživel, stopilo je pri pokopavanju tudi nekdanje staro krščansko načelo zopet z vso svojo prejšnjo staro odločnostjo v veljavo ter je veljalo tudi še takrat, ko se Ljubljana prvič prikaže v zgodovinski luči, torej tudi še leta 1144. Tudi stari Ljubljančani so nosili svoje mrličje kolikor mogoče daleč proč iz mesta, (proč od Hrenove in Rožne ulice) recimo na sedanji Veliki trg ali pa še niže doli. Za skromno razsežnost stare Ljubljane je bilo pokopališče na Velikem trgu ali še niže doli takrat že toliko oddaljeno, da je zadostovalo vsem zdravstvenim zahtevam. Zato se mi vidi prav lahko mogoče, da so bile kosti, ki so se izkopale pri podiranju mestnega špitala v Špitalski ulici, kosti naših najstarejših meščanov.

A kmalu potem, že v XII. in XIII. stoletju, se je začelo staro načelo gledé pokopavanja polagoma rušiti, čeprav so veliki cerkveni zbori, tudi še lateranski v X. in XI. stoletju z vso odločnostjo obnavljali to načelo. Toda življenjske razmere narodov so se tekom stoletij tako izpremenile, da se sčasoma skoraj ni bilo mogoče držati starokrščanskega načela. Nikdar ugnani divji boji (ne le med sosednimi narodi sploh), ampak celo med najbližjimi sosedi so bili občno varnost polagoma kar dodobra izpodkopali. Obiskovanje oddaljenih, zunaj mestnega

zidovja nahajajočih se grobov je postalo v teh nevarnih časih težavno ali celo nemogoče; — celo velik nedostatek je bil, če mrličev (recimo v kakem obleganem mestu) dalj časa ni bilo mogoče nesti iz mesta in jih pokopati daleč proč od njega.

Ni čuda, če so začeli zdravstveni pomisleki starih kristjanov vedno bolj omahovati ter se je skušalo pokopavanje mrličev prilagoditi tedanjim popolnoma predrugačenim razmeram.

Prvi, ki so starokrščansko načelo začeli izpodkopavati, so bili menihi. Tudi oni so izprva pokopavali svoje redovniške sobrate daleč proč od samostanov, marsikje tako daleč, da so jih morali voziti, ker jih zavoljo oddaljenosti pokopališča niso mogli nositi. Pokopavali so jih najrajše vrhu holmov in gorá. Vsled premenjenih srednjeveških odnošajev in razmer pa tudi menihom ta način pokopavanja ni mogel več ugajati. Prosili so olajšave ter so naposled res izmoledovali, da so smeli pokopavati domá (v samostanu samem) — seveda samo svoje mrličee. Toda ni dolgo trajalo, da je postalo pokopavanje tudi drugih mrličev po samostanih splošen običaj, a kdaj se je to zgodilo, se ne dá več povedati. V XIII. stoletju najbrže še ne. Tako so se n. p. v XIII. stoletju imenitni zvetelski cistercijenci brez uspeha obrnili do svojih višjih, naj se jim dovoli pokopati neko zelo veliko dobrotnico njihovega samostana, neko gospo Valehenberg v samostanu, kar si je pobožna žena tako prisrčno želela. Toda opravili niso nič, čeprav so zastavili ves svoj mogočni vpliv za to stvar. Pokopati so jo morali pred samostanskim pragom; pa še to je bila velika milost, ki se je storila ranjki le z ozirom na nje veliko dobrotljivost nasproti samostanu. Iz tega sledi menda dosti očitvidno, da tisti čas, torej v XIII. stoletju, v Ljubljani gotovo noben Ljubljančan ni bil še pokopan v kakem samostanu, kaj pa še le v cerkvi! Hrepenenje pa pokopanemu biti na tako svetem kraju, kakor je bila cerkev ali samostan, in čakati tu vstajenja, to hrepenenje se je pojavljalo že med prvimi kristjani. A že prvi veliki cerkveni zbor v Niceji je pokopavanje v cerkvah ostro prepovedal. V cerkvi naj se ne nahaja razen svetinj svetnikov nič človeških ostankov.

Toda želje po pokopih v cerkvah so se oglašale vedno odločneje. Naprej so se izpolnile seveda najvišjim cerkvenim dostojanstvenikom, nadškofom, škofom, opatom in posvetnim mogočnikom. O Karolu Velikem, ki je umrl l. 814., je obče znano, da je pokopan v Ahenu v cerkvi Matere Božje. Leto 814. pa je za pokopavanje v cerkvah jako zgoden čas. A ta mogočni cesar je tolika izjema, da se po njem ne morejo soditi tedanja občno veljavna načela. Po kronanju za rimskega cesarja je postal nekako sveta oseba. Papež sam je pri kronanju pokleknil predenj, kakor se je takrat poklekovalo edino le pred Boga. Par stoletij pozneje ga je neki drug papež razglasil za svetnika. Vrhutega

pa je bil po tedanjih srednjeveških nazorih cesar isto tako posvetna glava vesoljnega krščanstva, kakor je bil papež njega cerkvena glava. Tem nazorom ustrezajoč so pokopavali tudi poznejše nemške cesarje po cerkvah. Drugim posvetnim veljakom pa se je pokopavanje v cerkvah zabranjevalo še dolgo časa. Naposled pa se vedno odločnejšim občnim zahtevam seveda ni bilo več mogoče ustavljati. Najbrže so po cerkvah pokopavati tudi neduhovnike jeli najpoprej v Italiji, kajti tam se je ohranilo največ prepovedi, da se to nikakor ne sme dogajati; — toda tudi v Italiji so dali škofje še v XIII. stoletju mnogo cerkvá samo zato zapreti, ker so se pokopavali v njih mrlíci. Ker pa je bil pritisk ljudstva v tej stvari od dne do dne silnejši, skušali so cerkve obvarovati pred oskrunitvijo po mrlícih s tem, da so dovolili pokopavanje okoli cerkvá in samostanov.

2. Najstarejša pokopališča ljubljanska.

Tako so sčasoma vsem cerkvenim zapovedim vkljub nastala okoli samostanov in cerkvá pokopališča najprej pač v Italiji. V Ljubljani, ki se je že le mogoče ravnala po tej nji sosedni deželi, so imele že konec srednjega veka vse cerkve svoja pokopališča, tudi šenklavška, dasiravno to pokopališče zavoljo tesnobe v tem kraju ni moglo biti veliko.

V početku novega veka je bilo največje ljubljansko pokopališče znotraj mestnega ozidja pri frančiškanskem samostanu, ki ga pa dandanes ni več, — ali da govorim prav natančno, ga od prihodnjega leta dalje ne bo več. Ta nekdanji frančiškanski samostan je sedanja stara gimnazija na Vodnikovem trgu med semeniščem in Mahrovo hišo, kamor bi sedaj tako radi postavili bodočo tržnico. Ko je l. 1784. cesar Jožef II. frančiškanski samostan zaprl ter izgnal iz njega menihe, odmenil ga je en del za licealno knjižnico, katera se je nahajala tu do letošnje jeseni, drugi del pa je prepustil deželi, da si ga je priredila za gimnazijo, katera je ostala v njem do l. 1899. Samostanu je bila prizidana kajpakda tudi cerkev, — ena najstarejših v Ljubljani. Tudi okoli te cerkve se je nahajalo obzidano pokopališče, ki je zavzemalo ves sedanji Vodnikov trg tja do ceste. Kajpakda je ta tesnoba močno ovirala promet, ki tu ni bil majhen, kajti na koncu sedanjega Vodnikovega trga so se nahajala mestna vrata. Iz tega vzroka in — ker je bila cerkev že zelo slaba, posebna pa, ker nameravana gimnazija cerkve ni potrebovala, podrli so jo še tisto leto ter pri tej priliki zadeli na celo kopo, nad 340 deloma še ne popolnoma segnitih mrlícev; izkopali so jih ter jih prenesli na novo pokopališče pri Sv. Krištofu. V cerkvi sami in na hodiščih samostanskih se je nahajalo 20 rakev najimenitnejših rodovim kranjskih. Pokopanih je bilo v njih 8 grofov

iz rodovine Barbo, 5 baronov Moškonov, 3 grofje Gallenbergi, 20 grofov Auerspergov, 1 baron Zois, 15 grofov Blagajev itd. Gotovo pa takrat niso vseh mrličev, oziroma njih kostenjakov našli, ampak jih je brez dvoma še mnogo ostalo v tleh, na katere bodo zadeli prihodnje leto, ko bodo staro gimnazijo podirali in kopali temelje za novo zgradbo, prav tako kakor se je to zgodilo pred par leti pri podiranju starega meščanskega špitala.

Tudi v tem poslopu se je do l. 1783. nahajala starodavna cerkveca sv. Elizabete, v kateri so pokopavali mrliče najimenitnejših ljubljanskih meščanskih rodov, zraven njih pa tudi plemenitaše. Bila je mestna lastnina. Ko je postala v protestantovski dobi Ljubljana skoro dodobra protestantovska, prepustil jo je magistrat svojim sovnikom v porabo. Seveda za vse v Ljubljani umrle meščane v tej tesni, mali cerkvi ni bilo prostora, zato so pokopavali protestanje, kakor nam spričuje neki natančen zapisnik njih krstov, porok in pogrebov — (za leta 1578—1596) svoje ranjke tudi po vseh drugih ljubljanskih pokopališčih, ki so v tem zapisniku imenoma naštet: v Šenklažu, pri frančiškanih, pri Sv. Jakobu, največ pa pri Sv. Petru.

Pri Sv. Petru je bilo od nevesekedaj že največje ljubljansko pokopališče sploh, ne samo za Ljubljančane, ampak tudi za mrliče iz bližnje okolice. Pri Sv. Petru so pokopavali brez razločka stanu in starosti vse, za katere ni bilo dobiti kje drugej prostora, — torej tudi bogatine! Mnogo najveljavnejših Ljubljančanov in Ljubljančank je našlo na šentpeterskem pokopališču svoj zadnji počitek. Še celo škof Tomaž Hren je dal svoje stariše tu pokopati.

O tem, da so pri Sv. Petru pokopavali tudi najodličnejše mrliče, pričajo še dandanes lepi in dragoceni nagrobni spomeniki, ki so bili v prejšnjih časih vzdani v ograjo šentpeterske cerkve, a jih dandanes nahajaš v stenah cerkvene shrambe, prizidane šentpeterski cerkvi na desni. Tukaj sem je dal prenesti te stare in častitljive spomine na nekdanje ljudi in nekdanje čase sedanji župnik g. Malenšek ob priliki, ko so pri Sv. Petru tako v živo prenovili po potresu poškodovano cerkev.

Sicer so bili luteranci veliki sovražniki katoliških navad in obredov, svoje mrliče so pa tudi oni pokopavali najraje po cerkvah in — kolikor jim je bilo mogoče — sijajno. Še leta 1599., ko so protestantovstvu na Kranjskem iztekale že zadnje ure, pokopali so nekega imovitega Ljubljančana, Marka Stettnerja, jako slovesno. Vicedom, cesarjev namestnik v Ljubljani, jim je sicer to prepovedal, ko je izvedel, kaj nameravajo, ter jim ukazal, naj Stettnerja pokopljejo brez spreveda in brez pevcev in šolarjev ter ga neso po mestu popolnoma po tihem. Toda protestantje se za to zapoved niso do malega nič zmenili. V svojem poročilu do

nadvojvode Ferdinanda se je vicedom britko o tem pritožil ter dejal, da so trije protestantovski učitelji (sectische Schulmeister): Rupert Mordaks, Filip Telič in Nace Luka mej pogrebom po vsem trgu prepevali protestantovske pesmi, z njimi vred pa so peli tudi vsi njih šolarji in vsi protestantovski pogrebeci „und hat die ganze sectische Gemein treulich mitgeschrien und singen helfen.“¹⁾

Tako so postopali protestantje še zadnje trenutke svojega bivanja v Ljubljani! V onih časih pa, ko so imeli tu večino, so bili neustrašni, brezobzirni in siloviti, na kmetih pa še celó! Seveda tam, kjer so jim katoličanje mogli pokop v svoji cerkvi zabraniti, zabranili so ga jim prav gotovo, na kmetih laže kakor po mestih, kajti tu po mestih so bili protestanje povsod v veliki večini, posebno v Ljubljani, kjer je bilo število protestantov celo veliko. Škof Tomaž Hren sam je sporočil papežu v Rim, da takrat, ko so bili luteranci najbolj na trdnem, jih od sto Ljubljančanov niti dvajset ni bilo več katoliških.²⁾

V kakih stiskah da so katoličani bili, kaže najbolje to, da protestantov duhovščina niti v Ljubljani ni mogla užugavati. Celo škof sam jim niti v svoji stolnici, v šenklavski cerkvi, ni bil kos. Tako so l. 1580. luteranci pripeljali iz Gorice truplo neke imenitne gospe z namenom, da je pokopljejo v šenklavski cerkvi. Ker pa je šenklavška duhovščina izvedela o tej nameri še o pravem času, zaklenila jim je cerkev ter jih ni pustila noter. Toda luteranci so poklicali mestno gosposko na pomoč. Prišel je ves mestni zbor: župan, mestni sodnik in vsi svetovavei, ter so zahtevali, da se cerkev odpre. Toda duhovščina se jim je postavila z vso odločnostjo po robu. A mestni očetje se zato niso zmenili, poslali so po ključavničarja, odprli cerkev s silo ter dovolili pokop v cerkvi.³⁾

Če se je moglo zgoditi kaj takega pri škofiji, koliko težavneje in koliko manj izdatno so se luterancem mogli upirati šele pri drugih cerkvah. Le pri Sv. Petru protestanje niso imeli sreče. Šentpeterska duhovščina je bila jako čuječa ter se je postavila luteranom s tisto odločnostjo v bran kakor šenklavška, toda z boljšim uspehom.

Po šentpeterski cerkvi so se luteranske roke iztegovale sicer že dalj časa sploh. Protestanje so se močno in že dolgo časa trudili, da bi dobili najstarodavnejšo farno cerkev na Kranjskem ravno tako v svojo oblast, kakor so bili dobili cerkvico sv. Elizabete v meščanskem špitalu. Kolik dobiček zanje, ako bi se jim bilo to posrečilo! Toda vsi poskusi so jim izpodleteli!

¹⁾ Mittheil d. hist. Ver. f. Kr. 1867, p. 102.

²⁾ Ibid. 1853, p. 33.

³⁾ Ibid. 1864, p. 54

Pripisovati je to nevstrašeni šentpeterski duhovščini, posebno pa temu, da v šentpeterski fari ni živelo nič mogočnih protestantovskih plemenitašev. Že od nekedaj je v fari prebival na šentpeterskem predmestju obrtnik, ponajveč mesar in strojar, na Poljanah in drugod po fari pa kmet. Plemenitaš se je nahajal v šentpeterski fari le redkokje kateri, pa še tistega posestvo razen Khislovega na Fužinah ni bilo veliko, če ga primerjaš z drugimi plemenitaši po deželi.

Zavoljo tega niso opravili luteranci pri Sv. Petru nič. To so priznali sami. L. 1582. je zapisal predikant Anže Tulščak sam v ono prej imenovano protestantovsko cerkveno knjigo, da je pri nekem pogrebu nameraval v šentpeterski cerkvi pridigovati, da pa mu cerkve niso hoteli odpreti. Šentpeterski kaplan Martin Sittich se je bil postavil na cerkveni prag ter ni pustil nikogar noter. Ravno tisto je doživel dve leti pozneje tudi Trubarjev sin Felicijan.

Ta boj za grobove svojih mrličev je pa menda naposled začel predsedati protestantom samim. Če jim na kmetih niso dovolili umrlega sobrata pokopati v blagoslovljeni cerkveni zemlji, prisiljeni so bili pripeljati ga v Ljubljano na šentpetersko pokopališče, kjer počiva marsikateri glasovit protestant.

Eden najbolj slovečih je Juri Dalmatin, župnik v Škocijanu pri Turjaku, oni znameniti luteranec, ki je prvi preložil sv. pismo v slovenski jezik l. 1584.

Zraven njega počiva Juri Jurešič, ki ga je ljudstvo zvalo Juri Kobila zato, ker je bil svoje katoliško prepričanje prodal za lepo kobilo, ki mu jo je podaril neki plemenitaš. Umrl je 26. oktobra l. 1578.

Pri Sv. Petru je razen teh dveh pokopanih še več drugih znanih deloma slovečih protestantovskih pridigarjev: na pr. Kristof Fašang, umrl l. 1580. Pripeljali so ga iz Nadliška. Dalje Metličan Gregor Vlahovič, zelo vnet protestantovski pridigar, ki je eden najprvih trosil novo vero po Dolenjskem, posebno v Novem mestu. Tedanji novomeški prošt Juri Graf ga je dal zapreti, a Vlahovič mu je že čez teden dni ušel na Štajersko. Tam ga je na Vranskem dobil ljubljanski škof v pest ter ga v najhuji zimi ob sami vodi in samem plesnivem kruhu držal tri tedne v ječi. Ker pa so se kranjski plemenitaši potegnili zanj, moral ga je škof naposled vendarle izpustiti. Vlahovič se je vrnil v Metliko ter oznanjal krivo vero še gorečnejše. Trubarjev prijatelj Klobner se je bal, da utegne Vlahovič postati še kranjski mučenik, po čemer je hrepenel ta z vso dušo.

Na šentpeterskem pokopališču počivajo dalje tudi še Marko Sladič, predikant na Gorenjskem, Janez Schweiger in Matej Svetič, predikant na Krasu. Umrl je l. 1585. v Ravnih.

Ker ga pa katoličani tam niso pustili pokopati, pripeljati so ga morali k Sv. Petru.¹⁾

A razen teh glasovitih predikantov luteranskih čaka na šentpeterskem pokopališču vstajenja še tudi mnogo drugih luterancev, posebno ljubljanskih meščanov.

Ker so se delale luterancem pri pokopavanju njih ranjkil take sitnosti in ovire, naveličali so se jih naposled ter si omislili sami svoje pokopališče. Kupili so v ta namen, ali pa morebiti katoličanom s silo vzeli veliko njivo blizu tam nekje, kjer se nahaja danes protestantska cerkev. V starih zapiskih ljubljanskega mesta je rečeno, da je bilo to novo protestantsko pokopališče blizu „križa na cesti v Loko.“²⁾ Ta križ pa je stal, in sicer že stoletja poprej, na tistem mestu, kjer vidiš danes na precepu Dunajske in Marije Terezije (Celovške) ceste pred Tavčarjevo hišo po potresu prenovljeno znamenje sv. Trojice. Svoje pokopališče so si protestantje omislili najbrže leta 1596. V onem že večkrat omenjenem zapisniku o protestantskih krstih, porokah in pogrebih sega zapisek samo do leta 1587.; iz tega bi se utegnilo soditi, da so protestantje imeli že to leto, že 1587, svoje pokopališče, in da se jim od tedaj dalje ni več zdelo potrebno zapisovati, kje da je ta ali oni njih verskih sobratov pokopan. Toda temu ni tako, kajti v deželnozborskih protokolih kranjskih za leto 1596. stoji zapisano, da so se 18. junija 1596 leta sešli protestantski člani kranjskega deželnega zbora. Prva in najimunitnejša točka njih zborovanja je bilo posvetovanje o nakupu Gričarjevega marofa za pokopališče. Kaj so ukrenili, ni povedano, toda tri leta pozneje, l. 1599., so imeli protestanti pač že svoje pokopališče, četudi še ne dolgo, sicer bi vicedom v svojem poročilu do nadvojvode Ferdinanda o pogrebu Marka Stettnerja ne bil mogel reči: „dass seine (n. des Stettners) hinterlassene Leibserben den todten Körper auf den durch die Confessionisten nächst bei der Stadt Laibach neu aufgeworfenen vermeinten Freithof begraben lassen wollten, wozu sie ihm denn bereits einen Sarg daselbst in der Erden gemauerter zurichten lassen.“³⁾ Najbrže pa niso kupili Gričarjevega marofa, ampak se kar s silo polastili neke njive spadajoče k cerkvi Sv. Krištofa, podružnice šentpeterske. To njivo, oziroma to protestantsko pokopališče, je protireformacijska komisija, katere najgorečnejši član je bil škof Tomaž Hren, vzela protestantom že naslednje leto 1600. Za zgodovino protestantov velevažni ta dogodek je škof v svojem zanimivem dnevniku zabeležil z besedami: „Der lutherische Freithof ver-

¹⁾ Ibid. 1864, p. 8.

²⁾ Gerichtsprot. d. St. Laibach 1598.

³⁾ Mittheil. 1867, p. 102.

prennt". Iz tega „Freithof verprennt“ smemo sklepati, da protestanti do l. 1600 niso bili utegnili še pokopališča obzidati, ampak so ga bili ogradili le z leseno ograjo, katero je dal škof sežgati. Zemljišče pa je škof določil meščanskemu špitalu, toda proti temu, da špital plačuje od njega cerkvi Sv. Krištofa po 4 gld. na leto. Ker so bili 4 gld. za tedanje čase velik davek, smemo iz tega sklepati, da prejšnje protestantovsko pokopališče ni bilo majhno. A zakaj je plačeval špital te 4 gld. ravno Sv. Krištofu? Tu menda pač ni težko uganiti, da zato, ker je bila njiva, izpremenjena v protestantovsko pokopališče, poprej last te podružnice.

Odpravljen je protestantovskega pokopališča pomenja obenem tudi konec protestantovskega gibanja v Ljubljani sploh. Tri leta pozneje je protireformacijska komisija magistratu ukazala, da ima od hiše do hiše pobirati izpovedne listke; če bi ga kdo ne imel, kaznuje naj ga z 10 cekini. Naslednje leto, l. 1604., je zamogel škof Hren izvohati v vsej Ljubljani samo 6 protestantovstva sumljivih ljudi. Deset let pozneje ni bilo o protestantih v Ljubljani ne duha ne sluha več.

V poznejših časih je delala pokopališkim predstojništvom neka druga neprilika velike preglavice. To je bila kuga, ki se je v Ljubljani po dolgem, dolgem času prvič pokazala zopet ravno med protestantovskimi homatijami.

Vsled odločnih odredb in naprav tedanjih mestnih očetov je sicer vsak pot kmalu izginila, včasih že v par mesecih, — včasih pa je trajala zdržema tudi po dve in tri leta ter med Ljubljančani povzročala kajpakda veliko zbežanost. Da jo uduše, so poskusili seveda vse, kar so vedeli in znali. A kdor je le toliko mogel, pobegnil je o taki priliki najrajše iz Ljubljane ter se umaknil v bližnjo okolico, najrajše v hribe ali manjša kranjska mesta, kjer ni bilo toliko prometa kakor v Ljubljani in torej tudi ne toliko nevarnosti. Pobegnile so celo gosposke; deželni zbor je leta 1579. zboroval v Kranju in l. 1598. v Kamniku. Proti kugi je bilo brezuspešno vsako sredstvo, še največ je izdalo tisto, proti kateremu tudi današnja tako visoka zdravniška znanost ne ve boljšega: skušali so sumljive ali pa že res okužene bolnike popolnoma odločiti od še zdravih ljudi. Zaklepali so jih v njih hiše, ki so jih obijali z visokimi ograjami, da niso mogli kužni prihajati v dotiko z zdravimi. Hrano so jim dajali skozi okna. Časih so bile cele ulice, da, cela predmestja tako obita n. pr. krakovsko in šentpetersko. V isti namen so zgradili tik šentpeterske cerkve na mestu sedanje vojašnice lazaret, bolnico, nalašč samo za kužne bolnike. Prvo misel za lazaret je sprožila deželjska gosposka ter njega napravilo leta 1587. magistratu svetovala. Kdaj so lazaret res zgradili, se ne more povedati, vsekako pa je leta 1599. že stal. Ravno tako se tudi ne more povedati, koliko

tisoč mrličev so tekom 150 let, kar je kuga trajala — seveda s presledki — iznosili na šentpetersko pokopališče.

Iz lazareta na pokopališče ni bilo daleč, saj se ga je lazaret dotikal. Zanimivo bi bilo izvedeti, čez koliko let so takrat mrliče prekopavali, in če niso že takrat vlačili iz grobov šele napol segnite ljudi. A skoraj da je bilo tako, kajti za vso Ljubljano in vso bližnjo ljubljansko okolico je bilo šentpetersko pokopališče vendarle premajhno, zlasti ker se noben za kugo umrli ni smel v mestu pokopati.

Lazaret se je sčasoma tako povečal, da je zavzemal natančno ves tisti prostor, ki ga zavzema sedaj šentpeterska vojašnica, le severnega trakta proti pokopališču še ni imel, ampak ga je tu ločil od njega samo zid z vrati, skozi katera so nosili za kugo umrle naravnost na pokopališče. Zadnjikrat je kuga v Ljubljani razsajala l. 1715.; pojavila se je pozneje pač še enkrat leta 1730., toda le pomalem, potem pa nikoli več. — Ko so si Ljubljčančani domnevali, da odslej kuge sploh ne bo več, in da lazareta ni več treba, opustili so ga ter ga l. 1749. adaptirali za vojašnico, čeprav je imel samo pritličje, in še to ni bilo vse-skozi zidano, ampak sempatja tudi leseno. Tako prezidali, kakor je vojašnica dandanes, so ga šele trideset let potem ter na pritlični lazaret sezidali še prvo nadstropje. Zgodilo se je to l. 1779., prav tisto leto pa so po povelju Marije Terezije zaprli tudi pokopališče pri Sv. Petru ter otvorili sedanje pri Sv. Krištofu. V kaki zvezi da sta bila ta dva dogodka, povečanje šentpeterske vojašnice pa odprava pokopališča okoli ondodne cerkve, ne morem povedati, — a skoraj da sta bila v zvezi. V srednjem veku se je državna oblast za Boga malo brigala za javni blagor, in tudi v novem veku je ostalo še par stoletij tako. A v dobi cesarja Karola VI., ki je živel v prvi polovici XVIII. stoletja 1713—1740, obračati so začele gosposke svoje oči vedno bolj in bolj na vse, kar se jim je zdelo da utegne pospeševati občni blagor. Celo pa se je to godilo v dobi Marije Terezije (1740—1780). Državna oblast se je postavila na stališče, da priprosti omejeni razum ne more uvidevati in presoditi, kaj mu koristi in kaj mu je v kvar. Povedati mu to pa je poklicana državna oblast. Na takem stališču stoječa se je vtikala v prav vse razmere svojih podložnikov — in priznati se mora, storila je mnogo dobrega. K takim občni blaginji služečim naredbam je prištevati tudi ukaz, s katerim je modra cesarica Marija Terezija l. 1779. prepovedala pokopavati mrliče po samostanih, cerkvah in obljudenih krajih sploh, ampak kolikor mogoče daleč proč od človeških bivališč. Tako je evropska naobraženost po velikih ovinkih dospela zopet na isto stališče, na katerem je bila že poldrug tisoč let prej. Tako je stopilo starokrščansko načelo zopet v veljavo.

II. Predavanje.

O pokopališču pri Sv. Krištofu.

Ljubljanskemu magistratu in najbrže tudi šentpeterski cerkvi se je zaukazalo, naj poiščeta za novo pokopališče primeren in pripraven prostor, — toda, kolikor le mogoče daleč proč od mesta.

Odločili so se za Sv. Krištof, staro podružnico šentpeterske fare, in sicer že zavoljo tega, ker je imela podružnica v svoji okolici precej zemljišča, nekaj malega precej pri cerkvi, mnogo več pa onstran Dunajske ceste.

Cerkvica sv. Krištofa je stala tam, kjer stoji dandanes, že pred najmanj 400 leti. Zapisano je, da so jo sezidali l. 1497.,¹⁾ najbrže pa še prej. Ko je namreč cesar Friderik IV. pred več kot 400 leti določeval Ljubljani pomerij, sta bila Sv. Krištof in starodavni pekovski križ ne daleč od tam tako obče znani točki, da ju je obe imenoma vzel v opis mestne meje ter določil, da pomerij drži od Šiške „über das Feld zu dem hülzernen Kreuz inhalb St. Christoph bei dem Wegscheid gegen Kletschach“²⁾

Zanimivo je slišati, da se je pri Sv. Krištofu razlegala protestantovska beseda morebiti poprej, kakor kjerkoli drugej na Kranjskem. Primož Trubar, šenklavški korar in prvi protestant na Kranjskem, se je izprva shajal s svojimi somišljeniki zunaj Ljubljane in pridigoval najpoprej pri Sv. Jakobu ob Savi, na Rožniku in pri Sv. Krištofu. Šele potem se je upal tudi na dome ljubljanskih kanonikov, tako vsaj je pisal škof Tomaž Hren sekovskemu škofu o prvih pojavih protestantovstva na Kranjskem, in zanesti se smemo, — škof Hren je take reči dobro vedel.³⁾ Cerkvica je torej zanimiva že s tega stališča. Protestanje se je pozneje najbrže zato niso polastili, ker je bila vendar-le preveč oddaljena od mesta, ki se je takrat nehalo že pri frančiškanskem mostu, a Bog ve, če ne bi bili segli po nji, a jim je ljubljanski magistrat prepustil mnogo priročnejšo cerkev v mestu samem, cerkev sv. Elizabete v Špitalski ulici. Poželeli pa so cerkev sv. Krištofa kakih sto let pozneje avguštinski menihi, diskalecati — bosopetniki imenovani, l. 1651. Živelii so takrat v Gorenji Šiški v samostanu Grubenbrunn (Jama). A poželeli so priti v Ljubljano,

¹⁾ Mittheil. d. h. V. f. Kr. 1856 pag. 8.

²⁾ Ibid. 1855. Dipl. carn. nr. 78.

³⁾ Mitth. d. h. Ver. f. Kr. 1864. p. 1.

najbrže pa niso imeli potrebnih sredstev za zidanje samostana in kajpakda tudi cerkve, brez katere samostan seveda ni mogel biti. Samostan bi si bili morebiti naposled pri radodarnosti tedanjih Ljubljančanov že še kako sezidali. — Toda cerkev zidati, se jim skoraj ni zdelo mogoče. Kaj pa, ko bi mogli dobiti kako že stoječo cerkev v svojo posest? A v Ljubljani ni bilo nobene več take, ampak je imela razen šenklaške in šentpeterske že vsaka svoj samostan. Naposled so bosopetim diskalceatom ušle oči na cerkev pri Sv. Krištofu; bila je sicer majhna in tudi nekaj predoddaljena od mesta, a jim je bila naposled dobra, ker ni bilo dobiti večje in nobene ne bližje mesta. Obrnili so se v tem smislu do cesarja, češ naj stori kaj zanje. O tem pa je izvedela šentpeterska duhovščina; uprla se je odločno tej zahtevi ter fari ohranila podružnico, katera je njena še sedaj.

Pri Sv. Krištofu torej so l. 1779. sklenili napraviti novo pokopališče.

Vpraša se: Je li njega lega odgovarjala zahtevam cesarskega povelja „kolikor mogoče daleč proč od človeških bivališč“? Jaz bi dejal, da je! Za tedanje čase in tedanje ljubljanske razmere je bil Sv. Krištof od mesta dosti oddaljen, saj se ob vsej Dunajski cesti, ob desni in levi, od sedanje pošte pa do Sv. Krištofa ni nahajalo več kakor osem nizkih hišic, boljje rečeno, koč s pritklinami, hlevi in podi, na desni pet ali šest, na levi pa tri, sicer pa tudi še dva samostana, eden na desni (proti Sv. Krištofu), drugi pa na levi sedanjemu hotelu „Slonu“ nasproti. To je bil leta 1653. zidani samostan redovnic sv. Klare, takozvanih klarisovk. Ko so nesli l. 1779. prvega mrliča k Sv. Krištofu mimo, so živele še nune v njem, dve leti pozneje pa ne več, ker ga je dal cesar Jožef II. zapreti ter ga odmenil za vojaško preskrbovališče, od katerega se pa ni ohranilo do današnjega dne skoro nič več. Zvonik in kar je po zunanje še sicer spominjalo, da je bilo to poslopje nekdanj cerkev, so podrli že precej l. 1781., kar pa je cerkve še ostalo, porušil jo je ljubljanski potres l. 1895. tako, da so jo morali podreti skoro do tal, do nizkega pritličja, v katerem peko in shranjujejo sedaj vojaki svoj komis.

O drugem samostanu ob Dunajski cesti, samostanu bosopetih diskalceatov, ki so si ga naposled sezidali nasproti sedanji kavarni „Evropa“, pa danes ni duha ne sluha več. Nekdanja deželna bolnica, ki jo je zadnji potres do tal porušil, je bil samostan diskalceatski, ki ga je cesar Jožef II. l. 1784. dal zapreti ter ga deželnim stanovom prepustil za napravo javne bolnice.

Leta 1779., o času, ko so se lotili naprave novega pokopališča, je bila Dunajska cesta dovolj zapuščena, na levi tri ali štiri nizke hišice, zadnja še je bila na voglu Dunajske in Celovške ceste, in se ji je že takrat reklo „pri figabirtu“, od tod

dalje proti Sv. Krištofu ni bilo niti najmanjše zgradbe več, še kozolcev ali šup ne; njive in travniki so segali tu povsod prav do Dunajske ceste. Ravno taka je bila na desni strani, — tudi tu le pet ali šest kolib in par hlevov in podov. Največja med njimi je bila precej prva, na voglu Dunajske ceste in Slonove ulice, a velika tudi ta ni bila, le da je imela takrat lice obrnjeno v Slonovo ulico, ne pa na Dunajsko cesto kakor sedaj. To je bila gostilna „Einkehrghasthaus zum Elephanten“; krčmarja Savinscheka je vsak Ljubljančan poznal kot „Elephantenwirta“.¹⁾

Za tedanji čas je bilo torej novo pokopališče popolnoma dovolj daleč proč od mesta. Ko je gosposka, reklo se ji je kresija, magistratu in šentpeterski fari naročila, naj prestavita pokopališče vun iz mesta, jima ni povedala, kdo bo štel denar za to napravo. Kresija je hodila zelo samosvoja pota in bila jako ostra gosposka. Bila je nekako to, kar so dandanes okrajna glavarstva, le da je teh sedaj 11, kresije pa so bile samo tri, za Gorenjsko ena (v Ljubljani), za Notranjsko ena (v Postojni) in za Dolenjsko ena (v Novem mestu). Skoraj samo po sebi je umljivo, da novo pokopališče napravi šentpeterska fara, ker se je pokopališče imelo prestaviti ravno od tam. Tej nameri ustreči za šentpetersko farno ni bilo ravno težavno, ker je bil Sv. Krištof slučajno njena podružnica in svet okoli nje lastnina njena. Za novo pokopališče se je odmeril in odrezal dolnji konec „starega pokopališča“ od vhoda pri Sv. Krištofu pa do tja, kjer stoji dandanes kapelica. Veliko to pokopališče ni bilo, a računali so, da bode zadostovalo, posebno ker ni bilo sredstev za napravo

¹⁾ Slonova ulica je zadnja leta prekrščena v „Prešernovo ulico“. Toda ali se za Prešerna res v vsaj novi beli Ljubljani ni moglo najti ulice, ki bi se bila okrasila z njegovim imenom? Ali res ni bilo mogoče drugače, kakor prekrstiti to starodavno ulico, ki je nosila svoje ime po strašni zverini, ki so jo gnali — tako se vsaj pripoveduje — kot dar za cesarja na Dunaj in se vstavili ž njo v Ljubljani, — za tedanje Ljubljančane dogodek, ki ga desetletja niso mogli pozabiti. Po drugih krajih in mestih čuvajo in ščitijo take starine kot drage svetinje davne minulosti ter nazivljejo najlepše svoje trge in ulice z imeni, pri katerih 99% ondotnih prebivancev niti pojma nima o tem, kaj da pomenijo in kako so nastala. Najelegantnejše točke dunajskega mesta se zovejo „Graben“, „Stock im Eisen“, „Freiung“, „Heidenschuss“, „Lugeck“ itd. Bojina se, in prav po pravici se bojina, da bom sedel kako jutro k zajtrku in mi bo sinočni „Slovenski Narod“ sporočal, da Špitalskih, Hrenovih in Rožnih ulic v Ljubljani ni več, ampak se zovejo sedaj Aleševčeve, Haderlapove, Andrejčkovega Jožeta ulice ali tako kaj takega, češ da bi bila v XX. stoletju vendar sramota za prvo stolnico slovensko, da rabi take spake. Špitalske ulice! Dandanes vedó vendar že tudi paglavci v hribih, da mesto „špital“ zapiše „bólnica“, — torej s „špitalskimi ulicami“ proč z njimi!! Toda „Bürgerspital“ nima z bólnico do malega nič opraviti, kakor tudi Hrenove ulice nič s škofovm Tomažem Hrenom. To ime so Hrenove ulice dobile, ko o Hrenovi rodovini v Ljubljani ni bilo še ni duha ni sluha, in nimajo „Rožne ulice“ nič opraviti z rožami, kakor nima z njimi nič opraviti znana gorenjska gora „Rožica“, in nima nič z njimi opraviti lepa „Rožna dolina“ na Koroškem itd.

večjega. Saj še za ta svet ni dobila ne podružnica ne farna cerkev nič. Cesarska gosposka je le kratkomalo ukazala, da se ima pokopališče pri Sv. Petru zapreti, zato pa se odpri novo, bodisi kjerkoli, samo da bode dovolj oddaljeno, povedala pa ni, s kakimi sredstvi se to zgodi, in kje naj se vzemó. Zato tudi ne vem povedati, kje se je dobil denar za zid okoli pokopališča. Šentpeterska farna cerkev težko da bi ga bila dala napraviti; saj je prepustila vendar že za pokopališče potrebno zemljišče zastoj brez kake odškodnine. Gotovo je bila uverjena, da bo na novem pokopališču ravno tako gospodar, kakor je bila na starem, opuščenem, češ — saj pokopališče je njeno, štola in druge pristojbine ji ostanejo, le da bo morala hoditi nekoliko dalje pokopavat kakor doslej. Oporekala pa ni niti najmanj, — sicer pa bi ji pri tedanjih absolutičnih časih oporekanje tudi ne bilo hasnilo dosti ali pa nič.

In tako je, kakor spričuje prvi list VI. mrtvaške knjige v šentpeterskem cerkvenem arhivu, otvoril in blagoslovil pokopališče pri Sv. Krištofu 3. majnika leta 1779. tedanji škof grof Karol Herberstein, kateremu so pri slovesnem tem aktu prisostvovali trije kanoniki, oba šentpeterska vikarja in vikar šenklavški, in se je vdeležilo slovesnosti mnogo duhovščine in nešteto veliko občinstva iz Ljubljane in iz okolice.

Napravi novega pokopališča se šentpeterska duhovščina ni upirala. Črez par let je pa vendar spoznala, da ji je napravilo škodo. Z dohodki takozvanega „malega zvonjenja“ so pri Sv. Petru vzdrževali zakristana, cerkvenika. Malo zvonjenje se je imenovalo najbrže tisto od Sv. Krištofa sem vsakemu od nas znano klenkanje z dvema najmanjšima zvonoma, s katerima se klenka tudi največjemu revežu. Pristojbina za to klenkanje je bila jako nizka, znašala je le nekoliko krajearjev, a šentpeterska cerkev je izgubila sedaj po otvorjenju novega pokopališča še to malenkost, spravljal jo je cerkvenik pri Sv. Krištofu, ki je stanoval tik cerkve. Kakor nobenega drugega podružniškega cerkvenika šentpeterska fara tudi njega ni plačevala za njegovo poslovanje; imel je le stanovanje, majhen vrtiček in malo njivico pri cerkvi za užitek in bero, drugo si je pa prislужil, če se je pri Sv. Krištofu maševalo, ali se je sicer godila kaka cerkvena slovesnost. Sedaj je postalo drugače, sedaj je imel veliko več opravka ter z dotedanjimi dohodki ni mogel več izhajati. Zato sta sklenila šest let po otvoritvi novega pokopališča (l. 1785.) ljubljanski škof Herberstein in župnik šentpeterski pogodbo, vsled katere je dohodke od takozvanega „malega zvonjenja“ spravljal cerkvenik pri Sv. Krištofu, zato pa je moral plačevati zakristanu po 40 gld. na leto. Štirideset goldinarjev! S temi pa vendar tudi najskromnejši človek ne more izhajati! Zato se je morala zakristanska služba pri Sv. Petru dve leti pozneje odpraviti.

Prvo povečanje pokopališča pri Sv. Krištofu l. 1797. in ustanovitev pokopališkega fonda.

Že čez dvajset let je postalo novo pokopališče premajhno. Konec XVIII. stoletja so se bile vnele namreč, kakor vsakemu znano, hude vojske s Francozi. Leta 1796. in 1797. se je vojaka vse trlo v Ljubljani, nekateri so šli v Italijo, drugi iz Italije nazaj; bili so to največ ranjenci, katerih marsikaterega je prehitela v Ljubljani smrt. Pa tudi na Laškem ujetih Francozov je bilo toliko, da Ljubljaničani niso vedeli, kam z njimi, vse ječe, posebno na Gradu in na Žahjeku, so jih bile polne. Na Prulah so morali iz šup in skednjeve seno in slamo odpeljati, da so jih mogli spraviti pod streho. Bili so kajpakda večinoma ali pa vsi sami ranjenci, ujetniki in na italijanskih bojiščih pobrani meseca novembra, decembra in januarja, ko imamo pri nas tudi v najmelkejših zimah najhujši mraz. Težko ranjeni Francozje so mrli strahovito naglo. Magistrat, ki je bil te tedne od preobilega dela ves vrtoglav, je poročal kresiji, da jih umrje dan na dan povprek najmanj po trideset. A kje in kam naj jih pokopljejo, ko v Ljubljani ni bilo drugega pokopališča, kakor pri Sv. Krištofu, in ga po postavi tudi ni smelo biti. A ubogi francoski ranjenci se za to niso brigali ter so umirali ne zmené se za ljubljanski magistrat, ne za cesarsko prepoved. Ker pa je bilo pokopališče že od prvega pričetka in samo za Ljubljaničane in bližnje okoličane veliko premajhno zasnovano, pomagale so si gosposke, kakor so si vedele in znale. Naše avstrijske vojake so, čeprav zelo na tesno, pokopavali pri Sv. Krištofu, mnogo Francozov pa so pokopali kar takoj na Gradu, kjer bo kak starinoslovski podzemeljski krt čez dve- ali tristo let izkopal kar celo vrsto francoskih vojakov.

K sreči pa je ta vibra minula — vsled ženijalnosti Napoleonove — hitreje, kakor je bilo pričakovati. Ljubljanskim gosposkam se je odvalil težek kamen od srea; komaj so prišle malo k sapi, odredile so, da se ima pokopališče pri Sv. Krištofu takoj povečati. To se je zgodilo tem lažje, ker so l. 1779. vzeli Sv. Krištofu samo polovico cerkvene njive za pokopališče. Zdaj, l. 1797., so mu dodali še drugo polovico. A kje dobiti denar za novi zid? Gradiva zanj se sicer ni manjkalo. V Ljubljani so podirali ravno takrat starodavne utrdbe, stolpe, vrata in mestno ozidje. Magistrat je imel kamenja, da ni vedel, kam z njim. Dal ga je za zgradbo pokopališnega zidu zastonj! A kamenje treba je bilo iz mesta k Sv. Krištofu prepeljati; a to je stalo novej, katerih pa cesarske gosposke niso imele.

Vrhutega pa so gosposke ukazale tudi obenem zgradbo mrtvašnice, ki je do takrat na pokopališču še ni bilo. Če ni kdo hotel pravočasno in definitivno umreti, pokopali so ga menda tudi živega.

Kje dobiti torej denar za novi toliko večji zid okoli Sv. Krištofa in vrhutega še za mrtvašnico? Od podružnice Sv. Krištofa, kateri že za prvo napravo niso plačali niti bora in sedaj za skoraj ravno toliko povečanje tudi zopet nič, ampak ji potrebno zemljišče kratkomalo oddekretirali, se vendar ni moglo zahtevati, da izgotovi tudi še drugi zid ter zida mrtvašnico. V takih razmerah skoraj ni kazalo drugače, kakor najeti kje kako posojilo. Najbrže da je gosposka pozvala najpoprej šentpeterskega župnika, naj on posodi potreben denar, češ vrnil se mu bo de sčasoma. Šentpeterski župnik pa najbrže ni nič odgovoril, vsaj jaz nisem mogel nikjer iztakniti njegovega odgovora. Če pa je sicer sploh odgovoril, bil je odgovor gotovo tak, da kresijski gosposki ni bil po godu.

Obrnila se je zatem na šenklavškega župnika, ki je proti tedaj običajnim in postavnim 4^{0/0} obrestim posodil, kolikor je bilo treba: 4149 gld. Pri določevanju, kako se mu to posojilo polagoma vračaj in vrni, se je postavila gosposka na prav človekoljubno stališče: vračilo naj bo plačeval, kdor bo sam hotel; samo tisti, kdor bo sam želel, da se njegov sorodnik ali sicer ljubljani ranjki spravi z velikim ali srednjim konduktom k večnemu počitku, ter mu dal zvoniti s 3 ali 4 (v šenklavški fari celo s 5 zvonovi), krsto pa pokriti z lepšimi mrtvaškimi prti, ki jih bodo na novo omislili pri šenklavški, šentpeterski, št. jakobski in frančiškanski fari. Trnovska fara je bila izvzeta, ker je imela takrat samo dva zvonova, ali je vsaj zvonila samo z dvema. Pristojbina za to „boljše zvonjenje“ in „lepše prte“ se je zvišala za tretjino, a kakor rečeno, siljen ni bil k temu nihče. Kdor je bil s starimi prti zadovoljen in je dal zvoniti samo z dvema zvonovoma, je plačal staro, prej običajno takso. To tretjino so bile ljubljanske fare dolžne leto za letom zaračunjevati in jo pošiljati v Šenklavž.

Ravno tista človekoljubna misel je vodila gosposko tudi pri napravi mrtvašnice. Sile nobene! Kdor je želel imeti svojega umrlega postavni čas (48 ur) doma v svojem stanovanju na mrtvaškem odru, smel ga je imeti, kakor doslej, ako pa tega ni hotel ali pa dovoljo kužne bolezni dotičnika ni smel, odnesti ga je dal v mrtvašnico, kakor so odslej vedno prinašali tudi vse v deželni ali v vojaški bolnici umrle. Pristojbine v mrtvašnici je določila gosposka prav nizko; za nadzorovanje (kajti pri mrlju je morala biti navzoča najmanj ena oseba) 1 gld., za razsvetljavo (luč) 20 kr. st. d., za apno pri pokopu 10 kr. st. d., pokopališčno pristojbino 30 kr., po zimi pa še za kurjavo 1 gld., vsega skupaj torej po letu dva, po zimi pa po tri goldinarje. Od res revnih ljudi pa se ni zahtevalo tudi po zimi nič, le da so morali sorodniki svoje uboštvo dokazati s pričevali, ki so jih dobili ali pri svojih župnikih ali pa pri svojih graščakih. Med te ubožne mrlje so spadali tudi kaznjenci na Gradu in v bolnicah umrli, katere je

moral svetokrištofski cerkvenik zastonj pokopavati, jih v mrtvašnici zastonj nadzorovati, po zimi celo mrtvašnico zanje iz svojega kuriti, zato pa je spravljaj vse pristojbine od vseh drugih v mrtvašnico sprejetih. Pošiljati je imel od teh svojih dohodkov samo pokopališko pristojbino šenklavškemu župniku. S tem se bo ustanovil, reklo se je, pokopališčni fond, s katerim se bo vzdrževalo pokopališče in se iz njega plačevalo, kar bo prišlo čezenj. Tako se je pričel pokopališčni fond ali zaklad; nastal je torej pred več kot sto leti, leta 1797.

Stvar je bila, kakor se vidi, razumno uravnana. Pri vsem tem pa je gosposka pozabila na najvažnejšo stvar, postavila ni namreč nikogar, ki naj bi bil te pristojbine pobiral. Zato jih je pobiral deloma cerkvenik pri Sv. Krištofu, deloma so jih pobirale posamezne ljubljanske fare; šenklavški župnik je pa zastonj čakal na to, kdaj se vrata njegovega domovanja odpro, in mu ta ali oni prinese posojene tisočake. Čakal je od leta 1797. do l. 1825., in čakal bi bil morebiti še dalj, ko ne bi bilo to leto pri Sv. Krištofu prav neprijetno zaropotalo. Podrl se je bil namreč en del l. 1797. zgrajenega zidu. Ta ropot je vzdramil kresijske gospode iz tako dolgotrajnega spanja. Podrti zid se je moral kajpakda takoj zopet postaviti. Šenklavški župnik, posodi torej zopet! A le-ta je odgovoril, da ne more, da mu še starega posojila nihče vrnil ni; pač je dobil vrnjenih nekaj stotakov, a niti polovice ne. Zato se je odločno uprl ter dejal, da ne dá nič! Kdo pa daj torej? Samo po sebi umljivo, da mestna gosposka! Upirati se ni mogla, kajti bila je kot „Bezirksobrigkeit“ tako urejena, da na kako oporekanje višji kresijski gosposki nasproti niti misliti ni bilo. Magistrat je posodil za popravo zidu iz svoje „Bezirkskasse“ 485 gld. Zagotovilo se mu je, da jih dobi ob svojem času pošteno vrnjene.

Razpali zid in odločni odpor šenklavškega župnika, da ne posodi ne bora, je pa kresijsko gospôdo vendar-le toliko vzdramil, da je začela poizvedovati, kje je ostala druga polovica enotretjinskih povišanih pristojbin, če je že sploh polovica vrnjena, kar pa je šenklavški župnik zanikaval. Kaj je bil vzrok temu zadržku?

Ker ni bilo za pobiranje pristojbin pri Sv. Krištofu nobenega človeka, pobiral jih je svetokrištofski cerkvenik, obenem grobokop. Kako jih je zaračunjeval, o tem se ni spoznal živ krst, on sam pa morebiti še najmanj, kajti pobiral je tudi pristojbine od nove mrtvašnice, pobiral najemščino od njiv in travnikov, ki jih je dajala cerkva Sv. Krištofa v najem itd. Od l. 1816. dalje pa tudi o teh in drugih dohodkih ni sploh polagal nobenega računa več, ampak se je bil to leto pogodil s šentpeterskim župnikom kar počez za celoletno skupno svoto 160 gld.

Dogovorila sta se, da se mu proti letni plači 160 gld. pusti cerkveniška služba, cerkveniško stanovanje, cerkvena gospodarska

poslopja (kozele in šupa) zelnik zraven njih, travnik pri cerkvi in tri onstran Dunnajske ceste ležeče cerkvene njive, kamor se poseje 10 mernikov žita. Pobirati bo smel tudi in zase porabljeni vso pristojbino od zvonjenja pri Sv. Krištofu. Pri kopanju grobov naj se ravna po kresijskih določbah, po katerih mu je na Gradu umrle kaznjence in reveže pokopavati zastonj. To ga ne bo dosti bolelo, kajti ubožnejši kmetje iz okolice so bili vajeni kopati grobove za svoje ranjke sami. Res zastonj bode moral pokopati le na Gradu umrle kaznjence in mrličke iz bolnice; celo stroške za njih dovažanje k Sv. Krištofu nositi bo moral on sam.

Tako je izpovedal cerkvenik pred komisijo, ki jo je kresijska gospôda sestavila l. 1826., da preračuni in dožene, koliko se je šenklavškemu župniku iz za tretjino povišane pristojbine za boljše zvonjenje že vrnilo, in koliko ima še dobiti. A komisije so menda že od nekdaj najpočasnejši delavei na zemlji. Dognala je šele l. 1831., da ima Šenklavž dobiti še 2140 gld., ter je tudi izračunila, koliko mu je vsaka fara dolžna. Ta dolg naj se plača tekom osmih let. Ljubljanski župniki so obljubili, da plačajo takoj, ako se jim dovoli, da pobirajo za tretjino zvišano pristojbino od zvonjenja odslej dalje dotične fare same. Ker je bil šenklavški župnik s tem zadovoljen, in ker se je šentpeterska fara zavezala, da se bo pokopališče v prihodnje vzdrževalo iz dohodkov njene podružnice, in se bo do drugih ljubljanskih fará obrnila za prispevke le v tem skrajnem slučaju, ako bo treba kake posebno velike poprave ali pa zopetnega povečanja pokopališča, rešila se je ta kočljiva zadeva v splošno zadovoljnost.

Leto pozneje (l. 1832.) je dobil tudi magistrat svoj denar (485 gold.) nazaj; nabirali so ga kot prostovoljne doneske pri tistih rodbinah, ki so imele nagrobne spomenike na pokopališču. Tako je bilo vse v redu in 4 leta se o Sv. Krištofu po Ljubljani ni govorilo nič, kar bi moglo koga le količkaj vznemiriti.

Drugo povečanje pokopališča. Uprava pokopališkega fonda preide od šentpeterske fare k šenklavški.

Leta 1836. pa je pokopališče pri Sv. Krištofu zopet obrnilo vso pozornost nase. Po Ljubljani je razsajala namreč meseca junija, julija in avgusta silno huda kolera; pomrlo je toliko ljudi, da na pokopališču ni bilo več prostora zanje. Pokopališče je postalo iznova premajhno. Mestni fizik Tušek je dobil od kresijske gospôde ukaz, naj to stvar preišče ter poroča o nji. In poročal ji je, da bi bilo pokopališče vkljub koleri dovolj veliko, če bi imel cerkvenik kako nadzorstvo nad seboj ter ne bi pri pokopavanju postopal, kakor sam hoče. Pokopaval je mrličke, ne da bi se držal kakega reda, čeprav se mu je to ukazalo že l. 1783., le če mu je kdo stisnil kaj v roko, in naj je bilo še

tako malo, dejal je mestni fizik, pokopal mu je mrliča kjerkoli si je dotičnik izbral. Imovitejši so pokopavali precej pri vходу. Šenkлавški župnik Zorn je dejal, da je že 12 let župnik, a ni na gorenjem koncu še nikoli pokopal nobenega mrliča. Tam se pokopujejo le manj imoviti in pa popolnoma ubožni, kojih zaostali sorodniki ne morejo plačevati več ko enega ali kvečemu dva duhovnika kot pogrebna spremljevalca. Zavoljo tega je nastal na pokopališču tak nered, da razen cerkvenika živ krst ni vedel, koliko časa že leži ta ali oni mrlič v grobu, največkrat pa še celo cerkvenik sam ne. Nič čuda torej, da so se prekopavali komaj na pol segniti mrliči. „Nil novi sub luna!“ Nič novega ne! Tudi kaj takega je že bilo pri Sv. Krištofu. Glede načina, kako se pokopavajo mrliči, je cerkvenik izpovedal: Po navadi se pokoplje v vsak grob po en mrlič, bodisi v krsti ali pa tudi brez krste (najbrže samo v platno zavito). Če se pa pripeti, da istočasno prineso tudi kakega otroka na pokopališče, pokoplje se, če ni še osem let star, tudi ta v ravno isti grob, dostikrat pa tudi po dva, če nista še čez dve leti stara. A ta manipulacija se je uvedla šele od kolere sem, ko se je začelo s prostorom na pokopališču na vse mogoče načine skopariti. Pri Sv. Krištofu je nastalo tako pomanjkanje prostora, da izkopujejo grobokopi že tudi še le leta 1832., torej pred 4 leti pokopane mrliče.

Cerkvenik pri Sv. Krištofu je imel jako težavno stališče; vse krivde zavoljo pomanjkanja prostora so se od vseh strani podtikale edino le njemu. S povečanjem pokopališča bi se pač vsem tem nedostatkem prišlo v okom, toda nobeden prizadetih faktorjev se ni v nemal za to, ker nihče ni vedel povedati, kje se vzemi denar za povečanje. Toda, ker se temu nikakor ni bilo mogoče več izogniti, preresetavala je to vprašanje zdaj ta zdaj ona komisija. Skoraj ni minulo nekaj mesecev, da se ne bi bili sešli v mestnem domu najrazličnejši udeleženci. Pri teh posvetovanjih je prišlo še mnogo drugih nedostatkov razen že omenjenih na dan, ki jih pa nočem tu naštevati. Za vse pa je kresijska gospôda storila naposled odgovornega ne svetokrištofskega cerkvenika, ampak v prvi vrsti šentpeterskega župnika, razen njega pa tudi še gospode na ljubljanskem magistratu. Magistrat je dobil celó ukaz, naj se opraviči, kar je seveda tudi storil. S tem izgovorom se je najbolj ustreglo cerkveniku pri Sv. Krištofu, ker je magistat samega sebe opirajoč opiral nehoté tudi njega ter izpodbijal marsikatero trditev mestnega fizika, češ da pretirava, in da je marsikaj sporočil, o čemer se sam ni prepričal, ampak ponavljal le to, kar je izvedel od neke imenitne in, kakor pravi, vseskozi verodostojne osebe. — Ta oseba je bil šenkлавški župnik Zorn. Toliko kakor ta mož se takrat prav gotovo v vsej Ljubljani noben človek ni ogreval za pokop-

pališče pri Sv. Krištofu. Da je pokopališče premajhno, — tega tudi on ni mogel zanikavati, upiral pa se je na vso moč vsakemu predrago zasnovanemu povečanju. „Odpravijo naj se nedostatki“, bilo je njegovo geslo, „in pokopališče bo dosti veliko“. Take nedostanke pa je takorekoč z lučjo v roki iskal in zasledoval, in če je našel katerega, poslal je kresiji na široko razpredeno poročilo o njem.

Enak ukaz, kakor magistratu bi bila kresijska gospôda prav gotovo poslala tudi šentpeterskemu župniku Bedenčiču, ki se skozi desetletja do malega nič ni brigal za to, kaj se pri Sv. Krištofu godi, in kaj počenja ondotni njegov služabnik, cerkvenik. Toda Bedenčiča niso v kresiji mogli več okreati, ker je bil prav v početku kolere meseca junija 1836. l. odšel kot dekan v Kamnik, a pokazali so mu dosti jasno, kako zelo so mu zamerili. Pokazali so mu to s tem, da so napotili visoko vlado (gubernij), da je 22. julija 1837 s posebnim dekretom izrekla, da neznosnih dosedanjih razmer na pokopališču ne trpi več; zavoljo tega mora takoj prenehati dosedanje več ko čudno brez nadzorstveno razmerje med cerkvenikom pri Sv. Krištofu in župnikom pri Sv. Petru. In leto za tem, 20. decembra 1838, je izdala kresija že davno potrebno odredbo, vsled katere se nekvalifikovano gospodarstvo na pokopališču pri Sv. Krištofu šentpeterskemu župniku odvzame, ter se pokopališka uprava s 1. januarjem 1839. l. izroči šenklavškemu župniku, gospodu Zornu.¹⁾

Tako je prešla uprava pokopališkega fonda in gospodarstvo na pokopališču pri Sv. Krištofu od šentpeterske fare k šenklavški. K. Zorn je dosegel, za kar se je strastno poganjal skoraj dve leti.

S to odredbo seveda nikakor ni bilo merjeno na tedanjega šentpeterskega župnika, ki je še-le pred dobro enim letom bil instaliran — namreč Svetličič.²⁾ Vendar je moža to silno zbudilo, kajti bil je uverjen in vsa šentpeterska fara ž njim, da je pokopališče pri Sv. Krištofu šentpeterska lastnina, zato ima pri Sv. Krištofu zapovedovati edino le šentpeterski župnik, pa nihče drugi. Podkrepil je svoje ugovore in dokaze o lastninski pravici šentpeterske fare do pokopališča pri Sv. Krištofu z res priznanja vredno spretnostjo in odločnostjo. Zastavljal je svoje pero tako duhovito, da sem bral še malo tacihi pri župniških mizah nastalih pisanj. Kresijska gospôda ga je seveda poučila, da nima prav, toda ni odjenjal, repliciral je toliko časa, dokler ni dobil prav ostrega ukora. Glasil se je: „V svojem rekurzu

¹⁾ Besedilo te-le precej ostre odredbe je skoraj od besede do besede posneto po neki Zornovi pikri ulogi o nedostatkih pri Sv. Krištofu.

²⁾ Matej Svetličič je župnikoval pri Sv. Petru od 9. julija 1836 do 14. oktobra 1855. ko je odšel za kanonika v Novo mesto. Bil je jako delaven, strajen in za svojo faro zelo zelo vnet mož, ki je tudi v Novem mestu in na smrtni postelji ni pozabil. Umrl je 13. oktobra 1866. l. ter v svoji oporoki šentpetersko faro postavil univerzalnim dedičem.

je gosp. župnik (se. Svetličič) izjavil, da bi bila šentpeterski fari odvzeta uprava pri Sv. Krištofu v protislovju z vsemi kanoničnimi in vsemi državnimi zakoni, ter da v pokopaliških zadevah ne pripozna nobene druge uprave. Izrekel je nadalje, da tudi s 1. januarjem 1839. l. ne bo dal te uprave iz rok, ampak da bo vedel dolžnosti in pravice svoje fare z vso odločnostjo braniti; če treba, izprosil si bo razsodbo o tej stvari od Njega Veličanstva cesarja samega. Podpisani urad (se. kresija) jemlje ta rekurz na znanje, obenem pa si za prihodnje prepoveduje tak istotako nedostojen, kakor trmast in spoštovanje, ki ga je cerkveno predstojništvo svoji predpostavljeni gosposki dolžno, žaleč način pisanja, ki bi se dal morebiti kvečemu opravičiti pri manj ali pa nič izobraženih in z uradnim poslovanjem manj ali pa nič seznanjenih cerkvenih ključarjih. Osupniti pa mora taka pisava pri gospodu župniku, od katerega bi se smel pričakovati miren prevdarek predmeta in zmerna pa pravična njega presoja“.

Ta zadosti ostri ukor pa Svetličiča nikakor ni pobodel. Še najmanj tri leta se je protivil in upiral odredbi, ki je vzela šentpeterski fari upravo pokopališkega fonda in vsak vpliv na pokopališču pri Sv. Krištofu, o katerem je bil z vsemi svojimi farani vred uverjen, da je nedotakljiva lastnina šentpeterska. Potolažil se je še-le, ko mu je došel odlok dvorne pisarne (Hofkanzlei) 4. marseija 1842. l. Svetličič iz tega odloka sicer ni mogel posneti, komu so na Dunaju prav dali, njemu ali Zornu, vendar ga je toliko utolažil, da se v tej stvari poslej ni več dalje poganjal. Konec imenovanega cesarskega odloka se je glasil: „Če bi bila tudi trditev cerkvenega predstojništva (se. šentpeterskega) prava, da je namreč pokopališče pri Sv. Krištofu lastnina te podružnice, bi to vendar le ne moglo deželski gosposki zanikavati pravice, upravo pokopališko tako urediti, kakor se ji zdi najbolje. Ta pravica ji gre tem bolj, ker še nikakor in nikjer ni dokazano, da je pokopališče, kot javna naprava lastnina podružnična.“

Da po tem odloku ni bilo nič več upanja za kakršenkoli uspeh, spoznal je naposled tudi Svetličič ter se udal v to, česar ni mogel zasukati drugače. Pokopališka uprava pri Sv. Krištofu je ostala v rokah šenklavškega župnika in njegovih naslednikov do današnjega dne.

Na koliko je pokopališki zaklad do sedaj narastel, utegnemo izvedeti o priliki, ko se bo jelo z vso resnobo preresetavati vprašanje, kam naj se premesti sedanje, dodobra predrugečenim razmeram ljubljanskim ne več ustrezajoče pokopališče.

Bibliografija slovenska.

Slovensko knjištvo od 1. januarja 1899 do 31. decembra 1900.

Sestavil dr. K. Glaser.

V nastopnem knjigopisu so zabeležene vse količkaj važne knjige in brošure, o katerih sem zvedel, da so izšle. Sprejeti so pa tudi tiskopisi brez stalne književne vrednosti, vendar spisek teh ni popoln, ker je težko izvedeti za vsako malo stvarco. Zahvaljujem se imetnikom ali voditeljem tistih tiskaren in knjigaren, ki so mi bili na uslugo pri sestavljanju te bibliografije in nekaterim gg. kolegom. Število točk sem nekoliko omejil.

I. Časopisi.

Amerikanski Slovenec. Tower Minn. 1899, 1900. Letnik VIII. in IX. Urednik in založnik V. Rev. Jos. F. Buh. Minn. Izhaja vsak petek. Vel. folio.

Angelček, otrokom prijatelj, učitelj in voditelj. (Priloga „Vrten“.) Ljubljana. 1899, 1900. VII. VIII. tečaj. Odgovorni urednik Anton Kržič. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani. Vsak letnik 12 števil. 8°.

Brivec. (Šaljiv list s podobami.) Brije trikrat na mesec. Leto V. in VI. V Trstu 1899, 1900. Lastnik Miloš Kamuščič, urednik Ivan Dolenc. Izhaja in tiska tiskarna „Edinosti“ v Trstu. Fol.

Cerkveni glasbenik. Organ Cecilijanskega društva v Ljubljani. (Izhaja po enkrat na mesec.) Letnik XXII. XXIII. 1899, 1900. Odgovorni urednik glasbene priloge Anton Foerster. Zalaga Cecilijansko društvo. Tiska R. Milic. Vel. 8°.

Cvetje z vertov sv. Frančiška. Časopis za verno katoliško ljudstvo, zlasti za ude tretjega reda sv. Frančiška. XVIII. tečaj. Urejuje in izdaja P. Stanislav Škrabec, mašnik frančiškanskega reda na Kostanjevici. V Gorici 1900. Hilarijanska tiskarna. Izhaja v nedoločenih obrokih. 12 zv. (Na platnicah nadaljuje o. St. Škrabec razpravo: „Knjižne novosti“ [Slovenski pravopis, Janežičeva slovenska slovnica itd.]

- Delavce.* Rdeči prapor. Glasilo jugoslovanske socijalne demokracije. Izhaja v Trstu vsaki petek. Lastnik lista: Panek Alojz. Izdajatelj in odgovorni urednik: Kopač Josip. Tiskarna Werk. Leto II. III. 1899. 1900.
- Delavski prijatelj.* Krščansko-socijalen list za delavce na Primorskem. Letnik II. in III. V Gorici. 1899, 1900. Izhaja vsak drugi in četrti četrtek v mesecu. Odgovorni urednik in izdajatelj . . . . . Lastnik konsorcij „Primorskega lista“. Tiska Hilarijanska tiskarna. Mali folio.
- Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko.* V Gradcu. Leto 1899 in 1900. Tiska Leykam v Gradcu. 4°. (Izhaja v nedoločenih obrokih. Slovensko in nemško.)
- Deželni zakonik za vojvodino Kranjsko.* XXXIX. in XL. tečaj. Leto 1899 in 1900. Tiskala Klein & Comp. v Ljubljani. Vel. 4°. (Izhaja v nedoločenih obrokih. Slov. in nemško.)
- Dolenjske Novice.* Izhajajo 1. in 15. vsakega meseca. V Novem mestu. XV. in XVI. letnik. 1899, 1900. Odgovorni urednik, izdajatelj, založnik in tiskar J. Krajec. 4°.
- Domači prijatelj.* Zabavno-poučna priloga „Mira“. Leto III. in IV. V Celovcu. 1899. 1900. Lastnik in izdajatelj Gregor Einspieler, župnik v Podkloštru. Odgovorni urednik . . . . . Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. (Priloga izhaja 10. in 30. dan meseca.)
- Dom in Svet.* List za leposlovje in znanstvo. V Ljubljani 1899, 1900. Leto XII. XIII. Urednik dr. Frančišek Lampè, po njegovi smrti dr. Evgen Lampè. Zalaga urednik in lastnik. Izhaja po dvakrat na mesec. Tiska Katoliška tiskarna. Lex. 8°.
- Domoljub.* Slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo. Izhaja zvečer vsak prvi in tretji četrtek meseca. V Ljubljani. 1899, 1900. Letnik XII. in XIII. Izdajatelj dr. Ivan Janežič. Odgovorni urednik Andrej Kalan. Tiska Katoliška tiskarna. Vel. 4°.
- Domovina.* V Celji 1899, 1900. Leto IX. X. Izhaja dvakrat na teden. Lastnina in tisk Drag. Hribarja v Celji. Odgovorni urednik in izdajatelj Rudolf Libensky. Vel. folio.
- Državni zakonik za kraljevine in dežele v državnem zboru zastopane.* XLVIII. in XLIX. tečaj. Leto 1899 in 1900. Založnik c. kr. dvorna in državna tiskarnica na Dunaju. Izhaja v nedoločenih obrokih. 4°.

Duhovni pastir. S sodelovanjem več duhovnikov ureduje Alojzij Stroj. XVI. in XVII. letnik. V Ljubljani. 1899, 1900. Založba Katoliške bukvarne. Tisk Katoliške tiskarne. Vel. 8°. Po 12 zvezkov.

Edinost. Glasilo slovenskega političnega društva „Edinost“ za Primorsko. „Edinost“ izhaja po dvakrat na dan razen nedelj in praznikov. Tečaj XXIV. in XXV. Trst. 1899, 1900. Izdajatelj in odgovorni urednik Fran Godnik. Lastnik konsorcij lista „Edinost“. Natisnila tiskarna konsorcija „Edinost“ v Trstu. Folio.

Gasilec. Bogu na čast, bližnjemu na pomoč. V Ljubljani. 1899. Izdaja odbor deželne zaveze kranjskih gasilnih društev. Založil odbor zaveze kranjskih gasilnih društev. Tiskala Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani. List izhaja poljubno po potrebi v nedoločenem času (4—6 krat na leto, nemško in slov.)

Glas Naroda. List slovenskih delavcev v Ameriki. New-York. Leto VII. VIII. 1899, 1900. Izdajatelj in urednik Fr. Sakser. Izhaja vsako sredo in soboto. Fol.

Glasbena Zora. Izhaja dne 16. vsakega meseca. Odgovorni urednik, lastnik in izdajatelj lista Fran Gerbič. Tiska R. Milie v Ljubljani. 1899 in 1900. List je prenehal koncem l. 1900.

Glasnik. Krščanski delavci, združite se. V Ljubljani. 1899, 1900. Letnik V. VI. Izhaja 10. 20. in zadnjega dne vsakega meseca. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Jakopič. Tiska Katoliška tiskarna. 4°.

Gorenjec. Političen in gospodarski list. Izhaja vsako soboto zvečer. V Kranju. Izdaja in zalaga konsorcij „Gorenjca“. Odgovorni urednik Gašpar Eržen. Tiska tiskarna v Kranju. Mala 4°. 1900. I. leto.

Gorica. Začela izhajati meseca julija 1899. Enkrat na teden. Od 1900 naprej dvakrat na teden. Narodna tiskarna. Gorica.

Gospodarski glasnik za Štajersko. Glasilo za kmetijstvo in deželno kulturo. Izdaja c. kr. kmetijska družba štajerska. Nemški ureduje generalni tajnik ces. svetovalec Friderik Müller. Na slovensko prelaga nadučitelj Jožef Mešiček v Sevnici. Založila štaj. kmetijska družba. Tiska Leykam v Gradcu. 8°. Izhaja vsakih štirinajst dnij. 1899, 1900.

Gospodarski list. Glasilo c. kr. kmetijskega društva v Gorici. Ureduje: Ernest Klavžar. Izhaja vsaki mesec enkrat na

celi pòli. V Gorici 1899, 1900. Leto XVII. XVIII. 8°. Zal. c. kr. kmet. društvo. Tiska Giov. Paternolli. (Priloga Soče.)

Gospodarski list. Uradno glasilo kmetijske družbe za Trst in okolico. Izhaja prvi dan vsakega meseca. Lastnik kmetijska družba za Trst in okolico. Izdaja in tiska tiskarna „Edinosti“ v Trstu. Odgovorni urednik l. 1899. Josip Huala in l. 1900. Fran Rakuša. V Trstu. 8°. Leto II. in III.

Izvestja muzejskega društva za Kranjsko. Urejuje Anton Koblar. Letnik IX. X. V Ljubljani 1899, 1900. Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“. Natisnila tiskarna Jos. Blasnikovih dedičev. 8°. (Izhaja po 6 krat na leto v zvezkih.)

Katoliški Obzornik. Izdaja „Leonova družba“. Urejuje dr. Aleš Ušeničnik. Leto III. in IV. V Ljubljani 1899 in 1900. Tiska Katoliška tiskarna. Vel. 8°. (Izhaja 4 krat na leto v zvezkih.)

Kmetovalec. Ilustrovan gospodarski list. Uradno glasilo c. kr. kmetijske družbe kranjske. Urejuje Gustav Pire, družbeni tajnik. V Ljubljani. 1899, 1900. Leto XVI. in XVII. 4°. Izhaja 15. in zadnji dan v mesecu. Založba c. kr. kmet. družbe kranjske. Tisk Jos. Blasnikovih naslednikov v Ljubljani.

Koroški kmetjski list. V Celovcu. 1899, 1900. Tiskal J. & R. Bertschinger v Celovcu. Odgovorni urednik R. Bertschinger. Nehal začetkom l. 1900.

Krščanski detoljub. List za krščansko vzgojo in rešitev mladine. Izhaja štirikrat na leto. Ureduje Anton Kržič. Letnik XI. in XII. Ljubljana. 1899, 1900. Tisk Katoliške tiskarne. Založba „Kat. društva detoljubov“. 16°.

Ljubljanski Škofijski list. Leto 1899. (34. letnik, št. I—VIII.) Leto 1900. (35. letnik, št. I—VIII.) V Ljubljani. Tisk Katoliške tiskarne. 4°.

Ljubljanski Zvon. Leposloven in znanstven list. Leto XIX. uredila A. Mikuš in A. Aškerc, leto XX. uredil A. Aškerc. 1899 in 1900. V Ljubljani. (Izhaja po enkrat na mesec v zvezkih.) Izdajatelj in odgovorni urednik Valentin Kopitar. Lastnina in tisk Narodne tiskarne v Ljubljani. Vel. 8°.

Mir. Izhaja 10. 20. in 30. dan vsakega meseca. V Celovcu. 1899 in 1900. Leto XVIII. in XIX. Lastnik in izdajatelj Gregor Einspieler, župnik v Podkloštru. Odgovorni urednik Ivan Tršelič. Tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. Folio. Z letom 1900 začnši vsak teden enkrat.

Narodni Gospodar. Glasilo gospodarske zveze. Izhaja 10. in 25. vsakega meseca. Izdajatelj: Gospodarska zveza v Ljubljani. Odgovorni urednik dr. Viljem Schweitzer, odbornik Gospodarske zveze v Ljubljani. Tisk Zadružne tiskarne v Ljubljani. 4°. 1900. I. leto.

Novice gospodarske, obrtniške in narodne. Izhajajo vsak petek. V Ljubljani 1899, 1900. Tečaj LVII. LVIII. Odgovorni urednik Avgust Pucihar. Tisk in založba J. Blasnikovih naslednikov. 4°.

Novi list. Izhaja enkrat na teden. Izdajatelj Iv. Fajdiga. Odgovorni urednik Valentin Vouk. Tiska tiskarna Dolene v Trstu.

Planinski Vestnik. Glasilo „Slovenskega planinskega društva“. V Ljubljani. 1899 in 1900. Leto V. in VI. Odgovorni urednik Anton Mikuš. Izdaja in zalaga „Slov. planin. društvo“. Tiska A. Klein & Comp. v Ljubljani. 8°. (Izhaja vsak mesec enkrat.)

Popotnik. Glasilo zaveze slov. učiteljskih društev. (Izhaja 10. in 25. dne vsakega meseca.) Izdajatelj in urednik M. J. Nerat, nadučitelj. V Mariboru 1899 in 1900. Tečaj XX. in XXI. Lastnik in založnik „Zaveza“. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. Vel. 8°.

Primorec. V Gorici. 1899, 1900. Tečaj VII. VIII. Izhaja trikrat na mesec. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Kavčič. Tiska in zalaga Gor. tiskarna A. Gabršček. (Odgovoren Ivan Meljavec.) Folio.

Primorski list. Poučljiv list za slovensko ljudstvo na Primorskem. Letnik VII. in VIII. Izhaja vsaki 1. 10. in 20. dan v mesecu. Odgovorni urednik in izdajatelj J. Marušič. Tiska Hilarijanska tiskarna. V Gorici 1899, 1900. Folio.

Rodoljub. Izhaja 1. in 3. soboto vsakega meseca. V Ljubljani. 1899, 1900. IX. X. leto. Odgovorni urednik dr. Iv. Tavčar. Lastnina in tisk Narodne tiskarne v Ljubljani. Folio.

Slovanski Svet. Na Dunaju. 1899. Letnik XII. Slovanski svet izhaja 10. in 25. dan vsakega meseca in sicer na 16. straneh. Izdajatelj, lastnik in odgovorni urednik Fr. Podgornik. Tiskali Bratři Chrastinove ve Valašském Mezeříči. (Nehal izhajati koncem l. 1899.)

Slovenec. Političen list za slovenski narod. Izhaja vsak dan izvzemši nedelje in praznike. V Ljubljani 1899, 1900. Letnik XXVII. XXVIII. Izdajatelj dr. Evg. Lampè. Odgovorni

urednik Ivan Rakovec. Tisk Katoliške tiskarne v Ljubljani. Folio.

Slovenka. Glasilo slovenskega ženstva. Izdajatelj in odgovorni urednik Fran Godnik. V Trstu 1899, 1900. Lastnik konsorcij lista „Edinost“. Natisnila tiskarna konsorcija lista „Edinost“. 8°. Letnik III. IV. Izhaja v Trstu kot priloga „Edinosti“ vsako drugo soboto.

Slovenska pisarna. Glasilo društva slovenskih odvetniških in notarskih uradnikov. 1899 in 1900. 2. in zadnja številka izšla meseca januarja. Mali fol. Izdajatelj in založnik društvo odvet. in notarskih uradnikov. Odgovorni urednik Jos. Kolar. Tiskal Drag. Hribar v Celju.

Slovenska zadruga. Glasilo slovenskih posojilnic in gospodarskih zadrug. Izhaja enkrat v mesecu. Izdajatelj in odgovorni urednik Ante Beg. Tiska Dragotin Hribar v Celji. V Celji. 1899, 1900. II. in III. leto. 4°.

Slovenski Čebelar. Glasilo „Slov. čebelarskega društva“ za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorje s sedežem v Ljubljani. Urejuje Frančišek Rojina. Izhaja po enkrat na mesec in se pošilja udom brezplačno. V Ljubljani 1899, 1900. II. in III. letnik. Odgovorni urednik Avgust Pucihar. Lastnik „Slov. čebelarsko društvo“. Tisk J. Blasnikovih naslednikov v Ljubljani. 8°.

Slovenski Gospodar. List ljudstvu v poduk in zabavo. (Izhaja vsak četrtek.) V Mariboru 1899, 1900. Tečaj XXXIII. XXXIV. Izdajatelj in založnik „Katol. tiskovno društvo“. Odgovorni urednik Aug. Janša. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. Folio.

Slovenski list. Neodvisno slovensko krščansko-socijalno glasilo. V Ljubljani 1899, 1900. Letnik IV. in V. Odgovorni urednik Ivan Štefè. Izdajatelj konsorcij Slovenskega lista. Tisk J. Blasnikovih naslednikov v Ljubljani. (Izhaja v sobotah.) Folio.

Slovenski Narod. Izhaja vsak dan zvečer izvzemši nedelje in praznike. Ljubljana 1899, 1900. XXXII. in XXXIII. leto. Izdajatelj in odgovorni urednik Josip Nolli. Lastnina in tisk Narodne tiskarne. Folio.

Slovenski Pravnik. Izdaja društvo „Pravnik“ v Ljubljani. Odgovorni urednik dr. Danilo Majaron. XV. in XVI. leto 1899, 1900. V Ljubljani. Natisnila Narodna tiskarna. 8°. (Izhaja 15. dne vsakega meseca.)

- Slovenski učitelj.* Glasilo krščansko mislečih učiteljev in vzgojiteljev. Veri, vzgoji, poduku. Letnik I. 1900. Izhaja dvakrat na mesec. Urejuje in izdaja Fran Jaklič, učitelj. — Oblastim odgovoren: Ivan Rakovec. Tiska Katoliška tiskarna. 8°.
- Soča.* Izhaja dvakrat na teden v štirih izdanjih; od leta 1900 dalje trikrat na teden. Izdaja za deželo in za (mesto) Gorico. Tečaj XXIX. in XXX. V Gorici 1899 in 1900. Izdajatelj in odgovorni urednik Ivan Kavčič v Gorici. Tiska in zalaga Goriška tiskarna A. Gabršček. Fol.
- Učiteljski tovariš.* Glasilo slovenskega učiteljskega društva v Ljubljani. Urejuje Jakob Dimnik in Engelbert Gangl, učitelja v Ljubljani. V Ljubljani 1899, 1900. XXXIX. XL. leto. Izdajatelj in odgovorni urednik Jakob Dimnik. Lastnik in založnik „Slov. učiteljsko društvo v Ljubljani“. Tiska R. Miličeva tiskarna v Ljubljani. 4°.
- Uradni list c. kr. celjskega okrajnega glavarstva.* 1899, 1900. Izhaja vsak četrtek. Izdaja c. kr. celjsko okrajno glavarstvo. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru (nemški in slov.) 4°.
- Uradni list c. kr. okrajnega glavarstva v Brežicah.* 1899, 1900. Izhaja v početku 1. in 15. vsakega meseca. Izdaja c. kr. okrajno glavarstvo v Brežicah. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 4°.
- Uradni list c. kr. okrajnega glavarstva v Ptuj.* Izhaja vsaki četrtek. Letna naročnina za oblastva in urade 6 K, za poštini podvržene naročnike 7 K. Prva polovica vsake strani je nemška, druga slovenska. — II. in III. letnik.
- Venec cerkvenih bratovščin.* Izhaja 24. dan vsakega meseca. III. in IV. letnik. Urejuje dr. Frančišek Ušeničnik. V Ljubljani. 1899, 1900. Izdaja Katoliška bukvarna. Tiska Katoliška tiskarna. 8°.
- Voditelj v bogoslovnih vedah.* Izdajajo profesorji knezoškofijskega bogoslovja v Mariboru. Urejuje Frančišek Kovačič, doktor modroslovja, profesor bogoslovja. Letnik II. in III. V Mariboru. 1899, 1900.
- Vrtec.* Časopis s podobami za slovensko mladino. S prilogo „Angelček“. V Ljubljani 1899. in 1900. Leto XXIX. in XXX. Izdaja društvo „Pripraviški dom“. Urejuje Anton Kržič. Tiska Katoliška tiskarna v Ljubljani. 8°.
- Zakonik in ukaznik za avstrijsko Primorje.* Tečaj 1899 in 1900. V Trstu. Tiskarnica avstrijskega Lloyd. 4°. (Izhaja v nedoločenih obdobjih nemški, italj., sloven. in hrvatski.)

Zgodnja Danica. Katolišk cerkven list. (Danica izhaja vsak petek.) V Ljubljani. 1899, 1900. Tečaj LII. LIII. Odgovorni urednik Tomo Zupan. Tiskarji in založniki Jožef Blasnikovi nasledniki v Ljubljani. 4°.

Zgodovinski zbornik. Priloga ljubljanskemu škofijskemu listu. Izhaja v nedoločenih obrokih. Dvanajsto in trinajsto leto. Ljubljana. 1899 in 1900. Izdajatelj in odgovorni urednik Josip Šiška. Tiska Katoliška tiskarna v Ljubljani.

Zora. Glasilo slovenskega katoliškega dijaštva. Zora izide petkrat na leto. Urednik Ant. Vadnal, stud. phil. Upravnik Bogdan Remec. Oblastem odgovoren Ivan Hubad in dr. Fr. Jankovič: Na Dunaju. Tiskarna oo. mehtaristov. Letnik IV. in V. 8°. (Leta 1899. 4 zv., 1900 5 zv. Urednik I. št. 1900 je bil stud. phil. Fr. Verbič.)

Zvonček. List s podobami za slovensko mladino. Leto I. 1900. Zvonček izhaja 1. dne vsakega meseca. Izdajatelj in odgovorni urednik Engelbert Gangl, učitelj v Ljubljani. Last in založba „Zaveze avstr. jugoslovanskih učiteljskih društev“. Tiska Narodna tiskarna v Ljubljani. 8°.

II. Zborniki.

Anton Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov. Izdaja Slovenska Matica. VI. zv. Uredil Fr. Levec. V Ljubljani 1899. 8°. Tisk Narodne tiskarne. (Fr. Ks. Meško: Slike in povesti. — Dr. M. Murko: Dr. Vatroslav Oblak.) VII. zv. Uredil Fr. Levec. V Ljubljani 1900. Tisk Narodne tiskarne. (Fr. Ks. Meško: Iz mojega dnevnika; Izgubljena duša; Gozdna romanca; Življenje večerna molitev. — Podgoričan: Za možem. — Dr. Fr. Zbašnik: Pastirica. — Jos. Kostanjevec: Čez trideset let. — Dr. J. M. Dovič: Z diplomom in brez diplome. — Ivan Cankar: Popotovanje Nikolaja Nikiča. — Fr. Levec: Dr. Fr. Prešeren.)

Ant. Martina Slomška Zbrani spisi VI. knjiga. Pridige osnovane. Zbral in uredil Mihael Lendovšek, župnik v Makolah. Izdalo in založilo katol. tiskovno društvo v Mariboru. 1899. 8°. 455 str.

Dejanje svetega Detinstva. V poduk malim in odrasčenim. XIX. zv. V Ljubljani 1899. Samozaložba. Natisnila Katoliška tiskarna.

Gledališke igre. Spisal A. L. Bistriški. I. zv. (Lokavi snubač.) V Novem mestu 1899. Tiskal J. Krajec. Mala 8°.

- Izvestja muzejskega društva za Kranjsko.* Urejuje Anton Koblar. Letnik IX. V Ljubljani 1899. 8°. 6 sešitkov 224 strani. Letnik X. 1900. 6 sešitkov 240 strani. Izdaja in zalaga „Muzejsko društvo za Kranjsko“. Natisnila J. Blasnikova tiskarna.
- Janka Krsnika zbrani spisi.* Uredil Vladimir Levec. Zv. I. sešitek I. V Ljubljani 1900. Založil L. Schwentner. Cyclamen. Tisk Narodne tiskarne. M. 8°. 175 str.
- Josipa Stritarja zbrani spisi.* VII. zvezek. Ljubljana. Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1899. M. 8°. 388 str.
- Jurčičevih zbranih spisov.* II. zvezek. Pripovedni spisi. (Juri Kozjak. Spomini na deda. Jesensko noč med slovenskimi polbarji. Spomini starega Slovence, francoskega vojščaka.) Drugi natis. V Ljubljani 1900. Založila in natisnila Narodna tiskarna. M. 8°. 314 str.
- Kmetijska knjižnica.* I. zvez. Gnoj in gnojenje. Najvažnejša navodila o gnojenju s posebnim ozirom na umetna gnojila. Spisal dr. Edvard Hotter, za Slovence priredila c. kr. kmetijska družba Kranjska. V Ljubljani 1900. Tisk J. Blasnikovih naslednikov. 8°.
- Knjižica družbe sv. Cirila in Metoda.* Na svetlo daje in zalaga družba. XI. zvez. Naš cesar Fran Josip I. spisal Tomo Župan 2. natis. Z 31. podobami. V Ljubljani 1899. Tisk Katoliške tiskarne. 8°.
- Mladinska knjižnica.* Izdaja „Zaveza avstrijskih jugoslovanskih učiteljskih društev“. I. zv. V Ljubljani. Založil L. Schwentner 1900.
- Mladinski glasi.* Uglasbil P. Angelik Hribar. I. Mladinske pesmi Josipa Stritarja (s slikami). Ljubljana 1900. Založilo društvo „Pripravniški dom“. Tiskala Katoliška tiskarna.
- Naš Dom.* IV. zv. Zbirka povesti, pesmi, narodnega blaga, zanimivosti in dr. Izdal in založil Dragotin Hribar v Celji 1900. Mala 8°. 104 str.
- Pomladni glasi* posvečeni slovenski mladini, s štirimi slikami. Uredil in založil Anton Ratajec. 9. zvez. V Ljubljani 1899. Tiskala Katol. tiskarna. 10. zvezek z osmimi slikami. Uredil in založil Frančišek Kralj. V Ljubljani 1900. Tiskala Katoliška tiskarna.

Povesti slovenskemu ljudstvu v poduk in zabavo. Zbral in uredil Andrej Kalan, urednik „Domoljuba“. V Ljubljani 1899 in 1900. Založilo katol. tiskovno društvo. Tisk Katol. tiskarne.

Slovanska knjižnica. Urejuje in izdaja Andr. Gabršček. Snopič 82. Mala 8°. V Gorici. Tiska in zalaga Goriška tiskarna Andr. Gabršček. 1899.

Slovenska knjigarna. Izdaja in urejuje L. Schwentner knjigotržec v Ljubljani. Leto I. V Ljubljani 1. dan januarja 1900. Priloga „Ljubljanskemu Zvonu“ št. 1. 1900. V. 8°. 4 str. Narodna tiskarna v Ljubljani.

Slovenske Večernice za pouk in kratek čas. 51. zv. 1900.

Vsebina: Nehvaležen sin. Povest. Spisal Malograjski. — Krivica in dobrota. Igra v treh dejanjih. Spisal Ant. Medved. — Petelin in gosak. (Črtica iz vasi. Spisal Fr. Ks. Meško.) Žganje — naš sovražnik. (Spisal Jurij Trunk.) Za denar. (Povest. Spisal Jos. Kostanjevec.) Dar sprave. (Legenda. Zložil Ant. Medved.) Izkoriščevalci. (Dogodbica. Spisal J. M. Dovič.) Dobro se je izvil. (Šaljiva dogodbica. Spisal Podvranski.) Narodne pripovedke (Zap. J. Krenčnik pri Sv. Duhu pri Lučah.): I. O čudoviti piščalki. II. Sv. Miklavž.

Svetovna knjižnica. Izdaja A. Gabrščkova tiskarna v Gorici. (Ben Hur. — Marco Visconti.)

Venec slovanskih povesti. Prevodi iz raznih slovanskih jezikov. V Gorici. Tiskala in založila Goriška tiskarna Andr. Gabršček. 1899, 1900.

Zabavna knjižnica. Založila in na svetlo dala Slovenska Matica. XII. zv. Z viharja v zavetje. Roman iz življenja preproste deklice. Spisal Fr. Malograjski. V Ljubljani 1900. Tiskala Blasnikova tiskarna.

Zabavna knjižnica za slovensko mladino. Urejuje in izdaja Kosi, učitelj v Središču. VIII. in IX. zv. V Ljubljani 1900. V založbi pisateljevi. Natisnila Katol. tiskarna. 8°.

Zabavni listi za slovensko mladino. Izdaja društvo za zgradbo učiteljskega konvikta v Ljubljani. Urejuje E. Gangl.

Zbornik. Na svetlo daje Slovenska Matica v Ljubljani. I. zv. Uredil L. Pintar. Natisnila Narodna tiskarna. 1899. 8°. (Ivan Steklasa: Druga vojska z Benečani; † Iv. Kunšič — VI. Levec: Doneski k zgodovini književne zveze mej Čehi in Slovenci. — R. Pernšek: Bibliografija slovenska.) II. zv. 1900. (Milan Pajk: Dr. Janko Pajk. — F. F. Lužar: Na-

rodni izrazi. — Dr. Simon Šubic: Temelji vremenoznanstva.
— Dr. K. Štrekelj: Pisma in zapiski iz Cafove zapuščine.)

Zbirka ljudskih iger; izdaja slovenska krščanska socijalna zveza.
I. snopič. Ljubljana. 1900. Tisk Katoliške tiskarne. (Pravica
se je izkazala, Zamujeni vlak, Lurška pastirica).

III. Bogoslovna dela.

a) Življenje svetnikov, katekizmi, pridige.

Kristusovo življenje in smrt. I. del. 2. snopič. 10 pol. 8°. Štefan
Koejančič. Ponatis. Celovec.

Razlaga novega Velikega Katekizma, potrjenega od vseh avstrijskih
škofov, zbranih na Dunaju 9. aprila 1894. Spisal in
zal. dr. Ivan Križanič, kanonik sen. lav. profesor pastirstva.
Prvi del. V Mariboru 1899. Natisnila tiskarna sv. Cirila v
Mariboru. 8°. 334 str. Drugi del 1900. 8°. 663 str.

Zgodbe sv. pisma. Slovencem priredil in razložil dr. Fr. Lampè.
6. snopič. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu.
1899. Str. 609 do 768. 7. snopič 1900. str. 769 do 896.
Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 4°.

Govori o raznih cerkvenih slovesnostih v Čadramu. Izdal dr. Mihael
Napotnik, knez in škof lavantinski. V Mariboru 1900. Založil
pisatelj. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 8°. 156 str.

*Govor na prvem slovesnem zborovanju drugega slov. katoliškega
shoda v Ljubljani*, dne 11. septembra svetega leta 1900.
Govoril in priobčil dr. Mihael Napotnik, knez in škof lavan-
tinski. V Mariboru. Založil pisatelj. Tiskarna sv. Cirila 1900.
8°. 22 str.

*Blagoslovljenje Cesar Franc Jožefove bolnišnice v Ormožu ob
Dravi na praznik sv. Jurja* dne 24. aprila 1899. Prilož-
nostni govor govoril in izdal dr. Mihael Napotnik, knez in škof
lavantinski. V Mariboru. Založil pisatelj. Tiskala tiskarna
sv. Cirila v Mariboru. 1899. 8°. 34 str.

Govor, s katerim so premilostljivi prečastiti gospod dr. Mihael
Napotnik, knez in škof lavantinski, na god sv. Rozalije, dne
4. sept. 1900 pri prvi javni seji tretje škofijske sinode lavan-
tinske v cerkvi sv. Alojzija v Mariboru pozdravili 207 zbranih
častitih sinodalcev. Z dovoljenjem preč. kn.-šk. ordinarijata
lavantinskega v Mariboru, dne 20. septembra 1900, št. 3357.
Maribor. Prevod izdal Jernej Voh, nadžupnik konjiški. Ka-
toliška tiskarna. Ljubljana. Mala 8°. 20 str.

b) Pastirski listi.

Mihael, po božji milosti in po božjem usmiljenju knez in škof lavantinski, mnogočastiti duhovščini in vsem ljubim vernikom svoje škofije pozdrav, blagoslov in vse dobro od Boga Očeta, in Boga Sina v edinosti sv. Duha. (O žalostni materi.) V Mariboru dne 11. februarja 1899. 4°. 13 str.

Mihael itd. itd. V Mariboru dne 2. aprila 1899. 4°. 4 str.

Pastirski list in slovenski prevod enciklike. Mihael itd. itd. Maribor 15. junija 1899. 4°. 5 str.

Napoved velikega in vesoljnega jubileja svetega leta 1900. Pastirski list o njegovem slavljenju z napovedno bulo svetega Očeta Leona XIII. Mihael itd. Maribor. 4°. 8 str.

Postni pastirski list in postna postava za leto 1900. Mihael itd. V Mariboru dne 14. jan. 1900. 4°. 18 str.

Pastirski list o svetem letu. 2^{1/4} pole. 4°. Celovec. Tiskarna družbe sv. Mohorja. Izdajatelj krška knezoškofijska konsistorialna pisarna. 1899.

Andrej Marija, po milosti božji in svete apostolske stolice škof tržaško-koprski, častni duhovščini in milemu ljudstvu zjedinenih škofij pozdrav, mir in blagoslov božji. V Trstu, nedeljo sedemdesetnico 1899. 4°. 8 str. Tiskarna Dolenc.

Andrej Marija, po milosti božji in svete apostolske stolice škof tržaško-koperski, častiti duhovščini in milemu ljudstvu združenih škofij pozdrav, mir in blagoslov božji. V Trstu, v nedeljo Seksagesimo, dne 18. februarja 1900. Tiskarna Dolenc (Fran Polić) Trst. Založil škof. ordinarijat. 4°. 7 str.

b) Molitveniki.

O, Marija, Kraljica presv. rožnega venca, prosi za nas. 8°. 8 str. Založila bratovščina roženvenska v Makolah 1899. I. Peti natis. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

Marija dobra mati pobožnim kristjanom. Z dovoljenjem visokočastitega knezoškofijstva ljubljanskega. Za deveti natis pripravil in pomnožil P. Hrizogon Majar, mašnik iz reda svetega Frančiška. X. natis. V Ljubljani 1899. Založil in prodaja Jan. Giontini, knjigotržec. Natisnil R. Milic. 8°. 271 str.

O Marijin otrok, čuj in beri. (Molitev.) Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 8°. 4 str.

Šopek lepih mašnih in drugih molitvic za pridne šolarčke. VI. nat. V Ljubljani 1899. Na prodaj in v založbi pri Jan. Giontiniju. Kleinmayr & Bamberg. Ljubljana. 16°. 70 str.

Voditelj v sveta nebesa. Molitvena in podučna knjiga za katoliško mladino, kakor tudi za odrasle ljudi. Natisnil W. Blanke na Ptuj. Založil A. Hager v Ašahu ob Donavi. 1899. 16°. 191 str.

Duhovno veselje, molitvenik za verne kristijane. Spisal P. Hrizogon Majar. Založil A. Heidenthaler, poprej A. Hager v Ašahu ob Donavi. Natisnil W. Blanke na Ptuj 1899. 16°. 391 str.

Dobri otrok, molitvene bukve. Založil A. Mader v Plibergu, natisnil W. Blanke na Ptuj 1900. 16°. 192 str.

Sveta ura, molitvene bukve. Založil A. Mader v Plibergu, natisnil W. Blanke na Ptuj 1900. 8°. 396 str.

Otrokova pobožnost. Molitvene bukve za mladost. Založil Haidenthaler v Ašahu ob Donavi. Tiskal W. Blanke na Ptuj 1900. 16°. 192 str.

Šmarnice. Mariji, majnika kraljici, v venec splel Martin Jurkovič, kn.-šk. duhovni svetovalec in župnik pri sv. Petru poleg Maribora. Maribor 1900. Založil pisatelj. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. M. 8°. 224 str.

Družba deklet Marijinih v Makolah. Založila bratovščina roženska v Makolah 1899. I. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

Družba mladeničev Marijinih v Makolah. 8°. 4 str. Založila bratovščina roženska v Makolah 1899. I. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru.

Bratovščina sv. Jožefa. M. 8°. 10 str. Založila bratovščina. Tisk Blasnikove tiskarne v Ljubljani.

Hvala Božja ali navod, kako naj mladi kristjan Boga vsak dan časti in hvali. Molitvene bukvice za mladost. 11. natis. Poleg nemških Braunhuberjevih okrajšane. V Ljubljani 1899. Na prodaj in v zalogi Janeza Giontinija. V Ljubljani. Tisk Miličev. 12°. 253 str.

Molitvena družba „Večnega križevega pota“ pri oo. frančiškanih v Novem mestu. Samozaložba. Tiskal J. Krajec v Novem mestu. 1899. 12°. 12 str.

Hišni misijon ali duhovne vaje. Po sv. Alfonsu Liguorskem z nekaterimi nauki in molitvami priredil in poslovenil P. Marijan Širca, mašnik reda sv. Frančiška. Drugo pomnoženo izdanje.

Tiskal in založil J. Krajec v Novem mestu. 1900. M. 8°. 312 str.

Priprava na smrt ali premišljevanje večnih resnic. Spisal sveti Alfonz Maria Liguorski, škof in cerkveni učenik. Poslovenil dr. Andrej Karlin, duhovnik ljubljanske škofije. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. Z dovoljenjem preč. krškega knezoškofijstva. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu 1900. 8°. 283 str.

Premišljevanje o presv. Rešnjem Telesu. Spisal Janez Krstnik Pagano. Po italjanskem izvirniku Slovencem priredil duhovnik krške škofije. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 1899. 8°. 380 str.

Naša ljuba Gospa z gore Karmeljske. Z dovoljenjem visokočastitega lavantinskega knezoškofijstva 26. aprila 1899, št. 1883. 1899. 8°. 4 str.

J. † M. † J. Malo berilo ali najpotrebniši nauk o karmelskem ali veselem škapulirji. 8°. 4 str. Blasnikovi nasl. Ljubljana.

Sv. Frančišek. Sv. Elizabeta. Sv. Ludovik. Tretji red sv. Frančiška (s podobo na prvi strani). 8°. 16 str. Lastnina III. reda sv. Frančiška v Mariboru. Pravica ponatisnjenja se pridržuje. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru.

c) Knjige cerkveno-zgodovinske vsebine.

Mati božja na blejskem jezeru. V. pomnoženi natisk. Založil in prodaja A. Turk, knjigotržec v Ljubljani. 1999.

Velesovo, božja pot na Kranjskem. Založila Marija Štamcar v Adergasi. Natisnila tiskarna v Kranju. 256—00. M. 8°, 32 str.

Spomin na slovesno posvečenje nove predmestne župnijske cerkve preblazene Device Marije, matere milosti v Mariboru, dne 11. in 12. meseca avgusta svetega leta 1900. Dva cerkvena govora. Priobčil Dr. Mihael Napotnik, knez in škof Lavantinski. V Mariboru. Založil pisatelj. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1900. 8°, 33 str.

Jeruzalemsko romanje. Spisal profesor J. Zidanšek. Prvo splošno avstrijsko jubilejno romanje v sveto deželo. Spisal Jožef Zidanšek, profesor na kn. šk. lavantinskem bogoslovnem učilišču. Z dovoljenjem preč. lavant. knezoškofijstva. V Mariboru 1899. Založil pisatelj, tiskala tiskarna sv. Cirila. 8°. 207 str.

O blagoslovljenju zvonov za novo župnijsko cerkev v Čadramu. Z dovoljenjem prečastitega knezo-škofijskega ordinarijata Lavantinskega od dne 21. junija 1899. št. 7093. Spisal Dr. Jožef Pajk. V Mariboru. V založbi pisateljevi. Tiskala tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 1899. 8°, 22 str. 2 slike.

Pobožnost v čast sv. device in mučenice Filumene, čudodelnice devetnajstega veka. Z dovoljenjem visokoč. Lav. knezoškofijsstva v Mariboru, dne 26. apr. 1899. št. 1883, in redovnega predstojništva v Inomostu, dne 2. junija 1899. št. 897. Založil frančiškanski samostan v Mariboru. 1899. 12°, 24 str.

Zgodovina čudodelne podobe Matere Milosti v frančiškanski cerkvi v Mariboru. Spisal P. Nikolaj Mežnarič, mašnik reda sv. Frančiška. Z dovoljenjem visokoč. Lav. knezoškofijsstva 26. apr. 1899. št. 1883 v Mariboru in redovnega predstojništva 2. junija 1899. v Inomostu. Zal. frančiškanski samostan v Mariboru. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru 1899. 8°, 62 str.

Poduk katoliške babice o njenih stanovskih dolžnostih posebno o deljenju krsta v sili. Ponatisek iz cerkvenega uradnega lista za Lavantinsko škofijo z dne 1. aprila 1897. št. V. str. 65—75. Maribor. 1900. Založila pisarna kn. šk. ordinarijata. Tiskarna sv. Cirila 1900. 8°, 34 str.

Cerkveni listi: Angeljček, Cerkveni glasbenik, Cvetje z vrtov sv. Frančiška, Duhovni pastir, Katoliški obzornik, Krščanski detoljub, Ljubljanski škofijski list, Venec cerkvenih bratovščin, Voditelj v bogoslovskih vedah, Zgodnja Danica.

IV. Državo- in pravoznanstvo, politika, narodno gospodarstvo.

Novi domovinski zakon s postavnimi določili temeljem kojih morejo zadobiti tu- in inozemci domovinstvo v avstrijskih občinah. Spisal Rudolf Starovasnik. Sestavljeno na podlagi zakona iz leta 1863. in na podlagi domovinskega zakona, ki stopi v moč dne 1. januarja 1901, ter opremljeno s potrebnimi vzorci za prošnje. V Ljubljani 1900. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. M. 8°, 26 str.

Obravnave deželne zbornice kranjskega v Ljubljani za leti 1899 in 1900. (Po stenografičnih zapisnikih.) 10. 11. zv. Založil deželni odbor kranjski. Tisk Miličev 1899 in 1900. 4°.

Poročilo o delovanju kranjskega deželne zbornice v letih 1899 in 1900. Založil dež. odbor kranjski. Natisnil A. Klein & Comp. v Ljubljani. (Nemško in slov.)

Zapisnik o redni seji trgovske in obrtniške zbornice za Kranjsko v Ljubljani dne 28. novembra 1899. Tiskali J. Blasnikovi nasl. M. 8°. 24 str. — Enaki so zapisniki sej 29. dec. 1899 in 30. marca 1900.

Politični listi: Amerikanski Slovenec, Delavec, Rdeči prapor, Delavski prijatelj, Dolenjske Novice, Domoljub, Domovina, Edinost, Glas Naroda, Glasnik, Gorenjec, Mir, Novi list, Novice, Primorec, Primorski list, Rodoljub, Slovenec, Slovenski gospodar, Slovenski list, Slovenski Narod, Soča.

Pravoslovni list: Slovenski pravnik.

Sociološki listi: Sestavke so prinašali razen drugih političnih in leposlovnih časopisov tudi posebno: Delavec, Rdeči prapor, Glasnik, Katoliški Obzornik.

Zakonski listi: Deželni zakonik in ukazni list za vojvodino Štajersko, Deželni zakonik za vojvodinjo Kranjsko 1899, 1900. Ljubljana. Natisnil A. Klein & Comp. Državni zakonik za kraljevine in dežele zastopane v državnem zboru. 1899, 1900. Uradni listi celjskega, brežškega in ptujskega okraja, Zakonik in ukaznik za avstrijsko-istrsko Primorje.

V. Zdravoslovje.

Postrežba bolnikom. Za domačo potrebo in bolniške strežnice spisal dr. Alojzij Homan, okrožni zdravnik v Radečah pri Zidanem mostu. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. V Celovcu 1899. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja. 8°. 95 str.

Zdravišče Toplice na Kranjskem. Kranjski Gaštajn. Gorke in grezne kopeli. Spisal Pavel Zhuber pl. Okrog. V zalogi zdraviščenega opravišstva. S 7 slikami in z dvema kartama. Tiskal J. Krajec v Novem mestu 1900. M. 8°. 25 str.

IV. Modroslovje.

Sestavki v Katoliškem Obzorniku itd.

VII. Vzgojeslovje.

Teoretsko - vzgojeslovne knjige, šolski učbeniki, knjige za mladino.

Zvezek za slovensko pisavo po prehodnjih stopnjah. Založnik Josip Petrič. Ljubljana. Narodna tiskarna.

Številnica. Založnik Josip Petrič, Ljubljana.

- Risanka.* Založil Josip Petrič, Ljubljana. Narodna tiskarna.
- Pedagogijski listi:* Angeljček, Krščanski detoljub, Vrtec, Popotnik, Učiteljski tovariš.
- Pedagogijski zborniki:* Dejanje sv. detinstva, Pomladni glasi, Knjižnica družbe sv. Cirila in Metoda, Zabavna knjižnica za mladino, Zabavni listi za slovensko mladino.
- Slovenska stenografija.* Priredil Fr. Novak, c. kr. gimn. profesor. Prvi del. Korespondenčno pismo. Avtografiral gimn. profesor J. Mach, učitelj stenografije in urednik „Těsnopisných Zábav“ v Kraljevem dvoru. Litografiral J. Farský, uměl. ústav polygraf. v Prahi. V Ljubljani. Založil Fr. Novak. Natisnila Kleinmayr & Bamberg. 1900. 8°. 84 + 68.
- Telovadba v petrazrednih in manj kot petrazrednih ljudskih šolah.* Po učnih načrtih priredil Fr. Brunet, c. kr. učitelj telovadbe na višji realki. Podrobni učni načrt za petrazrednice priredil Jakob Furlan, mestni učitelj v Ljubljani. V Ljubljani 1900. Založil pisatelj. Natisnil A. Klein & Comp. v Ljubljani. 8°. 252 str.
- Otrocičem v zabavo.* Založil L. Schwentner. Knjiga s podobami. Ena izdaja broširana, 20 slik z besedilom. — Ista izdaja na trdem papirju (Leporell). 1900. Mala poprečna oblika (Querformat).
- Noctova barka.* Knjiga s podobami. Broširana v večji poprečni obliki. (Folio-querformat.) 6 listov z raznimi podobami in slovenskim besedilom.
- Dobri otroci.* Založil L. Schwentner v Ljubljani. 1900. Knjiga s podobami. 8°. 6 listov.
- Sladki orehi.* (Drobe naj jih in uživajo naši mladi računarji.) Založil L. Schwentner v Ljubljani. V. 8°. 12 listov.
- Jagode.* Knjiga za odrastlo mladino. Spisal profesor Jos. Stritar. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu 1899. 8°. 159 str.
- Pri Vrbovčevem Grogi.* Povest za dečke in deklice v dobi od 7. do 12. leta. Po nemškem izvirniku spisal Janko Leban, nadučitelj na Trebeljnem. Ljubljana. Založil in prodaja J. Giontini v Ljubljani. Tiskal Drag. Hribar v Celju. 1900. 8°. 69 str.
- Vzgoja in omika ali izvir sreče.* Neobhodno potrebna knjiga za vsakega človeka, kateri se hoče sam, lahko in hitro navaditi

vsega potrebnega, da more sebe in druge blažiti in prav olikati. Spisal po najboljših virih in navodilih Jožef Valenčič. V Ljubljani 1899. Založil in na svetlo dal pisatelj. Tiskala Narodna tiskarna. 8°. 256 str.

VIII. Jezikoslovje.

Dialoghi italiani, tedeschi e sloveni raccolti ed elaborati da Giuseppe Premrou, i. r. Direttore ginnasiale, precedutti da una breve grammatica della lingua slovena — Italienische, deutsche und slovenische Gespräche mit vorangehender, kurzgefasster Grammatik der slovenischen Sprache. — Laški, nemški in slovenski pogovori s kratko slovnico slovenskega jezika. Quinta edizione emendata ed ampliata. Gorizia. Stab. tip. e libr. Giov. Paternolli edit. 1900. 8°. 304 str.

Janežič-Sket, Slovenska slovnica. Zaloga tiskarne družbe sv. Mohorja v Celoveu. 1900.

Bravec ali bralec? Jezikoslovna razprava. Napisal R. Perušek. Pridejane so: Opombe k Levčevemu „Slovenskemu pravopisu“. V Ljubljani 1899. Založil pisatelj. Prodaja L. Schwentnerjeva knjigarna v Ljubljani. Tisk Narodne tiskarne v Ljubljani. 8 str.

Seveda bralec. Priobčil Fr. Ilešič. Ponatis iz Popotnika. 1899. 8°. 12 str.

IX. Zemlje-, poto-, narodopisje, zgodovinski, življenjepisni, knjižno-zgodovinski in starinarski spisi.*)

a) Zemljepisje.

Kranjska dežela. Spisal Josip Ciperle. V Ljubljani 1899. Natisnila R. Miličeva tiskarna. 8°. 94 str. (V komisiji ima Lav. Schwentner.)

Zemljepis za spodnje in srednje razrede srednjih šol. Drugi oddelek: Opis dežel razen Avstro-Ogrske. Drugi natisk pregledal prof. V. Bežek. Kot učna knjiga pripuščena z odlokom visokega c. kr. ministerstva za bogočastje in ponk z dne 16. septembra 1899, št. 24.881. V Ljubljani. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Bamberg. 1899. 8°. 168 str.

*) Ti spisi, ki so bili poprej razdeljeni v tri oddelke, so se tukaj združili v en oddelek, ker so si sorodni.

Voditelj po Ljubljani. Führer durch Laibach. Ljubljana. J. Bonač. Podolgasta vel. 8°. Na 3. in 4. str. načrt mesta „Ljubljana“ Plan von Laibach. Založil J. Bonač. Narisal arhitekt Ciril Koch. Tiskarna in kamenotiskarna J. Blasnika naslednikov v Ljubljani.

Ročni kašipot po Goriskem, Trstu in Istri. Sestavil Andr. Gabršček za leto 1900. VI. letnik. V Gorici. 1899. Tiskala in založila Goriška tiskarna A. Gabršček. M. 8°. Istotako za 1901. I.

Avstralija in nje otoki. Spisal Ivan Vrhovec, c. kr. profesor. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celoveu. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celoveu. 1899. 8°. 222 str.

Slovenska zemlja III. del. Beneška Slovenija. Prirodopisni in zgodovinski opis. (15 podob.) Spisal S. Rutar, c. kr. gimnazijalni profesor. Ljubljana. 1899. Izdala „Matica Slovenska“. Natisnila J. Blasnikova tiskarna. 8°. 188 str.

b) Zgodovina.

Avstrijska zgodovina za ljudske šole. V spomin na 70 letnico rojstva Nj. cesarskega in kraljevega Apostolskega Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. priredil Jakob Dimnik. V Ljubljani 1900. Založil Josip Petrič, trgovec s šolskimi potrebščinami. Tisk Rudolfa Milica. 8°. 150 str.

Zgodovina novega veka. Po Fr. M. Mayerjevi knjigi za nižje razrede srednjih šol priredil Anton Kaspret, c. kr. profesor prve gimnazije v Gradcu. Z 31 podobami. V Ljubljani. Natisnila in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1900. 8°. 118 str.

Petindvajsetletnica Besede slovenskih dijakov in prvi shod slovenskih stenografov v Žalcu dne 13. avgusta 1899. Sestavil in izdal profesor Anton Bezenšek. V Celju 1900. Tiskal Drag. Hribar. 8°. 87 str.

Konstantin Veliki kot vojak. Spisal prof. Jos. Jenko. V Izvestju c. kr. državne nižje gimnazije v Ljubljani o šolskem letu 1898/99.

Burska vojska s kratkim opisom dežele, ljudstva in šeg v Transvaalu. S podobami. Po raznih virih priredil Dobrepoljski. Založil Anton Turk v Ljubljani. Natisnila Katol. tiskarna v Ljubljani. 1900. 8°. 90 str.

c) Življenjepisje in knjižnozgodovinski spisi.

Dr. Vatroslav Oblak. Spisal dr. M. Murko. Izdala „Slov. Matica“. (Ponatisk iz VI. zv. „Knezove knjižnice“). V Ljubljani 1900. Tisk Narodne tiskarne.

Knezoškof lavantinski Anton Martin Slomšek. Spominska knjiga ob stoletnici njegovega rojstva. Spisal dr. Anton Medved, c. kr. profesor v Mariboru. Izdala in zal. družba sv. Mohorja v Celovcu. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja v Celovcu. 1900. 8°. 191 str.

Viljem baron Tegetthoff, zmagovalce na morju l. 1866. Po zgodovinskih virih spisal Hrvojić. V Ljubljani 1900. Založil Anton Turk, knjigar v Ljubljani. Katoliška tiskarna. 8°. 102 str.

Sestavki v različnih časopisih in knjigah n. pr. v Planinskem vestniku, Izvestjih muzejskega društva in šolskih učbenikih.

X. Matematika in zvezdoslovje.

Šolski učbeniki.

XI. Prirodopisje, prirodnoslovje.

Osnovni nauki iz fizike in kemije za meščanske šole. V treh stopnjah. Spisal Andrej Senekovič, c. kr. ravnatelj. III. stopnja. V berilo je vtisnjenih 48 slik. Kot učna knjiga pripuščena po vis. ukazu c. kr. ministerstva za bogočastje in pouk z dne 5. julija 1899, št. 16.940. V Ljubljani. Tiskala in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1899. 8°. 100 str.

Mali vedež ali zbirka lahko izpeljivih poskusov iz fizike, mehanike, aritmetike in glumarstva, smešnic in zastavic z navodom o punktiranji ali geomanciji. Drugi pomnoženi natis. V Ljubljani. Založil in prodaja Janez Giontini 1900. Katoliška tiskarna. 8°. 87 str.

Konec sveta. Spisal Ivan Fajdiga. Tiskarna Dolenc. Trst. 1900.

Sestavki v različnih časopisih in knjigah, n. pr. v Izvestjih muzejskega društva in šolskih učbenikih.

XII. Trgovina, obrt, rudarstvo, stavbarstvo.

Starbeni črteži (plani) s proračuni in kratek nauk o projekcijskem, situacijskem in perspektivnem risanju. Z 71 podobami pojasnil Jos. Bezlaj, strokovni učitelj na meščanski šoli v

Krškem. V Ljubljani 1899. Založilo „Pedagogičsko društvo“ v Krškem. Natisnila Narodna tiskarna v Ljubljani. 8°.

Knjiga krojaštva. Način prikrojevalne umetnosti po sorazmerni teoriji. Za samopouk in za podlago pri šolskem pouku spisal, narisal in izdal Matija Kunc, krojaški mojster in lastnik krojaškega učilišča v Ljubljani, strokovni učitelj v obrtno pospeševalnem poslovanju c. kr. trgovinskega ministerstva. (Pisatelj „Toalete“ in „Krojnih vzorcev“.) Z 10 velikimi tabelami izvornih krojnih sestavin pomnožena naklada. Ponatis prepovedan. Ljubljana. Samozaložba. Natisnila A. Klein & Comp. V. 8°. 66 str.

XIII. Ratarstvo, živinarstvo, sadjarstvo, domače gospodinjstvo.

Umno kletarstvo. Spisal Francišek Gombač, deželni potovalni učitelj za vinstvo v Ljubljani. V berilo je vtisnjenih 21 slik. Tisk J. Blasnika naslednikov v Ljubljani. Založil deželni odbor kranjski. V Ljubljani 1900. 8°. 60 str.

Kmetijska zadruga. Knjižica, ki uči, kaj kmetijske zadruge pomenijo, kako se snujejo in kako uspešno vodijo. Spisal Ivan Kač. V Žaleu 1899. V založbi pisateljevi. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 8°. 27 str.

Uvod v narodno gospodarstvo. Po Maurice Blöckovi knjigi „Petit manuel d'économie pratique“ uredil Vekoslav Kukovec. V samozaložbi. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 1899. 8°. 155 str. Ponatis iz „Popotnika“.

Kmetijski stan in njegov propad v sedajnem času. Navod, kako se temu propadu konec stori in kako se v prihodnje boljše blagostanje pridobi. Spisal Janez Visenjak, kmet v Zamenjcih. Tiskal W. Blanke v Ptuiju. Založil pisatelj. 1890. 8°. 10 str.

Gnoj in gnojenje. (Glej kmet. knjižnica pod II.)

Gospodarski listi: Gospodarski glasnik za Štajersko, Gospodarski list goriški, Gospodarski list tržaški, Kmetovalec, Slovenski čebelar in večina političnih časnikov, ki prinašajo tudi članke iz gospodarskih strok.

XIV. Leposlovje, estetične razprave.

a) Pesništvo.

Venček cerkvenih pesmi za šolarje. V Mariboru 1899. Založilo katol. tisk. društvo. Tiskarna sv. Cirila. 12°. 47 str.

Pisanice. Pesmi za mladino. Zložil Oton Zupančič. Ljubljana. Založil L. Schwentner. Tisk Narodne tiskarne. 1900. 12°. 61 str.

Poezije doktorja Franceta Prešerna. Uredil skriptor L. Pintar. Tiskala in založila leta 1900 Ig. pl. Kleinmayr & Fed. ner. Bamberg v Ljubljani. V. 8°. 244 str.

Poezije. Zložil Dragotin Kette. V Ljubljani 1900. Zal. L. Schwentner. Tisk Narodne tiskarne. M. 8°. 150 str.

Čaša opojnosti. Zložil Oton Zupančič. V Ljubljani 1899. Založil L. Schwentner. Narodna tiskarna. 8°.

Erotika. Zložil Ivan Cankar. V Ljubljani. 1899. Natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg. M. 8°. 118 str.

Žarki in snežinke. Zložil Etbin Kristan. II.—VII. zvezek. Lastna založba. Tiskala Narodna tiskarna v Ljubljani.

Slovenske narodne pesmi. Uredil dr. K. Štrekelj. Izdala in založila Slovenska Matica. V Ljubljani 1900. 5. snopič. Natisnila tiskarnica R. Milica.

Izbrane narodne srbske pesni z dodatkom iz „Smrti Smail-Age Čengića“. S srbsko slovnico, slovenskim tolmačenjem, rečnikom tujih besed in cirilsko abecedo, priredil Janko Pajk, c. kr. profesor. Tretji natis. V Ljubljani. Založil in izdal A. Klein & Comp. 1899. 8°. 138 str.

Nove poezije. Napisal A. Aškerc. V Ljubljani. Založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1900. M. 8°. 223 str.

Tarbula, devica mučenica. Pripovedna pesem. Spisal Janez Bile. Ljubljana 1899. Natisnili Blasnikovi dediči. Samozaložba. (Odtisek iz „Zgodnje Danice“ leta 1899.) 8°. 49 str.

Slomškovo rojstvo. Dramatični prizori ob stoletnici njegovi. Stavil Mih. Lendovšek. Založil in natisnil Drag. Hribar v Celju. 1900. 8°. 24 str.

Lokavi snubač. Veseloigra v 1 dejanju. Spisal A. L. Bistriški. (Glej pod II. Gledališke igre.)

Izmajlov, Red sv. Jurja, Tujka, spisal A. Aškerc. V Ljubljani. 1900. Natisnila in založila Kleinmayr & Bamberg. M. 8°. 113 str.

Jakob Ruda. Drama v treh dejanjih. Spisal Ivan Cankar. Ljubljana 1900. Založil L. Schwentner. 102 str.

- Rokovnjaci.* Narodna igra v petih dejanjih s petjem. Po Jurčič-Kersnikovem romanu spisal Fr. Govekar. Tiskala in založila Goriška tiskarna A. Gabršček. 1899. (Slov. knjiž. 89—90.)
- Sin.* Rodbinska drama v 4 dejanjih. Spisal Engelbert Gangl. V Gorici. Tiskala in založila Goriška tiskarna A. Gabršček. 1899. M. 8°. 126 str. (Slovanska knjiž. sn. 91—93.)

b) Pripovedništvo.

- I. Medvedji lov.* Povest. *II. Čukova gostija.* Povest. Spisal Josip Brinar. V Ljubljani. Založil L. Schwentner 1900. M. 8°. 70 str.
- Izgubljeni Bog.* Resnična povest, tiskana z nedovoljenjem visokočastitega knezoškofijskega ordinarijata. Povest iz „Slovenskega Naroda“. V Ljubljani 1900. Zal. in tiskala Narodna tiskarna. M. 8°. 47 str.
- Ciganova osveta.* Povest. Poslovenil Silvester. V Ljubljani. Založil Anton Turk, knjigar. Tisk J. Blasnikovih naslednikov. 8°. (brez letnice).
- Ilijada.* Povest slovenski mladini. Prosto po Homerju pripoveduje Andrej Kragelj. V Gorici. Tiskala in založila Narodna tiskarna. 1900. 8°. 267 str.
- I. Prokleti ste!* V zbirki: „Iz mažarskega raja“. Češki spisal Jan Janča, posl. Podravski. — *II. „Kadar pridem z vojne“.* V zbirki „Iz mažarskega raja“. Češki spisal Jan Janča, posl. Podravski. — *III. „Za tuje grehe“.* V zbirki „Iz mažarskega raja“. Češki spisal Jan Janča, poslovenil Podravski. — *IV. „Pomladni mraz“.* Novela Svetozara Hurbana Vajanskega, poslovenil Podravski. — *V. „Slike“.* Načrtal Svetozar Hurban Vajansky, poslovenil Podravski. 1. Noč na skalah, 2. Nočni čuvaj, 3. Drvarjeva žena, 4. Prvi idealist. — *VI. „Narodne pripovedke grofa Leva Tolstega“.* posl. Z. Ž. Trbojski. 1. Zrno s kurjim jajcem, 2. Vražje lepko, a Božje krepko, 3. Iljaš, 4. Deklice modrejše od starecev, 5. Kesajoči se grešnik, 6. Resnico vidi, a ne pové je takoj. (Venec slov. povestij, III.) M. 8°. 272 str.
- I. Mati in sin.* Dve pripovedki srbske kraljice Natalije. (I. Mati; II. Pesem o kronanem detetu.)
- II. Vsakdanji dogodki.* Spisal Jan Klecanda. Poslovenil J. K.
- III. Ded Liben.* Bolgarski spisal Ljub. Karawelov. Poslovenil S. P...ov.

IV. *Sanjarije in resničnost*. Bolg. spisal T. Vlajkov. 1890. I. Poslovenil S. P. . . . ov.

V. *Na brodu*. Povest Ljudmile Podjaverinske.

VI. *Zlatija, vojaška nevesta*. Spis. Iv. Lepušič, posl. Fr. Radinović.

VII. *Žyčila ali moč domovinske ljubezni*. (Litavska pravljica.) Posl. A. Tugomil.

VIII. *Črnogorski stotnik*. Srbski spis. Simo Matavulj. Posl. S. G.

IX. *Odrtnik*. Ruski izvirnik. Iz bolg. po Mihajlovu posl. S. G.

X. *O Hiljakih*. Iz ruščine posl. S. G. (Vence slov. povesti II.)

Mladost. Korotanska povest. Češki spisala in blagorodnemu gospodu Ivanu Hribarju, ljubljanskemu županu, posvetila Gabrijela Preissová. Z dovoljenjem pisateljice poslovenil A. Dermota. V Gorici. Tiskala in zal. Goriška tiskarna A. Gabršček. 1899. M. 8°. 155 str. (Slov. knjiž. snopič 82—83.).

Božična noč. Plaše. Ruski spisal N. V. Gogolj. Poslovenil Miloradovič. Tiskala in zal. Goriška tiskarna A. Gabršček. V Gorici. M. 8°. 172 str. (Slov. knjiž. snop. 84—85.).

Jestřab contra Hrdlička. Po prijateljevih zapiskih. Češki spisal Svatopluk Čech. Posl. Zormanov.

Prve skrbi. Spisal Svatopluk Čech. Posl. J. M. Frankovski. V Gorici. Tiskala in založila Goriška tiskarna A. Gabršček. V Gorici 1899. M. 8°. 246 str. (Slov. knjiž. snop. 86—88.).

Povesti. Spisal dr. Ivan Tavčar. IV. zvezek. V Ljubljani. Založil pisatelj. Tiskala Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1899. M. 8°. 260 str.

Ben Hur. Zgodovinski roman iz časov Kristusovih. Angleški spisal Wallace, poslovenil Miklavčič. V Gorici. Tiskala, izdala in založila Goriška tiskarna A. Gabršček. 1900. 8°. (Svetovna knjižnica.)

Marco Visconti. Zgodovinski roman. Italijanski spisal Tommaso Grossi. Poslovenil Miklavčič. V Gorici. Tiskala, izdala in založila Goriška tiskarna Andr. Gabršček. 1900. Vel. 8°. 235 str. (Svetovna knjižnica.)

Z viharja v zavetje. Spisal Fr. Malograjski. (Zabavna knjižnica.)

Cyclamen. Roman. Spisal Janko Krsnik. (Janka Krsnika zbrani spisi.)

Jurij Kozjak, Spomini na deda, Jesensko noč med slovenskimi polharji, Spomini starega Slovenca. (Jurčičevi zbrani spisi, 2. zv.)

Iz knjige življenja. Spisal Josip Kostanjevec. Založil pisatelj. Tiskal R. Šeber v Postojni 1900. 8°. 227 str.

Misterij žene. Spisala Zofka Kveder. Praga 1900. Tiskano v tiskarni Emanuela Stivina v Pragi. Okraske knjige risal E. Nor. 8°. 58 str.

Slovenski šaljivec. Zbirka najboljših kratkočasnic v prosti in vezani besedi. Spisal, nabral in priredil Silvester. V Ljubljani. Založil Anton Turk, knjigar. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani. 1900. 8°. 96 str.

c) Razprave.

Prešeren med Nemci. Spisal dr. Fr. Vidic. Ljubljana 1900. Narodna tiskarna. Ponatis iz Lj. Zvona. V. 8°. 14 str.

Prešeren in Slovanstvo. Spisal Fr. Ilešič. L. Schwentner. Katoliška tiskarna v Ljubljani 1900. 8°. 44 str.

Nekaj opazk k Jurčičevemu „Tugomeru“ in „Veroniki Deseniški“. Spisal dr. Josip Debevec. Izvestje c. kr. drž. nižje gimnazije v Ljubljani 1900. 8°. Natisnila Ign. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg.

XV. Muzikalije; umetniška dela.

Slovenska pesmarica. Uredil Jakob Aljaž. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celovcu. II. zv. Celovec. Natisnila tiskarna družbe sv. Mohorja 1900. 8°. 220 str.

Cerkvena pesmarica za učence slovenskih ljudskih šol. Zložil in sestavil Danilo Fajgelj, op. 163. Z dovoljenjem prečastitega knezošk. ordinarijata v Gorici. Založil dr. Sedej v Gorici. Tiskal R. Milic v Ljubljani 1900. 2 izdaji (2. izdaja za organiste) 4°. 33 str.

Ecce sacerdos magnus; za mešan zbor s spremljevanjem orgelj ali orkestra zložil Ign. Hladnik. Op. 37. V Ljubljani. Tiskal J. Blaznik. 1899.

Maša za mrtve. Vglasbil Valentin Stolzer. Z visokim dovoljenjem preč. knezoškofjskega ordinarijata v Mariboru z dne 6. julija 1899, št. 2925. Ljubljana 1899. Založil skladatelj. — Tisk J. Blasnikovih naslednikov. 4°. 4 str.

Missa sollemnis ad IV. voces inaequales cum Organo aut comitantibus 2 Violinis, Viola, Violoncello, Contrabasso, 2 Clarinettis, Flauto, 2 Cornibus, Trombone. Composuit Ig. Hladnik. Op. 38. Labaci. Typis typographiae Catholicae. (Partitura za orglje; partitura za orkester in glasovir.). 1900

Bleškemu jezeru. Mešan zbor. Zložil Ign. Hladnik. Op. 41. Ponatis iz „Glasbene Matice“. 1900.

Triglav. Mešan zbor. Zložil Ign. Hladnik. Ponatis iz „Glasbene Zore“. Op. 42. 1900.

Zimska idila. Balada. (Besede Aškerca.) Za srednji glas s spremljevanjem klavirja uglasbil Risto Savin. Op. 7. Gospodu dr. Beli Stuhcu prijateljsko posvečeno. Komisijonalna založba L. Schwentner v Ljubljani. Tiskali Eberle & Co. na Dunaju. 4°. 5 str.

Slovenski organist. Zbirka pred- in poiger za orglje. I. zv. Božične predigre. Op. 40. Tiskal J. Blasnik. Ljubljana. 1900.

Gorski odmevi. Zbirka moških zborov in četverospევov. Uglasbil Janez Laharnar, organist. Delo 8. V Ljubljani. Založil skladatelj. Tisk J. Blasnikovih naslednikov. 1900. 4°. 24 str.

Svete pesmi za postni in velikonočni čas. Nabral in uglasbil Valentin Stolzer, učitelj. Besede vseh pregledanih in odobrenih napevov so od prečastitega ordinarijata v Mariboru in v Ljubljani potrjene. V Ljubljani. Natisnili J. Blasnikovi nasledniki 1900. 4°. 24 str.

Zbirka slovenskih narodnih pesnij za citre. Sestavil J. Petritz. III zvezki. Založil J. Giontini, knjigarna v Ljubljani. Musikaliendruckerei von Jos. Eberle Wien. 4°. 1900. Vsebina I. zv.: 1. Po jezeru; 2. Slovensko dekle; 3. Žalovanje; 4. Metuljček; 5. Moč ljubezni; 6. Bela Ljubljana; 7. Staršev ljubezen; 8. Zibka Save; 9. Pobič sem star šele 18 let; 10. Domovini. II. zv.: 1. Zadovoljnost; 2. Zadovoljna nedolžnost; 3. Gozdič je že zelen; 4. Molitev; 5. Kimovec; 6. Vse mine; 7. Tiha luna; 8. Zjutraj; 9. Ptičice v logu; 10. Dolenjska. III. zv. 1. Hribček; 2. Škrjanček poje, žvergoli; 3. Mila lunica; 4. Ljub'ca moja, kaj si st'čila? 5. Bleško jezero; 6. Kol'kor kapljice, tol'ko let! 7. Oj ta soldaški boben; 8. Bratci veseli vsi; 9. Veselja dom. 10. Pobratimija.

Triglavske rože. Valček po slovanskih napevih za klavir. Zložil Viktor Parma. Dovoljenje igranja se pridržuje. Zaloga in lastnina Otona Fischerja v Ljubljani. Lit. zavod C. G. Rodera v Lipskem. 4°. 11 str.

Mladi vojaki. Koračnica za glasovir (s petjem ad libitum) zložil Viktor Parma. Dovoljenje igranja se pridržuje. Zaloga Fischerja v Ljubljani. 4°. 5 str. Prva in druga izdaja 1900.

Bela Ljubljana. Valček po slovenskih napevih za glasovir zložil Viktor Parma. Založil L. Schwentner v Ljubljani. 4°. 11 str.

Narodne pesmi z napevi. Nabral in uredil Janko Žirovnik. Nova pomnožena izdaja. Lastnina in zaloga Otona Fischerja v Ljubljani. 1900. Tiskali Jos. Eberle & Comp. na Dunaju. Mala 8°. 78 str.

Na vrelu Bosne. Spjeval Josip Milaković. Za muški sbor uglasbilo i milom svom pobratimu Božidaru pl. Kukulijeviću posvetio F. S. Vilhar. Op. 213. zv. XXX. Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani 1900. Lastnica Glasbena Matica. 4°. 9 str.

A. *Slovenske duhovne pesmi* iz 16. in 17. stoletja in B. *Slovenske narodne pesmi*, harmonizoval in priredil Mat. Hubad. Zvezek XXXI. Izdala in založila Glasbena Matica v Ljubljani 1900. Vsebina: A. Slovenske duhovne pesmi iz 16. in 17. stoletja: 1. Adam Bohoričeva „Jutranja pesem“ iz l. 1584. Mešan zbor. 2. Janez Schweigerjeva pesem „Hvala Bogu, moj čas je tu“ iz l. 1584. 3. Juri Dalmatinova pesem: „Kadar pride poslednji čas“ iz l. 1584. 4. Primož Trubarjev „Oče naš“ iz l. 1550. Moški zbor. 5. Kaj žalnejš, sree moje? Mešan zbor. 6. Ave Marija presvitla! Napev zložil Matija Kastelec iz l. 1678. Mešan zbor. 7. Češčena si, Marija! Napev zložil Matija Kastelec iz l. 1678. Dvojen osmeroglasen mešan zbor. B. Slovenske narodne pesmi: 8. Rožmarin; 9. Sem slovenska deklica; 10. Srečno, srečno ljubca moja; 11. Čukova ženitev; 12. Bom šel na planince; 13. Potrkan ples; 8—13. mešani zbori. — Stich der Musikaliendruckerei v. Jos. Eberle & Comp. Wien. 8°. 21 str.

Slovanske cvetke. Potpourri po slovanskih napevih za glasovir zložil Viktor Parma. Zaloga in lastnina Otona Fischerja v Ljubljani. Natisnili Jos. Eberle in dr. na Dunaju. 4°. 13 str.

Ob stoletnici Prešernovega rojstva. Pod oknom. Samospev za bariton s spremljevanjem klavirja. Zložil dr. Gojmir Krek. Založil L. Schwentner v Ljubljani. Last založnikova. 4°.

Venček Mariji. Napevi za Marijino družbo I. zv. Zložil P. Angelik Hribar. V Ljubljani 1899. Tisk Katoliške tiskarne. 8°.

XVI. Knjige za preprosti narod, spisi prigodniki, knjige različne vsebine, koledarji.

Zeclicana Hildegarda, dvakrat po nedolžnem v smrt obsojena cesarica. Sveta povest, vnovič prepisana in natisnjena v pouk in zabavo slovenskemu ljudstvu. Tretji natis. V Ljubljani 1899. Založil in prodaja Janez Giontini. Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. 8°. 66 str.

Hirlanda bretanjska vojvodinja ali zmaga kreposti in nedolžnosti. Podučna povest za stare in mlade. Po Krištofu Šmidu poslovenjena. Peti natis. V Ljubljani 1899. Zal. in prodaja Janez Giontini. Natisnila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 8°. 82 str.

Naselnikova hči, cvetlica pustinje. Iz nemškega prosto poslovenil Dominicus. V Ljubljani. Zal. in prod. Janez Giontini 1899.

Vrtomirov prstan ali zmaj v Bistriški dolini. Ljudska pravljica iz preteklih časov. Zapisal Jakob Alešovec. Četrti natis. V Ljubljani 1899. V založbi in na prodaj pri J. Giontiniju v Ljubljani. Tiskala Kleinmayr & Bamberg. 8°. 71 str.

Bojtek v drevo privezani vitez. Pravljica. V Ljubljani 1899. Zal. in prod. J. Giontini. Natisnil R. Milic. 8°. 31 str.

Božični darovi. Spisal Rudolf Vrabl. V Ljubljani 1900. Založil J. Giontini. Katoliška tiskarna. 8°. 46 str.

Vstajenje. Spisal Rudolf Vrabl. 1900. Zal. J. Giontini v Ljubljani. Katoliška tiskarna v Ljubljani. 8°. 67 str.

Lažnjivi Kljukec, kako se mu je na morji, na kôpnem in v vojski godilo. V Ljubljani. Založil in prodaja J. Giontini 1900. Natisnila Kat. tiskarna v Ljubljani.

Nezgoda na Palavanu. Poslovenil V. S. V Ljubljani. Izdal in založil J. Giontini. Natisnila Kleinmayr & Bamberg v Ljubljani.

Doma in na ptujem. Povest iz preteklega stoletja. Spisal * * *. Drugi natis. V Ljubljani. Založil in izdaja J. Giontini 1900. Tiskal V. Blanke v Ptuj. 8°.

Knez Črni Jurij osvoboditelj Srbije. Zgodovinska povest. Iz nemškega preložil Ivan Urbanc. Drugi natis. V Ljubljani. Zal. in prodaja Janez Giontini 1900. Natisnil R. Milic v Ljubljani. 8°. 67 str.

- Kmetica in grofica Grizelda.* Lep izgled potrpežljivosti in ponižnosti vsem ženam. Drugi natis. V Ljubljani. Zal. in prodaja Janez Giontini 1900. Tiskal R. Milie v Ljubljani.
- Tiin-Lin, kitajski pomorski razbojnik.* Iz nemškega prosto poslovenil Ivan Tkalec. Drugi natis. V Ljubljani. Zal. in izdal J. Giontini 1900. Natisnil R. Milie v Ljubljani.
- Natanael Bumppo.* Angleški spisal J. F. Cooper. I. Strelec. Povest, predelana za mladino. V Ljubljani. Založil J. Giontini. Natisnila Kranjska tiskarna. 1900. Mala 8°. 104 str.
- Materina žrtev.* Pripovedka iz Dalmacije. Poslovenil P. M. S tremi slikami. V Ljubljani 1899. Zal. in prodaja Anton Turk, knjigar. Tisk J. Blasnikovih naslednikov. 8°.
- Mrtvi Gostač.* Povest. Poslovenil Silvester. V Ljubljani. Založil Anton Turk, knjigar 1900. Tisk Katoliške tiskarne v Ljubljani. 8°. 80 str.
- Kako se je pojavil leta 1899. oidium, in kako ga je treba uničevati* spisal F. M. Natisnil A. Klein & Comp. v Ljubljani. 8°. 11 str.
- Nasi narodni greh.* Kako bo z vojsko? Slovencem v svarilo in pouk napisal Podgrajski. V Gorici. Natisnila in založila Narodna tiskarna 1900. M. 8°. 8 str.
- Koledar družbe sv. Mohorja* za navadno leto 1900. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celoveu. Natisnila družbena tiskarna. 4°. 144 + 80 str. Na prvih 140 straneh koledar in imenik udov, od 141. strani dalje: Slovenci, poprimimo se sadjarstva; (Fr. Praprotnik); Drobiž, Uganke, Zastavice, Smešnice; V spomin umrli, blagi cesarici Elizabeti (R. K.); Avstrijska cesarica Elizabeta (Jož. Rozman); Vodja družbe sv. Mohorja dr. Valentin Müller (Jož. Rozman); Sijonski glasovi; Stara in nova hiša (Fr. S. Finžgar); Terice (F. Neubauer); Božji blagoslov (dr. J. Ev. Krek); Norec (Fr. Ks. Meško); Resje in bilje (A. Medved); Pri moji kokoši! (Pet. Bohinjec); Čez morje (Žaljski); Življenja pot (Fr. Ks. Meško); Sveta Gora pri Gorici (dr. Andr. Pavlica); Pesmi (Meško-Medved-Neubauer); Janez Hausenbihler, vzorni slovenski rodoljub (Ivan Kač); Mišji sovražniki (Fr. Štupar); Nova civilna pravda (spisal praktičen jurist); Gospodarske drobtinice; Kako plačujemo davke? (Anton Obreza); Razgled po katoliških misijonih (F. S. Segula); Razgled po svetu (Jož. Rozman).
- Koledar družbe sv. Mohorja* za navadno leto 1901. Izdala in založila družba sv. Mohorja v Celoveu. Natisnila družbena

tiskarna. 4°. 144 + 80 strani. Na prvih 141 straneh koledar in družbene stvari; od 142. strani dalje: Fosforovo-kislo apno in živinoreja (Fr. Podbor); Gospodarske drobtinice (Fr. Podbor); Dovolj pokore (F. S. Finžgar); Pripovedka (Fr. Ks. Meško); Na materinem grobu (Fr. Ks. Meško); Prvi hleb (Podgoričan); Umrla (Pavel Perko); Bavarski kralj Jožef I. in vaški gostilničar (A. Kosi); Ob Prešernovi stoletnici (J. M. Dovič); Pesmi, Sijonski glasovi; Slovensko planinsko društvo (Ivan Planinec); Slovenska naselbina pri Vladikavkazu na Ruskem (Ljud. Stiasný); Opatija Zatičina na Dolenjskem (J. B. T.); Streljanje proti toči (dr. Jos. Vošnjak); Novi zakon o prejemščinah ali procentah (Fr. Uršič); Grozdni plesen (Jan. Koprivnik); San jozeski kápar ali ščitar (Jan. Koprivnik); Zasajajmo le lepa in pravilno odgojena drevesa (Fr. Praprotnik); Razgled po katoliških misijonih (F. S. Šegula); Razgled po svetu (Jos. Rozman); Pametnice, Uganke, Narodne zagonetke.

Slovenski stenski koledar. Tiskal in založil Dragotin Hribar v Celji 1900.

Ilustrovani narodni koledar. Uredil in izdal Dragotin Hribar v Celju XIII. leto 1900. 8°. 170 str.

Stenski koledar narodnih trgovcev in obrtnikov v Celju. Tiskal in založil Dragotin Hribar v Celju 1900. Veliki format.

Slovenski skladni koledar. Tiskal in založil Dragotin Hribar v Celju 1900.

Koledar kat. tiskovnega društva za leto 1900.

Mala pratika za navadno leto 1899.

Mala pratika za navadno leto 1900.

Velika pratika za leto 1899.

Velika pratika za leto 1900. Oba koledarja natisnili in založili J. Blasnikovi nasledniki.

Slovenska pratika za l. 1900. V Ljubljani. Tiskala Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Žepni koledar za slovenske delavce za leto 1901. I. letnik. Založba okrajne organizacije jugoslovanske socialnodemokratske stranke v Idriji. Tiskal R. Šeber v Postojni. M. 8°. 68 str.

a) Šolska izvestja.

Izvestje c. kr. gimnazije v Rudolfovem. Govor ravnateljev ob vladarski petdesetletnici 2. dec. 1898. 8°. 5 str.

Letno poročilo uršulinskih dekliških šol v Ljubljani. Izdalo šolsko ravnateljstvo koncu šolskega leta 1899/1900. (Sledi nemški naslov). Založile Uršulinske dekliške šole. Natisnila Miličeva tiskarna. 8°. 42 str. — Istotako za šolsko leto 1900/1901.

C. kr. obrtne strokovne šole za obdelovanje lesa, umetno vezenje in čipkarstvo v Ljubljani. Poročilo o šolskem letu 1899/1900. Založba c. kr. obrtnih strokovnih šol v Ljubljani. Natisnila Kleinmayr & Bamberg.

C. kr. umetno-obrtna strokovna šola v Ljubljani. Poročilo o šolskem letu 1900/1901. Založba c. kr. obrtnih strokovnih šol v Ljubljani. Natisnila Kleinmayr & Bamberg.

Letno poročilo I. mestne petrazredne deške ljudske šole in obrtne pripravljalne šole v Ljubljani. Izdalo šolsko vodstvo na koncu šolskega leta 1899/1900. Založila I. mestna petrazredna deška ljudska šola v Ljubljani. Natisnila Miličeva tiskarna. 8°. 29 str. Letno poročilo iste šole na koncu šolskega leta 1900/1901. Natisnili Blasnikovi nasl.

Letno poročilo II. mestne petrazredne deške ljudske šole, obrtne pripravljalnice in šolske delarne v Ljubljani. Izdalo šolsko vodstvo na koncu šolskega leta 1899/1900. Zal. II. mestna petrazredna ljudska šola v Ljubljani. Natisnila Miličeva tiskarna.

Letno poročilo mestne osemrazredne dekliške ljudske šole v Ljubljani. Izdalo šolsko vodstvo na koncu šolskega leta 1899/1900. Založila mestna osemrazredna dekliška šola v Ljubljani. Natisnila Miličeva tiskarna. 8°. 24 str. Ravno tako poročilo za šolsko leto 1900/1901.

Letno poročilo trirazredne dekliške ljudske šole v Novem mestu 1898/1899. Založil krajni šolski svet v Novem mestu. Tisk J. Krajec nasl. Novo mesto. M. 8°. 14 str. Istotako za 1900. leto.

Letno poročilo štirirazredne deške ljudske šole v Rudolfovem. 1898/99. Založil krajni šolski svet v Rudolfovem. Tisk J. Krajec nasl. v Rudolfovem. 8°. 16 str. Istotako za leto 1900.

Letno poročilo deške meščanske šole na Krškem. Sestavil ravnatelj Ivan Lapajne. Celje, tiskal Dragotin Hribar. 1900. 8°. 48 str.

Letno poročilo trirazredne ljudske šole v Toplicah. Izdalo šolsko vodstvo na konci šolskega leta 1898/1899. Založil krajni šolski svet v Toplicah. Tiskal J. Krajec v Rudolfovem. M. 8°. 16 str. Istotako za leto 1900.

Letno poročilo Franc Jožefove ljudske šole v Črnomlji, štirirazrednica z dekliško paralelko 1898/1899. Izdalo šolsko vodstvo. Zal. krajni šolski svet v Črnomlji. Tiskal J. Krajec v Novem mestu 1899. — Istotako za 1900 l.

Letno izvestje štirirazredne ljudske in obrtne nadaljevalne šole v Metliki. Izdalo šolsko voditeljstvo koncem šolskega leta 1898/1899. Zal. krajni šolski svet v Metliki. Tiskal J. Krajec v Novem mestu. 8°. 18 str. — Istotako za 1900. l.

Letno poročilo petrazredne ljudske šole in obrtno nadaljevalne šole v Postojni ob koncu šolskega leta 1898/1899. Izdalo šolsko vodstvo. Zal. krajni šolski svet v Postojni. R. Šeber Postojna. Istotako za 1899/1900. l.

Letno poročilo petrazredne deške, dvorazredne dekliške ljudske in obrtnonadaljevalne šole v Ribnici 1899/1900 (Šeber).

Letno poročilo dvorazredne šole v Starem trgu pri Poljanah 1899/1900.

Letno poročilo šole v Vipavi 1899/1900. (Šeber).

Letno poročilo štirirazredne dekliške ljudske šole v Kranju. Izdalo šolsko vodstvo na koncu šolskega leta 1899/1900. Založil krajni šolski svet v Kranju. Natisnila Kranjska tiskarna. V. 8°. 12 str. — Letno poročilo za šolsko leto 1900/1901. 14 str.

Letno poročilo štirirazredne deške ljudske šole in obrtne nadaljevalne šole v Kranju. Izdalo vodstvo koncem šolskega leta 1899/1900. Založil krajni šolski svet v Kranju. Natisnila Kranjska tiskarna. V. 8°. 16 str. — Letno poročilo za 1900/1901 je natisnil Iv. Pr. Lampret v Kranju. V. 8°. 18 str.

b) Društvena izvestja.*)

Letno poročilo cerkvenega društva pri Šent Jurju v Taboru (Cir.) pri Šent Lenartu (Cir.) usmiljenih bratov v Gradcu (Cir.) društva duhovnikov lavant. škofije 1899/1900 (Cir.) društva vednega čiščenja 1899 (Cir.) cerkvenega društva pri Sv.

*) Ker kljub vsemu trudu ni bilo mogoče dobiti vseh izvestij raznih društev in posojilnic, tvarina ni popolna. Cir. pomeni tiskarna sv. Cirila v Mariboru, Šeb. tiskarna Šeberjeva v Postojni.

Lenartu v Slov. goricah 1900 (Cir.) v Središču 1900 (Cir.) posojilnice v Vitaju 1900 (Cir.) pri Sent Lenartu v Slov. goricah 1900 (Cir.) kmetškega društva v Frankolovem 1900 (Cir.)

Letno poročilo prvega ljubljanskega uradniškega konsumnega društva (reg. zadruge z omejenim poroštvo) za upravno leto 1900. Ljubljana. Samozaložba. Tisk J. Blasnikovih naslednikov. V. 8°. 16 str. (Nemško in slov.)

XXVI. *letno poročilo in račun družbe duhovnikov lavantinske škofije* za leto 1899. Založba družbe. Tisk tiskarne sv. Cirila v Mariboru. 8°. 4 str.

Osemnajsto letno poročilo družbe vednega čiščenja najsvetejšega oltarskega zakramenta in za dostojno opravo ubožnih cerkev lavantinske škofije za leto 1899. Tiskarna sv. Cirila v Mariboru. 8°. 4 str.

Poročilo o delovanju kmetijsko-kemičnega preskušališča za Kranjsko v Ljubljani leta 1899. Sestavil ravnatelj dr. E. Kramer. Ljubljana. 1900. Zal. kmetijsko-kemično preskušališče. — Tiskali J. Blasnikovi nasl. V. 8°. 6 str.

Poročilo o 25letnem delovanju in računski sklep za leto 1900 pod protektoratom Njih c. in kr. apostolskega Veličanstva cesarja Frančiška Jožefa I. stoječega kranjskega vojaškega in veteranskega kora v Ljubljani. Založil vojaški veteranski kor. Tisk J. Blasnikovih nasl. 8°. 44 str. (Slov. in nemški.)

Drugo letno poročilo podpornega društva za slovenske visokošolce v Gradcu. V Gradcu. Izdalo in založilo društvo. Natisnila tiskarna R. Milic v Ljubljani 1899. 12°. 15 str. Tretje letno poročilo itd. 1900. 12°. 15 str.

Dijaška kuhinja v Kranju. VI. leto. Poročilo odbora dijaške kuhinje v Kranju za šolsko leto 1899/1900. M. 8°. 8 str.

Letopis Zveze slovenskih posojilnic. Izdala in založila „Zveza“, sestavil Franjo Jošt, revizor. Tiskal Dragotin Hribar v Celju 1900. 4°. 70 str.

c) Računski sklepi.

Računski sklep pod protektoratom Njih c. in kr. apostolskega Veličanstva cesarja Frančiška Jožefa I. stoječega kranjskega vojaškega veteranskega kora v Ljubljani za leto 1899. Ljubljana. Založil vojaški veteranski kor. Tisk J. Blasnika nasl. 8°. 14 str. (Slov. nemški.)

Računski sklep vipavske vinarske zadruge (Šeb.), konsumnega društva v Idriji (Šeb.), mlekarske in sirarske zadruge v Logateci (Šeb.), kmetijskega društva v Črnem vrhu nad Idrijo (1. l. Šeb.)

Zraven omenjenih zavodov so izdale račune posojilnice in hranilnice v Cerknici (Šeb.), na Črnem vrhu (Šeb.), pri Sv. Duhu na Ojstrem vrhu (Cir.), v Framu pri Mariboru (Cir.), v Idriji (Šeb.), v Ilirski Bistrici (Šeb.), pri sv. Križu pri Litiji (Šeb.), pri sv. Lenartu v Slov. Goricah (Cir.), v Litiji (Šeb.), v Logatecu (Šeb.), v Ljubnem (Cir.), v Loškem potoku, v Dragi in Travi (Šeb.), v Mariboru (Cir.), v Mahrenbergu (Cir.), v Makolah (Cir.), v Postojni (Šeb.), v Novem mestu (Krajec), pri sv. Petru na Notranjskem (Šeb.), na Ptuj (Cir.), v Radovljici (Lampret v Kranju), v Ormožu (Cir.), v Ribnici na Kranjskem (Šeb.), na Rečici v Sav. dolini (Cir.), v Rovtah (Šeb.), v Starem Ložu (Šeb.), v Slapu pri Vipavi (Šeb.), v Šent Ilju pri Mariboru (Cir.), v Šmarju (Cir.), v Trebnjem (Šeb.), v Vitaju (Cir.), v Vipavi (Šeb.), na Vrhniki (Šeb.), v Zagorju ob Savi (Šeb.), v Zatičini (Šeb.), ter Bratovska skladišnica v Idriji (Šeb.)

d) Pravila.

Pravila društva za žene pri sv. Petru pri Radgoni 1899 (Cir.), za zavezo krščanskih mater (Cir.), družbe dekle in mladenčev v Dolu (Cir.), ženskega društva „Veda“ v Idriji 1900 (Šeb.), Marijine družbe v Vitaju 1900 (Cir.), družbe „Rožnega venca“ župnije v Studencah na Štajerskem 1900 (Cir.), družbe žen in mož župnije v Jarenini 1900 (Cir.), družbe za tretji red sv. Frančiška 1900 (Cir.), cerkvenega društva v Svetinjah 1900 (Cir.), v Brežicah 1900 (Cir.), v Središču 1900 (Cir.), v Makolah 1900 (Cir.), Pravila cestnega društva v Brežicah (Cir.)

Pravila kmetijske zadruge v Bučičovcih na Štajerskem 1900 (Cir.), v Jarenini 1900 (Cir.), pri sv. Jakobu v Slov. Goricah 1900 (Cir.), v Šent Jurju pri južni železnici 1899 (Cir.), pri Sv. Križu pri Ljutomeru 1900 (Cir.), v Makolah 1900 (Cir.), pri Mali nedelji 1900 (Cir.), v Pilštajnu 1900 (Cir.), pri Sv. Trojici v Slov. Goricah 1900 (Cir.), v Vitaju 1900 (Cir.), kmetijskega društva v Dolenji Dobravi (Kranjsko, 1900 Šeb.), v Vipavi (Šeb.), v Žireh 1899 (Šeb.); narodnega gospodarskega društva v Starem trgu pri Ložu 1899 (Šeb.)

Pravila konsumnega društva v Idriji (Šeb.) občnega konsumnega društva v Idriji 1900 (Šeb.), v Mahrenbergu (1899, 1900 Cir.);

- občnega konsum. društva v Idriji 1900 (Šeb.), kmetskega društva na Črnem vrhu 1900 (Šeb.), v Rovtah 1900. (Šeb.),
- Pravila Marijine družbe mladeničev v Srednji vasi.* Tiskarna J. Blasnika naslednikov v Ljubljani. 16°. 7 str. (Brez letnice.)
Pravila..... krščanskih deklet.....
- Pravila mlekarске in sirarske zadruge Logaške* (Šeb.), Podnanoške v Hrusinji 1900 (Šeb.), v Planini 1900 (Šeb.), v Cirknici 1900 (Šeb.), v Poljanah, reg. zadruga z omejenim poroštvom. (Blaznik. Brez letnice.)
- Pravila posojilnic* v Ribnici (Šeb.), na Ptuj 1900 (Cir.), v Mariboru 1900 (Cir.), v Cerknici (Šeb.), v Idriji (Šeb.), v Jarenini (Cir.), v Križevcih pri Ljutomeru (Cir.), v Makolah (Cir.), v Zagorju 1900 (Šeb.), v Starem Trgu na Kranjskem 1900 (Šeb.), registrovane pomožne blagajne v Idriji (Šeb.), brat. skladišnice erar. rudnika v Idriji 1899 (Šeb.), podporno društvo za ustanovitev zaklada šolske kuhinje za sežansko šolsko občino 1900 (Šeb.)
- Pravila društva učiteljev in šolskih prijateljev za okraj Ljubljanske okolice.* 1900 (Šeb.); gasilnega društva v Sodražici 1899 (Šeb.)
- Pravila strokovnega društva strojarskih pomočnikov v Kranju.* Kranj. M. 8°. 6 str. Tiskala tiskarna konsorcija lista „Gorenjec“. Brez letnice.
- Pravila zadruge prostih rokodelskih in dopuščenih obrtov izvezemši gostilničarski, trgovski, krčmarski in žebljarski obrt za sodni okraj radovljiski s sedežem v Radovljici.* Kranj. Natisnil Lampret v Kranju. M. 8°. 21 str. Brez letnice.
- Pravila društva „Mali turist“.* M. 8°. 4 str. Lampret, Kranj. (Slovensko-nemški.)
- Pravila podpornega društva delavcev in delavk v ljubljanski tobačni tvornici.* J. Blasnikovi nasled. v Ljubljani. 12°. 16 str. Brez letnice.
- Pravilnik okrajne bolniške blagajne v Kranju.* 1900. Založila okrajna bolniška blagajna v Kranju. Tiskarna v Kranju. M. 8°. 32 str.
- Opravični red za upraviteljstvo premož. mešč. korporacije in špit.* zaklada 1900. Šeb.
- Pravilnik za surovinsko društvo čevljarske obrtovalne zadruge v Ljubljani,* registrovane zadruge z omejenim poroštvom. Samozaložba. Tisk Narodne tiskarne v Ljubljani 1899. 26 str.

e) **Zapisniki, imeniki, naznanila, raznoterosti.**

Zapisnik knjig učiteljske knjižnice okraja Logaškega. 1900. 8°. 40 str. (Šeb.)

Zapisnik knjig učiteljske knjižnice okraja Postojnskega. 8°. 104 str. (Šeber).

Ročni zapisnik z imenikom ljudskih šol in učiteljskega osebja na Kranjskem, Južno-Štajerskem in Primorskem in z osebnim staležem kranjskega ljudsko-šolskega učiteljstva za šolsko leto 1899/1900. VI. letnik. Sestavil Štefan Primožič, učitelj. V Postojni. Tiskal in založil Rih. Šeber 1899. Istotako za 1900/1901. I. VII. letnik.

Katoliška bukvarna v Ljubljani, Stolni trg št. 6. Imenik liturgičnih knjig. Velika zaloga misalov, brevirjev, diurnalov itd. v najnovejših izdajah. Katoliška tiskarna v Ljubljani 1899. V. 8°. 16 str.

Zbirka dobrih knjig. Katoliška bukvarna v Ljubljani. Stolni trg št. 6.

Imenik najizbornejših in priporočljivih molitvenikov naše zaloge. Katoliška bukvarna. Ljubljana. Stolni trg. Tiskala Katoliška tiskarna v Ljubljani.

Popis leposlovnih in drugih knjig, katere ima v svoji zalogi Goriška tiskarna A. Gabršček v Gorici v Gosposki ulici št. 11. V Gorici. Tiskala in založila Gor. tiskarna A. Gabršček. Popis ima te-le oddelke: I. Slovanska knjižnica; II. Knjižnica za mladino; III. Salonska knjižnica; IV. Svetovna knjižnica; V. Venec slovanskih povestij; VI. Razne leposlovne in poučne knjige.

Seznam in imenik I. slovenske umetniške razstave. Uredil Fr. Govekar. Izdalo in založilo slovensko umetniško društvo v Ljubljani 1900. Natisnila A. Klein & Comp. v Ljubljani. M. 8°. 20 str.

Letoviški list zdravilišča Bled na Gorenjskem 1900. Šest števil, nemški in slov. (Šeb.)

Zadružna knjižnica stavbene družbe v Idriji, registrovane zadr. z neomejeno zavezo. (Šeb.) 8°. 14 str.

Cenik ur, zlatnine, srebrnine in optičnega blaga. H. Suttner, urar v Kranju. V. 8°. 20 str. Lampret, Kranj.

21,2